

**T.C.
SAKARYA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ**

**ÇEVİRMEN İDİOKÜLTÜRÜNÜN “ÇEVİRİ BİR KÜLTÜR
AKTARIMIDIR” YAKLAŞIMINDAKİ ETKİSİ
(ALMAN EDEBİYAT YAPITLARININ ÇEVİRİLERİ
ÜZERİNDEN BİR İNCELEME)**

DOKTORA TEZİ

Gökhan Şefik ERKURT

Enstitü Anabilim Dalı: Çeviribilim

Tez Danışmanı: Doç. Dr. Hüseyin ERSOY

ARALIK – 2014

T.C.
SAKARYA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ



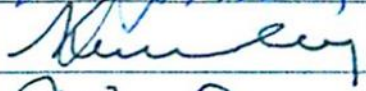
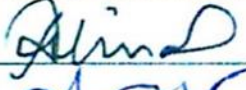

**ÇEVİRMEN İDİOKÜLTÜRÜNÜN “ÇEVİRİ BİR KÜLTÜR
AKTARIMIDIR” YAKLAŞIMINDAKİ ETKİSİ
(ALMAN EDEBİYAT YAPITLARININ ÇEVİRİLERİ
ÜZERİNDEN BİR İNCELEME)**

DOKTORA TEZİ

Gökhan Şefik ERKURT

Enstitü Anabilim Dalı: Çeviribilim

“Bu tez 29/12/2014 tarihinde aşağıdaki jüri tarafından oybirliği / ~~oyçokluğu~~ ile kabul edilmiştir.”

JÜRİ ÜYESİ	KANAATI	İMZA
Doç. Dr. Hüseyin ERSOY	Başarılı	
Prof. Dr. İlyas ÖZTÜRK	başarılı	
Prof. Dr. Turgay KURULTAY	başarılı	
Prof. Dr. Arif ÜNAL	Başarılı	
Doç. Dr. Abdullah TAŞKESEN	Başarılı	

BEYAN

Bu tezin yazılmasında bilimsel ahlak kurallarına uyulduğunu, başkalarının eserlerinden yararlanılması durumunda bilimsel normlara uygun olarak atıfta bulunulduğunu, kullanılan verilerde herhangi bir tahrifat yapılmadığını, tezin herhangi bir kısmının bu üniversite veya başka bir üniversitedeki başka bir tez çalışması olarak sunulmadığını beyan ederim.

Gökhan Şefik ERKURT

29.12.2014

ÖNSÖZ

Rahmetli Babam ve Anneme ithaf edebilmek azmiyle başladığım bu tez çalışmasının zorlu süreci boyunca, çalışmamı sahiplenip, katkı sağlayan değerli danışmanım Doç. Dr. Hüseyin ERSOY'a, sadece akademik anlamda değil bana bu süreçte göstermiş olduğu anlayış için de en samimi duygularıyla teşekkürü bir borç bilirim. Çalışmamı, tez izleme sürecinde titizlikle değerlendiren Prof. Dr. İlyas Öztürk ve Prof. Dr. Arif ÜNAL'a, doktora programı ders sürecinde değerli bilgilerini ve deneyimlerini paylaşarak bu çalışmaya katkı sağlayan Prof. Dr. H. Binnaz BAYTEKİN, Prof. Dr. Muharrem TOSUN ve Prof. Dr. Yılmaz DAŞÇIOĞLU'na şükranlarımı sunarım. Savunma sınavında tezime katkı sağlayan Doç. Dr. Abdullah TAŞKESEN'e teşekkür eder, tezimin son halini almasında değerli görüşleriyle önemli katkılar sağlayan Prof. Dr. Turgay KURULTAY'a özellikle minnettar olduğumu belirtmek isterim. Tezimin son düzenlenme aşamasında yardımlarını esirgemeyen, değerli meslektaşım ve arkadaşım Dr. Filiz ŞAN'a, aynı mealde kardeşlerim Cenker BOLGİ ve Bilsev PASTAKKAYA'ya ayrıca teşekkür ederim. Tez çalışmam süresince her türlü desteğini esirgemeyen, sevgili ve değerli eşim Birsen ERKURT'a, kaynak kitapları okumada gösterdiği azim ve istekten dolayı, minik bedeninde koca bir yürek ve sevgi taşıyan canım oğlum Bartu Görkem ERKURT'a tüm yüreğim ve sevgimle teşekkür ederim. Büyük emeklerle tamamlanan bu tezi, başta, çok isteyip de ikinci dünya savaşının olumsuz etkileriyle eğitimine devam edememiş ve bunun üzüntüsünü ömrü boyunca yaşamış olan babam Mehmet ERKURT'un ve ilk öğretmenim annem Perihan Şefika ERKURT'un aziz hatıralarına ithaf ediyorum.

Gökhan Şefik ERKURT

29.12.2014

İÇİNDEKİLER

KISALTMALAR	iv
TABLO LİSTESİ	v
ŞEKİL LİSTESİ	vi
ÖZET	vii
SUMMARY	viii
GİRİŞ	1
BÖLÜM 1: ÇEVİRİ VE ÇEVİRİBİLİME GENEL BİR BAKIŞ	12
1.1. Çeviri ve Çeviribilim İlişkisi.....	14
1.2. Günümüz Çeviri Kuramları	15
1.2.1. Skopos Kuramı	15
1.2.2. Eylem Odaklı Çeviri Kuramı	34
1.2.3. Çoğuldizge Kuramı	49
1.2.4. Betimleyici Kuram	51
BÖLÜM 2: KÜLTÜR VE ÇEVİRİ İLİŞKİSİ	54
2.1. Kültür Nedir?	54
2.1.1. Kültür Kuramları ve Kültür Tanımlı Modeller	60
2.2. Çeviri ve Kültür İlişkisi.....	64
2.2.1. Çeviribilimde Kültür	66
2.2.1.1. Vermeer’de Kültür.....	67
2.2.1.2. Holz-Mänttari’de Kültür.....	69
2.2.1.3. Witte’de Kültür.....	70
2.2.1.4. Ammann’da Kültür.....	70
2.2.1.5. Toury’de Kültür.....	71
2.2.1.6. Even-Zohar’da Kültür	74
2.3. Çeviribilim ve Kültür Kuramlarının Benzerlikleri.....	75
2.3.1. Çeviribilim Kuramları ile Kültürel Betimleyici Tanımların Benzerliği....	78
2.3.2. Çeviribilim Kuramları ile Kültürel Psikolojik Tanımların Benzerliği	79
2.3.3. Çeviribilim Kuramları ile Kültürel Yapısal Tanımların Benzerliği	80

2.3.4. Çeviribilim Kuramları ile Kültürel Birim Edim Modelin Benzerliği	81
---	----

BÖLÜM 3: KÜLTÜR AKTARIMI OLARAK ÇEVİRİ.....85

3.1. “Çeviri bir Kültür Aktarımıdır” Yaklaşımı	85
3.1.1. Kültür “Aktarılabilir” midir?.....	89
3.1.2. Aktarılan Hangi Kültürdür: Kaynak mı? Erek mi? Çevirmen?.....	93
3.1.3. Çevirmen Bir “Kültür Aktarımcısı” mıdır?.....	94
3.1.4. Çevirmenin Nitelikleri Kültür Aktarımı İçin Yeterli midir?	96
3.2. Çevirmenin Kültür İçerisindeki Yeri ve Sosyal Rolü	98

BÖLÜM 4: BİREY İDİOKÜLTÜRÜ’NDEN ÇEVİRMEN ÖZNEL

KÜLTÜRÜ’NE.....102

4.1. Kültür ve Kişilik İlişkisi.....	103
4.1.1. “Kişilik Kültür Tarafından Oluşturulmuştur” Savı	105
4.2. Çevirmen Öznel Kültürü	107
4.3 Çevirmen Öznel Kültürünün Oluşum Etkenleri Bağlamında Sosyolojik Habitus Kavramına Olan Benzerliği	114
4.4 Çevirmen Öznel Kültürünün İşlevi	124

BÖLÜM 5: ÇEVİRMEN ÖZNEL KÜLTÜRÜNÜN ALMAN EDEBİYAT

YAPITLARININ ÇEVİRİLERİNDE İNCELENMESİ.....130

5.1. Erek Metin İncelemeleri Üzerine	148
5.1.1. İnceleme 1 - Değişim/Kamuran Şipal	150
Dönüşüm/Evrim Tevfik Güney	
Dönüşüm/Ahmet Cemal	
Dönüşüm/Gülperi Sert	
5.1.2. İnceleme 2 - Genç Werther’in Acıları/Mahmure Kahraman,	180
Genç Werther’in Acıları/Nihat Ülner	
Genç Werther’in Acıları/Mustafa Canbek	
Genç Werther’in Acıları/Gülperi Sert	
5.1.3. İnceleme 3 – Rüya/Sami Türk	228
Zor Saat/Sami Türk	

1913 Fırtınadan Önce/Sami Türk

5.1.4. İnceleme Bölümlerinin Değerlendirmesi272

SONUÇ.....278

KAYNAKÇA287

İNTERNET KAYNAKLAR.....294

ÖZGEÇMİŞ.....295

KISALTMALAR

ÖK	:	öznel kültür
EM	:	erek metin
ÇÖK	:	Çevirmen Öznel Kültürü
çev.	:	çeviren
TDK	:	Türk Dil Kurumu
vb.	:	ve benzeri
vs.	:	ve saire
bkz.	:	bakınız
krs.	:	karşılaştırınız
Yay.haz.	:	yayına hazırlayan

TABLO LİSTESİ

Tablo 1: İnceleme 1’de Yapıt ve Yazar Bilgileri.....	150
Tablo2: İnceleme 1’de Öznel Kültürlere ait dilsel kullanımlar.....	160
Tablo 3: İnceleme 2’de Yapıt ve Yazar Bilgileri.....	179
Tablo 4: İnceleme 3’te Yapıt ve Yazar Bilgileri.....	228
Tablo 5: İnceleme 3’te Öznel Kültür’ün sık kullandığı sözcükler.....	263

ŞEKİL LİSTESİ

Şekil 1	: Sosyal Yapı İçerisindeki Kültür Katmanları.....	90
Şekil 2	: Sosyal Yapı İçerisindeki Kültür Katmanları arasında Çevirmen Özel Kültürünün Etkisi.....	91

Tezin Başlığı: Çevirmen İdiokültürünün “Çeviri Bir Kültür Aktarımıdır” Yaklaşımındaki Etkisi (Alman Edebiyat Çevirileri Üzerinden Bir İnceleme)	
Tezin Yazarı: Gökhan Şefik ERKURT Danışman: Doç. Dr. Hüseyin ERSOY	
Kabul Tarihi: 29.12.2014	Sayfa Sayısı: viii (ön kısım) + 286(tez) + 9(ek)
Anabilimdalı: Çeviribilim	Bilimdalı:
<p>Çeviri alanında bahsi geçen kültür kavramı, net olarak açıklığa kavuşmuş değildir. Çevirinin bir kültür aktarımı olduğu yaklaşımında bahsedilen kültür, aktarılabilir midir? Aktarılabilir ise, hangi kültür veya kimin kültürüdür? Kaynak kültürün mü? Erek kültürün mü? Yoksa bu eylemi gerçekleştirecek olan çevirmenin kültürü mü? Aktarıcı olarak çevirmenin nitelikleri yeterli midir? Çeviri kuramlarında kültür bu şekilde ayrıntılı olarak yer almamakta ve çok makro bir nitelikte ifade edilmektedir. Dolayısıyla kültürün hangi boyutta aktarıldığı konusu çok belirgin durumda değildir. Tezimizin öncelikli amacı bu duruma bir belirginlik kazandırma çabası olacaktır.</p> <p>Bu sorulara yanıtlar verebilmek amaçlı, çevirmenin sosyal birey olarak ele alınması ve bireysel kültürünün gözlemlenmesi gereklidir. Birey, doğup, büyüdüğü kültürün içerisinde bir kişilik oluşumu evresi sonucu ortaya çıkar. Bu kişilik oluşumunun iki önemli yanı vardır. Biri, toplumun genel ve alt grup kültürlerinin kişilik oluşmasına etkisi diğeri ise bireyin doğuştan getirdiği kalıtsal özellikleri ve kendi öznel yanlarıdır. Her sosyal birey kültür içerisinde karşılaştığı çeşitli durum ve olayların üstesinden, kültür içerisinde oluşan bu kişiliğiyle gelir.</p> <p>Kültür aktarımı olarak nitelenen çeviri eyleminde çevirmen karşılaştığı bu kültürel unsurları aktarırken, zihinsel aşama ve çeviri kararlarında etkili olan nedir? Sosyalin bir parçası olarak var edilmiş olan çevirmen de, çeviri eylemi ve sürecinde, kültür içerisinde oluşmuş kişiliğini çevirisine yansıtacaktır. Bu çalışmada sosyal birey olan çevirmenin sosyal içerisinde oluşan kişiliği, kişiliğinin kültür ile etkileşimi, kişiliğinin özneliği ve bu öznel yanının çeviri eyleminde iletişim uzmanı olarak çevirmenin öznel kültürüne dönüşümü ile edebiyat çevirilerinde kültürel aktarımı nasıl ve ne şekilde gerçekleştirebildiği gözlemlenmeye çalışılmıştır.</p> <p>Çevirmen öznel kültürünün edebiyat çevirilerinde etkin olduğunu varsayıyoruz. Çünkü edebi yapıt, öznel bir birey olan kaynak metin yazarın tarafından, kendine özgü alımlaması, yorumu ve somutlaması ile var edilmiştir. Çevirmen de kendi özneliğiyle bu öznel kaynak metni alımlayacak, yorumlayacak ve somutlayarak baştan yazacaktır. Çeviri eyleminde tüm bunları, onu saran kültür ortamınca şekillenen kişiliğinin çeviri eyleminde ortaya çıkacak olan formu “Çevirmen Öznel Kültürü” ile gerçekleştirdiği varsayımıyla, erek metinler üzerinde, çevirmenin biyografik özelliklerini de kullanarak cümle temelli yapılacak analizlerle bu çevirmen öznel kültürünün izleri konusunda varsayımlara ulaşılabilceğine inanıyoruz.</p> <p>Çevirideki kültür bahsinin kültür bilim kuramları ile çeviribilim kuramları arasındaki koşutluklara dayanılarak açıklanmaya çalışılmasının ve ortaya koyulmaya çalışılan “Çevirmen Öznel Kültürü” kavramı varsayımının, çeviribilim adına, edebiyat çevirileri ve çevirmenin incelenmesi bağlamında yeni bakış açıları oluşturabileceğine inanıyoruz.</p>	
Anahtar Kelimeler: Çevirmen Öznel Kültürü, İdiokültür, Sosyal Birey, Edebiyat Çevirisi, Parakültür, Diakültür.	

Title of the Thesis: The Affect Of Translator's Idioculture On The Approach Of "Translation Is A Cultural Transfer" (A Review Of German Literature Translations)

Author: Gökhan Şefik ERKURT **Supervisor:** Assist. Prof. Dr. Hüseyin ERSOY

Date : 29.12.2014

Nu. of pages : viii (pre text) + 286 (main body) + 9(appendices)

Department: Translation Studies **Subfield:**

The concept of culture in the field of translation is not clear yet. Can culture, which is mentioned in an approach that the translation is a transfer of culture, be transferred? If so, which or whose culture is it? Is it the source culture, the target culture or the translator's culture? Are the translator's qualifications sufficient as he is the translative? In translation theories, culture is not handled in a detailed way as above and is expressed by its macro characteristics. As a result, to what extent the culture is transferred is unclear. The primary aim of this thesis is to clarify this case.

In order to answer these questions, the translator should be handled as a social individual, and his individual culture should be observed. A person becomes an individual within the society where he was born and grew up, as his personality is formed. There are two important points in this formation. One of them is the effects of society's general and subgroup culture on personality formation. The other one is the individual's hereditary features and his own personal characteristics. All individuals overcome the number of problems and obstacles they face during their lives with the help of their personalities formed within this culture.

During the act of translation, described as culture transfer, what effects the mental phases and translation decisions, while the translator is transferring these cultural factors he encounters? The translator, who was formed within this culture, as being the part of the society, will reflect his personality during the act of translation. In this study, the translator's personality formed within the society, the interaction of his personality with the culture, the subjectivity of his personality and the transformation of this subjectivity to the translator's personal culture and how and what way the translator performs the cultural transformation in literary translations are attempted to be observed.

We assume that the translator's individual culture is effective in literary translations because a literary work is created by the original writer's initial perception, interpretation and conceptualization. The translator will also perceive, interpret this individual source text by his own subjectivity, and rewrite it by conceptualizing. Assuming that the translator performs all these in the act of translation by the form his personality shaped by the surrounding culture, which will come out during the act of translation, "Translator's Individual Culture", we believe that we can reach hypothesis about the traces of translator's individual culture by making analysis on target texts based on sentences and using the translator's biographical qualifications.

We believe that the attempt to explain the subject of culture in translation in terms of the parallelism between the cultural studies theory and translation study theory, and the hypothesis of "Translator's Individual Culture" concept which is tried to be introduced, will create new perspectives for the sake of translation studies, literary translations and the context of analysis of the translator.

Key Words: *Translator Idioculture, Subjective Culture, Social Individual, literary translation, Paraculture, Diaculture.*

GİRİŞ

Kültür, insanın doğayı biçimlendirirken elde ettiği ve gelecek kuşaklara miras bırakacağı tüm birikimlerin tamamıdır. Eserler de, içerisinde var olmuş, gelişmiş ve değişmiş yazarlarının ve o kültürün özelliklerine göre yazılır ve şekillendirilirler. Sosyal bir birey olan çevirmen de içerisinde yaşadığı kültüre göre kişisel bağlamda şekil alır.

Bazı kuramcılar kültürü, kapsadığı etki alanına göre para-, dia- ve idio-kültür olmak üzere üçe ayırmakta. Sosyolojik olarak kültür Para-, Dia- ve İdiokültürler olarak tanımlanır. Parakültür bir toplumun genel kültürüdür, Diakültür o genel kültür içerisinde var olan farklı ve çeşitli grupların kültürüdür. İdiokültürü ise hem Para- hem de Diakültürlerden etkilenerek, içinde yaşadığı bu kültürlerin içerisinde bireyin kendinde geliştirdiği bireysel kültürdür.

İdiokültür kavramının Türkçe terminolojide karşılığının “Öznel Kültür” olarak kullanılması gerektiği, çevirmenin kendine özgü duygu ve düşünceleri, birikimleri, yetisi gibi öznel taraflarıyla çeviri eyleminde yer aldığını belirtilerek açıklanmaya çalışılmıştır. “Çevirmen Öznel Kültürü” nün oluşum etkenleri sosyoloji ve kültür kuramları içerisinde gözlemlenmiş ve gerekçelendirilmiştir.

Çeviribilim alanında kültür hakkında ortaya konmuş savlar ve düşünceler mevcuttur. Ancak çeviribilimin günümüzde geldiği noktada çevirmen odak haline gelmiş, çeviri bir insan eylemi olduğundan çevirmenin sosyal rolü yadsınamaz şekilde açığa çıkmıştır. Bu nedenle çevirmenin içerisinde var olduğu kültür için yaptığı çeviri eyleminde kaynak kültür metnindeki kültürel verileri kendi Öznel Kültürüyle çevirirken ne kadarını aktardığı, nasıl aktardığı veya aktarıp aktarmadığı sorgusu çalışmamızın merkezinde yer almaktadır.

Çalışmanın Konusu:

Çalışmamızın odak noktası da buradadır. Çevirmen, içinde doğup büyüdüğü, bireysel kültürünü etkilenerek oluşturduğu bu genel ve grup kültüre metin çevirirken, kendi kültüründen farklı bir kaynak kültüre ait, yine bir bireysel kültür tarafından, kaynak Para ve Dia kültür etkisinde ve onlar için yazılmış bir yapıtı nasıl çevirmektedir?

Çeviri bir kültür aktarımı ise; kaynak kültür dizgesi içerisinde, bireysel bir kültür tarafından oluşturulmuş metnin kültürel verilerini, kendi bireysel kültürünün farkında olan bir kişi olarak çevirmen, kendi kültür süzgecinden geçirerek erek kültür okuyucusuna ulaştırmak amaçlı bu kültür aktarımını gerçekleştirebilmekte midir?

Cevap aradığımız diğer bir soru; kültürün aktarılabilir olup olmadığıdır. Kültür ne kadar aktarılabilir? Çeviride ki kültür aktarımında kastedilen “Kültür” hangi kültürdür? Kaynak Kültür mü? Erek Kültür mü? Çevirmenin kültürü mü? Yoksa Para-, Dia-, İdiokültürlerden biri mi?

Kültür kavramının çeviribilimdeki yerini sorgulama gereği duyulmuştur. Kültür, sosyoloji ve felsefinin bir kavramı olarak, çeviribilimin bu disiplinler ile ilişkisi sonucu mu çeviribilim ile temas sağlamaktadır? Yoksa Edebi metinlerin, belirli kültürler içerisinde oluştuklarını varsayarsak ve edebiyat çevirilerinin de bu edebi ve belirli kültür içerisinde var edilmiş metinler üzerinde yapıldığını kabul edersek, çeviribilim kültür ile doğrudan mı ilişkilidir?

Değinmek istenilen konulardan bir diğeri ise sosyal bir birey olarak çevirmenin, kültür ve sosyal içindeki yeri olacaktır. Çevirmen, içerisinde yetiştiği para kültürün, parçalarından olan bir veya birçok dia kültür içerisinde kendine sosyal rol edinmiş bir bireydir. Peki, içerisinde varlığını sürdürürken kendi Özne Kültürünü oluşturan bu etkenler nelerdir? Çevirmen bir kültür aktarıcısı ise, bu iş için nitelikleri neler olmalıdır ve çevirmen kültür aktarımı için yeterli midir?

Çalışmanın Amacı:

Biz, aktarılan kültürün, yazarın ve çevirmenin idiom kültür boyutundaki kültürü olduğunu düşünüyoruz. Bu çalışmanın amacı, çevirinin bir kültür aktarımı olduğu yaklaşımındaki kültürün anlam genelliği ya da genişliğini, dolayısıyla da belirsizliğini somutlaştırmaktır. Mikro bir bakışla, düşüncemizin temeli; kültür aktarımının aslında yazara ait özne kültür yansımalarının, çevirmenin özne kültürüyle erek dile aktarma işlemi olduğu, parakültür öğelerinin ham haliyle erek dile aktarıl(a)madığı, ham öğelerin hem yazarın hem de çevirmenin özne kültür mekanizmasında işlendiği,

dolayısıyla da aktarılan kültürün, yazarın ve çevirmenin öznel kültürleri boyutundaki kültür olduğu varsayımdır.

Genel amaç; incelemek, kültür kavramını sorgulayıp açıklık getirmek ve çevirmenin sosyal bir birey olmasından ötürü sosyoloji alanında bir kültürel role sahip olduğuna değinerek, çevirmenin öznel kültürünün, çeviri eylemine ne derece ve nasıl etkilerini açıklığa kavuşturaktır.

Çalışmanın, “Çevirmen İdiokültürünün ‘Çeviri Bir Kültür Aktarımıdır’ Yaklaşımındaki Etkisi – (Alman Edebiyat Yapıtlarının Çevirileri Üzerinden Bir İnceleme)” adlı başlığı ile bağlantılı olarak kültür, parakültür, diakültür, idiokültür, çeviri, çevirmen, çeviride kültür aktarımı kavramlarının açıklamaları, varsayımlar ortaya koyularak yapılmıştır. Çalışmamızı; Kültür kavramının çeviribilim ile olan bağlantısı, kültürün çeviri içindeki yeri, Öznel Kültür kavramının sosyoloji ve kültürel kuram içerisindeki koşutlukları gözlemlenmeye çalışılmıştır.

Bu bağlamda belli sorulara cevap arama gereği duyulmuştur. Çevirmen; Para Kültür içerisinde, üstlendiği görevler ve roller gereği birçok Diakültüre üye olan *Öznel Kültür* sahibi bir yazar tarafından, kaynak Para Kültür için yazılmış bir metni çevirir. Bu çeviriyi, erek Para Kültür ve ait olduğu Dia Kültür çerçevesinde, kendi Öznel Kültürü ile gerçekleştirir. Bu süreçte kaynak metindeki kaynak kültüre ait unsurları, erek metne bir aktarıcı olarak nasıl yansıtacaktır? Çevirmen bir “Kültür Aktarımcısı” mıdır? Çevirmen bir kültür aktarımcısı ise, sahip olması gereken ölçütler nelerdir? Bu ölçütler ne kadar sağlanabilir? Çevirmen hangi boyutta kültür aktarımı yapmaktadır? Para- mı? Dia- mı? Öznel kültür boyutunda mı?

Kültür, kültürel kuram, kültür sosyolojisi, çevirinin kültürler arasılıkta ki yeri, çevirmenliğin sosyal bir rol olarak nerede olduğu, kültür taşıyıcısı olarak çevirmenin durumu, çevirideki kültür ve kültürel kavramların yerleri ve rolleri üzerine yoğunlaştırılarak yapılan okumalar doğrultusunda, çevirideki kültür bahsi ve çevirinin bir kültür aktarımı olduğu yaklaşımlarına istinaden; Heidrun Witte, H.J. Vermeer, Margret Amman gibi çeviribilimcilerin, “İdio Kültür” kavramı üzerine yazdıkları, belirli kaynaklardan faydalanılarak çalışmaya katkı vermesi için kullanılmıştır.

Bu çalışmanın odak noktası olan “Öznel Kültür” kavramı, Pierre Bourdieu’nün “Habitus” kavramıyla ilişkilendirilmiş ve koşutlukları işlevleri bağlamında açıklanmaya çalışılmıştır. Çalışmamızın bu aşamasını desteklemek için de “Habitus” kavramını irdelemesinde, Sosyolog, Antropolog ve Çeviribilimcilerin kaynaklarından faydalanılmıştır.

Bireyi kuşatan kültürün kişilik oluşumunda etkili olduğu düşüncesindeyiz. Çevirmen üzerine dile getirmeye çalıştığımız *öznel kültürün* oluşum aşamasında da, çevirmenin içerisinde yaşadığı kültürün, tüm unsurlarıyla etken bir rol üstlendiğini varsayıyoruz. Bu varsayımımıza destek amaçlı olarak, “Kişilik ve Kültür Hareketi” de denilen Kültürelcilik akımında, kişiliğin kültür içerisinde ve kültür tarafından biçimlendirildiği savı ışığında, bireyin kültürünün hangi etkenler doğrultusunda oluşabileceği varsayımı üzerinde durulmuştur.

Çevirmen Öznel Kültürünün, çeviri sürecinde kültürel unsurların aktarımını ne denli ve nasıl etkilediği sorgusunu ve bir sosyal rol olan çevirmenliği, sosyolojik bir kavram olan “habitus” ile ilişkilendirerek, çeviriyi, kültürel aktarım olduğu yaklaşımı içerisinde analiz etme amacı güdülmüştür.

Çalışmanın genel amacı, çeviribilimde sürekli bahsedilen ancak tam olarak netleşmemiş kültür kavramına edebiyat çevirilerinde kültürel aktarım düşüncesi bağlamında açıklık getirmek ve bu eylemin yegâne kahramanı çevirmenin kültürel özelliklerini ele almak ve öne çıkarmaktır. “Çeviri bir kültür aktarımıdır” kavramını daha belirgin kılmaya çalışmaktır. Bunların ışığında üst amaçlar, çevirmen öznel kültürünün tanımını yapmak ve edebiyat çevirilerinde gözlemleyerek dayanak sağlamaktır.

Çalışmanın Yöntemi:

Sosyal birey olan çevirmenin öznel kültürünün, hem yaptığı iş hem de üstlendiği sosyal rol, yaşadığı çevre, değer yargıları, inancı, ideolojisi, hayat felsefesi, vicdanı, tutkuları, zaafı, ihtiyaçları gibi “özel” yönleri ve özelliklerinin tespitinin mümkün olmadığı herkesin malumudur. Çalışmamızda yapılan analiz, ortaya koymaya çalıştığımız varsayımlar doğrultusunda çevirmenlerin erek metinlerinde, kültürel öğeleri dilsel veriler üzerinden öznel kültürlerinin izlerinin varsayım olarak gözlemlenmesi olacaktır.

Bu çalışmada ortaya koyulmaya çalışılan, “Çevirmen Öznel Kültürü” kavramını uygulama alanında örnekleyebilmek için çeviri edebiyat yapıtları üzerinde çevirmen özneliği ve kişisel kültür odaklı gözlemler yapılması uygun görülmüştür.

Bu gözlemler için çeşitli yıllarda farklı çevirmenlerin Almancadan Türkçeye yaptıkları edebiyat çevirileri bu çalışmada ileri sürülen varsayımlar ve tespitler doğrultusunda yorumlanmıştır. Yapıtların seçimi konusunda, iki ana amaç güdülmüştür. Biri, tek bir kaynak metnin tek veya iki ya da daha fazla çevirmen tarafından yapılan çevirileridir. Burada yöntem olarak amaçlanan, aynı kaynak verilere rağmen, erek metinlerde çevirmenlerin çeviri tercihlerinin, dil kullanımlarının farkının, çevirmen öznel kültürüyle ilişkilendirebilmektir. Diğer yöntemde de, tek bir çevirmenin farklı kaynak metinlerden yaptığı çevirilerde, kendi öznel kültürüyle ilişkilendirebileceğimizi düşündüğümüz, çeviri tercihlerini dilsel kullanım temelli olarak tespit etmeye çalışmaktır. Yeniden belirtmek gerekirse, gözlemlenmesi amaçlanan konu sabiti “çevirmen öznel kültürü” varsayımdır. Dolayısıyla hangi çeviri seçilirse seçilsin, çevirmenin çeviri eyleminde kullandığı ve birçok etkenle oluşmuş kişilik yapısı yani öznel kültürü olarak adlandırmaya çalıştığımız öznel karar verme ve tavır sergileme sisteminin, çeviriler üzerinde dilsel tercihler temelli olarak gözlemlenmeye çalışılacaktır. Ancak şunu belirtmek doğru olacaktır, seçilen her çeviri, kaynak metnin de içinde yer aldığı ve bir uzman olarak çevirmenin bu unsurları dikkate almış olabileceği varsayımıyla bir değerlendirme aşamasında zaman/dil/kültür unsurları göz ardı edilmeden değerlendirilecektir.

Çeviri yapıtların seçiminde “çevirmen öznel kültürü”nün dışında gözlemlenerek üzerinde tespit ve inceleme yapılacak başka bir araştırma nesnesi içermeyen bu çalışmada, bu sebeple herhangi bir edebi, siyasi, tarihi, sosyo-ekonomik, felsefi ve dini bir akım ya da dönem gözetilmemiştir. Aksine çeviri edebiyat yapıtlarının seçiminde farklı yıl, farklı yayınevleri ve sosyal birey olarak farklılık gösterebilecek çevirmenler tercih edilmiştir. Bunun nedeni ise bahsedilen bu zamansal, sosyolojik ve kültürel farklılıklar sebebiyle çevirmenlerin çeviri yapıtlar içerisinde “öznel kültür” izlerinin daha belirgin olacağı beklentisidir. Çünkü çevirmen de toplum içerisinde sosyal bir rol

üstlenmiş, kişiliği kültür içerisinde oluşmuş, içerisinde yetiştiği toplumda kendisine kültürel bir miras kalmış birey olarak bir eylem gerçekleştirir; “Çeviri”.

Profesyonel çevirmen, bu eylemi süresince teknikler, yöntemler hatta kuramlar kullanmaktadır. Bunları geliştirmeden önce toplum içerisinde oluşan kişiliği nedeniyle genel bir davranış ve düşünsel sisteme sahip olan çevirmenin, eylemine zihninde oluşmuş temel sanılarla yaklaştığı varsayımı olasıdır. Bu sanılar kültür aracılığıyla edinilir. Türkdogan’a göre, temel sanılar kalıtımsal bir sermaye oluştururlar ve bu sermaye zihinsel ve bilimsel rollerle birleşerek yaşantının ilerisi için bir yatırım haline gelirler. (krş. Türkdogan, 2009: 204).

Akademisyen, edebiyatçı, öğretmen, editör veya yazar olsun çalışmamızda çeviri yapıtları gözlemlenen tüm çevirmenler Alman ve Türk dil-kültür ortamlarına hem eğitim hem sosyal hayat bağlamında aşina çevirmenlerdir. Çeviribilimde “profesyonel ve donanımlı” olarak kabul edilen “çevirmen” tanımlamasına uyan, iki dili ve kültürü iyi derecede tanıyan, edebiyat alanında ve edebi yapıt dizgesinde yazar, çevirmen, editör veya akademisyen olarak epey bilgili ve de tecrübeli bireyler bu çalışmada çevirmen kimlikleri ile yer almışlardır.

Üstlendikleri sosyal roller, içinde yaşadıkları ve ait oldukları sosyal grup ve sınıfların, eğitimlerinin izlerini çevirilerine yansıtacaklarını düşündüğümüz bu çevirmenlerin hem doğuştan gelen hem de sosyo-kültürden etkilenecek şekilde şekillenmiş ve her birinin kendine özgü olan karar mekanizmalarının yani öznel kültürlerinin, yaptıkları çevirilerde nasıl izler bıraktığı gözlemlenmiştir. Bu gözlemler sonucu yorumlayıcı bir anlayışla tespitler yapılmıştır. Yukarıda açıklandığı gibi, çevirmen öznel kültürünün aynı kaynak metnin farklı çevirmenler tarafından gerçekleştirilmiş çevirilerini incelemek mi daha iyi sonuçlar verecek yoksa aynı çevirmenin farklı çevirilerinin ele alınması mı, çalışmamız sonucunda gözlemlenebilecektir.

Tez çalışmamızda yapılan bu çevirmen seçimlerinin mantığını daha anlaşılır kılmak üzere bazı açıklamalar yapmak yararlı olacaktır. Örneğin; Alman Dili, Kültürü, Toplum ve Edebiyatı ile akademik ve sosyal olarak bağı olan çevirmenler kaynak metni ve yazarını daha iyi bir alımlama süreciyle algılayacak, yorumlayacak ve çeviri eylemini

gerçekleştireceklerdir. Bu tür bir alımlama avantajı çeviri eylemi sürecini hem bilişsel hem de süreç olarak olumlu etkileyecektir.

Çevirmen de yazar gibi sosyal alan içerisinde birçok alanda ister istemez yer alan, kimi zaman o alan(lar)da arzusuyla çalışan, kimi zaman da çalışmak zorunda kalan bir sosyal bireydir. Çalışmalarını yaptığı disiplin ne olursa olsun, yazar ve çevirmen çeşitli gruplar ve roller aracılığıyla sosyal içerisinde, sosyalden aldığı, farkında olduğu ya da olmadığı bilgilerle kendine özgü bir; değerler, inançlar, ölçütler, kararlar ve tavırlar sistemi oluşturur. Kendilerince, belirli gerçekleri kabul ederler. Yazar ve çevirmen de, Türkdoğan'ın ifade ettiği gibi sosyal bilimcilere benzer şekilde, “gerçek” diye ifade edilen kavramları, kültürleri yoluyla öğrendikleri düşünce alanı sanılarından elde ediyor olabilirler (krş. Türkdoğan, 2009: 205). Sosyo-kültürel bir standart haline gelmiş bu sanı ve varsayımlar, toplumun farklı kesimlerinde, bireysel deneyimlerde farklılaşmayı (krş. Türkdoğan, 2009: 205) yani özneliği ortaya çıkarmaktadır. Bireyin gerçekleştirdiği tüm eylemlerde kendini gösterecek olan özneliğin, haliyle çevirmenin eyleminde de gözlemlenebileceğini varsaymaktayız.

Bu çaba, yapılan çalışmada ortaya koyulmaya çalışılan, çeviri ve kültür ilişkisi, kültürbilim ve çeviribilimin kuramsal olarak ilgileri, çevirmen öznel kültürü varsayımlarının ve gerekçelerinin, çeviri yapıtlar üzerinde tespit ve takdir edilmesi yöntemi ile gerçekleştirilmeye çalışılmıştır.

Çevirmenin bir okur olarak başlayıp daha sonra geçirdiği algılama ve bilişsel süreçler sonrası bir yorumcu olarak kaynak metni kendi öznel duygu, düşünce ve yetileriyle yeni bir metne dönüştürmesinin aşamaları gözlemlenmeye çalışılmıştır. Bu nedenle Edebiyat İnceleme Yöntemlerinden, metnin yazarının bilinçsiz eğilimine bağlı olduğuna inanılan ve bu eğilimin yorumlanarak ortaya çıkarılması adına çalışılan “Yorumlayıcı İnceleme” (Hermeneutik) (bkz. Aytaç, 2009: 90) ve edebi yapıtın okuyucunun algılamasına dayandığı ve okurun işlevinin incelendiği “Alımlama Estetiği” (Rezeptionsästhetik) (bkz. Moran, 2008: 240) yöntemleri, çevirmeni, eylemi başlangıcında bir okur olarak ele alarak çalışmamız içerisinde yararlanılmaya çalışılmıştır.

Alımlama ve Yorumlamanın, anlamlandırmada çevirmenin eylemine nasıl etki ettiği ve öznel kültürün bu aşamadaki etkisi irdelenmeye çalışılmış ve çalışmada ortaya koyulmak istenen varsayımlar doğrultusunda ifade edilmeye gayret gösterilmiştir.

Çeviri yapıtlar üzerinde yapılan gözlemlerde, çevirmen öznel kültürünün edebiyat çevirilerindeki etkisi ve izlerini gösterebilmek adına, gözlemlenmede aynı, malzeme derlemesi bakımından farklı iki yöntem geliştirilmeye çalışılmıştır.

İlkin, tek bir kaynak metnin birçok çevirmen tarafından yapılmış çevirileri üzerinden, karşılaştırmalı bakış açısının da kullanıldığı bir anlayışla uygulanacak yöntemdir. Bu yöntemde, erek metinlerdeki çeviri tercihleri her gözlemde olduğu gibi çevirmen öznel kültürü ile ilişkilendirilmeye çalışılmış ve çevirmenlerin farklı karar ve tercihleri gözlemlenmiştir.

İkinci yöntemde ise, tek bir çevirmenin birden çok erek metni üzerinde, çevirmenin öznel kültürünün izlerini tespit etmek ve değerlendirmek amacı güdülmüştür. Bu yöntemde, erek metinlerde çevirmenin sıkça tercih ettiği dilsel verilerin özelliklerine, anlamlarına ve kullanımına göre çevirmen öznel kültürü hakkında çıkarımda bulunulmuştur. Çevirmenin, her çevirisinde ısrarla kullandığı erek dile ait sözcükler, deyimler, terimler vb. üzerinde yapılan değerlendirmelerin yanı sıra, bu sözcüklerin erek metinlerde hangi sıklıkla ve hangi anlamda kullanıldığı tablo şeklinde gösterilmesi yöntemi uygulanmıştır.

Bu farklı yöntemlerin değerlendirilmesi aşamasının sabiti, çevirmen öznel kültürünün erek metinlere, dilsel unsurlar olarak yansımalarının tespiti ve yorumudur. O nedenle, ister tek kaynak metnin birden çok çevirmen tarafından yapılmış çevirileri üzerinde, isterse tek bir çevirmenin farklı kaynak metinlerden yapmış olduğu çeviriler olsun, analiz amacı aynı olacaktır. Asıl amaç her bir çevirmenin, kültürel aktarım hususunda erek metinlerini inşa ederken, kendi öznel kültürleriyle, gerek kaynak uyaranlara (kaynak yazar, kültür ve metin), gerekse erek uyaranlara (erek kültür ve normlar, işveren, okur, amaç vb.) verdiği tepkileri belirleyebilmek ve çalışmada ileri sürülen varsayımlar doğrultusunda yorumlamaktır. Farklı yöntemlere dair yapılacak gözlemlerin ilişkilendirilmesi çevirmenlerin gözlemlenen çevirmen öznel kültürlerinin görgül verilerinin karşılaştırılması sonucu ulaşmayı umduğumuz varsayımlar olacaktır. Bu

anlayışla hem tek kaynak metnin farklı çevirilerinin hem de tek çevirmenin farklı kaynak metinlerden yaptığı çevirilerinin değerlendirilmesi ve ilişkilendirilmesine çalışılacaktır.

Çalışmanın Önemi:

Yapmış olduğumuz gözlem ve tespitler sonucunda, çevirmenin bu kültürel aktarımı yaparken kendi öznel kültürü prizmasından, kaynak kültürde var edilmiş, kaynak metnin içerisindeki kültürel öğeleri nasıl ve ne kadar erek kültür ve erek okura ulaştırabildiğinin incelenmesi için erek metinler üzerinde tespitler yapılmıştır. Erek okura ulaştırdığı kültür öğelerinin çevirmenin öznel kültürüyle nasıl şekil aldığı ve erek metinde farklı imgelerle nasıl kendini gösterdiği hususunda gözlemler yapılmış ve çeviri yapıtlar üzerinde gösterilmiştir.

Sonuç olarak çeviribilim alanında sıkça bahsi geçen ve ayrıntılı olarak açıklanma gerekliliği kaçınılmaz gözükken “kültür” kavramı sorgulanmış, çalışma amacımız doğrultusunda gözlemler ve tespitler yapılmıştır. Bu bağlamda çevirinin merkezinde yer alan çevirmenin özellikle edebiyat çevirilerinde kaynak metni algılaması ve yorumlaması aşamasında geçirdiği bilişsel süreç ve çeviri öncesi ve de sonrasında tüm çeviri eylemi boyunca yapacağı eyleme yaklaşımını, profesyonelliğini de içine alacak şekilde, kültür ortamı içerisinde uzun süreçler sonucu oluşan “öznel kültür”ü tarafından yönetildiği savunulmuş ve varsayım gerekçelendirilmeye çalışılmıştır.

Çalışmanın önemini arttıran bir hususta kültür aktarımı sorgusunun, sosyal birey olarak kültürel öznellikler taşıyan “çevirmen öznel kültür” kavramı varsayımının tanımlanmaya çalışılıyor olması ve bunun edebiyat çevirileri üzerinde ne gibi bir incelemeyle yapılabileceğine dair varsayımdır.

İlk bölümde çeviri kuramları hatırlanacak, sonraki bölümde kültür kuramları ve modelleri ele alınacak ayrıca çeviri ile kültür ilişkisini açıklamak adına çeviri kuramlarındaki kültür bahsi irdelenecektir. Bu bölüm içinde son olarak çeviri ve kültür kuramları, tanım ve model bağlamında karşılaştırılacaktır. Ortak noktalar, benzerlikler ve özdeşlikler öne çıkarılmaya çalışılacak ve değerlendirmeler yapılacaktır. İki disiplin arasında bir bağ kurulmaya çalışılacaktır.

Daha sonra, çevirinin kültür aktarımı olduğu yaklaşıımı ele alınacak ve kültürün aktarılabirliği sorgulanacaktır. Aktarılabirir ise, aktarılanın kaynak, erek ve çevirmenin kültüründen hangisi olduğu anlaşılmaya çalışılacaktır. Aynı bölüm içinde çevirmenin nitelikleri kültür aktarımcılığı bağlamında sorgulanırken aynı zamanda çevirmenin kültür içerisindeki yeri ve sosyal rolü de irdelenecektir.

Bu bağlamda, çevirmenin idiokültürü tanımının, kişilik ve kültür ilişkisi, kişiliğin kültür içerisinde olduğu yönündeki savla açıklanmaya çalışılacaktır. Bu aşamadan sonra aynı bölüm içinde İdiokültür kavramının terminolojik bağlamda “Öznel Kültür” olarak adlandırılmasının önemine dikkat çekilecek ve habitus kavramıyla benzerlikleri ele alınacaktır.

Akabinde çevirmen öznel kültürünün, idiokültür kavramıyla olan farklılıkları ortaya konmaya çalışılacak ve çevirmen öznel kültürünün işlevi açıklanmaya çalışılacaktır.

Son uygulama bölümü olan bölümde ise, çevirmen öznel kültür varsayımımız ve kültür aktarımı incelemeleri erek metinler üzerinden yapılacaktır. Bu incelemeler üç ayrı bölüm halinde, seçim ölçütleri açıklanmaya çalışılmış çeviri edebiyat yapıtları ve çevirmenler üzerinde gerçekleştirilecektir.

İlk incelememizde, Franz Kafka'nın “Die Verwandlung” adlı eserinin dört farklı çevirmen tarafından gerçekleştirilmiş çevirileri ele alınacaktır. Burada yöntem, tek ve aynı kaynak metinden alınan verilerin, çevirmenlerin öznel algılamaları ve yorumlamalarıyla nasıl erek metinlere aktarıldığının incelemesi olacaktır. Bu farklılığın nedeninin, çevirmenlerin öznel kültürleri olduğu düşüncemiz, yapacağımız tespit ve yorumlarla desteklenmeye çalışılacaktır.

İkinci inceleme Johann Wolfgang von Goethe'nin “Die Leiden des jungen Werthers” adlı yapıtının dört farklı çevirmen tarafından yapılmış çevirileri üzerinde, aynı birinci bölümdeki malzeme derlemesi anlayışla yapılmaya çaba gösterilecektir.

Üçüncü ve son inceleme bölümünde ise, tek bir çevirmenin, üç farklı çeviri yapıtı üzerinden çevirmen öznel kültürü gözlemlenmeye çalışılacaktır. Bu incelemede öncekiler gibi çevirmen öznel kültürünün izlerinin sürülmesi ve bu yönde dilsel

verilerin erek metinler içinde gösterilmesine dayalıdır. Ancak farkı, tek çevirmenin farklı çeviri yapıtlarında öznel kültürü doğrultusunda seçtiği erek dilin öğeleri üzerinden yürütülecek olmasıdır.

Her bir incelemede izlenecek yol ve amaç aynıdır; çevirmen öznel kültürü varsayımımıza dayanak sağlamak, erek metin üzerinde dilsel veriler aracılığıyla nasıl ve ne şekilde gözlemlenebileceği konusunda veriler elde edebilmek.

Bu doktora tezi çalışmasının değerlendirme aşmasındaki amacı, edebiyat çevirisi perspektifinden çeviribilim alanında yeteri kadar açıklık getirilmemiş “kültür ve kültür aktarımı” konusunda, aktarılanın ancak çevirmenin öznel kültürü prizmasından süzülerek ve değerlendirilerek aktarılan kaynak ya da erek kültürel öğeler hatta çevirmenin kendi öznel kültürünün ürünleri olabileceği varsayımdır. Bu süreç içerisinde en önemli amaç da Türkçe terminolojide “çevirmen öznel kültürü” olarak yer almasının doğru olduğunu savunmaya çalıştığımız, sosyal birey olan çevirmenin, çeviri eylemi ve sürecinde en büyük karar ve tavır mekanizması olduğuna inandığımız “çevirmen öznel kültürü”nün varsayımına dair dayanak sağlayabilmektir.

Tüm bu çabaların, çeviribilim alanına yeni bir bakış açısı kazandırması ve katkıda bulunması, en güzel karşılığı olacaktır.

BÖLÜM 1: ÇEVİRİ VE ÇEVİRİBİLİME GENEL BAKIŞ

Çeviri bir etkinlik olarak tarih boyu, ticaret, bilim, sanat, eğitim ve siyaset gibi insanın etkin olduğu her alanda kendini göstermiştir. Çevirinin, insanlık tarihi kadar eski olması, insanın sosyokültürel bir varlık olarak içerisinde var olduğu çevresini daha iyi anlamak için kendi kültür, yaşayış biçimi ve düşüncesinden daha farklı olan ile iletişim kurma ihtiyacıyla doğrudan ilişkilidir.¹ Söz konusu iletişim kurma gereksinimi sadece ortak yaşam alanının paylaşılmasında değil, savaş, ticaret, göç, bilim, sanat ve siyaset sebepli ilişkilerinde de ortaya çıkmıştır.

Kendi sorunlarına çözüm arayan insan, kendisinden farklı dil/kültür ortamında yaşayanların deneyimlerine gereksinim duymuştur. Bu gereksinim farklılıklara rağmen ortak bir iletişim aracı yani ortak bir dil ihtiyacı doğurmuştur. Ortaya çıkan bu ortak dil gereksinimini aşmanın en uygun yolu, yabancı olanı tanımak, anlamak, bilmek ve kendini tanıtmak, anlatmak ve öğretmek olarak görülmüştür.

Temelinde iletişim ve bilgi aktarımı olan çeviri aynı dil içerisinde de gerçekleşebileceği gibi daha çok iki veya daha fazla birbirinden farklı dil dünyası içerisinde bulunan kişi veya topluluk için kavramsallaştırılmış bir eylem olarak karşımıza çıkmaktadır. Türk Dil Kurumu sözlüğünde çeviri;

1. isim. Bir dilden başka bir dile aktarma, çevirme, tercüme
2. Bir dilden başka bir dile çevrilmiş yazı veya kitap, tercüme ifadeleriyle açıklanmaktadır.

Dilbilimci Roman Jakobson (1896–1982) geliştirdiği sınıflandırmada çeviriyi üç temel örnekle açıklar.

1. Diliçi çeviri - Sözel bir iletiyi aynı dilde yine sözle olarak farklı biçimde aktarmak.

¹ Yücel, F., *Tarihsel ve Kuramsal Açıldan Çeviri Edimi*, Dost Kitabevi, Ankara, 2007, s.11

2. Diller arası çeviri – Sözel bir iletiyi farklı bir dilde sözel olarak ifade etmek.
3. Göstergeler arası çeviri – Sözel bir iletiyi farklı bir gösterge sistemi aracılığıyla yeniden ifade etmek.²

Dil içi çeviri belki en çok karşılaşılan ama en az kavramsallaştırılan çeviri türüdür. Sözel veya yazılı bir metnin aynı dili kullanmasına rağmen bir kişi veya grup için tekrar anlaşılır kılınmak için basitleştirilerek anlatılması dil içi çeviriye örnek olarak verilebilir. Bir öğretmenin öğrencisine veya sınıfın tümüne ya da bir kişinin yaşlı bir kimseye yaptığı aynı dil içerisindeki basitleştirerek anlatmak bu çeviri türüne örnek teşkil eder.

Göstergeler arası çeviri ise, sözel ya da yazılı olarak verilen bir ileti sözel ve yazılı olmayan başka bir göstergeler sistemi ile aktarılır. Örneğin Engelliler için haberlerin beden hareketlerine dayalı bir göstergeler sistemi ile sunulması.

Çalışmamızın asıl alanı olana diller arası çeviri türü, iki farklı dil odaklı kişi, kitle, grup vb. kaynak ve erek kitle arasında yazılı veya sözlü olarak gerçekleştirilen türdür. Birçok alanda farklı kültür ve dil topluluklarının tarih içerisinde karşılaşmaları sonucu ortaya çıkan iletişim ihtiyacına karşılık gerçekleşen çeviri etkinliği doğal olarak diller arası çeviri türü içerisinde kabul edilir. Sanat, bilim, askeri, siyasi ve ticari olarak karşılaşılan farklı dil ve kültür grupları, söz konusu ilişkilerini sürdürebilme, karşı tarafı anlayabilme, çözebilme, kendilerine gelir, zafer, üstünlük sağlayabilme veya faydalanabilme ihtiyaçları doğrultusunda çeviri gerçekleştirmiş veya çeviri etkinliği gerçekleştirilmesine imkân sağlamışlardır.

1970’li yıllarda James S. Holmes, çeviribilim alanına bir bilim dalı olarak bakma zamanının geldiğini düşünerek, o ana kadar elde edilen verileri başka bir bakış açısıyla ele alarak, bilim dalının temel kavramlarını oluşturmuştur. Holmes, “The Name &

² Tahir Gürçağlar, Ş., *Çevirinin ABC’si*, Say Yay., İstanbul, 2011 s. 28

Nature of Translation Studies” başlıklı yazısı ile bilim dalının bugün herkesçe kabul görmüş olan adını koymuş ve tüm alanı betimlemiştir (bkz. Akbulut,2004: 15).

1980’li yılların ardından çeviri yayınlardaki artış, bu etkinliği başka bilim dallarının araştırma malzemesi olmaktan çıkarmış ve kendine özgü bir bilim dalı olmasında zorlayıcı olmuştur. Özellikle Bilim ve Sanat alanındaki çeviri etkinliğinin son yüzyıllarda kültürler arası iletişim ve paylaşımında önemini arttırmasıyla, etkinliği kabul edilen çeviri, mekanik bir aktarım işleminden çok yaratıcı bir eylem olarak kabul görmesinden sonra bir bilim dalı olarak bilim alanında yer almaya başlamıştır (bkz. Yazıcı, 2005: 15).

1.1. Çeviri ve Çeviribilim İlişkisi

Bilindiği üzere bir alanın etkinlik olarak kabul edilmesinden sıyrılıp, bilim dalı konumuna yükselmesi kavramsal alt yapısının oluşmasıyla mümkündür (Yazıcı, 2007: 15). Alanın bu sorunlarının çözümü ilk aşamada diğer bilim dallarının paradigma ve modellerinden yararlanılarak yapılabileceği herkesçe kabul edilmiştir.

Zamanla ortaya çıkan sorunların çözümünde diğer bilim dallarının model ve kavramları yetersizleşir. Çeviri de bahsettiğimiz bu süreçlerden geçmiş ve özellikle dilbilimin bir dalı olarak görülmüştür. Ancak 1980’li yıllardan sonra çeviri yayın ve yapıtlardaki artış, çeviri etkinliğini, kendi sorunlarına çözüm arayan, kendi kavram ve modelleri olan bir bilim dalı olmaya zorlamıştır. Bu süreçte, kuramsal alan içerisinde yeni kavram ve modellerle sınırlarını belirleyen çeviri, yeni boyutlar kazanarak sistemli bir dizge içerisinde gelişerek çeviribilim olarak diğer bilim dalları arasında yer almıştır.

Yazıcı’ya göre, çevirinin disiplinlerarası özelliği çoğunlukla, diğer bilim dalları içinde kaybolmasına sebep olarak görülse de, yaratıcı bir eylem olarak kabul edilmesi, bağımsız bilim dalı olmasında etkin rol oynamıştır (2005: 15). Çeviri, etkileri sadece dilsel olan bir eylem değildir. Toplumsal, ekonomik, sanatsal, bilimsel ve siyasal etkileri olan çeviri, ilgili bilim dallarıyla doğrudan ilişkilidir. Ancak bu bilim dallarının

kavram ve modellerinin çeviri sorunlarına doğrudan etki etmeyebileceği düşüncesi çeviribilimin doğuşuna zemin hazırlamıştır (krş. Yazıcı, 2005: 16).

Dikkat çekmek istediğim nokta; teknolojinin ve iletişim araçlarının gelişimi ile toplumlar ve şahıslara arasındaki diyalogun gelişimi kaçınılmaz olduğudur. Bu teknolojik gelişim süreci, çevirinin önemini arttırmış ve çeviribilimin dayanaklarının sağlamlaşmasına yol açmıştır. Günümüzde gerek bilim alanında gerekse sanat, siyaset, ticaret gibi diğer insan merkezli etkinlik alanlarında, farklı dil-kültür topluluklarınca gerçekleştirilen faaliyetlerde çeviri eylemi en önemli rolü üstlenmekte ve gerçekleştirilen faaliyetin evrensel ve anlaşılır olmasını sağlamaktadır. Bu kadar etkin rol üstlenen çevirinin, kuramsal düzlemde disiplinler kavram ve kuramlarını ortaya koyması beklenen bir sonuç olarak herkesçe kabul edilmiştir.

1.2. Günümüz Çeviri Kuramları

Çalışmada ele alınacak çeviri kuramları “kültür” kavramı dikkate alınarak seçilmiştir. Kuramcılarının içerisinde kültür bahsini koydukları çeviri kuramlarının seçiminde, diğer bir ölçüt de çevirmen olmuştur. Çevirmenin, algılaması ve yorumlamasının öznel boyutu çalışmamız için en önemli unsurlardan biridir.

Bu nedenle çevirmenin eylemi, çevirmen ile kültür bağı, kültür ile çevirmen ilişkisi, çeviride hangi boyutta kültür olduğu, çevirmeni etkileyen normlar, kurallar konularında veriler içeren çeviribilim kuramları çalışmanın bu bölümünde ele alınacak ve ilerleyen bölümler için alt yapı oluşturacaktır.

1.2.1. Skopos Kuramı

Çeviribilimci Hans J. Vermeer, çeviribilimin tarihsel sürecini bir *ana hatla* belirlemek istemiştir. Bugünkü modern çeviribilimi, sofist retoriğine ve özellikle de Cicero’ya, onun yaptığı çevirilere dayandırır. Vermeer, ilk çeviri kuramının bilimsel olarak sofistler zamanında ortaya atıldığını belirtir. Bu görüşü içerisinde Sofistlerin bugünkü

Eylem Odaklı Çeviri Kuramının öncüleri olduklarını belirtir ve bu tespitiyle de günümüzdeki modern çeviribilimi sofist retorikine dayandırdığı görülür.³ Bu önemli ana hatta Martin Luther'in İncil çevirisini de önemli bir yere koyar. Vermeer bu savına paralel olarak Katharina Reiss ile 1984 yılında birlikte yayımladıkları “*Grundlegung einer allgemeinen Translationstheorie*” adlı kitapta kendi kuramına “Skopos” adını vererek, modern çeviribilim kuramının tarihten geldiğini ve bu kuramın oluşumunun çok eskiye dayandığını belirtmeye çalışmıştır. Vermeer’e göre Cicero’nun retorik anlayışı Eylem Odaklı Çeviri Kuramı’na benzer bir yöntemle gerçekleşir.⁴ Vermeer’e göre; çeviribilim başlangıcından bugüne kadar olan sürecinde ayrı ayrı kısımlar halinde ele alınamaz (Vermeer, 1992: 24).

Grundlegung einer allgemeinen Translationstheorie adlı kitapta Reiss ve Vermeer, metin ve metin türleri ile kuram üzerine çalışmalarını dile getirmişlerdir. Vermeer’in kendi kuramına Skopos adını vermesi çeviriye işlevsellik, erek odaklı baktığının bir göstergesi olarak yorumlanabilir çünkü Skopos, yunanca; hedef, amaç, gaye, kasıt, erek ve niyet anlamlarını taşıyan bir sözcüktür ve kuram olarak skopos, çeviriye işlevsel bir yaklaşımı savunmaktadır (krş. Vermeer, 2008: 3). Skopos kuramının temeli Vermeer tarafından, 1983’ten başlayarak oluşturulmuştur. Reiss ile birlikte yayımladığı “*Grundlegung einer allgemeinen Translationstheorie*” adlı kitabın, genel bir çeviri kuramı niteliğinde olduğu söylenmelidir.

Skopos Kuramında, çevirinin dilsel bir olgu olmaktan çok kültürel bir aktarım olduğu görüşü egemendir ve metin genel anlamda okura aktarılan bir “bilgi sunusu” (Informationsangebot) olarak görülmektedir. Bu bilgi sunusunun niteliğini ve işlevini belirleyen bilinçli ve uzman bir çevirmen olduğu kadar, çevirmene çeviri görevini veren kişinin veya kurumun amacı da belirlemektedir. Bu amaç, çevirinin yapıldığı kültürün gereksinimlerine göre değişebilmektedir. Dolayısıyla, “Skopos” kuramında kaynak ile erek metin birbirinden farklı metinler olarak değerlendirilmektedir.

³ Vermeer. H.J., *Skizzen zu einer Geschichte der Translation*, IKO- Verl., Frankfurt, 1992, s.16-32

⁴ Tosun, M., *Dil Edincini Aşan Bir Edim Olarak Çeviri Eylemi (Çeviri Kuramlarının Gelişiminde Paradigma Değişimi)*, Doktora Tezi, İstanbul, 2002

Vermeer'e göre; eylemin birçok anlamı vardır. Bunlar işlev anlamı, amaç anlamı, hedefe yönelik anlamı, dinamik anlamıdır. Skopos kuramında tek bir amaç yoktur. Bir amaçlar bütünü vardır.

Vermeer genel bir çeviri kuramı olarak nitelediği kuramını açıklarken, genel bir kuramın diğer kuramlardan farkını da ortaya koyar; "Genel bir eylem kuramıyla bir çeviri kuramıyla arasındaki farkı ifade edersek; Eylem kuramı, var olan bir durumdan yola çıkar; bu durum, bir insan tarafından belli bir şekilde değerlendirilir. Böylelikle insan, kendi eylemini kendine özgü değerlendirmesiyle temellendirebilecek bir şekilde eylemde bulunur.

Bir çeviri kuramı, özel eylem kuramı olarak devamlı bir kaynak metnin "birincil eylem" konumunda olduğu bir durumdan hareket eder. Sorun; eylemde bulunulup bulunulmadığı, nasıl eylemde bulunulduğu değil; eylemi neyin ve nasıl devam ettirmesi gerekeceğidir" (Vermeer, 1992: 95).

Vermeer, büyük bir kuramın o alanda arka planı açıklayıcı, bağlantılar oluşturmalı ve disiplinlerarası olması gerektiğini belirtirken (...) çeviri kuramı için kültür transferinin birincil derecede önemli olduğunu kaydeder.⁵ Kültür transferinin önemini belirtmenin yanında, dilsel aktarımın yanına yerleştirilebilir bir olgu olarak görür (Vermeer, 1992: 95).

Yukarıdaki verilen önbilgilerin dışında genel olarak Reiss ve Vermeer'in 1984 yılındaki çalışmasına bakılacak olursa, çeviribilim alanında genel bir kurama neden ihtiyaç duyulduğunu, ne gibi bir amaçla bu kuramın oluşturulduğunu, hangi temellere dayandığını ve çeviribilime nasıl katkı sağlayacağı görülebilir. "*Grundlegung einer allgemeinen Translationstheorie*" adlı kitaplarının önsözünde Reiss ve Vermeer, çalışmalarına dilbilim ve kültürbilimsel bir temelle başladıklarını belirtirlerken daha çok çeviri metinler söz konusu olduğundan hem metindilbilim hem de yorumbiliminden de ihtiyaçları doğrultusunda faydalandıklarını ifade ederler. Reiss ve Vermeer amaçlarının, çeviri pratiğindeki bilimsel olarak açıklamak ve çeviri pratiği için de

⁵ Vermeer, H.J., *Grundlegung einer allgemeinen Translationstheorie*, Max Niemeyer V. Tübingen, 1984, s. 1
Reiss, K.,

kuramsal veriler sağlamak için çeviri pratiğiyle ilgili olan bir kuram oluşturmak olduğunu belirtirler.

Çeviri eylemi ve stratejileri için bu tip bir kuramın oldukça yararlı olacağını vurgularlarken sıfırdan başlayarak yeni bir şey ortaya koymayacaklarını söyleyip, var olan olguları farklı bir bakış açısıyla yeniden değerlendireceklerini ve ana hedeflerinin bu şekilde bir yaklaşım olduğunu açıklarlar.

Kavram olarak hem yazılı hem de sözlü çeviriyi içerisinde barındıran “Translatologie”nin, o zamana kadar uygulamalı dilbilimin içerisinde yer alan edimbilim alanının alt disiplini olarak görülmesi nedeniyle çeviribilim ağırlıklı olarak dilsel öğeler üzerinde durulan bir bilim dalıydı. Edimbilimin alt disiplini olarak görülmesi kültürbilimin bir parçası olduğu anlamına gelir. Kültürel aktarımın dilsel olarak söz konusu olduğunu, bu sebeple de genel bir çeviri kuramında ilgili kültürel aktarım dilsel olarak ne ölçüde önemli olursa, o ölçüde kendi çalışma alanlarına dâhil edeceklerini belirtirler.

Araştırma nesnelere çeviri olan Reiss ve Vermeer’in çalışmalarındaki tanımlanacak olan çevirinin süreci olarak görülür. Tanımlanan ve gerçekleşen çeviri sürecinin sonucunda çeviri süreci ve çeviri ürünü arasındaki ilişkiden oluşan ürün ortaya çıkar. Çalışmalarında model oluşumu için ise daha basit bir örneği temel alan Reiss ve Vermeer: “Kaynak metin bir üretici tarafından üretiliyorken, aynı kaynak metin bir çevirmen tarafından bir erek kitle için çevrilecektir.” diyerek model oluşumunu tanımlarlar;

“Biz, bir üreten tarafından üretilen bir kaynak metnin, bir çevirmen tarafından bir hedef alıcı grubu için çevrildiğini kabul etmekteyiz. Modeli karmaşıktır, kaynağı, kaynak metin üreteni ve çevirmenin arasına örneğin görev vereni (çeviri bürosu) koyarız” (Reiss/Vermeer, 1984: 2).

Model anlayışları için işbirliği, metin üretici olarak “insan”, belli amaçla bir kitle için üretilen metin gibi kavramlara değinirler.

Reiss ve Vermeer kullanacakları terminoloji içinde kaynak ve erek metin, erek alıcı, alımlayan (alımlayıcı) terimleri gibi farklı terimleri kullanacaklarını belirtirler. Aynı zamanda çevirinin dilsel bir aktarımdan ibaret olmadığını, kültürel bir aktarım olarak ta tanımlanabileceğini vurgularlar. Vermeer kültür kavramının çeviri için önemini ısrarla vurgular.

Ancak Vermeer'in bahsettiği kültür düz anlamıyla anlaşılan kavram olarak anlaşılmamalıdır. Hangi kültür? Bu sorunun cevabını başka sorularla açıklamak uygun gibi görünmektedir. Ulusal kültür mü? Erek ve ya kaynak okurun kültürü mü? Her birey ait olduğu toplumda aynı kültürel anlayışa mı sahiptir? Çevirinin yapıldığı alan ve konuyla ilgili olan kültür mü? Bu soruları cevaplamak için derinlemesine düşündüğümüzde kültür kavramının tek anlama gelmediği ve değişkenlik gösterdiği açıktır.

Örneğin; uluslararası bir tıp kongresinde, dünyanın çeşitli yerlerinden gelen farklı dil-kültürün bireylerinin ortak kültürü tıp ve alanlarıdır. Bu bağlamda kültür kavramı çeviri söz konusu olduğunda bu doğrultuda analitik bir anlayışla ele alınmalı ve değerlendirilmelidir.

Reiss ve Vermeer çeviri için dikkat çektikleri başka bir konuda, söz konusu dilleri ve ilgili kültürleri oldukça iyi bilmek gerekliliğidir. Onlara göre bu iki unsura hâkimiyet yeteri kadar iyi seviyede ise, çeviri mümkün olabilmektedir.

Genel kuramları için Reiss ve Vermeer, Otto Kade tarafından Leipzig Okulunda bilim dünyasına sunulan "Translation" üst kavramını çalışmalarında kullanacaklarını belirtirler. "Translation" üst kavramı yazılı ve sözlü çeviri için geçerli olan her ikisini de kapsayan bir kavramdır. Reiss/Vermeer çalışmalarında bu kavram doğrultusunda yazılı ve sözlü çevirinin ayrımını yaparlar. Bu ayrımı yaparken "düzeltilebilirlik" ölçütünü temel alarak yazılı ve sözlü çeviri türlerinin farklarını açıklarlar. Buradaki anlayışları meselenin ne olduğu değil, nasıl olduğudur.

Çeviriyi statik bir şey olarak tanımlamadıkları bu dinamik anlayış sonucu ortaya çıkardıkları yeni tanımla, çevirinin birbirinden farklı şekillerde oluşabileceğini ve bünyesinde çeşitli etkenleri barındırdığı iddiasını savunurlar. Bahsettikleri bu

etkenlerden biri yukarıda Vermeer için önemini belirttiğimiz “Kültür”dür. Çeviriyi, kültür aktarımının özel bir türü olarak gören Reiss ve Vermeer yukarıda açıklamaya çalıştığımız şekilde kültüre farklı bir anlam yüklerler.

Reiss ve Vermeer kuramlarının disiplin içerisinde yerini belirlemeye uğraş verip hangi faydalandıklarını kuramları, genel bir çeviri kuramı için bu kuramların neden gereklilik gösterdiklerini açıklarlar. “İnsan günlük yaşamın, düşüncelerin, geleneklerin, uzlaşmaların kendisi için gerçek ve uyduru dünyaların içerisinde ayrı uzamda yaşar. Bu olası dünyalar düzleminde bir kişinin belirli bir yer ve zamanda anlamlı bir şey yazdığını düşünürsek ortaya çıkan varsayım: insan, “üreten” sıfatıyla bir metin üretir. Sözü edilen metin, belirlenen bir amaç doğrultusunda belli bir sınıf veya kitle için üretilir.

Dilsel etkileşim söz konusu olduğu sürece iletişimden söz edebileceklerini söyleyen Reiss ve Vermeer, bir eylemin üretimin iç ve dış koşullarıyla bağlantılı olduğunu belirtirler. Onlara göre insan her zaman ve her yerde rastgele konuşup yazamaz, anlaşılabilirlik durumlarında sosyal yaptırımlara uğrayabilir. Reiss ve Vermeer’in tabiriyle, Durum; kültürel ön olaylar, güncel dış olaylar, iletişim ortaklarının toplumsal rolleri ve birbirleri arasında meydana gelen ilişkilerden oluşur. Söz konusu iletişim modelinin etkenleri bireysel ve toplumsal özellikleri barındırır (Reiss/Vermeer, 1984: 18).

Reiss ve Vermeer’in yukarıda açıkladıkları gibi kuram oluşumları için insanı belli bir zaman ve mekân kesitinde kabul ederler. Bu zaman ve mekân kesiti içerisinde bulunan insan “ üretici” olarak bir eylemde bulunur ve bu eylemi başkaları için yapar. Eylem dilsel etkileşim düzeyinde olursa iletişime geçebilir ancak iletişim her zaman ve mekânda mümkün olmayabilir. Üretici olarak insan, kültürü dikkate almak zorundadır. Şöyle ki; hangi kültür için üretiyorsa, o kültürün koşullarını dikkate almak zorundadır. Bunun sebebi de; metnin üreticisi ve alımlayıcısının iletişim ortakları oldukları için duruma dâhil olmalarıdır. Metin üretimine veya metin alımlamasına etki eden etkenlerden bazıları da iletişim ortaklarının bireysel özellikleridir. İletişim modeli aynı “durum ve dil” gibi kültürden bağımsız düşünülemez bireysel ve bireysellik üstü sosyal özelliklerle donatılmıştır. Bahsedilen bu özelliklerin dil üretimi için de geçerli

olduğunu ve dilde olduğu gibi dil üretiminde de kültürel bir düzeyin varlığını belirtmek gerekir. Açık bir ifadeyle söylemek gerekirse, insan kültürü göz önünde bulundurarak neyi söyleyip söylemeyeceğine karar verir. Hatta kültürel normlar ne hakkında konuşulacağını, konunun nasıl ifade edileceğini belirler.

Reiss/Vermeer, her çeviri daha önceden üretilmiş bir metinden yola çıkarak başka bir kültür için bir erek metin ürettiğini ifade ettikten sonra, çeviri kuramı için bir metin üretim kuramının gerekli olduğunu savunurlar. Metin üretimine paralel olarak metin alımlama da biçim kazanmaktadır. Bu alımlama çift yönlü bir olgudur. Bir yandan çevirmen tarafından kaynak metnin alımlanması, diğer yandan ise alıcı kitlesinin çevirmenin ürettiği çeviriyi alımlaması vardır.

Çevirmen kendisine verilen, yine kendisi tarafından anlaşılan ve yorumlanan bir metinden yola çıkar. Dolayısıyla metin geniş anlamda bir bilgi sunusudur. Bir üretici tarafından alıcıya iletilen bir bilgi sunusudur. Çevirmen bir erek metin üretir, bu metin aynı zamanda bir alıcı için bir bilgi sunusudur. Dolayısıyla bir çeviri bir bilgi sunusu hakkında bir bilgi sunusu olarak betimlenebileceğini iddia eder Reiss/Vermeer.

Çevirinin özelliği, bir bilgi sunusunun özel bir türü olarak yine kültüre özgü betimlenebilir olmasıdır. Modern anlamda çevirinin özelliği ise taklitçi bir bilgi sunusu olmasından ileri gelmektedir.

Reiss/Vermeer genel bir çeviri kuramının çok kapsamlı olmasını gerektiğini vurgularlar. Ancak bu şekilde bütün çeviri sorunlarının ele alınabileceğini ifade ederler. Genel bir çeviri kuramının oluşumu için asıl çeviri kuramının yanı sıra, özellikle üretim kuramını ve alımlama kuramını gerekli görürler.

Daha sonra çevirinin genelde dil ile ilgili olduğundan, dilin ne anlama geldiğine bir göz atmanın faydalı olacağını belirtirler ve dili üç şekilde tanımlarlar:

1. Dil, bir topluluğun kendi içinde iletişim kurduğu bir araç olarak dilin üst kavramıdır. Bu iletişim araçları göstergelerden oluşmaktadır ve kendilerinden başka, farklı şeylere de işaret ederler.

2. Bir önceki dil tanımının özel türüdür ve insanların kullandıkları, yani konuştukları dil anlamına gelir. Bu dil ile sadece ulusal diller kast edilmiyor, bunların altında yer alan lehçeler de buna dâhil olmaktadır. Bunlar da kendi içerisinde üçe ayrılırlar. Bölgesel dil (Regiolekt), sosyal dil (Soziolekt) ve bir bireyin belli bir zamanda kullandığı dil (Idiolekt).
3. Dilin üçüncü bir türü ise örneğin, resmi dil, argo, günlük dil (Reiss/Vermeer, 1984: 20-22).

Bu ayırmadan sonra insanların kullandıkları dili, “dilsel eylem” olarak adlandırılabilceğini belirtirler. Bunun karşısında dilsel-olmayan dil yer almaktadır. Her eylemde olduğu gibi dilsel eylemi veya üretim türünü, başka bir biçime dönüştürülebileceğini de eklerler. Bundan hareketle aktarımı da üçe ayırmaktadırlar.

1. eylem -> eylem
2. dilsel olmayan eylem -> dilsel eylem
3. dilsel eylem -> dilsel eylem (Reiss/Vermeer, 1984: 23).

Ancak eylem türlerinin kültürler arası iletişimde bire bir örtüşmesinin mümkün olmadığını da eklerler. Çeviri için söz konusu olan üçüncü eylem türüdür, yani dilsel eylem olmasıdır. Bundan dolayı da dilsel aktarımın özel türüdür.

Görüldüğü gibi Reiss/Vermeer çeviriyi çok geniş bir perspektiften ele almaktadırlar. Dil, kültür, üretim, alımlama, birey, zaman/mekân, eylem, durum gibi birçok olguya değinmektedirler. Bu açıklamalardan sonra üst kavramın aktarım olduğunu, aktarımın özel türü olarak çeviriyi görebileceğimizi ve çevirinin de özel türleri olarak yazılı ve sözlü çeviriyi anlamamız gerektiğini belirtirler.

Daha sonra değer etmenini ele almaktadırlar. Bir dil bir kültürün ve bir kültüre dâhil olan bir öğedir. Dil aynı zamanda bir kültürün geleneksel iletişim ve düşünce aracıdır.

Dil olmaksızın ne iletişim kurulabilir, ne de düşünülebilir. Bir toplumda kültür genel geçer sosyal bir normdur. Çeviri açısından baktığımızda da, çevirmeni ilgilendiren tarihsel bir olayın değeridir, bu değerlerin bir metinde nasıl dile getirildiğidir. Bunlar ifade edilirken, kültür normlarının ve ilgili metnin güncel durumunun nasıl yansıtıldığıdır. Bütün bunların yanı sıra çevirmen açısından önemli olan diğer bir nokta, metnin çeviri esnasında erek metin olarak ortaya çıkarken bu değerlerin değişimidir. Dolayısıyla çevirmen hem kaynak hem de erek kültürleri çok iyi tanımalıdır, çok iyi bilmelidir yani bikültürel olmalıdır. Bir olayın ya da nesnenin değeri, kültürlerarası bir çeviride, şekil veya derecesi veya her ikisi açısından da değişime uğrayabilir.

İnsan nesnel gerçekliği yani nesnelere oldukları gibi algılayamaz. Bunun sebebi ise insanın biyolojik ve fizyolojik özelliklerinden kaynaklanmaktadır. İnsan ancak nesnelere görüngülerini, Platon'un deyişiyle, akılla algılayabilir (krş. Arslan, 2009: 39). Nesnelere fenomenal oluşlarının algılanması hem insana hem de kültüre bağlı bir olgu olmaktadır. Ayrıca insanın içerisinde bulunduğu duruma da bağlıdır. Bir normun geçerli olması, kaynak metnin üretimi veya alınması, kaynak ve erek kültürde zaman ve mekâna bağlı olarak değişebilir. Dolayısıyla bir olayın değeri de değişim gösterebilmektedir.

Kültür ve dil, zaman ve mekânda var olurlar. Zaman farklılıkları veya evreleri belirli bir bilimsel çözümleme için önem kazandığında, yapı farklılıkları kültür veya dil olarak adlandırılırlar. Bir kültür ve dil evresinden bir başkasına çeviri yapmak olasıdır.

Metin öğelerin ve metinlerin bir kaynak metinden bir erek metne aktarımı gerçekleşirken, değer değişimlerin hangi düzeyde meydana geldiği, çeviri kuramında açık kalmaktadır. Ancak bu değer değişimini çeviride olağan bir şey olarak kabul etmek gerektiğini, aksi takdirde bunun büyük bir soruna yol açabileceğini vurgularlar. Değer değişimleri hakkındaki karar, çevirinin amacına bağlı olarak değişebilmektedir. Bunun için Reiss/Vermeer de işlevsel bir kuram oluşturmaya çalışmaktadırlar.

Ardından "anlam" etmenine geçerler. Anlamın anlaşılabilmesi için Reiss/Vermeer iki tane örnek vererek bu olguyu açıklamaya çalışırlar. Birinci örnekte kaynak metnin anlamı, erek dilde yeniden ifade edilmiştir. Söz konusu olan metnin anlamıdır, kelimelerin anlamı değildir. Durum etkeni göz ardı edildiği için, bir kaynak metin bir

erek metne aktarılır. Böyle bir çeviri yöntemi iki aşamalı iletişim süreci olarak adlandırılmaktadır. Bu yöntemin en tipik özelliği, kültürel öğeleri dikkate almamasıdır, yani sadece dilsel olanla ilgilenmesidir. Dolayısıyla böyle bir çeviri yöntemiyle anlamın da sabit kaldığını saptarlar. Ancak Reiss/Vermeer'in kuram oluşumunda anlam belirli bir dile bağlı değildir.

İkinci örnekte önemli olan durum ögesidir. Durum içerisindeki metnin anlamı, metnin kast ettiği şey olarak algılanır. Bu çeviri yönteminde de kaynak ve erek metin arasında eşdeğerlilik olmalıdır. Ancak burada eşdeğerlilik sadece dilsel olanları değil, aynı zamanda diğer kültürel görüngüleri de içermektedir. Dolayısıyla bu yöntemde çeviri, iki aşamalı iletişimden daha fazla bir şeydir. Kültürel bir aktarımdır.

Dil kullanımı insan davranışın özel bir türüdür. Duruma göre bir kültüre özgü olan davranışlar o kültürde dilsel olarak ifade edilebilirken, başka bir kültürde aynı davranışlar dilsel olmayan öğelerle eşdeğer bir şekilde dile getirilebilirler.

Sonuç olarak dil iletişimsel bir davranış biçimidir. Dolayısıyla çevirmen, bir anlamı çevirebilmek için, bir kültüre özgü olan davranış şekillerinin tümünü bilmelidir. Anlamı doğru bir şekilde aktarabilmek için de sözcüklerin veya metinler nasıl, hangi durumlarda kullanıldığına bakmalıdır. Ancak bu şekilde durum içerisindeki anlamı ortaya çıkartabilir.

Reiss/Vermeer çeviride iki tane temel sorun görmektedirler. Bir kaynak metni ne derece tam olarak çevirmek mümkündür? Kelimesi kelimesine çeviri yapıldığında, cümlenin biçimi hatta söz dizimi zarar görebilmektedir ve metin anlaşılmaz hale gelebilir. Anlamına sadık kalarak yapılan çeviride de biçim değişikliğinin yapılması gerekebilmektedir. Çeviride yaşanan bu iki temel sorunda, birine ağırlık verildiği zaman, diğeri zarar görmektedir. Yani kelimelere bağlı kalarak yapılan çeviride metin anlaşılmaz hale gelebilir, anlamsal çeviride ise kaynak metnin biçimi değişebilmektedir. Bu sebeplerden ötürü de çeviri hak ettiği yeri bulamamaktadır. Birçok çeviribilimci ve/veya kuramcı çeviriyi ya aktarım olarak, ya da iki aşamalı iletişim süreci olarak tanımlamaktadırlar.

Bu iki temel soruna değindikten sonra Reiss/Vermeer birkaç kuramcının çeviri hakkındaki görüşlerine yer vermektedirler. Bu bakış açılarını irdeledikten sonra ortaya çıkan sonucu üç başlık altında toplarlar:

1. Çeviri genel olarak diller arası gerçekleşen bir süreçtir;
2. Kültürel görüngüler çeviride zorluk olarak betimlenir, dolayısıyla bir çevirinin ancak kısmen başarılı olması mümkündür;
3. Erek metnin işlevsel açıdan değişimi söz konusu değildir (Reiss/Vermeer, 1984: 45).

Reiss/Vermeer buna karşılık, kültürel sorunların dilsel sorunları da içerdiğini savunmaktadırlar ve işlev değişikliklerin açıklanabilir olduğunu vurgularlar.

Çeviriye işlevsel bir bakış açısıyla yaklaşan ilk çeviribilimci Gideon Toury'dir. 1980 yılında Toury, çevirinin, sadece dilsel iletilerinin kültürel ve dilsel sınırları aşan bir iletişim olmadığını savunur ancak diğer yandan çevrilmiş iletilerde ve iletilerle iletişimin ne olduğunu belirtmez, Reiss/Vermeer'e göre işe buradan başlamak gerekmektedir.

Bir başka çeviribilimci olan van den Broeck ise metin türlerinden yola çıkar. Metin parçaları için biçim ve işlev arasında bir ayrım yaparak işlevsel bir kurama yaklaşır, ancak bu kuramı geliştirmez. Ona göre işlev geleneklerde ve durum koşullarında takılı kalır (Reiss/Vermeer, 1984: 45).

Buraya kadar sözü edilen çeviri kuramlarından sonraki kuramlar çeviriye iki aşamalı bir iletişim süreci olarak tanımlıyorlardı, Reiss/Vermeer çok farklı bir yaklaşımla çok ender rastlanan bir kavramı ele alacaklarını belirtirler. Çevirinin bir "bilgi" olduğunu, yani bir kaynak metin hakkında başka bir dilde bir bilgi olduğunu savunurlar. Bu kuramın öncüleri çeviriye daha çok kaynak metnin erek dilde bir yorum olduğunu vurgularlar. Bu "bilgi" kuramının esas temsilcileri olarak Neubert, House ve Diller + Kornelius sayılabilir. Ancak hepsi de çevirinin sadece bazı kısımlarını ele almaktadırlar.

Reiss/Vermeer bu varsayımdan yola çıkarak, genel bir çeviri kuramı oluşturmaya çalışacaklardır.

Reiss/Vermeer de iki farklı temel yaklaşımdan yola çıkmanın uygun olmayacağını savunurlar. Bir tarafta iki aşamalı iletişim, daha önce de değinildiği gibi kültürü kapsamadığı için yetersiz kalmaktadır, diğer taraftan da “bilgi” kuramı.

Reiss/Vermeer’e göre çeviri için en önemli etkenlerden bir tanesi, çevirmenin alımlayıcı olarak kaynak metni yorumlamasıdır. İkincisi, çevirmenin çeviri için seçeceği işlevin çok önemli olmasıdır. Üçüncü etken, kaynak ve erek metin arasında bulunan zaman ve mekân farklılığıdır. Çünkü bu farklılık doğal olarak çevirinin işlevini değiştirmektedir. Ve dördüncü etken olarak da, metinlerdeki biçimin ve etkinin sabit olarak kalıp kalmayacağına ilişkin karar verme sürecinin olduğunu savunurlar.

Yani bir metin sadece bir metin değildir, aksine belli bir zamanda belli bir mekânda var olan bir metin olarak alımlanır ve bir çevirmen tarafından yorumlanır, başka bir deyişle; çeviri salt bir anlamın aktarımı olarak görmek mümkün değildir. Çeviri, bir metnin anlaşılmasını, yani belli bir durumda metnin yorumlanmasını varsaymak gerekmektedir. Böylelikle çeviri sadece anlama bağlı değildir, aynı zamanda dinamik anlama yani kast edilene de bağlıdır, yani durum-içerisindeki-metin anlamına bağlıdır.

Reiss/Vermeer bilgiyi, dilin işlevleri için üst kavram olarak kullanmaktadırlar. Yani bir üretici hedeflenen bir alımlayıcı kitle için, resmi ve duruma bağlı olarak, eserinin neyi ve nasıl anlaşılması gerektiğinin bilgisini aktarmaktadır. Çeviri için de aynı şey geçerlidir. Çeviride kültür ve dil değişmek zorundadır, hem de içerdiği tüm değerlerle birlikte.

Daha önce de değinildiği gibi, çeviri bütünsel bir eylemdir ve bu süreçte sadece dil göstergeleri aktarılmaz. Her zaman için durum ve dillendirilmiş durum parçaları ilişkisi yeniden düzenlenmektedir, dolayısıyla değerlerin de yeniden düzenlenmesi gerekmektedir. Bütün bunlardan yola çıkarak “bilgi” kavramı Reiss/Vermeer’in kuramı için uygun görünmektedir. Bilgi ile aynı zamanda amaçlı bir etmendir, üretici tarafından iletişim durumunda dikkate alınmalıdır.

Dilsel süreç olarak iletişim, etkileşimin özel türü olarak nitelendirilebilir. Çeviri aynı zamanda dilsel–olmayan, dilseli aşan kültürel bir aktarım sürecidir. Bilgi hem dilsel, hem dilsel olmayan bir şey olabilmektedir. Sonuç olarak Reiss/Vermeer çeviriyi, bir bilgi sunusu hakkında bir ilgi sunusu olarak tanımlamaktadırlar.

Daha sonra yönerge dilbiliminden (Instruktionslinguistik) örnekler vermektedirler. Daha doğrusu yönerge dilbiliminin neden çeviri için uygun olmadığını birçok örnek göstererek açıklamaya çalışırlar. Yönerge dilbilimi her metnin bir yönerge olduğunu iddia etmektedir, bir metnin yönergelerden oluşan bir metin olduğunu savunur. Her metin belli bir şekilde anlaşılmalıdır ve metni alımlayanlar da bu metne belli bir şekilde tepki göstermelidirler. Ancak bu olgunun çeviri için geçerli olmadığını, çünkü çevirinin, daha önce değindikleri gibi, dinamik bir olgu olduğunu varsayarlar. Ayrıca kaynak metin ve çeviri ürünü, bunların ikisi de birer bilgi sunusudur, çevirmene daha sorumlu ve yaratıcı davranması için olanak sağlamaktadırlar.

Kuram oluşumları için önemli olan, her çeviri ürününün işlevinden ve metin türünden bağımsız olarak, kaynak dil ve kültüründen olan bir bilgi sunusu hakkında erek dil ve kültüründe bir bilgi sunusu olmasıdır. Çevirmen kaynak metin hakkında bir bilgi sunmaktadır, çevirmen sunduğu bilgiyi kendisi de bir bilgi sunusu olarak algılamaktadır. Çevirmen çeviride farklı bilgi-biçimlerinin ve bilgi stratejilerinin seçimi birincil olarak kaynak metin türüne göre yapmaz, bilakis seçtiği çeviri işlevine göre yapmaktadır.

Reiss ve Vermeer oluşturacakları genel kuramın artık bu aşamalardan sonra bir çeviri için sorulacak olan NE, NE ZAMAN ve NASIL sorularının prensip olarak yanıtlanabileceğini ifade ederler.

Bu soruların cevabının çevirmenin kaynak ve erek kültür üzerine olan birikimlerinden ötürü verilebileceğini şu şekilde ifade eden Reiss ve Vermeer, çevirmenin çift kültürlülüğüne de dikkat çekmiş oluyolar;

“...Reiss&Vermeer, translatörün neyin, ne zaman ve nasıl çevrileceği ya da tercüme edileceği konusundaki en son kararı verecek kişi olduğunu ve

translatörün bunu kaynak ve erek kültür ve dil konusundaki birikimi sayesinde yapabileceğini belirtmektedirler” (Ersoy. 2012: 115).

Çeviri, verilen bir erek durumundan yola çıkar, yani erek durum hakkındaki beklentilerden. Bu beklentiler çevirmenin ya da çevirmenle birlikte görev verenlerin olabilir. Buradan hareketle de çevirinin gerçekleşip gerçekleşmeyeceği ve nasıl gerçekleşeceği belirlenir. Çevirinin başlangıcı kaynak kültürde olur. Reiss/Vermeer’e göre çeviri ayrıca kaynak ve erek kültürün bir görüngüsüdür, çünkü dolaylı veya dolaysız kaynak kültüre etki edebilme ihtimali vardır.

Bir bilgi sunusu olarak çeviri öncelikle alımlayıcı durumuna bağlıdır. Aynı zamanda erek kültürüne ve diline de bağlıdır. Bir bilgi ancak alımlayıcı durumunun şartlarına uygun olarak hazırlandığında sunulabilir. Yani bir çeviri hem çevirmen açısından, hem de erek kültür ve erek dil açısından uygun olduğunda sunulmaktadır. Her çeviride amaçlanan bir hedef kitlesi mevcuttur ve çevirmen bu hedef kitlesinin özelliklerine göre çevirisini gerçekleştirmektedir. Çevirmen direkt olarak alıcıları ve onların durumlarını tam olarak bilmeseyse bile, onların var olduklarını bilir, özelliklerini bilir, ona göre çevirisini yapar.

Daha sonra Reiss/Vermeer bütünsel bir çeviri kuramının kural koymasının gerekli olduğunu belirtirler. Bu kurallar erek durumlarının nasıl çözümleneceğine dair olmalıdır ve bunlardan yola çıkarak da çevirilerin oluşumları ve çevirilerin nasıl olması gerektiğine dair şartlar sunabilmelidir. Çünkü artık çeviri erek kitleye göre gerçekleşmektedir. Erek kültürdeki insanlar biçim ve işlev açısından ne şekilde bilgilenmek istiyorsa, çevirmen de çevirisini o doğrultuda yapmak durumundadır. Buna örnek olarak da Reiss/Vermeer sözcüklere sadık kalarak, ekonomik veya kullanım biçimlerine göre çeviri yapılması gerektiğini ifade ederler.

Bütün bu arka planlara bakarak çevirmenin rolü de biçim değiştirmektedir. Artık çevirmen neyin ne zaman ve nasıl çevrileceğine karar verir. Bu kararları verirken de erek kültürü ve dili hakkındaki bilgisine dayanmaktadır. Bir çevirmen bir çeviri yapmaya karar verirken çevirinin işlevine göre bu kararı vermektedir. Yani çeviri

ürününün erek bilgi sunusu olarak işlevidir en üst ölçüt. Bunlardan anlaşılacağı üzere Reiss/Vermeer çevirmene daha fazla özgürlük alanı ve sorumluluk vermeyi amaçlıyorlar, çünkü son tahlilde çeviri sürecinde her şeye karar veren çevirmendir.

Reiss/Vermeer bilgi sunusu tanımını yaptıktan ve çeviri için en uygun kavram olduğunu açıkladıktan sonra bir başka olguyu daha ele almaktadırlar. Bu olgu imitasyon etkenidir. İmitasyon aslında çeviriyi kısıtlayan bir terimdir, ancak kuram oluşum zamanında genel geçer olarak kabul edilen bir olgudur. Çeviride bilgi sunusunun özelliği, aktarım kavramı adı altına yerleştirilebilir olmasıdır. Aktarım genel olarak göstergelerin aktarımı olarak tanımlanmaktadır ve biçim ve işlev açısından da aktarım olarak görülmektedir. Yani “a” dizgesindeki göstergelerin “z” dizgesine olan aktarımında, dil ve kültür koşulları göz önünde bulundurulmalıdır. Aktarımda gösterge öğeleri, örneğin metnin sözcükleri işlevsel olarak farklı kurallara göre aktarılmaktadır. Aktarımın kurallara bağlı olması, aktarımın bireysel üstü olarak anlaşılabilir, düzenli ve geri döndürülebilir olduğunu göstermektedir. Dolayısıyla aktarım imitasyonun özel türü olarak nitelendirilebilir. Bundan ötürü de çevirinin genel olarak bir bilgi sunusu hakkında taklitçi bir bilgi sunusu olduğu da söylenebilir. Bu çeviri türünde, çeviri amacının izin verdiği ölçüde kaynak metnin işlevine ve biçimine bağlı kalınmalıdır.

Vermeer, ilk çeviri kuramının bilimsel olarak sofistler zamanında ortaya atıldığını belirtir. Bu görüşü içerisinde Sofistlerin bugünkü Eylem Odaklı Çeviri Kuramının öncüleri olduklarını ifade eder ve bu tespitiyle de günümüzdeki modern çeviribilimi sofist retoriğine dayandırdığı görülmektedir. Bu kuram oluşumunda kendi kuramına “Skopos” adını vermesi, modern çeviribilim kuramının tarihten geldiğini ve bu kuramın oluşumunun çok eskiye dayandığını belirtmeye çalışmıştır (Tosun, 2002: 24).

Yukarıdaki alıntılardan da görüleceği gibi Vermeer üst kuram olarak eylem kuramını görmektedir. Skopos kuramı ise eylem kuramının özel bir türü olarak bu kuram oluşumunun temelini oluşturmaktadır. Eylemin iki açıdan amaçlı olduğunu belirttikten sonra, eylemin duruma uygun olmasının ve verilen bir durumda bir amaca ulaşmayı sağlaması gerektiğini savunur. Dolayısıyla eylem iki ögenin işlevi olarak betimlenebilir. Birincisi, verilen bir durumun değerlendirilmesidir ve buna bağlı olarak ikincisi, eylemin işlevi, yani amacının belirlenmesidir.

Normlar, eylemde bulunulup bulunulmayacağını ve nasıl eylemde bulunulacağını belirlerler. Ancak normlar, eylem türü için belli boşluklar bırakmaktadır. Önemli olan, bir duruma tepki gösterilmesi ve gösterilen bu tepkinin anlamlı bir şekilde açıklanabilir olmasıdır. Dolayısıyla bir eylem ancak duruma uygun olarak açıklanabilirse, başarılı sayılabilir. Çeviriye uyarlayacak olursak, bir yandan üretici amacının ne olduğunu ifade etmesi gerekir, diğer yandan alıcı da üreticinin davranışını açıklama ihtiyacını duyar.

Vermeer, Skopos'u tanımladıktan ve açıkladıktan sonra, çeviride işlevsel kararları alırken yöntemsel bir yaklaşım sunmaktadır. Bu yöntem üç aşamadan oluşmaktadır:

1. Skopos'un belirlenmesi;
2. Skopos'un belirlenmesine bağlı olarak kaynak metnin parçaları çeviriden önce de değiştirilebilir olmaları;
3. Skopos'un gerçekleştirilmesi (Reiss/Vermeer, 1984: 102).

Bu yöntemi ve yönteme bağlı olarak çeviri gerçekleştirmek için yine Vermeer erek kültüre ve erek dile olan hâkimiyeti olmazsa olmazı olarak vurgulamaktadır.

Bir çevirinin Skopos'u kaynak metnin Skopos'undan farklı olabilmektedir. Bunun sebepleri ise:

1. Çeviri kaynak metin üretiminden farklı bir üretim eylemidir. Bir çeviri başka amaçlara hizmet edebilir, ancak kültüre özgü olması önemlidir.
2. Çeviri bilgi sunusunun özel türüdür. Dolayısıyla bir bilgi ancak alıcı için ilginç ya da yeni şeyler içeriyorsa sunulur. Bu yeni şeyler farklı bir sunum Skopos'una dâhil olabilirler.
3. Bir aktarımda öge değerleri değişmektedir. Tamamen farklı bir metnin ortaya çıkması halinde, mümkün olduğunca kaynak metne benzemesi talep edilebilir. Bu talebi karşılamak da işlev değişikliğiyle mümkün kılınabilir (Reiss/Vermeer, 1984: 102).

Reiss/Vermeer böylelikle genel bir çeviri kuramı oluşumu için kuramın temelini atmış bulunmaktadırlar. Kuramın temeli üç iddiadan oluşmaktadır.

1. Çeviri, Skopos'unun bir işlevidir.
2. Çeviri, bir kaynak kültür ve dilinin bir bilgi sunusu hakkında erek kültür ve dilinde bir bilgi sunusudur.
3. Bir çeviri sonucunda meydana gelen bir bilgi sunusu, bir kaynak sunusunun yansıtılmış aktarımı olarak betimlenir (Reiss/Vermeer, 1984: 105).

Bunların dışında Reiss/Vermeer bir çevirinin değerlendirilmesi konusunda da birkaç önemli noktaya değinmektedirler. Bir çevirinin değerlendirilmesinde iki farklı yaklaşımın olduğunu belirttikten sonra, bu yaklaşımları şu şekilde açıklarlar:

1. Değerlendirilecek olan çevirinin kendisi
2. Bir kaynak metnin çeviri ürünü olarak

Değineceğimiz bu etkenleri kuramın temeli için vazgeçilmez olarak gören Reiss ve Vermeer için bu etkenlerle ilgili değerlendirme yaparken, çift yönlü bir değerlendirme söz konusudur. Bu değerlendirme ölçütlerinden ilki, eylemin aldığı tepkidir. Eylem, başarılı olmakta mıdır yoksa kötü tepki görüp, protesto edilmekte midir. Çünkü bir eylem, kendi hakkında gerçekleşen geri bildirim(leri) de içermektedir. Geri bildirim ne şekilde yapıldığı, iletinin erek kitleye nasıl ulaştığını ve nasıl algılandığını gösterir. Alıcı, üreticisinin iletisine iyi ya da kötü, bir şekilde tepki göstermektedir ve bir eylem ancak geri bildiriminde protesto içermiyorsa başarılı olarak nitelendirilir. Buna rağmen bir eylem sadece kısmen de başarılı olabilmektedir. Tüm bunların dışında, alıcı bağlamında değerlendirildiğinde, iletiye herhangi bir tepki göstermemek de bir nevi protesto sayılmaktadır ve bu geri bildirim özel bir türüdür. Tepkinin gelmesi çok

zaman alabilir, bu süreçte de protesto gelene kadar bir eylem başarılı olarak nitelendirilir, şayet herhangi bir tepki gelmezse, eylemin başarılı olup olmamasına karar verilemez.

Diğer önemli gördükleri bir nokta ise metin içi tutarlılıktır. Yani bir çevirmen tarafından üretilen çeviri ürünü erek alıcıların durumlarıyla tutarlı olarak yorumlanabilir olmasıdır.

Son etmen ise sadakat etkenidir. Buradaki sadakatin anlamı, kaynak ve erek metin arasındaki tutarlılıktır.

Tutarlı olması gerekenler

1. Çevirmenin kaynak metin üreticisi tarafından kodlanan iletiyi alımlama biçimi
2. Çevirmenin bu iletinin alımlayıcısı olarak yorumu
3. Çevirmenin alımlamış üretici olarak erek alımlayıcı için kodladığı ileti (bkz.Reiss/Vermeer, 1984: 114).

Reiss/Vermeer Skopos kuramı ve değerlendirme ölçütlerinden sonra, genel çeviri kuramını altı maddede özetlemektedirler:

1. Bir çeviri Skopos'una (amacına) bağlıdır.
2. Bir çeviri, kaynak kültür ve dilinin bir bilgi sunusu hakkında, erek kültür ve dilinde oluşturulmuş bir bilgi sunusudur.
3. Bir çeviri, bir bilgi sunusunu geri döndürülemez bir biçimde yansıtır.⁶
4. Bir çeviri kendi içerisinde tutarlı olmalıdır.

⁶ Geri döndürülemez olduğu düşüncesinin altında, çevirinin yeniden inşa edilmiş, öznel bir yapıt olduğu yattığı düşüncesindeyiz. Bizce Reiss ve Vermeer'e göre çeviri hakkında burada dile getirilmek istenen şey, onun bir taklit olamayacağıdır. Çeviri yapıt baştan bir yazmadır. Ama onlara göre bu maddeyle ne denli sorumluluk isteyen bir eylem olduğu ortaya konmuştur. Kaynak dilde bilgi sunusu olan kaynak metnin içerdiği tüm bilgiyi erek metne doğru aktarım hususuna dikkat çekmek istemişlerdir. Bu görüşlerinin desteği de 5. Madde de söyledikleri kaynak metinle tutarlı olma zorunluğu düşüncesidir. (Y.N)

5. Bir çeviri kaynak metinle tutarlı olmalıdır.
6. Kurallar kendi aralarında verilen sırada hiyerarşik bir şekilde düzenlenmiştir (bkz. Reiss/Vermeer, 1984: 119).

İki çeviribilimcinin ortak yayınladıkları yapıtlarında dile getirdikleri maddelerin tümünü yorumladığımızda, çevirinin daha doğrusu çeviri eyleminin bir izlencesini yapmışlar diyebiliriz. Çevirinin ciddiyetine dikkat çekmek ister gibi maddelerle bu eylemi programlı bir şekilde uygulamak gerektiği belirtilmek istenmektedir diye düşünüyoruz.

Son olarak değinmek istediğimiz nokta Reiss/Vermeer'in genel bir çeviri kuramı için oluşturdukları model türleridir. Çevirinin çıkış noktası daima metindir. Bir metin her şeyiyle başka bir kültüre, dile aktarılır. Bunun yanı sıra metin çıkış noktasını oluşturduğu için de, sıralama hiyerarşisinde en üst sırada yer almaktadır. Ancak bu hiyerarşi belirlenecek olan çevirinin işlevine göre değiştirilebilir. Bir metin kültüre özgü bir olgunun dışavurumudur. Dolayısıyla her çeviri, metin çevirisi olarak kültürel bir aktarımdır. Bundan hareketle çok basamaklı bir model oluşturabilmek mümkündür. Ve yine hangi modelin hangi çeviri için seçileceği veya tercih edileceği kültüre özgüdür. Bu konuda;

“Reiss & Vermeer, bir başka açıklamalarında, bir translatörün, kendisine önceden verilen, kendisi tarafından okunan ve yorumlanan bir kaynak metin üzerinden erek metin üretme işlemini gerçekleştirdiğini belirtmektedir” (Ersoy, 2012: 96).⁷

Skopos Kuramı genel bir şekilde değerlendirildiğinde çeviri hakkında genel kanı olarak şu söylenebilir; Çeviri, skopos doğrultusunda, yani amacı doğrultusunda yapılır. Ancak çevirinin ciddiyetle ve planlı bir şekilde yapılması gerektiğinin altını çizdiklerini de unutmamak gerekir.

⁷ Ersoy, H., *Kavram, Kuram ve Süreç Açısından Tercüme Etkinliği*, Araştırma Yayınları, Ankara, 2012, s.96

Skopos kuramının tezimizin sorunsalıyla ilişkisi, çevirmenin bir uzman olarak kendi öznele kültürüyle, çeviri eyleminin her aşamasında bir amaçlar bütünü içerisinde hem zihinsel karar aşamasını hem de bu kararları uygularken kullandığı tavırlar sisteminin de, çevirmence bilinçli bilinçsiz olarak bir plan dâhilinde işlediği varsayımına olan inancımızdır. Ayrıca her metin ait olduğu dizgenin kültürüne özgü olgular bütününe dile getirilmiş, dışavurulmuş halidir. Dolayısıyla da her metin çevirisi, kültürel bir aktarımdır Reiss ve Vermeer'e göre. Bu bağlamda, söz konusu kültürel aktarımla ilgili bu eylem çoklu modellerden oluşan bir eylem olarak görülmelidir. Eyleyenin, çeviri için seçeceği modeli kültüre özgü bir anlayışla belirleyeceği varsayımı yüksek ihtimaldir. Şu söylenebilir ki; çeviri eyleminin en başından beri, çevirmen öznele kültürünün devrede olacağı ve tüm süreç boyunca, kültür aktarımı olarak kabul edilen edebiyat çevirisinde etkili olma ihtimali olasıdır.

İster tamamen kendi öznele kültüründen bir katkı ve aktarım yapsın, isterse de içinde yaşadığı erek kültürün dia kültürlerine özgü öğelerden aktarım ve katkı yapsın, her durumda amacı doğrultusunda, çevirmene bu kararı verdirtecek zihinsel süreç ve davranış geliştirme mekanizmasının, kendi öznele kültürü olacağı inancını taşımaktayız.

1.2.2. Eylem Odaklı Çeviri Kuramı

Çeviribilim alanında genel kuramlardan biri olarak kabul edilen "Eylem Odaklı Çeviri Kuramı"nın ve kuramın sahibi Justa Holz-Mänttari'nin önemli görüşlerini ortaya koyacağımız bu bölümde, söz konusu kuramın ortaya çıkmasından sonra çeviribilim alanında meydana gelen gelişme ve değişimlerde değineceğiz. Holz-Mänttari tarafından 1984 yılında yayımlanan ve değerler dizisi (paradigma) anlamında değişiklikler getiren hatta yol açan "Çeviri Eylemi" adlı yapıtın özelliklerinden biri de; geleneksel çeviribilim anlayışının sürdüğü, çıkış noktaları dilbilim ve metin dilbilim olan kuramların dikkate alındığı bir dönemde ileri sürülmüş olmasıdır.

Bu dilbilim ve metin dilbilime bağlı kuramlar, ilgileri doğrultusunda çeviri sorunlarına yeterli şekilde ne eğiliyorlardı ne de ilgi gösteriyorlardı. Kaynak ve erek metne odaklanmışlar ve de bunların karşılaştırılması sonucu ortaya çıkan sorunlarla ilgileniyor, çeviri sorunlarını önemsemedikleri için çözüm bulamıyorlardı. Bu alanlarının temelde farklılık arz etmesi nedeniyle doğal sayılmalıdır.

İşte bu noktada Holz-Mänttari'nin ileri sürdüğü “Eylem Odaklı Çeviri Kuramı” ortaya atıldı. Bu kuramı önceki kuramlardan ayıran en önemli özelliğiyle ayrı bir yere koymamız gerektiği düşüncesindeyiz. Çeviriyi profesyonellik açısından ele alan ilk çeviribilimci olan Holz-Mänttari, çeviriyi “kendi amacı” doğrultusunda gerçekleştirilen bir eylem olarak tanımlayarak kaynak ve erek metin odaklı olmaktan kurtarmaktadır. Şöyle ki; Holz-Mänttari'ye göre erek metin ancak erek kültürün ihtiyaçlarına göre oluşturulduğundan; çevirmen artık sadece kaynak metni erek metne aktaran veya transfer eden biri olarak değil, aksine bir “iletişim uzmanı” olarak bu eylemi gerçekleştiren kişi olarak tanımlanır. Oysaki Çevirmen daha önce kültürler arasında bir metin veya dil aktarımı yapan bir kişi olarak görülüyordu. Bu ortaya atılan yeni “Eylem Odaklı Çeviri Kuramı”na göre çeviri amaçlı bir eylemdir. Bu amaç kültürler arası iletişimde erek kültür ve normlarının dikkate alınıp, değerlendirilmesiyle gerçekleştirilir.

Çeviribilimde meydana gelen bu değişikliğin sebebi bağımsız bir bilim dalı olmak arzusunun yanında günümüz bilim anlayışına uygunluk gösterme çabasının da olmasıdır. Bu konuda ve kendi kuramı üzerine Holz-Mänttari “Çeviri Eylemi” adlı yapıtının önsözünde, bugünkü bilim anlayışının temelde bir araştırma için birbirinden farklı iki görev yüklenebileceğini belirtir.

Yeni yaklaşımlar, kuramlar, kanaatler betimleyip, özetleyerek, açıklayarak veya öncekileri temel alarak yeni bir bakış açısıyla yeni bir kuram ortaya koyulabileceği iddiasını ortaya koyar ve bu yeni girişimlerin, çalışmanın amacını ve de çalışma yöntemini belirleyeceğini savunur. Sözünü ettiği bu çalışmaların çeviribilimde yeni bir kuramsal yaklaşımı tartışmaya açacağını belirtir ve bu söz konusu tartışmanın “Eylem Odaklı Çeviri Kuramı ve Yöntemi” üzerine bir tartışma olacağını (Holz-Mänttari, 1984: 5) söyleyerek çalışmasının amacını da beraberinde açıklamıştır.

Holz-Mänttari çalışmasının bilindik görüşlerden hareket eden bir yaklaşım göstereceğini ancak yeni düşünceyle oluşan bir süreçte gerçekleşeceğini belirtir. Bu açıkladığı yeni yaklaşımına disiplin içerisinde bulunduğu noktayı belirtmek için önceki çeviri kuramlarının işleyişini açıklamıştır (Holz-Mänttari, 1984: 5).

Holz-Mänttäre çalışmasının Katharina Reiss ve Hans J. Vermeer'in yaptığı çalışmalara destek olarak gördüğünü belirterek, üst amacının genel çeviri kuramına ulaşmak olduğunu şu sözleriyle açıklara;

“... Ben kendi çalışmamı, Reiss ve Vermeer'in (1984) çalışmasına bir katkı olarak anlamaktayım. Her çalışmanın kendine özgü bir amacı var. Geneli kavramada her yeni çaba, Wilss'in hedeflediği genel çeviri kuramı ve çevirisel bakış açısının olgunlaşması bağlamında, genele bir adım daha yaklaştıracak sonuçlara götürmelidir. Özellikle Reiss ve Vermeer'in çabası sayesinde genel çeviri kuramına ulaşma amacı şekillenmeye başlamıştır.” (bkz. Holz-Mänttäre, 1984:5-6, akt: Tosun, 2002: 89-90).

Anlaşıldığı gibi Holz-Mänttäre'ye göre Reiss ve Vermeer'in gerçekleştirdikleri çalışmayla genel çeviri kuramının ana hatlarının ortaya çıkmıştır.

Holz-Mänttäre, çalışmasının ve çevirinin temeline çevirmenin bir “iletişim uzmanı” oluşunun yanında “işbirliğini de yerleştirir ve çalışmasını bu temellere dayandırarak yapar ve diğer kuramcılardan farkını *çevirmene yüklediği toplumsal işbirliği göreviyle* ortaya koyar;

“Bilinçli olarak diğer kuramcılardan farklı bir açı ve amaçla ilerlemekteyim. Düşüncemin temeline bireyin işbirliğini ve iletişim edincini yerleştiriyor ve bu anlayışla çeviri eylemini değerlendirmeye çabalıyorum. Böylelikle, çeviri konusunda önceden yapılmış çalışmaların tümünü birde dayanak yapmıyor dolayısıyla da onlarla bir bütünlük sağlamış olmuyorum.” (Holz-Mänttäre, 1984: 5-6)

Çeviri, Holz-Mänttäre'nin bu kuramıyla birlikte artık aktif sistemli bir dizge kuramı haline gelmiş olmaktadır. Çevirmenin toplumsal olarak bir görev üstlendiği belirtilmektedir. Bu özelliğiyle diğer kuramcılardan ayrılan Holz-Mänttäre, bu durumu şöyle ifade eder;

“Sosyal bağlamda, sosyal olayların etkisiyle yine sosyal bir eylem gerçekleştiren birey; var olan dizge içinde yeni bir dizge olarak kabul görmelidir. Her bireyin kültüre uyum süreci farklıdır. Bireyin sosyal içerisindeki yerini almasında diğer sosyal bireylerin rolü önemlidir. Görüş olarak bu düşünce, çeviri eylemi bağlamında temel koşulların oluşturulmasını sağlayabilir. Böylelikle çeviri eylemi aracılığıyla birey, ait olduğu dizge sınırlarını ve kültürel engelleri aşabilir. Kültürü dahi aşabilen bu tür bir eylemin işleyişi de haliyle her durumda farklılık gösterecektir. Tüm karşılıklı etkileşimler söz konusu işbirliğinin yönünün belirlenmesine olanak sağlar hatta izin verirler” (Holz-Mänttari, 1984: 6)

Holz-Mänttari, çeviride, metinlerin belli bir durum içerisinde bir uzman tarafından üretildiğini söyler. Holz-Mänttari’ye göre; çeviri bir *uzman eylemidir* ve bireyin yeteneklerine bağlı olduğu kadar işbirliği içerisinde olan *uzman bireyin* bilgisine ihtiyaç duyar (Holz-Mänttari, 1984: 6).

Holz-Mänttari’ye göre; dikkate alınması gereken bir diğer konuda bir ileti taşıyıcısının üretimi için gerekli olan işbirliği ve iletişim koşullarıdır. Çevirmen bu gerekli işbirliği ve iletişim koşulları çerçevesinde gerçekleştirdiği eylemle kendi “dünyasını” var eder. Böylelikle çevirmen, kendi var ettiği dünyasında zihninde tasarladığı işleve uygun olarak bir ileti taşıyıcısı üretir. Holz-Mänttari söz konusu eylemlerin sadece dilsel bir aktarım gibi görülemeyeceğini belirtir. Ona göre, bu eylemlerin her biri farklı dünyalarda gerçekleşmiş farklı eylemlerdir.

Kendi çalışmalarının amacının bu eylemlerin yapılanmasına katkı sağlamak olduğunu belirtir. Bu durumda açıklanması gereken kaynak ve erek metnin işlevine açıklık getirirken, kendi çalışmasında temel olan erek kültür olması nedeniyle, nerede çevirmenin çıkış noktasını oluşturan kaynak metin, diye sorulabileceğini belirtir. Bu soruya başka bir soruyla cevap veren Holz-Mänttari; birçok durumda kaynak metin koltuk değneği olarak kullanılıp kullanılmadığını sorarken, artık kaynak metnin bir koltuk değneği olarak kullanılması gerektiğini belirtir.

Holz-Mänttäre'ye göre, kaynak metin, kaynak dünyanın bir parçasıdır ve onun içinde ve onun sayesinde yaşayarak işlev görür. Kaynak metnin işlevi, kendi dünyasında geçerliliği olan iletiler taşımaktadır. Erek metin de dünya için iletiler taşımaktır. Onun işlevi de budur. Kaynak metindeki erekle metne aktarabilmenin yolu işbirliğinden geçer (Holz-Mänttäre, 1984: 7).

Çeviri eylemine dil öğelerinin salt aktarımı olarak bakılması yetersiz bir analiz olacaktır. Bu konuda Holz-Mänttäre çeviri eyleminin işlev odaklı kültür farklılıklarından dolayı ortaya çıkan zorlukları aşarak yapılan bir eylem olarak bakılması gerektiğini söyler;

“Çeviri Eylemi demek sözcükleri, cümleleri ve de basitçe metinleri çevirmek demek değildir. Çeviri eylemi demek; işbirliğinin yönlendirilmesi yoluyla var olan kültürel engelleri aşmak ve “işlevsel iletişimi” olanaklı hale getirmektir” (Holz-Mänttäre, 1984: 7).

Her bilim dalında, yeni gelişen durumlar için yenilenen veya baştan oluşturulan terminoloji doğal olarak Holz-Mänttäre'nin çalışmasında da bir ihtiyaç olarak ortaya çıkmıştır. Holz-Mänttäre çalışmasında yeni bir terminoloji kullanacağını şu şekilde ifade eder:

“Bu çalışmada kullanılacak olan terminoloji bir işaret karakterinde olacaktır. Burada dikkat edilmesi gereken geleneksel çeviri anlayışının dışında bir yenilik olmasıdır. Bu yeni anlayışta, bugüne değin alışıldığı şekilde pasif bir davranışla, var olan düşünce ve ifadelerin çevrilmesi usulü kabul edilmemektedir. Bunun yerine aktif bir alımlama ve yorumlama anlayışı kabul edilmektedir” (Holz-Mänttäre, 1984: 8).

Holz-Mänttäre yukarıda bahsettiğimiz şekilde yeni bir terminoloji kullanmıştır. Örneğin; “ileti taşıyıcısı”, “dizge” ve “gereksinim duyan” gibi kavramları kullanarak terminolojide ilk kez yer almasını sağlamıştır. Kuramını açıkladığı güne değin “metin”

olarak kullanılan terime “İleti taşıyıcısı”, “eylem” için de “gereksinim duyan” terimini kullanmıştır. Bununla kastedilen de “işveren”dir.

Holz-Mänttäre çeviribilimi günkü şartlarıyla inceler. Bu analizi yaparken önemli çeviribilim kuramlarının yer almasından dolayı Koller’in “Çeviribilimine Giriş” adlı eserinden faydalanmıştır. Holz-Mänttäre kuramları incelerken bir tespit yapar. Tespitine göre önemli olarak kabul edilip üç unsur odaklı bir ayrım yapılmaktadır. Çeviri kuramları için araştırma nesnesi konumunda olan o güne kadar; kaynak metin, çeviri süreci ya da erek metin olarak kabul edilmiştir. Kaynak metni önemli kılan dilsel ya da içerik olarak araştırma nesnelерinin kendisine bağlı tutulmasıydı. Aynı şekilde çeviri süreci de dil ve içerik olarak araştırma nesnesi olarak görölmekteydi.

Kaynak metinler durağandırlar. Bir kere yazılırlar, ancak çeviriler devingendirler. Holz-Mänttäre’nin de önemseyip dikkat çekmek istediğı durum, nasıl değıştini görmeyin mümkün olmayan süreçte neyin değıştini görmek olmuştur. Bu bağlamda kuramsal ve yöntemsel odaklı olmak üzere iki soru üretir; “Çevirmen ne yapar?” ve “Nasıl yapar?” (Holz-Mänttäre, 1984: 17).

Holz-Mänttäre’nin amacı kendisinin ifade ettiğı gibi, çevirmenin eylemini yönlendiren ve etkileyen etmenleri sistematik olarak kavrayarak çeviribilim için genel kuramı oluşturmak olmuştur; “Dizgeleme, kuramsal ve yöntemsel bir bakışla çeviri eylemini yönlendiren etkenlerin kavranabilmesini amaçlar. Eylemin kendisi, ancak işleviyle ölçölür.

“Bir çeviri eyleminin sonucu sadece; “Bir şeyi ne için yaparız?” sorusuyla değıerlendirilebilir. Hareket noktamızı oluşturan düşünce, çeviriyi salt bir iletişim süreci ve yapısal model olarak tanımlayıp öyle kabul etmemektedir. Bize göre çeviri eylemi, eylem ve iletişimsel işbirliğıyle eylemi yapan bireyin ürettiğı, işlevsel olarak tanımlanması gereken bir süreçtir” (Holz-Mänttäre, 1984: 17).

Anlaşıldığı üzere Holz-Mänttäre'ye göre, eylemde birey, çeviri eylemini bir tür üretim süreci olarak gerçekleştirir. Holz-Mänttäre'nin sonra tespit ettiği konulardan biri de; dilbilimsel ve metin dilbilimsel yöntemlerle ilgilidir. Ona göre bu yöntemler, çeviri sürecinin incelenmesinde uygunluk göstermez. Dilbilimsel yöntemlerin inceleme sonuçlarını ortaya koymada yeterli olamayacağını iddia eder (Holz-Mänttäre, 1984: 17-18).

Holz-Mänttäre, toplumda algılandığı şekliyle, çeviri anlayışının yanlış olduğunu bildirir. Ona göre yabancı dil bilgisi ve profesyonel çeviri arasında yanlış bir ilişki kurulmakta ve farkı bilinmemektedir. Holz-Mänttäre'ye göre çeviriyi bir eylemdir. Bu anlayışla kendi kuramını eylem kuramına dayandırır. Çevirinin bireylerin iletişimi ve işbirliğiyle ortaya çıkan bir olgu olduğunu belirtir.

Bireylerin ve işbirliği içinde olanların gerçekleştirdiği bir eylem olarak çeviri amaçlı bir eylemdir. Buradan çıkan sonuç çeviri eyleminin bireysel olduğu kadar toplumsalda bir eylem olduğudur. Çevirmenin bireysel yetisiyle gerçekleştiğinden dolayı bireysel, toplumda belli bir işleve sahip olduğundan da toplumsaldır. Toplumda birçok dizge iç içe yer alır. Çeviri eylemi de toplumsal tarafıyla bu dizgelerin içerisinde yer alan ve aynı zamanda kendi başına bir dizgedir de.

Yine Holz-Mänttäre'ye göre, çeviri eyleminin doğrudan konuşma eylemi veya iletişimsel bir eylem değildir. Ancak bir ayrıntıyı da vurgular; ileti taşıyıcılarla ilişkili olmasının çeviri eylemini, dille ilişkili olduğunu ve dolayısıyla çeviri eyleminin malzemesi olduğuna dikkat çeker (Holz-Mänttäre, 1984: 22).

Holz-Mänttäre'ye göre diğer bir önemli nokta da, çevirinin şeklini belirleyen öğelerden biri de iletişim eylemi, çünkü üretilecek olan dilsel ileti taşıyıcısı, bu iletişimsel eylemlerde kullanılacaktır. Bir başka öge ise kültür olgusudur. Holz-Mänttäre kültür olgusundan bahsederken Vermeer'in "Dil ve Kültürantropoloji" adlı makalesinden yola çıkar. Bu makalesinde Vermeer dilin, kültürün bir parçası olduğunu vurgular ve genel bir kuram için dilsel ve dilsel olmayan eylem bağıntısı kültüre özel yapılandırmak gerektiğini, çünkü kültürden kültüre değişebileceğini savunmaktadır.

Ardından çeviri eyleminin ne olduğunu ve ne için gerekli olduğunu sorar Holz-Mänttari. Eylem, amaç ve erek odaklı bir davranış olup erekbilimsel olarak tanımlanmalıdır. Ayrıca bu eylem insani iletişimde kullanılır. Bu da oluşturulacak kuramın ilk iddiasıdır. Burada iletişimi sağlayan, üretilecek olan ileti taşıyıcılarıdır ve bu ileti taşıyıcıları bir eylem içerisinde üretildikleri için de eylem kuramı gereklidir. Kuramın ikinci iddiası ise sosyal insani organizasyonların üst amacıdır. Yani toplumsal işbirliği modeli olmaksızın ve bunun içerisinde “gereksinim duyan” ve “çeviri uzmanı” öğeleri olmaksızın, çeviri diye bir eylem olgusu olamazdı. Holz-Mänttari bunu şu şekilde ifade eder:

“Sosyal işbirliği mutlak surette amaç odaklı olarak gerçekleşir. Bunun üst ölçütü “amaç odaklı işbirliği” olmasıdır. Diğer önemli nokta da şudur: Buradaki araştırma çerçevesinde “işbirliği”, daha genel anlamda, “işbirliğinin eşgüdümü” olarak kabul edilecektir. İşbirliği ifadesinden kast edilen; birden fazla ortak eyleyenin, ortak amaçlı eylemleridir. Beraberce iletişimde olanların bu iletişimsel eylemleri, her şartta, daha genel bir amaca yöneliktir.” (Holz-Mänttari, 1984: 23).

Görüldüğü gibi Holz-Mänttari kuram oluşumunu sağlamak adına, yukarıda sözü edilen nedenlerden ötürü değişik kuramlardan yola çıktığını belirtir. Tercih ettiği söz konusu kuramlar; eylem kuramı, iletişim kuramı ve sistem kuramlarıdır.

Holz-Mänttari, Eylem Odaklı Çeviri Kuramının temellerini açıklarken, kuram oluşumu için neleri temel aldığını ve bu temellerle nasıl bir yöntem oluşturmak istediğini açıklamaktadır. Bunun için ilk olarak “kim, ne zaman, nerede ve ne için çeviriye ihtiyaç duyar?” (Holz-Mänttari, 1984: 26) sorusunu sorar. Holz-Mänttari’ye göre, bir ihtiyaç betimlenebilir ve yapılandırılabilirse, ancak o zaman çeviri eyleminin işlevi de tanımlanabilme imkânı bulur.

“Eylemin amacına yönelik teşkil edilen bu soru, var olan kuram oluşumu bağlamında ne anlama gelebilir? İşlev kavramı bu araştırmanın, iki açıdan merkezindeki kavramdır. Bunlardan ilki; bir çeviri gereksinimine göre, işlev

kavramı, çeviri eylemi sonucu oluşan ürünün düzenlenebilmesine olanak sağlar. Bu gereksinim, insanın konuşma yeteneğiyle ortakları ile iletişim kurmak amacıyla eyleme gereksinim duyan kişi için söz konusudur. Bu iletişimi sağlanması için kullanılanlar ise metinlerdir. Metinler, burada ileti taşıyıcıları olarak görev yaparlar.

Bir bakıma, çeviri eylemi, ileti taşıyıcılarının üretilmesi adına gerçekleştirilen özel eylemlerin bir bütünü olarak betimlenmesi doğru olur. Bunun nedeni, çeviri eyleminin özelliğini metinler aracılığıyla kazanmasıdır. Öte yandan işlev kavramı, işbirliği içindeki sosyalin kültürel anlamını tanımlar. Bu anlamı da şudur; çeviri eylemi, sosyal dizge anlamında, işbirliği örneği şeklinde tanımlanmalıdır. Nedeni de, böylelikle çevirinin edimsel ve öğretici bir disiplin olarak kendinin farkına varmasındandır. Ayrıca, “işlev kavramı” tüm durumlar için geçerli bir numaralı araçtır.

Çeviri eylemi için yöntem oluşturulmak istenirse İşlev tanımından bu yapılabilir. Çeviri eylemi için sonuçların değerlendirilmesinde, işlev kavramı eleştiri ölçütüdür.” (Holz-Mänttäre, 1984: 26-27).

Çeviri eylemi, işlevinin tanımından yola çıkarak da ileti taşıyıcıların üretim süreci betimlenmeli, çünkü üretici işlevine uygun bir ileti taşıyıcısı üretmek istiyorsa, buna dayanarak eylemini gerçekleştirmelidir. Bunun ardından da ileti taşıyıcı üreticisinin faaliyet ve yöntemleri bir eylem kavramıyla betimlenebilirler; uzman, trans kültürel ileti transferi için gerekli olan metinleri ileti taşıyıcısı olarak üretmek için uzmanlaşmıştır ve bununla birlikte de toplumsal işbirliğine örnek teşkil etmektedir.

Holz-Mänttäre, işlev kavramını açıkladıktan sonra dizge kavramının açıklanmasına geçiş yapar. Dizge kavramını sistem kuramından Serebrennikow anlamında kullanacağını belirtir. Dizgeye, eylem kuramında ihtiyaç vardır, çünkü dizge hem çeviri eyleminin üst modelini oluşturur. Ayrıca üst eylem dizgesinde çeviri eylemini ayrı bir dizge olarak yönlendirmektedir. Söz konusu bu dizge kavramına öge, bağıntı ve durum- içerisinde-işlev kavramları da dâhildir. Dizge kavramlarının kullanımı, Eylem Odaklı Çeviri Kuramında, dinamik oldukları için önem arz eder. Harekete geçirildiğinde her bir

dizge, diğer dizgeleri etkileyerek değiştirir ve aynı anda bizzat değişir. Dizgelerin değişim özelliklerinden dolayı Holz-Mänttari bir yapı geliştirir. Bu yapının yanı sıra, işlev çözümü yöntemi de çeviri eylemi adına önemli bir yöntemdir. Dizgelerin dışında yeni bir kuram oluşumu için gerekli olanlar, etkileşim ve iletişim eylemleridir. İletişim eylemi için Rehbein'in çalışmalarından faydalanacağını belirten kuramcı, bunun nedenini dilsel örneklerin dinamikliği olarak açıklar.

Dizge kavramının eylem için önemini Holz-Mänttari şu şekilde açıklamaktadır:

“Eylem, bir genel amaca ulaşmak arzusuyla adapte olmuş bir “Eyleyen” gerektirir. Eylem in amacı durumu değiştirme ve her durumda oluşmaktır. Bu etkenler, her hangi bir dizgenin öğeleridir. İşlevsel olarak yapılandırdıkları ilişki ve bağlantılar kendi aralarında mevcuttur (Serebrennikow, 1977).

Bir eylemin başarılı olması, eyleyenin amacını yerini getirmesine, işlevine uygunluğuna bağlıdır. Genel ve alt dizgeler arasında dıştaki öğeler aracılığıyla karşılıklı etkileşim söz konusudur. Bu şekilde var olan dizge açık bir dizgedir. Buna “örüntü” denir. Kısaca, “örüntü” açık sistem demektir. Örüntü, amaç uğruna çalışılan ve sürekli açık bir sistemle işleyen devingen bir yapıdır.

Yapısı bozulup dengesini kaybettiğinde, yeni bir dengeyi oluşturmak ve yeni bir dizge haline gelmek için sürekli dönüşüme uğrar.” (Holz-Mänttari, 1984: 29).

Eylem ise amaca yönelik bir faaliyettir, yani var olan bir durumun istenen bir durumla karşılaştırılması yapıldıktan sonra, belli koşullar altında ve verilen bir durumda kast edilen istenilen duruma ulaşılmasıdır. Eylemlerin her biri bir dizge içerisinde meydana gelebilirler, ayrıca dizgeye bağlı olan amaçlı eylem nedenlerinin hepsi üst amaca yöneliktirler.

Dolayısıyla çeviri bir uzman tarafından gerçekleştirilecek yaratıcı bir eylemdir. Bu eylem ilk aşamada metinlerin ve başka materyallerin kullanımıyla kast edilenin analitik-

sentetik-değerlendirilebilir bir şekilde anlaşılmasıdır. İkinci aşaması ise iletilerin zihinsel olarak algılanmasıdır. Ardından ileti taşıyıcıların algılanması ve üretilmesi gelmektedir. Burada çeviri için önemli olan iletilerin metinleştirilmesidir. Bütün bu aşamalar sistematik bir şekilde iletişimsel bir işbirliğiyle meydana gelmektedir. Bu amaçlı eylemin gerçekleştirilmesinde anahtar kavram “işlev” kavramıdır. Belli şartlar altında verilen bir durumda amaca ulaşmaktır.

Özetle tanımlamak gerekirse; “İşlev, açık ve devingen dizgelerde tüm öğeleri her durumda harekete geçiren ve yönlendiren bir potansiyel güçtür.” (Holz-Mänttäre, 1984: 31).

Burada yine öne çıkan kültür etkenidir. Çünkü çeviri eyleminde faal olan ve iletişim durumunda bulunan öğeler farklı kültürlere aittirler. Dolayısıyla çeviri için önemli olan göstergelerin özellikle dilsel göstergelerin kullanımıdır, çünkü bunlar her kültürde farklı olabilir. Genelde ileti taşıyıcısı olarak üretilen metinler dilsel göstergelerin kullanımıyla meydana gelirler ve başka ileti taşıyıcılarla farklı bağlantılarla kültüre özel ortaya çıkarlar.

Holz-Mänttäre metin üretimini ve çeviri için koşulları şu şekilde betimlemektedir:

“Metin üretimi, bir üst amaç tarafından yönlendirilen bir çeşit eylemdir. Bu amaç, adapte bireyce, çeşitli bağlamlar değerlendirilerek oluşturulur. Ortaya çıkan sonuç ise, eylem yapmak için bir plan ve hedeflenen bir amaçtır. Çeviri eylem planında işbirliğinin öncelikli olması şartı önemlidir. Çünkü iletişimin gerçekleşmesi için bu elzemdir. İletişim eylemini yönlendiren, işbirliğinin kendisidir. Bu hem etkileşim hem de iletişim işbirliğidir. Bu işbirliği, gerçekleştirenler açısından, konuların ve etkileşim stratejilerinin görüldüğü düşünsel iletiler aracılığıyla gerçekleşir. Bunlar etkileşim odaklı işbirliğinin organizasyonunda bulunurlar. İletiler, onları taşıyan metinler aracılığıyla gerçekleşirler.

Bunun ardından alımlıma yapılandırılması gerçekleşir. Metinler, birçok etken doğrultusunda oluşturulurlar. Bunlar; alıcı ile çevresi, ileti taşıyanın işlevsel olduğu alan, gerçekleştirme unsurları ile aktarım teknikleridirler.

Metinlerin, nesne ve strateji içeriklerinden oluştuğu kabul edilmelidir. Ayrıca, etkileşim ve iletişim işbirliğine sonucu oluşurlar (Holz-Mänttari, 1984: 31).

Çeviriyi ne tür bir eylem sonucu üretilen bir organizasyon olarak gördüğüne dair ise Holz-Mänttari şöyle der;

“Çevirinin ön koşulu, metinlerin eylem süreçlerinde ortaya çıkma gerekliliğidir. Normalde metinler, hem kaynak materyal, hem de erek materyal olarak zaten bulunurlar. Çeviri anlamında metinler ise, nesne ve strateji içeriklerinden oluşurlar ve bunlar işleve göre yapılanmışlardır. Metinsellik; dilsel ve dilsel olmayan materyallerin yardımıyla, dilsel ve dilsel olmayan ifadelerle ritme giren ve örülen, belirlenmiş amaca uyan metin yapı taşlarının bütünsel organizasyonudur.

Kaynak metin demek, çeviriyi belirleyenlerin ve ileti taşıyıcı olarak kendisine birincil veya ikincil işlevi yüklediği ve aynı zamanda çeviri eyleminin başlangıç materyali olarak tanımlanır. Bu metin, çeviriyi belirleyen bizzat belirlediği ve çeviri uzmanınca, çeviri eyleminin bir sonucu olarak başka bir kullanıcı aracılığıyla üretilir” (Holz-Mänttari, 1984: 31).

Ardından eylem durumunu açıklayan Holz-Mänttari, çeviri eyleminin bir durum içerisinde meydana geldiğini belirtir. Durum, zaman ve mekân belirlendikten sonra sabitlenebilir. Bu sabitlemeyi Holz-Mänttari bir fotoğrafa benzetir, çünkü dinamik ilişkiler bu fotoğrafta görülemezler. Fotoğraftan çıkartılacak öğeler ancak belli bir zamanda belli bir mekânda işlevsel olarak dizge içerisinde birbiriyle bağlantılı olan öğelerdir. Fakat eylem durumları çok farklı zaman ve mekânları kapsayabilirler. Bunu belirlemek yine işlevsel olarak birbiriyle bağlantılı olan öğelerle mümkündür.

Eylem durumu için gerekli olan bir başka olgu da düşünce alanıdır. Düşünce alanı da dinamik bir öğedir. Bireyin zaman içindeki devingenliğinden düşünce alanı da sürekli

değişmektedir. Eylem durumundan ötürü dünya süreminden verilen bir kesit kişiye özeldir, çünkü düşünce alanından etkilenmektedir. Aynı şekilde her birey dünya süreminin bir parçasıdır. Bu dünya süreminden bireyin kültür alanı da bir kesit oluşturmaktadır. Kültür alanı düşünce alanı gibi devingendir ve sürekli değişmektedir. Yani eylemle birlikte bireyin hem düşünce hem de kültür alanından bir kesiti aktifleştirilmiş olur. Kültür de aynı zamanda insanı şekillendirmektedir ve insan da kültürünü şekillendirmektedir.

Görüldüğü gibi Holz-Mänttari'nin kullandığı bütün kavramlar ve öğeler hem kendileri değişime yol açmaktadırlar, hem de kendileri bu değişimden dolayı şekillenmektedirler. Çeviride önemli olan tüm bu öğelerin işlevsel olarak kullanabilmektir, özellikle dilsel-iletişimsel olanları, diğerlerini bir uzman olarak işlevsel bir şekilde yönlendirebilmelidir.

Çeviri eylemine katılan bireyler birbirleriyle ilişki içerisinde olan kişilerdir. İşbirliğine katılan kişiler, bireysel ve sosyal özelliklerinden dolayı eylem durumunda bulunurlar ve amaca yönelik üst bir amaç bütününe bağlıdırlar. Holz-Mänttari kişiler için farklı roller oluşturur. Ancak bu roller her bir kişi için geçerli olmak zorunda değil, bir kişi bünyesinde birçok rolü barındırabilir, birçok kişi de aynı rolü oynayabilir. Önemli olan dil ve kültür engelleri aşarak bu süreci iletişimsel işbirliğiyle sonuca götürür.

Çeviri eylemi işbirliğiyle gerçekleştiğinden, bunu sistematik bir şekilde yapmak gerekir. Bunun için de bir yöntem ihtiyacı vardır. Holz-Mänttari, geliştirdiği kendi yöntemine “yapı ve işlev çözümlene yöntemi” adını vermiştir. Çevirmen metne belli sorular sorarak, metni sağlıklı bir şekilde anlamaya çalışır. Holz-Mänttari'nin oluşturduğu ardışık sorularla çevirmenin bir şeyi gözden kaçırma olasılığı azalmaktadır. Bu sorular, KİM ve NE (NE ZAMAN-NEREDE-NEDEN-NE İÇİN-NASIL+ bunların diğer halleri) sorularından oluşmaktadır. Bu sorular, her nesne ve işbirliğinde bulunan tüm öğelere sorulabilirler. Eylem için bu sorular sorulduğunda ise somut bir şekilde bu sonuç çıkmaktadır: “Kim işlevine uygun ne yapar?” Bunun açılımı ise: “ne zaman+nerede, neden+ne için, nasıl?” (Holz-Mänttari, 1984: 47). Tüm bu parça-soruları duruma göre daha da geliştirilebilir. Örneğin, kim yerine, kiminle sorusunun sorulması gibi.

Bu soruların ardından ortaya duruma göre amaca yönelik potansiyel eylemler çıkar ve eylemler artık bilişsel olarak planlanabilirler. Var olan ve muhtemel olan durumların arasından eylemde bulunacak kişi seçme hakkına sahiptir ve karar vermeye motive olmuştur. Bu aşamada eylemde bulunacak kişi, alternatifleri tartmalı ve alternatifleri durum içerisindeki isteklendirme açısından değerlendirmelidir. Böylelikle karar verme süreci hazırlanmış olur ve amacın betimlenmesiyle son bulur.

Amacın oluşturulmasında üç aşama vardır:

1. Sorunların fark edilmesi ve betimlenmesi
2. Durum-içerisindeki-sorunların değerlendirilmesi
3. Amaca ve amacın betimlenmesine karar verilmesi

Amaç betimlendikten sonra, amaca ulaşmak için gereken yöntem ve öğeler araştırılmalıdır. Çeşitli eylem işlevleri için eylem planları hazırlanır ve üst amaca göre değerlendirilir. Bununla birlikte yine bir karar verme sürecine girilir.

Eylem planlamasının da üç aşaması vardır:

1. Alternatif eylem planlarının araştırılması ve betimlenmesi
2. Üst amaç ve durum-içerisindeki- sorunların değerlendirilmesi
3. Eylem planına karar verilmesi ve eylem amacının, eylem sürecinin ve eylem sonucunun betimlenmesi (Holz-Mänttari, 1984: 49).

Bir eylem bu aşamalardan geçerek planlandığında artık gerçekleştirilebilir hale gelmiş demektir. Her eylem için ayrı bir planlama gereklidir, çünkü her eylem duruma özgüdür ve farklı bir süreçte meydana gelmektedir. Bunun için de Holz-Mänttari, Rehbein'in eylem kuramına dayanarak farklı süreç oluşumlarını dikkate alır. Bunlar, durumun değerlendirilmesi, isteklendirme, amacın belirlenmesi, planlama, gerçekleştirme ve

sonuçtur. Eğer eylem sürecinde bu aşamalardan geçildiğiyse, eylem modeli kullanılmış olur. Ancak bu oluşumlar her zaman aynı sırayla gerçekleşmek zorunda değillerdir.

Görüldüğü gibi Holz-Mänttäre çeviri sürecini çevirmenin yaptığı bir faaliyet olarak kabul etmez, aksine çeviri eylemini uzman bir kişinin bir eylemi olarak görmektedir. Uzman çevirmen başka uzmanlarla, görev verenlerle, alımlayıcılarla işbirliği içerisinde bütünsel bir eylem dizgesinde bulunur ve bu yüzden farklı talepleri yerine getirmelidir. Çevirmen hem özel ve profesyonel metin üretimi uzmanıdır, hem de eylem sürecini organize eden kişidir. Dolayısıyla işleyen süreçleri kontrol etmeli, gerektiğinde yeniden düzenlemeli ve sonrasında da değerlendirebilmelidir. Ancak bu şekilde son aşamada profesyonel bir ürünün ortaya çıkacağını garanti edebilir.

Bu bağlamda özellikle çevirmenin sorumluluğu ön plandadır. Eğer bir çeviri mümkün görünmüyorsa ya da bir anlamı olmayacaksa gerektiğinde görevi reddedebilmelidir. Aynı zamanda gereksinim duyanın veya işverenin de sorumlulukları vardır. Bu kişilerin sorumlulukları, çevirmene oluşturacağı erek metin hakkında, dolayısıyla organize edeceği işbirliği için, gerekli bilgileri vermektir. Yani erek metnin amacı ve amaçlanan hedef kitlesi hakkında kapsamlı bilgi sağlamaktır. Ancak gereksinim duyan veya işveren gibi kişiler işlevsel erek metin üretimi için uzman olmadıkları için, çevirmen bu kişilere danışmanlık da yapmalıdır. Dolayısıyla tüm katılımcıların arasındaki iletişim ve işbirliğini sağlamak, çevirmenin çeviri ve iletişimsel eyleminde başarıya ulaşması için etkilidir. Bunlardan yola çıkarak Holz-Mänttäre çeviri pratiğinin tüm olguları için kuramsal bir temel geliştirir ve kuramın odak noktasını eylem kuramı oluşturmaktadır. Onun için önemli olan çevirmenin faaliyetini profesyonel bir eylem olarak betimlemektir.

Eylem kuramının yanı sıra Holz-Mänttäre dünyaların, olguların ve stratejilerin çözümlenmesi için sistem kuramından yararlanmaktadır. Holz-Mänttäre'nin kuramının çok kapsamlı olmasının sebebi ise, kuramın sadece bütün metin türlerinin çevirisiyle ilgilenmemesi, bunların yanı sıra bütün çeviri ile ilgili görüngüleri de kapsamaya çalışmasındandır.

Bu kuram tezimizin sorunsalıyla, çevirmen üzerinden bağlantılıdır. Çevirmenin yani insanın çeviribilim tarihi açısından kuramsal bağlamda önemine değinen kuramcılardan

Kaindl, çeviri tarihi açısından çevirinin toplumsal boyutunun göz ardı edilmiş olduğunu belirtir.⁸ Çeviri eylemini gerçekleştiren birey olarak çevirmen, eylem odaklı çeviri kuramının merkezinde yer alır. Çalışmamızda çevirmenin, insan ve haliyle sosyal birey olarak toplum içinde oluşan karmaşık ve öznel kişiliğinin çeviri sürecinde, “çevirmen kültürü”ne dönüştüğü varsayımımız ve onun oluşum sürecinde toplumla olan etkileşimi, karşılıklı alışverişi söz konusudur.

Çevirmenin toplumla gerçekleştirdiği işbirliğine kuramda dikkat çekilmesi, tezimizde üzerinde durduğumuz, çevirmenin kişilik oluşumunda etrafını saran kültür ortamının ve çevirmenin toplum/kültür ortamıyla sürdürdüğü ilişkiyle koşuttur.

1.2.3. Çoğuldizge Kuramı

1920li yıllarda Rus yapısalbilimciler tarafından oluşturulan Çoğul-dizge kuramı 1970lerde Itamar Even-Zohar tarafından geliştirildi. Even-Zohar’a göre, çoğul-dizge tarihsel ve devingen bir süreç içinde yer alır (bkz. Gürçağlar, 2011: 129). Böylece Geleneksel Dilbilim Yaklaşımı'ndan Betimleyici Çeviribilim'e geçilmiştir. Daha sonradan bu kurama Gideon Toury de eklemeler yapmıştır.

Itamar Even-Zohar çoğul dizge kuramının temelini *The Position of Translated Literature Within the Literary Polysystem* başlıklı makalesinde 1978 yılında oluşturmuştur. Burada Even-Zohar çevirinin ulusal kültürlerin biçimlenmesinde önemli bir işleve sahip olduğunu belirtir ve çeviri edebiyatın ayrı bir edebi dizge olarak incelenmesi gerektiğini vurgular⁹ (bkz. Yazıcı, 2010: 127).

Even-Zohar çoğul dizgede genel olarak kabul edilen durumun çevrilecek yapıtların seçimini belirlediğini öne sürmüştür. Çevirisi yapılacak metinler, ileri sürülen

⁸ Kaindl, K., (2009) Toplumsal Bir Olgu Olarak Çeviri: Çeviribilimde Sosyolojik Yaklaşımlar - Übersetzung als gesellschaftliches Phänomen: Soziologische Ansätze in der Übersetzungswissenschaft, (çev. Filiz Şan), Kalverkämpfer, Hartwig, Schippel, Larissa (ed), Translation zwischen Text und Welt – Translation als historische Disziplin zwischen Moderne und Zukunft. [=TRANSÜD. Arbeiten zur und Praxis des Übersetzens und Dolmetschens], Frnk&Timme, Berlin, s. 155-167.

⁹ Yazıcı, M., Çeviribilimin Temel Kavram ve Kuramları, Multilingual Yay., İstanbul, 2010

yaklaşımlarla gösterecekleri uyuma ve erek edebiyat dizgesinde yerine getirecekleri işleve göre seçilirler¹⁰ (bkz.Yücel, 2007: 157).

Even-Zohar'a göre, işlev kazanması için çevrilecek yapıt adına şu şartların oluşmuş olması gereklidir:

1. Çoğul dizge henüz oluşmamışken veya yerleşme sürecinde iken.
2. Edebiyat çevresel etkilere açık ve güçsüz bir durumda iken.
3. Edebiyatta dönüm noktaları, bunalımlar veya yazınsal boşluklar yaşanırken (bkz. Gürçağlar, 2011: 131).

Çeviri yapıt, Even-Zohar'ın görüşüne göre, çoğul dizgenin tümüne uyarlanabilecek bir tanımda değildir ve çeviri yapıt için yapılmış kavramın, içinde bulunduğu çoğul dizgenin işleyiş biçimine göre belirlenmesi şarttır.

Even-Zohar'ın bu açıklamasından çıkardığımız sonuç; çevirinin, önceden belirlenmiş yapısı ve sınırları olan bir eylem olmadığı yönündedir. Ayrıca, kültür dizgesi içinde ilişkilere bağımlı bir etkinlik olduğu da açıktır. Yeterlik ve eşdeğerlik gibi kavramların gerektiği gibi ele alınabilmesi için çoğul dizgesel konular hesaba katılmalıdır (bkz. Gürçağlar, 2011: 132).

Çeviribilimin gelişmesinin en önemli koşulu olarak Even-Zohar, kültür ve çoğul dizge ilişkisinin iyi incelenmesini ve bağımsız bilim dalı olarak çeviribilimin, edebiyat kuramları veya dilbilim sınırlarından kurtulmasını görür.

Kültürü ve dizgeleri incelemesi gerektiğini söylediği çeviribilimin, ayrıca kültür repertuarının oluşmasını da önemseyen Even-Zohar'a göre kültür repertuarı ancak alım ve aktarım olmak üzere iki şekilde oluşturulur. Bunlar birbirinden bağımsız değillerdir ve dışarıyla ilişkilidirler.

¹⁰ Yücel, F., *Tarihsel ve Kuramsal Açından Çeviri Edimi*, Dost Kitabevi, Ankara, 2007

Tüm bunların dışında Even-Zohar dışarıdan alımın çoğul dizgeye yararlı olduğunu belirtmektedir. Ona göre, özgünlük kavramı irdelenebilir bir olgudur. Özgün gibi görünen kimi yapıtlar gerçekte dışarıdan alım yoluyla yazına geçmiştir (bkz. Gürçağlar, 2011: 129).

Çoğuldizge kuramının tezimizin sorunsalıyla bağlantısı, çalışmamızdaki varsayımların erek çoğuldizgedeki çeviri yapıtlar üzerinde gözlemleniyor olması ve Even-Zohar'ın da belirttiği gibi kültür ile çoğuldizgenin arasındaki ilişkidir. Tezimizde irdelenen kültür kavramının çoğuldizge kuramında önemle ele alınmış olması da, sorunsalımızın içeriğiyle bağlantılıdır. Çünkü çalışmamızda çevirideki kültür kavramı üzerinde varsayımlar geliştirilmeye çalışılmaktadır.

1.2.4 Betimleyici Kuram

Gideon Toury, çevirinin erek kültür ürünü olduğunu belirttiği kuramında, erek metinlerin erek kültürde özgün yapıtlar şeklinde algılanmasını ister. Toury, hedef dilin kültüründe belli normların ve kuralların olduğunu belirtir. Bu normların aynı zamanda, insanların yaşayışlarını şekillendirdiğini haliyle de çevirmenin tercihini ve çevirisini de şekillendireceğini belirtmiştir. Toury'ye göre, çevirinin sadakatini etkileyen en önemli etmenler hedef dilin kültürünün normlarıdır. Çünkü bu norm, bir toplum ya da topluluğa en uygun düşen davranışı gösteren ölçüt ve modellerdir (bkz. Yazıcı, 2010: 130-134).

Gideon Toury tarafından geliştirilen normları değerlendirdiğimizde, çevirmenin çeviri süreci öncesinde, esnasında aldığı öznel kararlar olduğu yargısına varabiliriz. Her bir çevirmenin kendine özgü normları olması da normal karşılanmalıdır. (krş. Gürçağlar, 2011: 136).

Bu normlarla topluma hizmet eden çevirmen yeri geldiğinde bu normları topluma uygun şekilde değiştirebilir de. Çevirmenin bu bağlamda sosyal bir rolü olduğu ortaya çıkmaktadır. Toury'ye göre, çevirmen hem kültürel hem de sosyal sınırları aşmak için normları kullanır.

Çevirmen böylelikle farklı normlarla farklı erek metinler ortaya çıkarma olanağı yakalar. Çeviri sürecinde nelerin yapılması gerektiğini, neyin doğru ve neyin yanlış

olduğunu belirleyen normlar aynı zamanda erek metnin kaynak kültüre mi yoksa erek kültüre mi yakın bir durumda olduğunu bildirir ölçütler olarak görülmelidirler.

Toury'ye göre, çeviri normlardan da oluşur. Çevirmen kullanacağı normları kararlaştırmadan evvel, çevrilecek kaynak metnin ait olduğu kültürdeki yani kaynak kültürdeki durumunu ve dizgesi içindeki yerini dikkate almalıdır. Bu ölçüt, erek metnin erek kültürdeki konumunu da normlarla belirlemiş olur. Kabul edilecektir ki, normların her biri her kültür için geçerli olamaz. Normun dizgesi, norma işlev ve anlam veren unsurdur.

Mutlak Normlar: Toplumsal normlardır ve tüm çevirmenler tarafından kullanılabilirler.

Kişiyeye Özgü Normlar: Öznel normlardır. Çevirmen, tercihinine göre kullanır.

Öncül Normlar: Kaynak kültür ile erek kültür arasında seçim yapılan normlardır. Çevirmenin ilk kararlarını vermesi gereken normlardır.

Süreç Öncesi Çeviri Normları: Çeviri işlemine başlamadan önce çevirmenin karar vermesi gereken normlardır. Bu normlar iki unsurla ilgilidir.

Çeviri Politikası: Belirlenmiş bir kültürden, dilden ve zamandan çevrilecek kaynak metin seçimi yapılan normlar.

Çevirinin Doğrudanlığı: Kaynak dilden, erek dile çevrilen metnin, yeniden erek dilden başka bir erek dile çevrilmesidir.

Çeviri Süreci Normları: Bu normlar sınırlandırıcı normlardır. Metin ve dille ilgili sınırlamalar yaparlar. 2'ye ayrılır.

Matriks Normlar: Metnin üzerinde yapılacak atlama, ekleme, yer değiştirme, ekleme gibi değişikliklerle metnin nasıl oluşturulacağına karar verilen normlar.

Metinsel Dilsel Normlar: Metin oluşturulurken seçilen dilsel ve metne bağlı unsurlara, materyallere karar verilen normlar (krş. Gürçağlar, 2011: 133-139, krş. Yazıcı, 2010: 134-135).

Bu normlardan yapılacak önemli bir çıkarım da Toury'nin kendi anlayışında kültürün çok etkin olduğudur. Ayrıca normların düşündürdükleri arasında çevirmenin erek metni oluştururken, kararlarını bu normların etkisinde kalacağı yönündedir. Toury'nin yaklaşımında çevirmenin ürettiği erek metin erek dizgede ele alınmalıdır.

Bu konuda Ersoy, Toury'nin erek odaklı yaklaşım sergileyen bir anlayışta olduğunu vurgular ve erek kültüre dikkat çeker;

“Erek Metin odaklı yaklaşımın en önemli temsilcilerinden bir diğeryse Toury'dir. Toury, yaklaşımının merkezine erek kültür normlarını koymaktadır. Toury için önemli olan, translatörün ürettiği erek metnin erek kültür içinde kabul görmesidir. Toury'ye göre erek kültür sisteminin normları çeviri sürecinde çevirmenin kararlarını belirleyen etkenlerdir. Toury, çeviri ürününün, kaynak metnin erek kültürdeki karşılığı olduğunu söylemektedir. Erek kültürdeki bu yeni ürünün önemli bir niteliği ise, bu ürünün erek kültür tarafından kabul görece nitelikte olmasıdır. Toruy'ye göre çeviri ürünleri, sürekli olarak değişen sosyokültürel etkenlerin etkisi altındadır. Bu nedenle çeviri ürünler erek kültür sistemi içinde incelenmelidir” (2012: 72-73).

Anlaşıldığı üzere, Toury'ye göre erek kültürün bir parçası olan çevirmenin ürettiği yapıt erek kültür dizgesinde yer almalıdır ve erek kültür sistemi içerisinde gözlemlenmelidir. Ayrıca önemli gördüğü diğer bir husus da, erek metnin, erek kültür tarafından kabullenilecek özellik taşıması gerektiğidir. Hatta bu özellikleri doğal olarak üzerinde barındıracağını belirtmektedir.

Betimleyici kuramın, tezimizin sorunsalıyla ilişkili olduğu varsayımı için şunlar söylenebilir; Toury'nin kuramında kültürün bir parçası olarak gördüğü çevirmen, tezimiz varsayımlarında da erek kültürün içerisinde var olmuş, kişiliği ve çevirmen öznel kültürü meydana gelmiş birey olarak, kültürün parçası olarak tanımlanmaya çalışılmıştır.

BÖLÜM 2: KÜLTÜR VE ÇEVİRİ İLİŞKİSİ

Çeviribilim kuramcılarının sık sık dikkat çektikleri kültür kavramı, birçok araştırma ve çalışmaya inceleme malzemesi olmuştur. Kültür ve çevirinin ilişkide olması bizce kaçınılmazdır. Her çeviri türünde, kültür ve kültüre dayalı unsurlar, öğeler ve bileşkler olacaktır. Bunun nedeni çevirinin eylem olarak mutlak surette, her eylemin gerçekleştiği gibi, kültürel öğelerle örülmüş bir sosyal yapı içerisinde vuku bulması ve gerçekleştirenin de etkilenen(ler)in de kültürün ve o sosyal yapının parçaları olan bireyler olmasından kaynaklanır.

Gerek çeviriyi eyleyenin, gerekse bu eylemden bir şekilde etkilenenlerin hepsi, bireysel veya grupça olsun, birer sosyal birey, kültürel varlık olan insanlardır. Dolayısıyla her çeviri eyleminde kültür kaçınılmaz bir şekilde paydaş veya ortak olacaktır. Bu kaçınılmaz ve yadsınamaz ilişkiyi gözlemlemek için kültürü tanımsal ve kavramsal olarak ele almak gerekir.

2.1. Kültür Nedir?

Kültür denilince birçok insan aklına ilk önce sanat, resim, müzik, vb. getirmektedir. Bu kısmen doğrudur çünkü bu sayılanlar kültürün birer parçasıdır ama karmaşık bir yapı olan kültürün çok küçük birer parçaları olduğu unutulmamalıdır. Onlar sadece sonsuz kültürel gerçekliğin çok az bir kısmını temsil ederler.

Öncelikle “Kültür” kavramının sorgusunu bu çalışmada neden ayrıntılı biçimde yapmak istediğimizi Nermi Uygur’un kültür hakkında yazdığı bir yapıtında yer verdiği bir ifadeyle nedenselleştirmek doğru olur. “Kültür, özü gereği *aydınlanmadır*. Daha doğrusu, sözcüğün geniş anlamında ne denli aydınlanmacıysa, o denli ‘kültür’ adı yaraşır ona (Uygur, 1992: 11).

Latince *colere* fiilinden gelen ‘Kültür’; “toprağı işlemek, tarlayı sürmek, ekip biçmek” anlamına gelir. Kültür sözcüğünün kaynağı bu fiilden türemiş olan ve Türkçe’de “ekin”

anlamına gelen *cultura* sözcüğüdür. *Cultura* sözcüğü, 17.yüzyıla kadar Fransızca'da bu anlamda kullanılmıştır. Fransız Aydınlanma felsefesinin önemli düşünürü Voltaire ilk kez *culture* sözcüğünü, “insan zekâsının (esprit) oluşumu, gelişimi, geliştirilmesi ve yüceltilmesi anlamında kullanmıştır”. 1793 yılında *Cultur* olarak Almanca'ya geçen *culture*. Daha sonra, etnolog G. Klemm'in “İnsanın Genel Kültür Tarihi” adlı çalışmasında “uygarlık ve kültürel evrim” anlamında kullanılmıştır. Buradan da giderek İspanyolca, İngilizce ve Slav dillerine yayılmıştır (Güvenç, 2011: 122).

Bir başka tanımda ise; “Tarihsel, toplumsal gelişme süreci içinde yaratılan bütün maddi ve manevi değerler ile bunları yaratmada, sonraki nesillere iletmede kullanılan, insanın doğal ve toplumsal çevresine egemenliğinin ölçüsünü gösteren araçların bütünü”¹¹ olarak verilir.

Bozkurt Güvenç'e göre kültür; bir toplumun veya bütün toplumların birikimli uygarlığı, belli bir toplumun kendisi, sosyal süreçlerin bileşkesi olan bir insan ve toplum kuramıdır. Genellikle eğitilmiş, görgülü, bilgi birikimli anlamlarında kullanılan kültür kavramı, bilimsel anlamda, toplumsal değer, ilişki ve süreçlerini ifade eder (bkz. Güvenç, 2010: 123-124).¹²

Tüm bu tanımların ve bugüne değin kültürle ilgili okuduklarımdan özümseyerek söylemek gerekirse, kültür, insanla ilgili bir kavram olarak, tarihsel süreçte yine insan tarafından yaratılan bir anlam bütünüdür demek yanlış olmayacaktır.

Bir nevi, insanlığın kendine verdiği önemin sistemleşmiş ve sosyal veraset dönüşmüş hali. Sosyal veraset olarak bakıldığında insanların gerek bireysel ve gerek topluca yaşamlarını ve bu yaşamlarını düzenlemelerinde, anlamalarında, yapılandırmalarında kullandıkları sistem, kültür. İnançlarla örülmüş, adetler, normlar, temayüllerden oluşmuş ve kuşaktan kuşağa aktarılan bir sistem. Değişen, gelişen ama hep var olan bir sistem.

¹¹ <http://tdkterim.gov.tr/bts/>

¹² Güvenç, B., *İnsan ve Kültür*, Boyut Yayıncılık, İstanbul, 2010

19.yüzyılda “uygarlık” (civilisation) anlamını almasıyla kültür teriminin kapsamı genişlemiştir. Güvenç’in bildirdiğine göre, 1871’de İngiliz insan bilimci E.B. Taylor, insan bilimcilerince benimsenen “bilimsel” bir kültür tanımını sunmuştur;

“Kültür, ya da uygarlık, bir toplumun üyesi olarak, insanoğlunun öğrendiği (kazandığı) bilgi, sanat, gelenek-görenek ve benzeri yetenek, beceri ve alışkanlıkları içine alan karmaşık bir bütündür” (Güvenç, 2011: 129).

Burada dikkatimi çeken profesyonel çevirmen tanımında da Taylor’un tanımına yakın bir düşünce olması. Çevirmenin çeviri sürecinde yaşadığı bilişsel süreçte tüm bu sahip olduğu karmaşık donanımını kullanması gerektiği herkesçe bilinen bir gerçektir.

Fransa ve İngiltere’de daha fazla benimsenen Kültür teriminin “uygarlık”la bütünleşen anlamı, Almanya’da *Cultur* ve daha sonra da *Kultur* olarak korunmuştur (bkz.Güvenç, 2011: 123).

Marx, kültürün bu anlamına kaynaklık eden *Geist* ve *nesnel Geist* terimi yerine *Cultur* terimini benimseyerek bu sözcüğün, insanlığı kapsayıcı şekilde “uygarlık”la bütünleşen anlamına yeniden vurgu yapmış ve kültürün ne olduğunu belirlemeye çalışmıştır: “Kültür, doğanın yarattıklarına karşılık, insanoğlunun yarattığı her şeydir” (bkz.Güvenç, 2011: 123).

Güvenç, kültür sözcüğünün dört ayrı anlamda kullanıldığını belirtir;

1. “ Bilim alanındaki kültür: Uygarlıktır.
2. Beşeri alandaki kültür: Eğitim sürecinin ürünüdür.
3. Estetik alanındaki kültür: Güzel sanatlardır
4. Maddi (teknolojik) ve biyolojik alanda kültür: Üretme, tarım, ekin, çoğaltma ve yetiştirmedir” (2010:125)

Nermi Uygur' "Kültür Kuramı" adlı yapıtında; kültürü insanın ortaya koyduğu, içinde insanın varolduğu tüm gerçeklik olarak tanımlamakta ve şöyle devam etmektedir;

“ “Kültür” deyimiyle insan dünyasını taşıyan, yani insan varlığını gördüğümüz her şey anlaşılabilir. Kültür, doğanın insanlaştırılma biçimi, bu insanlaştırmaya özgü süreç ve verimdir. Kültür, insanın kendini kendi evinde duymasının sağlayacak bir dünya ortaya koymasıdır” (Uygur, 2003: 17).

Manfred Buhr ve Alfred Kosing tarafından hazırlanmış olan Bilimsel Felsefe Sözlüğünde *Kültür* kavramı geniş bir şekilde karşılık bulmuştur.

“İnsan faaliyetinin, -üretim, teknik, bilim, sanat, ahlak, politika vb- faaliyet alanlarında ve bu alanların maddi ve manevi ürünlerinde olduğu kadar, “insanın varlık güçlerinin” ortaya çıkışının birer ölçüsü durumundaki toplumsal yaşam biçimlerinde de ifadesini bulan önemli bir yanı...” (Buhr/Kosing, 1999: 258).

E.B. Taylor başka bir tanımını ise şu şekilde yapmıştır;

“Toplumun bir üyesi olarak insanın elde ettiği bilgi, inanç, sanat, moral, hukuk, alışkı ve diğer yetenek ve alışkanlıkları kapsayan karmaşık bütün” (Fichter, 2009: 154).

Kültürün birçok tanımı vardır. Bunlar farklı disiplinler tarafından yapılmıştır. Sosyoloji, antropoloji ve felsefe bunlardan bazılarıdır. Ancak kültürü kavramının tanımı çeviride tam olarak açıklanmış mıdır, orası tartışılır durumdadır. Aslında genel olarak kültür tanımında özellikle de disiplinlere göre farklı anlam ve algı ile bilinen kültür kavramı

çok da belirgin değildir. Bu belirsizliğin nedenlerinden birini Güvenç şöyle aktarmaktadır;

“Dünyada, tarihi çağlar boyunca yaşamış toplumların doğayla ilişkilerinde gösterdikleri başarıların birikimli bileşkesine kadar, birçok olguya “kültür” denilebilir. Fakat “kültür”den söz edildiğinde, çoğunlukla, yukarıdaki türlerden hangisinin düşünüldüğü belirtilmez. Güçlük buradadır ve bu belirsizlikten kaynaklanır” (2010:126).

Belirsizliğin nedenlerinden birinin kullanılan kültür kavramının yeterince açıklanmıyor ve genel anlamda bırakılıyor olmasına bağlayan Güvenç birçok bilim insanı tarafından yapılmış tanımlarını sınıflandırarak bu belirsizliğe bir son vermek ister gibidir. Kendi çalışmamıza yakın ve ilgili olan tanımlamalar da vardır bu spesifikleştirme çabası içinde.

Çevirmenin sosyal rolleri ve ait olduğu grup kültürleri adına;

“İdealler, Değerler ve Davranışlar Olarak
Kültür, bir toplumun tüm hayat biçimidir. (Linton, 1945).
Kültür, bir grubun yaşama biçimidir. (Marquet, 1949).” (Güvenç, 2013: 128)

Çevirmenin içinde yaşadığı kültürene uyumu ve kültürünce şekillendirilmesi adına;

“Çevreye uyum Olarak
İnsanların (içinde bulunduğu) yaşam koşullarına uyumlarının toplamı, onların kültürüdür. (Summer ve Keller, 1927).” (Güvenç, 2013: 128).

Çevirmenin zihinsel dünyası ve kişiliği adına;

“Bireysel Psikoloji Olarak

Kültür, büyütülerek (bilimsel) ekrana yansıtılmış bireysel psikolojidir. (Benedict, 1934).” (Güvenç, 2013: 128).

Çevirmenin öznel kültürü ve yaşadığı bilişsel süreç adına;

“Düşünüş Olarak

Kültür, belli bir düşünceler sistemi ya da bütünü (külliyesi) dür. (Wissler, 1916)” (Güvenç, 2013: 128)

Çevirmenin yorumlaması ve karar mekanizması adına;

“Simge (Sembol) Olarak

Kültür, maddi öğelerin, davranışların, düşünce ve duyguların, simgelerden oluşan simge (sembol)’lere dayalı bir örgütlenmesidir. (White, 1949: 363).” (Güvenç, 2013: 129)

Kültür aslında yukarıdaki tanımların ve daha nicelerinin toplamı olabilir. Güvenç’e göre tek tek bakıldığında hiçbiri değildir ve tüm bu içerikleri kapsayan tanımlar yapılmaya çalışılmış ve denenmeye de devam edile gelmektedir. Bütüncül bir tanım olarak en iyisini Tylor yapmıştır;

“Kültür, ya da uygarlık, bir toplumun üyesi olarak, insanoğlunun öğrendiği (kazandığı) bilgi, sanat, gelenek-görenek ve benzeri yetenek, beceri ve alışkanlıkları içine alan karmaşık bütün’dür ” (Güvenç, 2013: 129)

Kültür, sudan çıkmış balığın, ancak suyun içinde yüzemediği zaman onun kıymetini anladığı an kadar önemlidir insanoğlu için. İnsan için kültür, balık için su ne ise o’dur aslında. Biz onun içerisinde nefes alır ve yaşarız, var oluruz, olabiliriz.

Kültürü, bir buzdağı gibi tanımlarsak, insan sadece küçük bir kısmını görmektedir ve onu buzdağının tamamı zanneder. Oysaki görünen kısım davranışlar, gelenekler, dil, göstergelerden oluşan küçük bir kısmıdır kültürün. Bizim farkında olmadığımız ve

bilmediğimiz ancak kültür için asıl önemli olan buzdağının görünmeyen ve çok büyük kısmını kapsayan tarafıdır. Bunlar; değerler, dünya görüşü, insanların temel davranışları, inançlar, genele yayılmış kanat ve kavrayışlardır. Bu saydıklarımızın, ister buzdağının görünen kısmı, isterse görünmeyen kısmı olsun, tümü kültürü oluşturmaktadır.

Kültürün aynı zamanda öğrenilmiş, saklanan, öğretilen, eğitimle yeni kuşaklara aktarılan (aşılana) bir içerik olduğu yani tarihi ve sürekli olup toplumsal bağlamda idealler veya idealleştirilmiş kurallar, normlar bütünü olduğu unutulmamalıdır. (bkz.Güvenç, 2013: 129-131)

Peki, iki farklı kültürden insan karşılaştığında ne olur. Buzdağı örneğinde olduğu gibi, birbirlerinin gördükleri kısımları, buzdağının suyun üzerinde kalan kısımlarıdır ve birbirlerini gördükleri kadar olan kısma göre ancak devreye, suyun altındaki daha geniş ve önemli olan kısımlarını sokarak yargırlar. Kendi kültürüyle boyanmış gözlüklerle diğer kültür bireyine bakan insan içinde yetiştiği kültüre göre yargılara varacaktır. İçinde var olunan kültür bireysel davranışlarımızı ve değer yargılarımızı mutlaka etkileyecektir.

2.1.1. Kültür Kuramları ve Kültür Tanımlı Modeller

Çeviribilimin, çeviri eylemi ve çevirmen aracılığıyla kültür ve kültürel kuramla arasında bir ilişki olduğu yukarıda yazdıklarımızdan da anlaşılacağı gibi apaçık ortadadır. Bu aşamada *kuram* kavramını açıklamak yerinde olacaktır.

Concise Oxford English Dictionary'nin 1980 yılında yapılan baskısında kuram, “bir şeyi açıklayan, özellikle gerçeklerden bağımsız genel ilkelere dayanan bir varsayım ya da fikirler sistemi” olarak söz edilmektedir¹³ (Smith, 2007: 17). İlk tez izleme çalışmamda da bu konuya açıklık getirmiş ve tanımları sizlere sunmuştum.

¹³ Philip, *Kültürel Kuram*, (çev.: Güzelsarı, S., Gündoğdu, İ.), Babil Yayınları, İstanbul, 2007.

Bu tanımdan da anlaşılacağı gibi, kuram; deneye dayalı dünya hakkında tanım yapmaktan veya onun genellenmesinden çok daha fazlasını ifade etmektedir. *Kuram, dünyada olup bitenlerin gerçekten açıklanmasında kullanılabilen sistematik ve soyut kavrayışlar ve modellerden oluşan bir sistemdir*¹⁴ (Smith, 2007: 16).

Philip Smith'in "Kültürel Kuram" isimli kitabında kültür tanımlamaları aşağıdaki şekilde sınıflandırılmıştır.

Öncelikle kültürün tanımlanmasında sosyologlar, tıpkı ideoloji, yabancılaşma, sosyal yapı, sosyal sınıf, kimlik gibi kavramlarda olduğu gibi uzlaşmış değillerdir¹⁵ (Dikeçligil, 2011: 135). Bu güçlüğü'nin nedeni kültür sözcüğü'nün çok anlamı oluşundan kaynaklandığı kabul edilebilir.¹⁶ (Güvenç, 1979: 95).

Bu çok anlamlı oluş, gerçekliğin doğasından kaynaklanmaktadır. Gerçeklik yani evren beş duyu ile algılanabilen sırf maddi bir şey değildir (Dikeçligil, 2011: 136).

Kültür iki şekilde analiz edile gelmektedir.

1. İki parçalı analiz: Maddi ve Manevi Kültür
2. Üç boyutlu analiz: Kognitif (bilişsel), normatif (davranışsal) ve maddi boyut

Maddi Kültür: İnsanın elinin değdiği somut olan her şeydir. Maddi kültür insanın, barınma, beslenme, spor, eğlence, savaş, ulaşım, eğitim gibi hayatının bütün alanlarında kullandığı araç ve gereçlerdir.

Manevi Kültür: Elle tutulur, gözle görülür olamayan kültür unsurlarını içerir. Öğrenilen, paylaşılan ve aktarılan inançları, kabulleri, değerleri ve bunların yanı sıra davranış beklentilerini ifade eden yazılı ve yazısız normları kapsar (Dikeçligil, 2011: 138).

¹⁴ Smith, Philip, *Kültürel Kuram*, (çev.: Güzelsarı, S., Gündoğdu, İ.), Babil Yayınları, İstanbul, 2007.

¹⁵ Dikeçligil, B., *Kültür Sosyolojisi*, (Editörler: Alver, K.- Doğan, N.), Hece Yayınları, Ankara, 2011.

¹⁶ Güvenç, B., *İnsan ve Kültür, Remzi Kitabevi*, İstanbul, 1979.

Kognitif (Bilişsel) Boyut: Bireyin kendisi, başkaları ve çevresi hakkında sahip olduğu her türlü anlam kodlarıdır ve içselleştirilmiş olduğu için bu anlam kodlarına inanç (kutsal olmayan, iyi-kötü, güzel-çirkin, doğru-yanlış gibi kodlar) kalıpları da denilebilir (Dikeçligil, 2011: 142).

Yukarıda yazılanlardan da anlaşılacağı gibi insan tüm yorumlama ve düşünme faaliyetini bu inançlara göre yapmaktadır. Çevirmen de çeviri eylemi sırasında (çeviri süreci) özellikle bilişsel süreçte kendi idio kültürünü meydana getiren bu kodlamalara göre çevirisini gerçekleştirecektir. Dikeçligil'e göre kognitif boyut zihniyet dünyasıdır. Burada akla gelen Immanuel Kant'ın *transandantal akıl* kavramıdır. İnsan aklının üçüncü boyutunu kullanarak, bilişsel bir süreç sonucu somut olan kavram ve verileri soyutlaştırıp kavrar ve karar verir. Birey, Kant'ın düşüncesine göre, aklın üstünlüğüyle yeni boyutta, sözcükleri adeta ödünç alır ama anlamlarını baştan ayağa yeniler” (bkz. Deleuze, 2000: 12).¹⁷

Normatif (Davranışsal) Boyut: Davranışları ve sosyal etkileşimi düzenleyen bütün kurallardır.

Kognitif ve Normatif boyut tanımlarından anladığım, bilişsel boyutun davranışları amacı doğrultusunda düzenlerken, davranışsal boyut ise nasıl yapılacağı konusunda düzenlemektedir. Bir örnekle algıladığımı açıklamak gerekirse; yerde bir parça ekmeği gören Almanya'da yetişmiş hıristiyan bir alman çocuk, ekmeğin üzerine basmaktan çekinmeyeceği gibi en fazla kedi-köpeğin yemesi için ayağıyla kenara iteler. Türkiye'de yetişmiş müslüman bir Türk çocuğu ise ekmeği eli ile yerden alıp, hatta belki de üç kere öpüp alnına götürerek üzerine basılmasını önlemek için daha uygun bir yere kaldıracaktır.

Philip Smith, Antropolog Kroeber ve Kluckhohn'un (1952), birçok antropolog tarafından yapılmış kültür tanımlarını bir araya topladıklarını ve altı temel kavrayışı tanımladıklarını belirtir (Smith, 2007: 15).

“*Betimleyici tanımlar* kültürü sosyal hayatın toplamını oluşturan kapsamlı bir bütün olarak görme ve kültürü oluşturan çeşitli alanları listeleme

¹⁷ Deleuze G., *Kant Üzerine Dört Ders-Felsefe Dersleri 2*, Öteki Ajans, Ankara, 2000, s.12

eğilimindedir. Bu kavrayış için etkili bir başlangıç noktası Tylor'ın 1870 yılında yaptığı bir tanımdır. Ona göre, “kültür ya da uygarlık... bir toplumun üyesi olarak insanın edindiği bilgi, inanç, sanat, yasalar, ahlak, gelenekler; ve diğer yetenekleri ve alışkanlıkları içeren karmaşık bir bütündür” (Smith, 2007: 15).

“**Tarihsel tanımlar** kültürü kuşaklar yoluyla zaman içinde aktarılan bir miras olarak görme eğilimindedir. Örneğin, 1921 yılında Park ve Burgess şunu yazmıştır: “Bir grubun kültürü, grubun ırksal yaradılışı ve tarihsel yaşamından dolayı toplumsal bir anlam kazanan, toplumsal mirasların örgütlenmesi ve toplam bütünlüğüdür” (Smith, 2007: 15).

“**Normatif tanımlar**. Bunlar iki biçim alabilir. İlki, kültürün somut davranış ve eylem yapılarını biçimlendiren bir kural ya da yaşam biçimi olduğunu ileri sürer. Örneğin, “bir topluluk ya da kabilenin sürdürdüğü yaşam biçimi bir kültür olarak görülür... kabilenin izlediği standartlaşmış inançlar ve usuller toplamı”. İkinci biçim, davranışa başvurmaksızın değerlerin rolüne vurgu yapar. Örneğin, W.I. Thomas 1937’de kültürün “ilkel ya da medeni her insan grubunun maddi ve toplumsal değerleri” olduğunu ileri sürer” (Smith, 2007: 15-16).

“ **Psikolojik tanımlarda** kültürün insanların iletişim kurmasına, öğrenmesine ya da maddi ve duygusal ihtiyaçlarını karşılamasına imkân veren bir sorun-çözücü araç olarak rolü vurgulanır” (Smith, 2007: 16).

“**Yapısal tanımlar** kültürün ayrışabilen yönlerinin kurulu karşılıklı ilişkilerine işaret eder ve kültürün somut davranıştan farklı bir soyutlama olduğu gerçeğinin altını çizer. Dolayısıyla bu tür tanımlar, kültür olan şeyleri basitçe listeleyenler ve ideal olan ile davranışsal olan arasında hiçbir ayırım gözetmeyenler ile karşılaştırılabilir (örneğin yukarıda verilen Tylor'ın tanımını ile) (Smith, 2007: 16).

“**Genetik tanımlar** kültürü, nasıl var olduğu ya da varoluşunu nasıl sürdürdüğü bakımından tanımlar. Bunların biyoloji ile çok az ilgisi vardır,

aksine kültürün insani etkileşimden meydana gelen ya da kuşaklararası aktarımın bir ürünü olarak varlığını sürdüren bir şeymiş gibi açıklar.” (Smith, 2007: 16).

Kültür odaklı çalışan bir sosyolog olan Talcott Parsons (1902-1979), 1968 yılında yayımladığı *The Structure of Social Action* (Toplumsal Eylemin Yapısı) adlı çalışmasının merkezine *Unit Act* (Birim Edim) modelini koymuştu.

Birim Edim Modeli, bir varsayımsal özgün insan eyleminin ideal tipik bir modelidir (Smith, 2007: 43). Parsons, birim edimin beş özelliğe sahip olması gerektiğini belirtir:

Amaçlar: Eylemin amacı

Araçlar: Aktörün eylemi tamamlamasını mümkün kılan şeyler

Şartlar: Eylemin içinde yer aldığı koşullar ve sınırlamalar

Normlar: Uygun ve kabul edilebilir amaçlar ve araçlar ile ilgili kavrayışlar

Çaba: Eylemi tamamlamak için aktörün ortaya koyduğu çalışma

Görüldüğü gibi kültür; sosyolojik, tarihsel, psikolojik, yapısal, genetiksel ve “olan” a yani davranışa bağlanarak normatif şekillerde tanımlanmıştır. Çeviri ve çevirmenin bu kültürel tanımlamalar içerisinde, hangi sınıf tanımlamada yer alabileceğine yönelik savlarımızı sunmadan önce, çeviri ve kültür ilişkisini açıklamak gerekir.

2.2. Çeviri ve Kültür İlişkisi

Çeviribilim önceleri Dilbilim’in alt disiplinlerinden biri olarak görülürken Holz-Mänttari ile kendi sınırlarını çizmiş ve bağımsız bir bilim dalı olma yoluna girmiştir.

Çeviri başlı başına bir eylem olarak kabul edilmesinin ardından, her eylemin amacı doğrultusunda şekillendiği gerçeğini çeviribilime uygulayan H. J. Vermeer çeviri eyleminde “Kültür” bahsini açmıştır. Çeşitli şekillerde bu bahse açıklık getiren Vermeer, çevirinin bir kültür aktarımı olduğunu belirtmiştir. Vermeer, eski çeviri kuramlarında ve hatta bazı yeni çeviri kuramlarında çeviri süreçlerinin kültürelliğinin çok az dikkate alınmakta olduğunu ve yalnızca dilsel kısmın dikkate alındığını belirtir.

Çeviribilim’de günümüzde yapılan tartışmalarda kültür aktarımı sıkça sorgulanmaktadır. Çeviri eyleminin bir süreç olduğu ve bu sürecin merkezinde de çevirmenin bulunduğu belirterek çevirmene bu sorumluluğu yükleyen Holz-Mänttari çevirinin insan merkezli bir eylem olduğuna dikkat çekmiştir. Merkezinde sosyal ve bir kültür içerisinde var olagelmiş bir varlık olan “İnsan”ın bulunduğu eylem, hem işlev hem de süreç olarak kültürle ilişkili olacaktır.

Parakültür içerisinde hangi diakültürlere üye olursak olalım içsel olarak oluşturduğumuz tüm davranışlarımızı, değerlerimizi, inançlarımızı, ahlakımızı, fikirlerimizi kültürün geneli etkileyecektir. Doğuştan getirdiğimiz yeteneklerimiz, kişiliğimiz, eğitimimiz, zekâmız, dünya görüşümüz ise bizi çevrelemiş olan para- ve diakültürlerin etkisiyle birleşip, başka kimseye benzemeyecek olan idiokültürümüzü oluşturacaktır. Bu sebeptir ki; her bireyin idiokültürü farklıdır.

Örneğin aynı toplumda, aynı statüde yetişmiş, aynı okullara gitmiş, ailesinden ve çevresinden aynı sevgiyi ve ilgiyi görmüş ikiz kardeşlerin bile birbirleriyle tıpa tıpa aynı tutum ve davranışları sergilemesi, aynı kararları vermesi, aynı yeteneklere sahip olması beklenemez. Bunun sebebi her insanın idiokültürünün ayrı ve kendi şahsına münhasır olmasındandır. Her şey içerisinde yaşanan toplum için ve ondan etkilenecek var edilir, üretilir. İnsan da, ürettikleri de o kültür içerisinde o kültürden alarak ve alınanların geri verilmesiyle üretilir.

Metinlerin de yazılırken bir Para- veya Diakültür içerisinde var edildiklerini ve bu unsurlardan izler taşıdığını kabul etmek herkes için geçerli olacaktır. Özellikle yazın yapıtlarının bu konuda önemli kanıtlar olduğu düşüncesindeyiz. Burada önemli olan nokta, kaynak metin yazarının yazın yapıtını, içerisinde yetiştiği *Parakültür* ve

*Diakültürden*¹⁸ (Witte, 2007: 55) aldığı etkenleri kendi doğuştan gelen, daha sonra edindiği ve kişiliğinden dolayı kendisinde taşıdığı özellik ve yetenekleriyle oluşturduğu İdio-Kültürü (Witte, 2007: 55) süzgecinden geçirerek oluşturmasıdır.

Unutulmamalıdır ki kaynak metin yazarı sosyal yapı içerisinde bir unsurdur ve sosyal bir role sahiptir. Eğitimi, aile yapısı ve kuralları, yetiştiği çevre, inançları, hayat ve siyasi görüşü, dil yeteneği ve bilgisi, amacı, işine bakış açısı çevirmenin sosyal yapı içerisinde kendisini ait olduğu Parakültür yapısında belirli Diakültür grupları içerisine sokmaktadır.

Yazar, üyesi olduğu *Diakültürü sayesinde içinde yetiştiği Parakültürü aşabilir onun sınırları dışına çıkabilir* (Witte, 2007: 56). Goethe veya Yunus Emre, alman veya Türk olmalarından çok birer yazar veya şair olarak tanınırlar ve yapıtlarındaki unsurlarla hatırlanırlar. Stephan King, Orhan Pamuk, Dostoyewski ait oldukları yazar grubu kültürleri ile yani Diakültürleri sayesinde kendi Parakültürlerini aşmış ve tanınmışlardır.

Kaynak metin yazarı için yukarıda bahsettiklerim çevirmen içinde geçerlidir. Şöyle ki, çevirmen bir toplum içerisinde yetişmiş, o Parakültürün içerisinde var olmuş bir bireydir. Sosyal, medeni, eğitimsel kimliğiyle Parakültür içerisinde birden çok Diakültürde yer alır.

Bir baba olarak “Babalar Grubu”, evliyse “Evliler Grubu”, eğitilmiş ise “Eğitilmişler Grubu” vb. gruplara ister istemez aittir. Aynı zamanda çevirmen kimliğiyle de “Çevirmenler Grubu”nda dolayısıyla da bir Diakültürde yer alır.

2.2.1. Çeviribilimde Kültür

Çeviribilim Vermeer önderliğinde, kendi alanlarında kültür bahsini açarak, çeviri eylemini ve sürecini kültür perspektifinden ele almaya 1980’li yılların ikinci yarısından sonra başlamıştır.

¹⁸ Witte, H., *Die Kulturkompetenz des Translators*, Stauffenburg Verlag, Tübingen, 2007.

Vermeer’le birlikte bazı çeviribilimciler kültürü ön plana çıkarmış ve çalışmalarında kültür ile ilgili konulara ağırlık vermeye başlamışlardır.

Bu konuda Vermeer; “Başka birtakım meslektaşlarımla birlikte ben “kültür”ü insan davranışının ana kurallar dizgesi olarak betimlemeye başladım. ... Dil kültürün bir parçasıdır; kültürler ve diller bir toplumdun ötekine değişir; bireyden bireye de değişir. Bu da çeviriyi gerekli, güç ve -evet- ilginç kılan noktalardan biridir. “Kültüre yöneliş” çeviribilimin dünya çapında dikkatleri üzerine toplamasına yol açmıştır”¹⁹ (bkz. Vermeer, 2008: VIII-IX) diyerek çeviribilimde kültür kavramının ne kadar önemli olduğuna vurgu yapmıştır.

2.2.1.1. Vermeer’de Kültür

Katharina Reiss ile birlikte 1984’te yayımladıkları *Grundlegung einer allgemeinen Translationstheorie* adlı kitapta çeviribilimin kültürbilimin bir bölümü olduğunu ve çeviri ürünü de kültürel bağlamda üretilmiş bir metin olarak gördüklerini belirtmişlerdir²⁰ (Vermeer, 1984: 1-2).

Hans J. Vermeer 1986 yılında kaleme aldığı *Voraussetzung für eine Translationstheorie* adlı kitabında çeviri içerisinde yine “kültür” kavramının önemini vurgularken bu savını sağlamlaştırmak için kültür kuramlarını gündeme getirir. Ortaya koyduğu Skopos Kuramında çeviriyi salt dilsel aktarım olarak ele almayan Vermeer, çeviriyi kültürel bir eylem olarak görür.

Amaçlar bütünü olarak yer aldığı Skopos Kuramında, *amaç* sadece uzman ve bilinçli çevirmenin değil, çevirmene çeviri görevini verenin de amacı da etkilidir ve de söz konusu amaç, çeviri eyleminin gerçekleştiği kültürün normlarına ve gereksinimlerine göre değişkenlik gösterebilmektedir.

¹⁹ Vermeer, H.J, *Çeviride Skopos Kuramı*, (Çev. A. H. Konar) (Yay.Haz.: A. N. Akbulut), Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2008

²⁰ Vermeer, H.J., *Grundlegung einer allgemeinen Translationstheorie*, Max Niemeyer V. Tübingen, 1984, s. 1-2 Reiss, K.

Bu değişkenlik çevirmenin, alıcının kültür norm, değer ve özelliklerini göz önünde bulundurması, böylece gerçekleştireceği çeviri eyleminde bu doğrultuda esneklikler yapma ihtimali ile ortaya çıkacaktır. Burada açıklığa kavuşturulması gereken husus, her ne kadar Skopos Kuramında okura yönelik gerçekleştirilen bir iletişimsel eylemin “yerelleştirici” bir yaklaşım gerektirdiği düşünülse de, çeviride karşılıklı iki kültüre ait metinler söz konusu olduğundan, bu iki kültür öğesi arasında ortak bir çalışma gerekeceğidir.

Vermeer’in Reiss ile beraber ortaya koydukları Skopos Kuramında ki amacı, erek kültür dizgesinde ki normlar belirlemektir. Görüldüğü gibi kaynak metnin Skopos’u yani amacı, her iki metnin kültürel koşul ve bireyselliklerine bağlı bir kavramdır. Vermeer,’e göre çevirmenin karar vermesi gereken bir konu da çevirisinin hangi amaca yönelik olacağına karar vermesi ve bunu yaparken de kaynak ve erek kültürün özelliklerini dikkate alması gerekliliğidir.

Uzman olarak kabul edilen çevirmenin “çift-kültürlü” (*bikültürel*) olması gerektiğini belirten Skopos kuramında her edim geçerli olduğu ortamda/kültürde anlamlı görülür. “Kaynak kültür odaklı işlevine yönelik üretilmiş kaynak metnin, işlevsel ve karmaşık bir eylem süreci ile birlikte erek kültür odaklı işlevine uygun yeniden üretilmesi” olarak Vermeer tarafından tanımlanan çeviri işlevsel ve erek odaklı bir tanımdır.

Reiss ve Vermeer’de, çeviri (*Translation*) bir kaynak kültür ve bu kültürün dilinden çıkan bilgi sunumundan hareket ederek, herhangi bir erek kültürde ve dolayısıyla erek dilde gerçekleştirilen bilgi sunusudur (Reiss/Vermeer, 1984: 78).

Vermeer kültürden kastettiğini şöyle açıklamaktadır; “bir toplumun ya da bireyin sergilediği davranışları yönlendiren normların, uzlaşımın ve kanıların (değer hükümlerinin) bütünüdür kültür²¹ (Vermeer, 1986: II vd, akt: Ammann, 2008: 42).

Vermeer, çeviride yapılan bir kültür hatasının, dil hatasına göre bağışlanamaz bir olgu olduğunu söyleyerek, kültürün önemini belirtir. Ayrıca çeviriye kültürebilim

²¹ Vermeer, H. J., *Voraussetzungen für eine translationstheorie- einige kapitel kultur und sprachtheorie:* Heidelberg, 1986

perspektifinden bakarak, çeviri eylemini kültürel bir aktarım olarak tanımlar (Vermeer, 1986: 30-53).

2.2.1.2. Holz-Mänttari'de Kültür

Holz-Mänttari'ye göre erek metin ancak erek kültürün ihtiyaçlarına göre oluşturulduğundan; çevirmen artık sadece kaynak metni erek metne aktaran veya transfer eden biri olarak değil, aksine bir “iletişim uzmanı” olarak bu eylemi gerçekleştiren kişi olarak tanımlanır. Oysaki Çevirmen daha önce kültürler arasında bir metin veya dil aktarımı yapan bir kişi olarak görülüyordu. Bu ortaya atılan yeni “Eylem Odaklı Çeviri Kuramı”na göre çeviri amaçlı bir eylemdir. Bu amaç kültürler arası iletişimde erek kültür ve normlarının dikkate alınıp, değerlendirilmesiyle gerçekleştirilir.

Çeviri eylemine dil öğelerinin salt aktarımı olarak bakılması yetersiz bir analiz olarak gören Holz-Mänttari çeviri eyleminin işlev odaklı kültür farklılıklarından dolayı ortaya çıkan zorlukları aşarak yapılan bir eylem olarak bakılması gerektiğini söyler;

“Çeviri Eylemi öyleyse; ne sözcükler, ne cümleler, ne de basitçe metinleri çevirmektir, işbirliğini yönlendirmek suretiyle kültür engellerini aşarak “işlevine uygun iletişimi” mümkün kılmaktır”²² (Holz-Mänttari, 1984: 7).

Holz-Mänttari kültür olgusundan bahsederken Vermeer'in “Dil ve Kültürantropoloji” adlı makalesinden yola çıkar. Bu makalesinde Vermeer dilin, kültürün bir parçası olduğunu vurgular ve genel bir kuram için dilsel ve dilsel olmayan eylem bağıntısı kültüre özel yapılandırmak gerektiğini, çünkü kültürden kültüre değişebileceğini savunmaktadır. Kültür alanı düşünce alanı gibi devingendir ve sürekli değişmektedir. Yani eylemle birlikte bireyin hem düşünce hem de kültür alanından bir kesiti aktifleştirilmiş olur.

²² Holz-Mänttari, J., *Translatorisches Handeln-Theorie und Methode*, Helsinki, 1984. S.7

Kültür de aynı zamanda insanı şekillendirmektedir ve insan da kültürünü şekillendirmektedir. Görüldüğü gibi Holz-Mänttari'nin kullandığı bütün kavramlar ve öğeler hem kendileri değişime yol açmaktadırlar, hem de kendileri bu değişimden dolayı şekillenmektedirler.

2.2.1.3. Witte'de Kültür

Heidrun Witte, “Die Kulturkompetenz des Translators” adlı yapıtında bu konuya değinir. Para Kültür ona göre bir toplumun *Genel Kültürüdür* (Witte, 2007: 56). Türk Kültürü, Fransız Kültürü gibi ülkelere, uluslara ait kültürlerin yanı sıra, Doğu Kültürü, Batı Kültürünü de para kültüre örnek verebiliriz.

Para Kültür, içinde birçok farklı sosyal katmanları ve onların kültürlerini barındırır. Bu sosyal grupların kültürleri *Dia Kültür* olarak adlandırılır (Witte, 2007: 56). Bir toplum içerisinde var olan her bir grubun kendine özgü bir kültür yapısı olduğu herkesçe kabul edilir.

Örnek vermek gerekirse; Meslek grupları, dini gruplar, üniversite öğrencileri, politik gruplar, bölgesel kültür, çevirmenler, işçiler, aileler gibi toplumu oluşturan daha küçük toplulukların kültürlerini *Dia Kültürü* anlatabilmek için gösterebiliriz.

İdio Kültür (Witte, 2007: 56) ise toplumları oluşturan en küçük birim olan bireylerin kültürüdür. Bireysel anlamda içinde yaşadığı, etkilendiği Para ve Dia kültürlerden derlediği kendisinde ve davranışlarında sentezlediği bir bireyin tüm genetik, örfi, eğitimsel, düşünsel, dini, toplumsal, yetisel, siyasi ve bilgi bağlamında oluşturduğu kültürdür.

2.2.1.4. Ammann'da Kültür

Grundlagen der modernen Translationstheorie-Ein Leitfaden für Studierende isimli kitabında, çevirinin farklı kültürler arası iletişimde ortaya çıkan zorlukları aşmak için

çeviriden yararlanılacağını belirten Margret Amman, kültür konusunda birçok tespitte bulunur.

Kültür kavramını genel olarak şemalaştırır;

- a) Belli bir toplumun kültürü (Parakültür): Toplumun tümü için geçerli olan normlar, kurallar ve uzlaşımlar.²³
- b) Belli bir grubun kültürü (Diakültür): Bir toplum içinde yer alan belli bir grupta geçerli olan normlar, kurallar uzlaşımlar (Ammann, 2010: 43).
- c) Belli bir bireyin kültürü (İdiokültür): Bir insanın kendisi için belirlediği ve geçerli (değerli) saydığı normlar, kurallar uzlaşımlar (Ammann, 2010: 43).

2.2.1.5. Toury’de Kültür

Gideon Toury’nin “Erek Odaklı Kuramı”, çevirilerin erek kültür ürünü olduğu savından türemiştir. Toury’nin kuramının “erek odaklı” olarak görülmesi, erek kültürde yer alan çeviriler arasında gelişen ilişkileri betimlemesinden dolayıdır. Toury’ye göre çeviri yapıtların da kaynak kültürde oluşturulmuş özgün yani kaynak yapıtlar gibi erek kültürde bir işlevi ve konumu vardır. Çeviri sürecinden değil de çevirilerin erek kültürdeki işlevinden başlayarak betimlemeye başlayan Toury, çeviri süreçlerini, erek kültürdeki işlevleriyle çevirilerin belirlediğini öne sürmüştür. Yazıcı’ya göre kaynak metinlerin kaynak kültür ve dizgede üstlenip oynadıkları rolü, çeviri yapıtlar da erek kültür ve dizgede oynayabilirler (Bkz. Yazıcı, 2010: 130). Toury’nin amacı erek kültürdeki çeviri anlayışını çevirilerin hem kaynak yani özgün yapıtlarla hem de kendi aralarındaki ilişki ve işlevlerinden yola çıkarak ortaya koymaktır (Bkz. Yazıcı, 2010: 131).

²³ Ammann, M., *Grundlagen der modernen Translationstheorie-Ein Leitfaden für Studierende* (çev: E. D. Ekeman) Multilingual Yayınları, İstanbul, 2010, s.42

Yücel'e göre Toury, erek dili ve kültürü içerisinde var edilmiş çeviri metinleri kaynak kültürden çok, erek kültür ve erek kültür yazınının çoğul dizgesine ait bir ürün olarak tanımlar (Yücel, 2007: 154).

Toury'ye göre çeviri, normların yönlendirdiği bir eylemdir (Yazıcı, 2010: 132). Sosyal bir eylem olan çevirinin, sosyal normlar üzerine inşa edilmiş olması şaşırtıcı değildir. Çevirmenin sosyal kimliği ve sosyal içerisinde şekillenmiş kişiliğiyle üstlendiği sosyal rol/roller kendi eyleminde de normlar çerçevesinde hareket etmesini kaçınılmaz kılacaktır. Bu noktada norm kavramını açıklamakta yarar vardır. Norm, bir toplum ya da topluluğa uygun düşen davranışı gösteren ölçüt ve modellerdir (Yazıcı, 2010: 134).

Toury çeviriyi yönlendiren normları tanımlarken “kültür” kavramına ve “kültürel unsurlar” a dikkat çekmektedir. Öne sürdüğü normlardan ilki **önsel normdur**. Bu norm, çevirmenin çeviriye başlamadan önce kaynak odaklı mı yoksa erek odaklı mı çalışacağına karar verdiği süreçtir (Yazıcı, 2010: 134).

Diğeri çeviri politikasıyla ilgili olan süreç öncesi normlardır. Çevirinin ana kaynak dilden mi yoksa aracı dillerden mi yapılacağı gibi konularda kararların alındığı bu normlarda birincil olarak kültürel etkenler ve zamana uygun hangi kaynakların seçileceği gözetilir (Yazıcı, 2010: 134).

Toury'nin çeviri süreci normları, çeviri eylemi sırasında çevirmen tarafından alınan kararları yönlendiren ve çeviri sürecinde kaynak ve erek metin arasındaki ilişkileri düzenleyen normlardır. Bu ilişkiden kasıt Yazıcı'nın belirttiğine göre çeviri sırasında çevirmenin neyi değiştirmeden koruyup neyi değiştireceğine ilişkin kararların alındığı normlardır. Çeviri süreci normları içerisinde matriks normlar ve metiniçi normları da vardır. Matriks normları, kaynak metnin erek kültürün yazılı geleneğiyle olan biçimsel ilişkisi üzerine iken metin içi normları çevirmenin çeviri eyleminde aldığı dilsel ve dilbilgisel kararlarla ilgilidir (Yazıcı, 2010: 131).

Hedef dilin kültüründe belli normların ve kuralların olduğunu, insanların yaşayışlarını şekillendiren bu normların çevirmenin tercihini ve çevirisini de kaçınılmaz olarak şekillendireceğini belirtmiştir.

Toury'ye göre, çevirinin sadakatini etkileyen en önemli etmenler hedef dilin kültürünün normlarıdır. Normlar, çeviri sürecinde nelerin doğru ve yanlış olduğunu veya çeviri süreci sonunda erek metnin, erek kültüre mi yoksa kaynak kültüre mi yakın olacağını belirler.

Toury, çevirmenin normlarını belirlemeden önce kaynak metnin kaynak kültürdeki yerini belirlemesi ve dikkate alması gerektiğini savunur. Aynı şekilde erek metnin erek kültürdeki konumunu da normlarla belirlemesi gerekir. Bu işlemin önemini ise her normun her kültür için geçerli kabul edilemeyeceğini söyleyerek belirtir.

Vermeer gibi Toury de çeviriyi erek kültür dizgesi bakımından ele alır. Ancak bir fark vardır Toury'de; çevirinin kaynak kültür dizgesiyle olan bağı. Skopos kuramına göre ise çeviride çevirmen ve işverenin erek kültür dizgesinde yaratmak istediği etkinin niteliği normlardan çok daha önemlidir.

Vermeer'in kuramında *yeterli* olarak tanımlanan çeviri Işın-Bengi'ye göre, Toury için *kabul edilebilir* olarak tanımlanabilir. Bunun için çevirinin amacının ve işlevinin örtüşmesi gerekmektedir. Toury, kabul edilebilirlik ve yeterlilik kavramlarını kaynak ve erek kültüre göre seçilen normlara göre sınıflandırır.

Son olarak Toury'nin çeviri ve kültür kavramlarının ilişkisine nasıl baktığını özetleyebilmek için, onun çeviriyi "erek kültürde çeviri sayılan her türlü metin" tanımladığını (Yazıcı, 2010: 140) belirtmek yerinde olacaktır.

Toury'nin ortaya koydukları ile ilintili olarak çeviri ve kültür ilişkisi üzerine değerlendirmeler aşağıda yer alan Even-Zohar'da Çeviri ve Kültür İlişkisi bölümü sonunda yapılacaktır.

Çoğul Dizge Kuramını ortaya koyan Toury ve Even-Zohar'ı birlikte gözlemlemek ve değerlendirmeye almak uygun görülmüştür.

2.2.1.6. Even-Zohar'da Kültür

Itamar Even-Zohar, Yazın evirisi Kuramı ile yazını, mevcut bir kültürde, çeşitli türleri olan ekollere sahip, akımların olduğu, okurun çıkarına göre birbirleriyle yarışan bir Çoğuldizge olarak ortaya koymuştur (Stolze, 2013: 165,171).

Even-Zohar'a göre, kültür, farklı altdizgelerden oluşan bir dizgeler dizgesidir. Edebiyat da bu dizgeleri dizgesinin bir altdizgesidir ve eviri yazını ise edebiyat dizgesinin içinde bulunur. Even-Zohar'ın bir eviri yapıtın çoğul dizgelerin tümüne uyarlanabilecek bir tanımını olmadığını ve eviri yapıt kavramının, sadece içinde bulunduğu çoğul dizgeye dayanarak belirlenmesi gerektiğini açıklamasından, çevirinin, yapısı ve sınırları kesin olarak belirlenmiş olmadığını ve kültür dizgesi içinde bir etkinlik olduğunu kabul etmek herkesçe onaylanacak bir düşüncedir.

Even-Zohar'ın eviribilimin kültürü ve dizgeleri incelemesi gerektiği tespitinden dikkat çektiği bir diğer görüşü de kültür repertuvarının oluşturulma zorunluluğudur. Bu oluşum, dışarıdan alım ve aktarım olmak üzere iki Şekilde birbirinden bağımsız olmayacak gerçekleştirilir.

Çeviri, Even-Zohar'a göre erek okur ve erek yazın dizgesini etkileyerek erek kültürde çeşitli değişimlere neden olmaktadır. Yücel'e göre; "Even-Zohar, evirinin yapıcı/yenilikçi işlevinin, salt erek yazına yeni anlatım olanakları sunmakla, onu değiştirmekle kalmadığını, aynı zamanda insanın doğa ile toplum arasındaki ilişkisi bağlamında dile getirilen yabancı konuların, okura yeni ufuklar aarak okurun evrensel değerlerinin gelişmesine, farklı olana karşı toplumda hoşgörünün yerleşmesine katkıda bulunduğunun altını çizer. Bu nedenle Even-Zohar yeni seçenekler sunan çevirileri "kültür planlaması" kapsamı içinde görmekte ve buna yol açan kişi ve grupları 'toplumsal-göstergesel girişimciler' olarak adlandırmaktadır" ve Toury gibi Even-Zohar da çeviride çıkış noktası olarak erek dili ve kültürü içerisinde var edilmiş eviri metinleri kaynak kültürden çok, erek kültür ve erek kültür yazınının çoğul dizgesine ait bir ürün olarak tanımlar (Yücel, 2007: 154).

Erek kültür dizgesinde yazın alanının oğuldizgesinin bir parçası olarak görülen çevirilerin bu oğuldizgeye katkısı olmasının nedeni Toury ve Even-Zohar'a göre erek

kültür/yazında var olan bir boşluğu doldurmasındandır. Yücel'e göre söz konusu "boşluğu doldurma" işlemi farklı düzlem ve zamanda gerçekleşir. Sosyal, kültürel, ekonomik, siyasal, askeri, tarihsel gibi zamansal düzleme etki eden farklı sosyokültürel unsurlar sonucu erek okurun ilgisinin belirli alanlara yönelmesine neden olur (Yücel, 2007: 160).

Yukarıda değinildiği ve açıklandığı üzere birçok çeviribilimci kültürü kuramsal bağlamda ele almıştır. Hatta gözlemlerimize göre kimi çeviribilim kuram ve anlayışlarında kültürbilim kökenli kuram veya savların etkisi büyüktür. Hem tanım hem de modeller olarak her iki alanın kuramları ve kuramları içerisindeki unsurlar gerek tanım gerekse işlev olarak birbirlerine koşutluk göstermektedir.

Bu bağlamda çeviribilim ile kültür kuramları arasındaki ilgi ve benzerlikler gözlemlenmiştir.

2.3. Çeviribilim ve Kültür Kuramlarının Benzerlikleri

Kültür kuramları ile ilgili bölümde yukarıda ifade edilen tanım ve modellerin tekrar hatırlatılması gerekirse;

Kültür iki şekilde analiz edile gelmektedir.

1. İki parçalı analiz: Maddi ve Manevi Kültür

2. Üç boyutlu analiz: Kognitif (bilişsel), normatif (davranışsal) ve maddi boyut

1. İki Parçalı Analiz:

Maddi Kültür: İnsanın elinin değdiği somut olan her şeydir. Maddi kültür insanın, barınma, beslenme, spor, eğlence, savaş, ulaşım, eğitim gibi hayatının bütün alanlarında kullandığı araç ve gereçlerdir.

Manevi Kültür: Elle tutulur, gözle görülür olamayan kültür unsurlarını içerir. Öğrenilen, paylaşılan ve aktarılan inançları, kabulleri, değerleri ve bunların yanı sıra davranış beklentilerini ifade eden yazılı ve yazısız normları kapsar (Dikeçligil, 2011: 138).

2. Üç Boyutlu Analiz:

Kognitif (Bilişsel) Boyut: Bireyin kendisi, başkaları ve çevresi hakkında sahip olduğu her türlü anlam kodlarıdır ve içselleştirilmiş olduğu için bu anlam kodlarına inanç (kutsal olmayan, iyi-kötü, güzel-çirkin, doğru-yanlış gibi kodlar) kalıpları da denilebilir. (Dikeçligil, 2011: 142).

Yukarıda yazılanlardan da anlaşılacağı gibi insan tüm yorumlama ve düşünme faaliyetini bu inançlara göre yapmaktadır. Çevirmen de çeviri eylemi sırasında (çeviri süreci) özellikle bilişsel süreçte kendi idio kültürünü meydana getiren bu kodlamalara göre çevirisini gerçekleştirecektir. Dikeçligil'e göre kognitif boyut zihniyet dünyasıdır. Yani somuttan çok, soyut bir boyuttur. Kant'ın transandantal akıl kavramında olduğu gibi, insan aklının üçüncü boyutunu kullanarak, bilişsel bir süreç sonucu somut olan kavram ve verileri soyutlaştırıp kavrar ve karar verir.

Çeviri sürecinde çevirmenin de yaptığı bundan farklı bir eylem değildir. Kaynak metinde yer alan imge ve göstergeleri kaynak kültüre ait anlamlarından koparır, kendi içinde yetiştiği kültür içerisinde oluşmuş, normlarını, kurallarını, değer yargılarını ve sorumluluklarını da dikkate alarak soyutlaştırarak algılar ve erek kültür için yeniden yaratır.

Normatif (Davranışsal) Boyut: Davranışları ve sosyal etkileşimi düzenleyen bütün kurallardır.

Çeviri ile kognitif ve normatif boyut tanımları ilişkilendirilmeden önce yukarıda verdiğimiz örneği konunun anlaşılması adına kısaca hatırlatmakta fayda görüyoruz. Yere düşen bir ekmek parçasına karşın kendi ülkesinde yetişmiş hristiyan bir alman çocuğun davranışı ile Türkiye'de yetişmiş müslüman bir Türk çocuğunun davranışlarının olası farklarını belirtmiştik. Birinin ekmeği görmezden geleceği veya en

fazla ayağıyla yol kenarına iteceği hatta üzerine basarak geçebileceği ihtimali varken diğerinin ekmeği alıp üzerine basılmasın, diğer canlılar yesine diye yukarılara veya daha başka bir yere koyabileceği hatta ve hatta bu işlemleri ekmeği üç kere öpüp başına götürerek yapabileceği olasılığında bahsetmiştik. Bu noktada çevirmenin hangi kültüre yakın olduğu bu iki çocuk arasındaki düşünüş ve davranış farkı kadar çeviri eylemini etkileyecektir. Çevirmen çeviri sürecinde hem kognitif yani zihinsel hem de normatif yani davranışsal boyutlar ile bir bilişim sürecinde bulunarak yapar eylemini. Bu bilişsel süreci en çok etkileyen unsur ise idiokültürü olacaktır Çevirmen, içerisinde yetiştiği parakültür hatta diakültürden tanıdık gelen verileri kaynak metinde tespit eder ve kendi idiokültür prizmasından tıpkı ışığın süzülmesi gibi bir eylem ile somuttan soyuta, soyuttan da tekrar somuta bir yol izleyerek çevirisini tamamlar.

Kültürel Tanımları tekrar etmekte yarar var;

Kültürü sosyal hayatın toplamını oluşturan kapsamlı bir bütün olarak görme ve kültürü oluşturan çeşitli alanları listeleme eğiliminde olan tanımlara **Betimleyici tanımlar** denmektedir. Tylor'ın 1870 yılında yaptığı bir tanım bu tanıma başlangıç ivmesi vermiştir. Ona göre, “kültür ya da uygarlık... bir toplumun üyesi olarak insanın edindiği bilgi, inanç, sanat, yasalar, ahlak, gelenekler; ve diğer yetenekleri ve alışkanlıkları içeren karmaşık bir bütündür” (Smith, 2007: 15).

Kültürü kuşaklar yoluyla zaman içinde aktarılan bir miras olarak görme eğiliminde olan ise **Tarihsel tanımlardır**. Bu konuda, Park ve Burgess 1921 yılında “Bir grubun kültürü, grubun ırksal yaradılışı ve tarihsel yaşamından dolayı toplumsal bir anlam kazanan, toplumsal mirasların örgütlenmesi ve toplam bütünlüğüdür” (Smith, 2007: 15) diye yazmışlardır.

Normatif tanımlar ise iki biçim alabilirler. Biri, kültürün; somut davranış ve eylem yapılarını biçimlendiren bir kural ya da yaşam biçimi olduğunu ileri sürer. Şöyle ki; “bir topluluk ya da kabilenin sürdürdüğü yaşam biçimi bir kültür olarak görülür... kabilenin izlediği standartlaşmış inançlar ve usuller toplamı”dır. İkinci biçim ise, davranışa başvurmaksızın değerlerin rolüne vurgu yapar. (Smith, 2007: 15-16).

Kültürün insanların iletişim kurmasına, öğrenmesine ya da maddi ve duygusal ihtiyaçlarını karşılamasına imkân veren bir sorun-çözücü araç olarak **Psikolojik tanımların** rolü vurgulanır (Smith, 2007: 16).

Yapısal tanımlar kültürün ayrışabilen yönlerinin kurulu karşılıklı ilişkilerine işaret eder ve kültürün somut davranıştan farklı bir soyutlama olduğu gerçeğinin altını çizer (Smith, 2007: 16).

Kültürü, nasıl var olduğu ya da varoluşunu nasıl sürdürdüğü bakımından tanımlayanlar ise **Genetik tanımlardır** (Smith, 2007: 16).

Görüldüğü gibi kültür; sosyolojik, tarihsel, psikolojik, yapısal, genetiksel ve “olan”a yani davranışa bağlanarak normatif şekillerde tanımlanmıştır. Çeviribilimin, çevirinin ve çevirmenin bu kültürel tanımlamalar içerisinde, hangi sınıf tanımlamada yer alabileceği ve benzeşliklerine yönelik çıkarımlar yapılabileceği ortadadır.

Kuramsal açıdan bakıldığında çeviri, kültür kuramları ve tanımlı modelleri ile benzeşliklerin de ötesinde ilişkilidir. Özdeşliğe varan bu benzerlik, çeviri kuramcılarının kültür kuramlarından faydalanmış olabileceği ihtimalini göz önünde bulundurmamızı gerektiriyor. Bu görüşümüze yönelik inceleme sonraki bölümde yapılacaktır.

2.3.1. Çeviribilim Kuramları ile Kültürel Betimleyici Tanımların Benzerliği

Sosyolojik olarak ele alınan kültür tanımları *betimleyici tanımlar* olarak göze çarpmaktadır. Bir toplumun üyesi olarak insanın edindiği tüm bilgi, sahip olduğu inanç, öğrendiği ve yatkınlığı olan sanat anlayışı, toplumun yasaları, kendi içerisinde doğuştan var olan ve içinde yaşadığı toplum ve grubun ahlaki yapısı, gelenekleri ile var oluşundan itibaren sahip olduğu yetenekleri ve alışkanlıkları *kültür* olarak tanımlanmaktadır.

Çevirmenin her birey gibi, sosyal birey ve sosyal yapının bir parçası olarak, belirli bir kültür içerisinde o kültür için oluşturulmuş metinlerin yanı sıra, kültür ile ayrılmaz şekilde ilişkili olduğu görülmektedir. *Çeviri eylemi ve çevirmenin*, hem üzerinde

çalıştıkları metinler aracılığıyla hem de kendileri olarak *betimleyici kültür tanımlamaları* içerisinde değerlendirilmeleri inancındayız.

Daha ayrıntılı açıklamak gerekirse, her metin bir kültür (sosyal yapı) içerisinde, o kültürün bir parçası olan ve içinde var olduğu kültürden etkilenecek oluşturduğu idiokültüre sahip bir birey olan kaynak metin yazarı tarafından meydana getirilir. Üstelik söz konusu metin o kültür ve o kültürün yaşatıcısı olan bireyler, gruplar ve sınıflar için üretilirler.

Çeviri eylemi ile yukarıda sözünü ettiğim metinler, başka bir kültüre aktarılmak üzere, yine kaynak metin yazarının kültüründen farklı bir kültür içerisinde yetişmiş ve içinde yetiştiği kültürden de etkilenecek kendi inanç, ahlak, duygu, düşünce, yetenek ve bilgisi doğrultusunda oluşturduğu çevirmen idiokültürünü de eyleminde kullanan bir çevirmen tarafından erek kültüre çevrilirler.

Bu bağlamda hem çevirmenin hem de metinlerin (kaynak ve çeviri metinler) kültür kavramı ile doğrudan ilişkili olduğu kabul edilmelidir.

2.3.2. Çeviribilim Kuramları ile Kültürel Psikolojik Tanımların Benzerliği

Betimleyici tanımların dışında çeviri ve çevirmenin ilişkilendirilebileceği tanımlar olarak *psikolojik tanımları* görüyorum. Psikolojik tanımlar kültürün, insanların iletişim kurmasına, birbirlerinden bir şeyler öğrenmesinde rol sahibi olmasının yanı sıra kültürün, maddi ve duygusal olarak ta ihtiyaçlarını gidermede sorun-çözücü bir araç olarak görev yaptığına dikkat çekmişlerdir.

İnsanlar ve insanların oluşturduğu toplumlar arasında iletişim sağlayanlardan biri de hiç şüphesiz çevirmenlerdir. Çevirmen, çeviri eylemleriyle iki veya daha fazla farklı kültür/toplum/grup/insan arasında iletişimi ve öğrenmeyi sağlarlar. Psikolojik tanımlarda kültürün üzerinde durduğu sorun-çözücü olma niteliğini çeviri eylemi ve çevirmen için de kullanırsak, sanıyorum yanlış yapmış olmayız.

Gerek yazılı gerekse sözlü çeviride, çevirmen birbirinden farklı kültürler arasında iletişimi sağlayarak, öğrenmenin yanı sıra var olan ya da olabilecek sorunların çözümcüsü olarak görülebilir. Örneğin, uluslararası bir toplantı veya konferansta sözlü çevirmenlerin ya da Avrupa Birliğine üyelik çerçevesinde müktesebatların çevrilmesi esnasında yazılı çevirmenlerin yaptığı gibi.

2.3.3. Çeviribilim Kuramları ile Kültürel Yapısal Tanımların Benzerliği

Yapısal tanımlar ise kültürü karmaşık yönlerinin ayrışabildiği somut davranışlardan çok *soyutlama* olarak görürler. Kültür bu tanıma göre *somuttan çok soyut bir kavramdır*. Yazın yapıtlarında da kültürel öğeler ve yazarının kendi idiokültürünün ifadeleri vardır. Dolayısıyla yazınsal kaynak metinde soyutlanmış kavramlar ve düşünceler olduğu herkesçe kabul edilmelidir. Tabii ki bu soyut kavram ve düşünceler dil aracılığıyla somut birer veri haline getirilir ve metin oluşturulur. Ancak bu somut ifadelerle anlatılmak istenenler somuttan çok soyut ve öznel verilerdir. Bu kişisel, toplumsal, dini, ahlaki ve bilişsel olsun mutlaka bir idiokültür süzgecinden geçmiş para- ve diakültürlerin izlerini taşıyacaktır.

Yazınsal metin çevirileri yapan bir çevirmen dilsel veriyi (kaynak metin) önce somut olmaktan kurtarır ve Immanuel Kant'ın bahsettiği transandantal akli ile yani aklın üçüncü boyutuyla soyutlar. Bu çevirmenin çeviri eyleminde yaşadığı ve geçirdiği bilişsel süreçtir. Transandantal akıl ile önce *algılar*, sonra *aklı* ile soyutlar ve en sonunda *imgeleme* ile somutlaştırır. Bu süreçte, çevirmenin soyutlama esnasında başvurduğu veya kullandığı en önemli geci sahip olduğu idiokültürüdür.

Kaynak metinde yer alan para- ve diakültür verilerini kendi idiokültürü ile algılar, değerlendirir, gerekirse süzer veya üzerine ekler ve yine kendi kültürüne ait dil ile idiokültürünün sınırlarınca somutlaştırmak üzere eylemine devam eder. Sonunda somutlaştırdığı veriler erek metni oluşturur.

Çevirmen, kaynak metinle ilk karşılaştığında kendisinde ilk tepki oluşur. Sonra bu tepki bilişsel süreç içerisinde devam eder. Bu bilişsel süreç sonunda çevirmen ilk ve ikinci

tepkileri sonucu bir karara varır. Hönig çeviriyi, yöntemsel düşünme ile dilsel tepkinin (refleks) ortak bir şekilde roller üstlendikleri bir süreç olarak betimler (Tosun, 2002: 256).

Hönig'e göre çeviri sürecinde refleks ve refleksiyon, çevirmene eleştirel bir tutum ve çözümcü bir yöntem geliştiren birer etkidir; "Birlikte rol oynayan refleks ve refleksiyon, çeviri sürecini öne çıkarırlar. Amaca yönelik bir hareket için, refleksin doğru zamanda refleksiyona dönüşmesi çok önemlidir. Bu süreç çevirmenin bilişsel süreci sırasında yine çevirmen tarafından kontrol edilip yönlendirilir. Bu bilişsel süreçte çevirmenin bilinci refleksin ne zaman kendisini yanılığa düşürdüğünü ve ne zaman da reflekse güvenebileceğini çevirmene söyler. Açıkça söylemek gerekirse çevirmen, çeviri sürecinde kendisiyle iletişim içerisinde. Çevirmen, bu süreçte formüller üretir ve daha sonra ürettiği bu formülleri eleştirir. Bu süreç, herhangi bir eleştirel davranış ve çözümsel bir formül bulunamayınca kadar tekrarlanır"²⁴ (Hönig, 1995: 230-232).

Yukarıda Hönig'in ifadelerinden anlaşılacağı gibi bu süreç, çeviri eylemi sırasında çevirmenin geçirdiği bilişsel süreçte birçok kez tekrarlanır. Burada sorulması gereken, çevirmenin sahip olduğu kültürün daha doğrusu çevirmenin idio kültürünün, bu süreçte ne derece önem taşıdığı ve etkisidir. Bu konuda da Hönig, " Burada belirleyici olan yabancı dil bilgisi değildir. Çevirmenin kendi dilsel, iletişimsel ve kültürel yetisinin yetip yetmediğini değerlendirmesi ayrıca yetisinin neye ve nasıl sorularına karşılık verip veremeyeceğini bilmesidir" (Hönig, 1995: 231-232).

Hönig'e göre, her çevirmenin sezgiler sahip olduğunu, ancak hepsinin bunları nasıl kullanacağını bilmediğini belirtir. Sezgileri doğru kullanmak onların varlığını kabul etmektir (Yücel, 2013: 153).²⁵

2.3.4. Çeviribilim Kuramları ile Kültürel Birim Edim Modelin Benzerliği

Smith'in, bir varsayımsal özgün insan eyleminin ideal tipik bir modelidir (Smith, 2007: 43) dediği Parsons'ın, Birim Edim Modeli'nin beş özelliğini yeniden belirtelim:

²⁴ Hönig, H. G., *Opportünität als Prinzip*, J. Groos Verlag, Heidelberg, 1995.

²⁵ Yücel, F., (Yay. Haz), *Çeviribilim Paradigmaları -Çeviri Seçkisi*, Çanakkale Kitaplığı Akademi 2013, İstanbul.

- Amaçlar:** Eylemin amacı.
- Araçlar:** Aktörün eylemi tamamlamasını mümkün kılan şeyler.
- Şartlar:** Eylemin içinde yer aldığı koşullar ve sınırlamalar.
- Normlar:** Uygun ve kabul edilebilir amaçlar ve araçlar ile ilgili kavrayışlar.
- Çaba:** Eylemi tamamlamak için aktörün ortaya koyduğu çalışma.

Parsons'un "Birim Edim Modeli"nin çeviribilim kuram ve modelleriyle benzer yönlerinin Çeviribilim Kuramları ile ne denli benzerlik gösterdiği açıkça görülmektedir. Bu benzerlikleri gözlemlersek kültürbilim kuram ve modellerinin, çeviribilim kuram ve modelleriyle benzerliklerini ortaya koyma amacımızın gerçekleşmesine katkıda bulunabileceğimizi umuyoruz;

Amaçlar: Vermeer'in Amaç Kuramı (Skopos Kuramı). Parsons eylemin amacına dikkat çekmiştir. Vermeer'in Skopos Kuramında da eylem amacı doğrultusunda gerçekleştirilir. Çeviri bir eylem olarak amacından hareketle başlar ve amacına göre tamamlanır.

Araçlar: Kültür modellerinde "araçlar" olarak tanımlanan kısımda "aktör" diye bahsedilen kişi, çeviri alanında; çevirmen'dir. Çevirmen, çevirisini gerçekleştirebilmesi için belirli araçlara ihtiyaç duyar. Bunlar dışsal etmenlerdir. Kaynak metin, kaynak kültür verileri, bilgisayar, gerekli donanım gibi gerekli etmenler olarak sıralanabilir. Üstelik çevirmen Holz- Mänttari'nin kuramında merkezdedir. Eylem bir insan eylemi olarak görülür. Kültür kuramlarındaki "Aktör" yani "insan", çeviribilimde Holz- Mänttari'nin kuramında öne çıkarılmıştır.

Şartlar: Çeviri eylemi sürecinde, çevirmenin içerisinde bulunduğu koşullar, işveren ile olan akdi, erek kitle okurun beklentisi, çevirinin amacı gibi şartlar günümüz paradigmasında çeviri alanında hep dile getirilen ve kabul görmüş gerçeklerdir. Bunlar

da çevirmenin dışında var olan etmenlerdir. Kültür kuramında kültürel eylemin gerçekleşmesi, çeviri sürecinde olduğu gibi, bu şartlarla doğrudan ilintilidir.

Normlar: Çeviri yapının ait olduğu dizgeye uygunluğu. Even-Zohar'ın Çoğuldizge Kuramı bu alana benzerlik göstermektedir. Ayrıca sözlü çeviride veya yazılı çeviride olsun ortaya konmuş yazılı ya da soyut normlar ve kavrayışlar mevcuttur. Konferans çevirmenliğinde, Diplomatik çevirmenlikte veya bu kuram doğrultusunda yazılı çeviride ortaya konmuş veya kabul görmüş tüm kurallarla ilgili kavrayışlar bu maddeyle örtüşmektedir. Bu normlar içsel olabilirler. Örneğin çevirmenin ahlaki yapısı, dünya ve siyasi görüşü, kişiliği vs.

Toury'de, çevirmenin süreç öncesi ve çeviri sürecinde aldığı özne kararları “**normlar**” başlığı altında çeviribilime dâhil etmiştir. Toury'ye göre çevirmenin kendine özgü normları vardır. Çevirmen, bu normlarla topluma hizmet eder ve bu normları topluma uygun olarak değiştirebilir. Çevirmenin toplumsal bir rolü gereği Sosyo-kültürel sınırlamaların üstesinden gelmek için normları kullanır.

Çaba: İşlevsel Çeviri Kuramı, İnsan eylemi olduğuna dair düşünce, çevirmenin geçirdiği bilişsel süreçte yaşadıkları, sözlü ve yazılı çeviride çevirmenin katlandığı zorluk ve ortaya koyduğu çabayı işaret etmektedir. Vermeer ve Holz- Mänttari'nin kuramları ve söylemlerinde çevirmenin bu süreçte gösterdiği çaba açıkça ve önemle ifade edilmiştir. Ayrıca Höning'in çevirmenin bilişsel sürecini açıklarken bahsettiği refleks ve refleksiyon aşaması da *çaba* olarak adlandırılan bu veriye uygunluk göstermektedir.

Tüm bu tespitlerimizle Parsons'un Birim Edim Modelinin, çeviribilimde günümüz kuramlarıyla benzerliklerini ve disiplinlerarası bir ortamdaki bilim kuramı anlayışıyla ne denli ortak yönleri olduğu açıktır.

Smith, birim edim hakkında şöyle demektedir; “Birim edime ilişkin belirtilmesi gereken şey, onun maddi ve ideal, nesnel ve öznel unsurları birleştirmiş olduğudur. Genel olarak araçlar ve şartlar aktöre dışsaldır. Bunlar, içinde bulunduğumuz maddi sınırlamalardır. Buna karşılık, normlar ve çaba öznel süreçleri gerektirir. Parsons burada **çokboyutlu bir**

insan eylemi modeli (*multidimensional model of human action*) geliştirmeye çalışıyordu” (Smith, 2007: 43).

Smith’in bu ifadelerinden çıkardığım sonuç, araç ve şartların hem kültürel kuramlarda hem de çeviri kuramlarında çevirmenin dışında gelişmiş, dışsal etki eden olgulardır. Normlar ve çaba ise çevirmenin içsel etkileridirler. Bilişsel süreçte, çevirmenin bilinci, ahlaki yapısı, kişiliği, dünya görüşü, siyasi bakışı, yetişme şartları, yeteneği, doğuştan gelen özellikleri, değeri, inançları ve tüm bunların oluşturduğu idiokültürüdür.

Ayrıca Parsons’un geliştirmeye çalıştığı çokboyutlu bir insan eylemi modeli de Holz-Mänttari’nin merkezinde çevirmenin bulunduğu ve İnsan odaklı “Eylem Odaklı Çeviri Kuramı”²⁶ ile benzeşlikler göstermektedir. Şöyle ki; Eylem Odaklı Çeviri Kuramı bir insan eylemi olarak kabul edilmekte ve çevirinin merkezinde çevirmen yani bir insanın olduğu, çeviri öncesi, esnası ve sonrasıyla, bilişsel bir sürecin hüküm sürdüğu, birçok etmenin bir arada bulunduğu çok yönlü bir eylem olarak görülmektedir. Çeviri eyleminin tek bir boyutu yoktur.

Çevirmenin kendi bilişsel süreciyle, diğer toplum birimleriyle olan işbirliğiyle, çeviri sürecine katılan diğer etmenlerle ki bunlar işveren, yayınevleri, o dizgedeki yapıtlar, erek okur, erek kültür vs.dir, çok yönlü bir insan eylemi olarak görölme zorunluluğu Çeviri Eylemi için yadsınamaz bir gerçektir.

Merkezinde insan olan bir eylemin öznel olması büyük ihtimaldir. İnsan, sosyal-kültürel ortamlarda yetişip geliştiğinden kültürel bir varlıktır. Her eyleminde olduğu gibi çeviri eyleminde de kültürel bir takım unsurlar mutlaka bulunacaktır. Bu kimse tarafından inkâr edilemez.

Çeviri ve kültür kavramlarının yukarıda açıklanmaya çalışılan bağlantıları dikkate alınarak çalışmamızda gözlemlerle incelemek amacıyla olduğumuz çevirinin bir kültür aktarımı olduğuna dair yaklaşımı ele almak, tezimizin sonucunda ulaşmak istediğimiz veriler adına çok önemlidir.

²⁶ Eylem Odaklı Çeviri Kuramı ile ilgili bilgi ilgili bölümde verilmişti.

BÖLÜM 3: KÜLTÜR AKTARIMI OLARAK ÇEVİRİ

Yukarıda da bahsettiğimiz şekilde çeviri eyleminin merkezinde doğal olarak, bu eylemi gerçekleştiren insan var, yani birey. Böyle olunca insanın olduğu her yerde, her alanda bireysellik olduğu kadar kültürel unsurlar, tutumlar, öğeler olacaktır. Bir sosyal içinde var edilen ve o sosyalin çeşitli kültür gruplarına ister istemez üye olan birey (çalışmamızda çevirmen) kendi üzerinde ait olduğu para- ve diakültürlerin unsurlarını, özelliklerini taşıyacaktır. Bunun kaçışı mümkün değildir. Nasıl ki, arılar uğradıkları her çiçekten öz alırken üzerlerine o çiçeğin polenleri, parçacıkları yapışıyor ve arı o parçacıkları gittiği her yere ve diğer çiçeklere aktarıyorsa, çevirmen de tıpkı böyle grup kültürlerden bir şeyler alacak ve kendi kişiliği, özellikleri ve özneliğiyle sentezleyerek başkalarına, işine, eylemine, düşüncelerine yansıtacaktır.

Çevirinin kültür aktarımı olduğuna dair ortaya koyulan yaklaşımların incelenmesi hem bu bahsettiğimiz konunun açıklanmasına hem de bu yaklaşımın incelenmesine yardımcı olacaktır.

3.1. “Çeviri bir Kültür Aktarımıdır” Yaklaşımı

Vermeer’in çeviriye bir kültür aktarımı olarak baktığı yaklaşımını açıklamadan önce, kendisinin kültürü nasıl tanımladığının önemli olduğunu düşünmekteyim. Vermeer; Nida, Holmes ve Toury’nin betimlemelerinden sonra “çeviribilim” adını almış olan alanın yeni yollar arayışındaki bilim adamlarından birinin de kendisi olduğunu belirterek, kültür kavramı üzerine şunları söylemiştir;

“Başka bir takım meslektaşlarımla birlikte ben “kültür”ü insan davranışının ana kurallar dizgesi olarak betimlemeye başladım. Yalnızca insan davranışının değil kuşkusuz. Herhangi bir canlı varlık, ister insan olsun ister hayvan ya da bitki, doğduğunda kendisiyle birlikte kendi dünyasına, oldukça çetin koşullarda yaşamını sürdürebilmesini sağlayan karmaşık bir

yetenekler ağı ya da eğilimler de getirir. Bu dünyada hem kendi türünden hem de başka türlerden başka varlıklarla sürdürecektir yaşamını. Yavrular belli bir uzamsal (ve süremsel) çevrede kendilerini, yaşamlarını ve davranışlarını, içine doğdukları yakın çevrelerine, hepsinden de önce öteki organizmalara, “ komşularına” ya da “düşmanlarına” göre uyarlayacaklardır. “Ötekiler”le yaşamı sürdürebilmek için davranış “kuralları”na uymayı öğrenmeleri gerekmektedir. İşte bu kuralların toplamına “kültür” adını verdik. Bunlar çok iyi tanımlanmamış ve değişkenliğini hiç yitirmeyen kurallardır – yaşam, yaşam-boyu öğrenme demektir; hem de yalnızca insanlar için değil, tüm canlı varlıklar için. Binlerce (ya da on binlerce mi desek) yıl boyunca, yaşam anlayışımız birçok kez değişmiş durmuştur. “Ötekiler”le “biz”im aramızdaki boşluk artık kapanmak üzeredir” (Vermeer, 2008: Çev. Önsözü).

Vermeer, “kültür”ü insan davranışının çıkış noktası olarak görmektedir. Üstelik bu sadece insanlar için değil tüm varlıklar için geçerlidir. Her canlı yaşamında, çevresinde var olan diğer canlılar ile iletişimini ve ilişkilerini yürütebilmek bazı kurallar bütünü oluşturur. Bu kurallar bütünü oluşturduklarının tümüne kültür denmektedir.

Kültürün insanı ve insan eylemini çevreleyen yapısı doğal olarak insan tarafından gerçekleştirilen çeviri eylemini de kuşatmış olacaktır. Vermeer’in bahsettiği kurallar bütünü bilişsel bir tanım olarak söylenmiş gibi görünmektedir. İnsanoğlunun sorunlarını çözüme ve yaşamını idame etme çabası içerisinde us yürütme yeteneği bu kurallar bütünü olan “kültür” sayesinde yerine getirilmektedir. Çeviri eyleminde de, çevirmen bilişsel bir süreç yaşamakta ve karar mekanizmalarını kendisini kuşatmış ve doldurmuş olan bu kültür bükümü ile çalışmaktadır. Vermeer bu sebeple çeviriyi bir kültür aktarımı ve çevirmeni de kültür aktarımcısı olarak tanımlamaktadır.

Vermeer, büyük bir kuramın o alanda arka planı açıklayıcı, bağlantılar oluşturmalı ve disiplinlerarası olması gerektiğini belirtirken (...) çeviri kuramı için kültür transferinin birincil derecede önemli olduğunu kaydeder. Kültür transferinin önemini belirtmenin

yanında, dilsel aktarımın yanına yerleştirilebilir bir olgu olarak görür (Reiss/Vermeer, 1984: 1-2).

Kavram olarak hem yazılı hem de sözlü çeviriyi içerisinde barındıran “Translatologie”nin, o zamana kadar uygulamalı dilbilimin içerisinde yer alan edimbilim alanının alt disiplini olarak görülmesi nedeniyle çeviribilim ağırlıklı olarak dilsel öğeler üzerinde durulan bir bilim dalıydı. Edimbilimin alt disiplini olarak görülmesi kültürbilimin bir parçası olduğu anlamına gelir.

Vermeer, kültürel aktarımın dilsel olarak söz konusu olduğunu, bu sebeple de genel bir çeviri kuramında ilgili kültürel aktarım dilsel olarak ne ölçüde önemli olursa, o ölçüde kendi çalışma alanlarına dâhil edeceklerini belirtirler.

Reiss ve Vermeer çevirinin dilsel bir aktarımdan ibaret olmadığını, kültürel bir aktarım olarak da tanımlanabileceğini vurgulamışlardır. Vermeer kültür kavramının çeviri için önemini ısrarla vurgular. Ancak Vermeer’in bahsettiği kültür düz anlamıyla anlaşılan kavram olarak anlaşılmamalıdır. Hangi kültür? Bu sorunun cevabını başka sorularla açıklamak isterim. Ulusal kültür mü? Erek ve ya kaynak okurun kültürü mü? Her birey ait olduğu toplumda aynı kültürel anlayışa mı sahiptir? Çevirinin yapıldığı alan ve konuyla ilgili olan kültür mü? Bu soruları cevaplamak için derinlemesine düşündüğümüzde kültür kavramının tek anlama gelmediği ve değişkenlik gösterdiği açıktır.

Örneğin; uluslararası bir tıp kongresinde, dünyanın çeşitli yerlerinden gelen farklı dil-kültürün bireylerinin ortak kültürü tıp ve alanlarıdır. Bu bağlamda kültür kavramı çeviri söz konusu olduğunda bu doğrultuda analitik bir anlayışla ele alınmalı ve değerlendirilmelidir.

Reiss ve Vermeer’in çeviri için dikkat çektikleri başka bir konuda, söz konusu dilleri ve ilgili kültürleri oldukça iyi bilmek gerekliliğidir. Onlara göre bu iki unsura hâkimiyet yeteri kadar iyi seviyede ise, çeviri mümkün olabilmektedir. Reiss ve Vermeer genel kuramları için, Otto Kade tarafından Leipzig Okulunda bilim dünyasına sunulan “Translation” üst kavramını çalışmalarında kullanacaklarını belirtirler. “Translation” üst kavramı yazılı ve sözlü çeviri için geçerli olan her ikisini de kapsayan bir kavramdır.

Reiss/Vermeer çalışmalarında bu kavram doğrultusunda yazılı ve sözlü çevirinin ayrımını yaparlar. Bu ayrımı yaparken “düzeltilebilirlik” ölçütünü temel alarak yazılı ve sözlü çeviri türlerinin farklarını açıklarlar. Buradaki anlayışları meselenin ne olduğu değil, nasıl olduğudur.

Çeviriyi statik bir şey olarak tanımlamadıkları bu dinamik anlayış sonucu ortaya çıkardıkları yeni tanımla, çevirinin birbirinden farklı şekillerde oluşabileceğini ve bünyesinde çeşitli etkenleri barındırdığı iddiasını savunurlar. Bahsettikleri bu etkenlerden biri yukarıda Vermeer için önemini belirttiğimiz “Kültür”dür. Çeviriyi, kültür aktarımının özel bir türü olarak gören Reiss ve Vermeer yukarıda açıklamaya çalışılan şekilde kültüre farklı bir anlam yüklerler.

Reiss ve Vermeer’in yukarıda açıkladıkları gibi kuram oluşumları için insanı belli bir zaman ve mekân kesitinde kabul ederler. Bu zaman ve mekân kesiti içerisinde bulunan insan “ üretici” olarak bir eylemde bulunur ve bu eylemi başkaları için yapar. Eylem dilsel etkileşim düzeyinde olursa iletişime geçebilir ancak iletişim her zaman ve mekânda mümkün olmayabilir.

Üretici olarak insan, kültürü dikkate almak zorundadır. Şöyle ki; hangi kültür için üretiyorsa, o kültürün koşullarını dikkate almak zorundadır. Bunun sebebi de; metnin üreticisi ve alımlayıcısının iletişim ortakları oldukları için duruma dâhil olmalarıdır. Metin üretimine veya metin alımlamasına etki eden etkenlerden bazıları da iletişim ortaklarının bireysel özellikleridir. İletişim modeli aynı “durum ve dil” gibi kültürden bağımsız düşünülemez bireysel ve bireysellik üstü sosyal özelliklerle donatılmıştır. Bahsedilen bu özelliklerin dil üretimi için de geçerli olduğunu ve dilde olduğu gibi dil üretiminde de kültürel bir düzeyin varlığını belirtmek gerekir. Açık bir ifadeyle söylemek gerekirse, insan kültürü göz önünde bulundurarak neyi söyleyip söylemeyeceğine karar verir. Hatta kültürel normlar ne hakkında konuşulacağını, konunun nasıl ifade edileceğini belirler.

Çevirinin özelliği, bir bilgi sunusunun özel bir türü olarak yine kültüre özgü betimlenebilir olmasıdır. Modern anlamda çevirinin özelliği ise taklitçi bir bilgi sunusu olmasından ileri gelmektedir.

Vermeer'e göre çeviri de kaynak ve erek metin arasında eşdeğerlilik olmalıdır. Ancak burada eşdeğerlilik sadece dilsel olanları değil, aynı zamanda diğer kültürel görüngüleri de içermektedir. Dolayısıyla bu yöntemde çeviri, iki aşamalı iletişimden daha fazla bir şeydir. Kültürel bir aktarımdır.

Çeviri, verilen bir erek durumundan yola çıkar, yani erek durum hakkındaki beklentilerden. Bu beklentiler çevirmenin ya da çevirmenle birlikte görev verenlerin olabilir. Buradan hareketle de çevirinin gerçekleşip gerçekleşmeyeceği ve nasıl gerçekleşeceği belirlenir. Çevirinin başlangıcı kaynak kültürde olur.

Reiss/Vermeer'e göre çeviri ayrıca kaynak ve erek kültürün bir görüngüdür, çünkü dolaylı veya dolaysız kaynak kültüre etki edebilme ihtimali vardır.

Daha önce de değinildiği üzere Reiss ve Vermeer'e göre metin her şeyiyle başka bir kültüre, dile aktarılır. Metin kültüre özgü bir olgunun dışavurum şeklidir ve her çeviri, metin çevirisi olduğundan dolayı kültürel bir aktarımdır.

Ancak bu noktada, her çevirinin metin çevirisi olarak kültürel bir aktarım olduğu iddiası sorgulamaya açıktır. Vermeer'in kendisi de kuramların "göreceli geçerliliği" (Vermeer, 2008: 21) olduğunu belirtmiştir. "Bir kuramın genel olduğu varsayımı yalnızca bir iddiadır" diyen Vermeer, yazarın iddia ettiği kadar genel olmayabileceğini kendisinin de belirli bir kültürden gelmiş olmasına bağlar ve yazarın bu iddiasının gereklerini yerine getirmek için uğraştığını belirtir (Vermeer, 2008: 21).

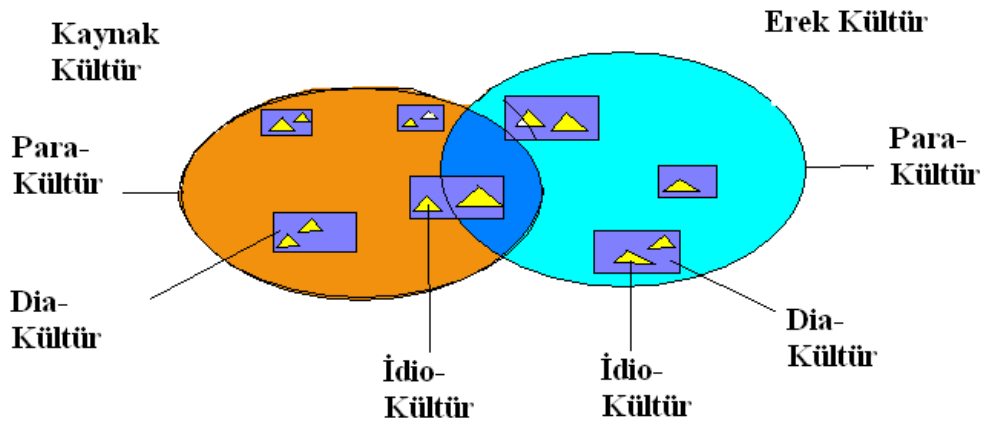
Vermeer'in söylediklerinin ışığında her çevirinin kültür aktarımı olduğu iddiasının göreceli bir varsayım olduğunu söylemek yanlış olmayacaktır. Kültürün aktarılıp aktarılmadığı sorgusundan önce "kültür"ün "aktarılabilir" olup olmadığı sorgulanmalıdır.

3.1.1. Kültür "Aktarılabilir" midir?

Kültür somut ve soyut kavramlarla ilişkili, hem maddi hem de manevi olarak öğrenilen, biriktirilen ve ister bilinçli ister bilinçsiz olsun gelecek kuşaklara insanoğlu tarafından

bırakılan birikimlerin bütünüdür. Jean-François Dortier *Kültürelcilik: Kişilik Kültürle Oluşturulmuştur* adlı makalesinde; R.Linton'un *The Study of Man* isimli kitabında “Kültür sosyal bir verasettir”²⁷ (Journet, 2009: 178) diye yazdığını belirtir.

Çeviri bir kültür aktarımıdır yaklaşımını göz önüne alırsak Çevirmen, birbirinden farklı ve çevirmenin idio-kültüründen kat be kat büyük ve kapsamlı bir kültürden, yine kendi bireysel kültüründen büyük ve kapsamlı bir kültüre, bu çeviriyi nasıl gerçekleştirmekte ve kültür aktarımını sağlayabilmekte midir? Yani kaynak kültür öğeleri erek kültüre aktarılabilmekte midir?



Şekil 1
Sosyal Yapı İçerisindeki Kültür Katmanları

Parakültür içerisinde yer alan Diakültürler genel kültür içerisinde farklı ve çeşitli grupları simgelemektedirler. Öğretim üyeleri, dini, siyasi gruplar, öğrenciler ve meslek grupları gibi. Çevirmenler de bunların arasında yer almaktadırlar. Parakültürler bu gruplar sebebiyle geçişkenlerdir (Witte, 2007: 60). Başka bir parakültürün aynı özellikli gruplarından katılımı kabul edebilirler.

²⁷ Journet N., *Evrenselden Özele Kültür -Kültürelcilik: Kişilik Kültürle Oluşturulmuştur* (çev: Yümni Sezen), İz Yayıncılık, İstanbul, 2009

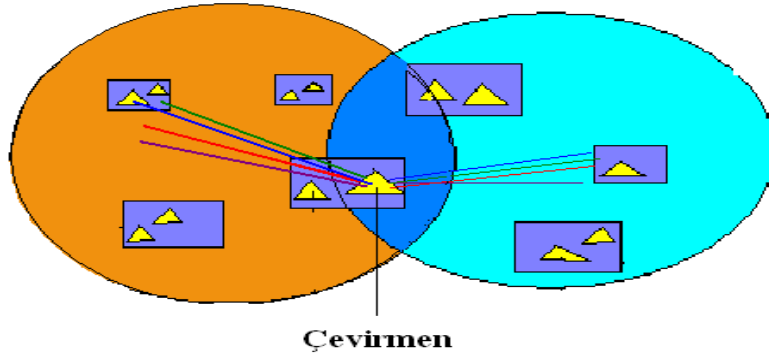
Kendi idiokültüründen süzerek yaptığı çeviri eyleminde çevirmen kendi davranışlarını belirlemeyen bir kültürden, kendi davranışlarını belirleyen bir kültüre çeviri yapar. Bu sav doğrultusunda kültür aktarımı olarak belirtilen çeviri eyleminde amaç kaynak kültürü erek kültür okuruna aktarmak değil midir? Peki, kaynak kültürün tamamına hâkim bir genel kültür veya grup kültürü içerisinde kaynak kültür okuru için yazılmış bir yapıtı, kendi içerisinde var olup olgunlaştığı, geliştiği bir başka kültürün genel kültürüne veya grup kültürüne çeviren çevirmen, Para- ve Diakültürden daha dar olan kendi bireysel (İdio-) kültürüyle çevirirken kaynak metnin kültür öğelerini aktarmada ne denli başarılı olabilir?

Yukarıda söz ettiğim çeviri eylemini ve sorunsalı daha kolay anlatabilmek için şöyle bir örnek vermek açıklayıcı olacaktır. Kaynak kültür içerisinde Para- ve Diakültürden bir İdiokültürün (kaynak yapıt yazarı) ortaya koyduğu kaynak metnin verilerini birer ışık huzmesi olarak düşünelim. Erek kültür içerisinde Para- ve Diakültürden etkilenerek kendi İdiokültürü oluşmuş olan çevirmeni de bir prizmaya benzetelim. Kaynak Metinden gelen her bir ışık bu prizmada kırılarak diğer tarafa yani erek kültüre geçiş yapacaktır.

Burada sorgulanması gereken kaynak metin verileri olan “ışıkların” bu prizmadan geçerken kırılması sonucu ne denli azaldığı, yönünün değiştiği ve yüzde kaçının karşı tarafa geçtiğinin yanı sıra prizmada kırılmadan önceki ışık gücünü koruyup koruyamadığıdır.

Kaynak Kültür

Erek Kültür



Şekil 2

Sosyal Yapı İçerisindeki Kültür Katmanları Arasında Çevirmen Özel Kültürünün Etkisi

Açıklığa kavuşması gereken, çevirmenin, genel ve grup kültür içerisinde oluşturulmuş bir yapıtı erek kültür için kendi bireysel kültürüyle çevirirken kültür aktarımı mı yoksa uyarlama mı yaptığıdır.

Erek kültüre aktarılan kaynak yapıtın kültür verilerinin çevirmenin bireysel kültüründen oluşan prizmasından yani süzgecinden geçerken ne denli erek kültüre aktarılabilirdiği, erek kültür okur tarafından kaynak kültür verilerinin ne kadarının algılandığıdır.

Bu noktada belirtilmesi gerekenlerden biri de kaynak ve erek dil okurlarının kaynak ve erek metinleri nasıl algıladıkları, yorumladıkları ve nasıl bir etki hissettikleri meselesidir. Bilindiği gibi anlam, metinde bütünleşmiş, oluşmuş şekliyle kalmaz, okurun alımladığı süreç içinde somutlaşır ve bütünleşir²⁸ (krş. Baytekin, 2006: 94,134).

Çevirmenin idio-kültürünü oluştururken içinde yaşadığı kültürdeki her davranışı, eylemi yapmış olması gerekmez. Yaşantısından dolayı biliyor tanıyor olabilir. Bu da kaynak kültürde karşılaştığı şeyleri görmemiş olsa bile kendi kültüründe yapmamış olsa bile bildiğinden dolayı tanıma ve tanımlama olanağı sağlamaktadır çevirmene.

Witte'nin belirttiği gibi, çeviri, farklı kültürler arasında transfer değil, farklı kültürlerin karşılaşmasıdır (bkz. Witte, 2007: 56-57, 93). Çevirmen kendi davrandığı ve hissettiği kültürler arasında eylemini gerçekleştirebilir. Nasıl ki, bir Profesör kendi kültüründeki bir çiftçi ile anlaşamayabilirken başka bir kültürdeki bir Profesörle anlaşabilir. Parakültürlerin geçişkenliğini de işte bu Diakültürleri arasında var olan ortak kültürlülük sağlamaktadır.

Dia-(grup)kültürlerinin bu özelliği Parakültür'ün dışına çıkmalarını sağlar, hatta bu anlamda parakültürü aşabilirler (Witte, 2007: 56). Parakültürlerin geçişkenliği ile kültürler arasında örüntüler (Gefüge) oluşur. Holz-Mänttari ve Vermeer'de *Kültürü açık bir içyapısı olan örüntü olarak gördüklerini yapıtlarında belirtmişlerdir* (Bkz. Holz-Mänttari, 1986: 354; Vermeer, 1986: 193).

²⁸ Baytekin, B., *Kuramsal ve Uygulamalı Karşılaştırmalı Edebiyat Bilim*, Sakarya Yay., Sakarya, 2006.

3.1.2. Aktarılan Hangi (Kimin) Kültür(ü)dür: Kaynak mı? Erek mi? Çevirmen mi?

Metinlerin içeriğiyle farklılık göstermek üzere, birçok metin kültürel öğeler içerir. Özellikle, yazınsal, felsefi, yorumsal, tarihsel ev kültürel metinler, içerisinde var edildikleri para ve diakültürlerden izler taşırlar. Üstelik bu para ve diakültür öğeleri metinlere kendi idiokültürleriyle para ve diakültürü yorumlamış ve idiokültür prizmasından geçirmiş olan yazarları tarafından konurlar. Böylelikle bir kaynak metnin içerisinde ki kültürel öğeler bile kaynak kültürün tam göstergesi olmayabilirler. Çünkü o öğeler kaynak metin yazarının bireysel algısı, dünya görüşü, görevi, vicdanı, inancı, ideolojisi, amacı, sorumlulukları doğrultusunda yorumlanmış ve metne öznel olarak aktarılmışlardır.

Peki, öznel olarak var edilmiş bu kültürel öğeleri, başka para ve diakültür içerisinde kendi bireysel algısı, dünya görüşü, görevi, vicdanı, inancı, ideolojisi, amacı, sorumlulukları, doğuştan getirdiği fikirleri, yetenekleri, arzuları, ihtirasları, zayıflıkları ve bilgisi ile oluşturduğu idiokültürü aracılığıyla çevirecek olan çevirmen, tam anlamıyla erek kültüre ve erek okura aktarabilir mi? Belirli kültürel öğeleri aktardığını varsayarsak, bu aktarılan kültürel öğeler kimin kültürüdür?

Kaynak metindeki kültür öğeleri üzerine düşündüğümüzde bile, o öğelerin kaynak kültüre mi yoksa kaynak metin yazarının idiokültürüne mi ait olduğu tam olarak cevaplanamamaktadır. Kaldı ki çeviri yapıtlarda belirecek kültür öğeleri de aynı soruyla karşılaşmaya mahkûm görünmektedir. Özellikle çevirmen, iki farklı kültür arasında üstlendiği görevi yerine getirirken, kaynak kültürü mü yoksa erek kültürü mü daha dikkate alarak eylemini gerçekleştirdiği sorgulanmalıdır.

Çeviri eylemi süresince, çevirmenin kaynak metnin kültürel öğelerinin, erek kültür tarafından algılanması amacı ile ne denli değişiklikler ve uyarlamalar yaptığı, iyi analiz edilmesi gereken bir mesele olarak karşımıza çıkmaktadır. Çeviri sonucu yeniden yaratılan bir ürün olan çeviri metinde var olan kültürel öğeler kaynak kültürden çok çevirmenin kendi idiokültürünün izlerini taşımakla beraber, çevirinin ve çevirmenin amacı doğrultusunda değişiklik gösterecek ve belki de erek kültür öğeleriyle somutlaştırılacaktır.

Bu kanaatimiz sonucu Şu soruyu sormak gerekir; eviri eylemi sonucu eviri metinde var edilen kültür ögeleri kimin kültürüdür? Kaynak kültürün m? Erek kültürün m yoksa çevirmenin kendi idiokültürünün m?

3.1.3. Çevirmen Bir “Kültür Aktarımcısı” mıdır?

Her birey gibi idiokültürünü bu doğrultuda meydana getirir dediğimiz çevirmen her edimini toplumdandan alır ve eviri eylemiyle topluma, toplum için geri verir. Bir kültür dizgesi içerisinde eviri eylemini gerçekleştiren çevirmenin “kültür aktarımcısı” olup olmadığı tam netlik kazanmamasına rağmen yaptığı eyleminin içinde kültürün önemli yer tuttuğu açıktır.

Çeviri alanında bahsedilen kültür, tıpkı insanların kültürden algıladıkları gibi sanat, resim, müzik, geleneklerle sınırlı değildir. Yazın metinlerinde, yazar gerek içerisinde yaşadığı parakltrden, gerekse yesi olduğu diakültürlerden edindiği izlenimleri, kendi idiokültür prizmasından, tıpkı bir ışık huzmesini szer gibi, szer, verilerin gidişatını deđiŐtirerek – belki de-, okuruna yani parakültür ya da diakültür okuruna aktarır. Bu sebeple çevirmenin sadece kaynak metindeki para- ve diakültürel izleri takip etmekle kalmayacağı, daha öznel olan kaynak metin yazarının idiokültürünün izlerini de tespit etmek zorunda olduğu söylenebilir.

Parlak’a göre çevirmen kaynak metnin okuru olarak bir anlama süreci yaşar, erek metnin okuru olarak da bir yazma süreci. Edebiyat evirilerinde durumun daha karışık olduğunu belirten Parlak, metnin yüzeysel yapısının altında kaynak kültürün gerçeklerinin, edebiyat dizgesinin kurallarının, metinlerarası ilişkilerin, kaynak metin yazarının öznel ve yaratıcı yönlerinin izlerini taŐıyacađını vurgulayarak, bunların metnin pek çok ağırımsal anlamına dikkat çeker. evirmenin tüm bunları göz önünde bulundurarak yapması gerektiğinin altını çizer. Kaynak yazarın dünyaya bakışını, anlamlandırmalarını, bağıntılarını, kişisel yorumunu ve metnin öznelliğini çevirmenin

bir okur olarak, kaynak metinle girdiği iletişimden, kişisel olarak algılayıp öznel şekilde yorumlayacağına vurgu yapar²⁹.

Çevirmenin parakültürün katmanlarını ve gruplarını iyi tanması sayesinde yukarıda Schutz tarafından dile getirilen pratik eylem, çeviri süreci öncesi ve sırasında gerçekleşmektedir. Örneğin, masal çevirisi yapacak bir çevirmen, çevirinin okur kitlesinin içinde yaşadığı parakültür içerisindeki özelliklerini ve beklentilerini bilir ve çeviri eylemine başlamadan zihinsel olarak kafasında oluşturduğu erek kitle ile işbirliğine girer. Böylelikle erek kitlenin beklentilerine göre hazırlanıp, düşünüp, çeviri sürecinde ona göre karar verip eylemini tamamladığı varsayılabilir.

Eğer çevirmen, kaynak kültürü de tanıyorsa, Schutz'un savunduğu anlayışla, kendisini kaynak parakültür içerisindeki diakültür üyelerinin de yerine koyacak ve çeviri eyleminde onlarla da işbirliğine girmiş olacaktır. Bu kendisini yabancıнын yerine koyma eylemidir ve Holz-Mänttari'i bundan bahseder. Holz-Mänttari'ye göre erek metin ancak erek kültürün ihtiyaçlarına göre oluşturulduğundan; çevirmen artık sadece kaynak metni erek metne aktaran veya transfer eden biri olarak değil, aksine bir "iletişim uzmanı" olarak bu eylemi gerçekleştiren kişi olarak tanımlanır.

Çevirmenin kullandığı diğer bir sosyal ve kültürel kuram da Jacques Derrida'nın (1930-2004) Yapıbozum (deconstruction) kuramıdır. Derrida'ya göre Yapıbozum fikri, metinlerin nihai anlamları üretmez ve alternatifleri kapatamaz görüldüğü bir yakın okuma süreci ya da yöntemidir... Metnin çeşitli bölümleri birbirine zıttır, dipnotlar temel tez ile çelişebilir... Hakikat dil ile keşfedilemeyecektir, çünkü dilin kaygan ve kaçınılmaz bir anlam fazlalığı vardır... Metinler, daima yazarlarının söylemeye çalıştıklarından daha fazlasını anlatır ve kültür, insan öznelerinin anlamları kontrol etmeye yönelik çabalarından sıyrılmaktadır (Smith, 2007: 180-181).

Çevirmen, özellikle felsefi metinlerde olmak üzere çevrilecek metinler üzerinde bu tekniği, idiokültürü eşliğinde kullanabilir. Çevirmen bir metnin ne demek istediğini derinlemesine anlamak için kendi bilgisi, eğitimi, yetiştirilmesi, uzmanlık bilgisi,

²⁹ Parlak, B., Yazınsal Çeviride Kaynak Metnin Okuru/Erek Metnin Yazarı Olarak Çevirmen Kimliğinin Çeviri Kararlarına Etkisi, Çeviribilim, Dilbilim ve Dil Eğitimi Araştırmaları, VIII. Uluslararası Dil, Yazın, Değişibilim Sempozyumu Bildiri Kitabı, İzmir Ekonomi Üniversitesi Yayınları, 2009

deneyimleri, yetisi çerçevesinde, metni görünen yapısının dışına çıkararak, parçalayarak çözümleyebilir. Üstelik çevirmenin kimi çevirilerde metne bağlı olarak, kaynak metnin dilinden ve çevirmenin kendi dil bilgisinin dışında, bir üst bakış olarak metni zihinsel süreçte farklı şekilde parçalarına ayırarak, okuyup yorumladığını söyleyebiliriz.

Metnin çeviri esnasında erek metin olarak ortaya çıkması, çevirmen için önemlidir çünkü bu durum değerlerin değişimidir. O nedenle çevirmenin kaynak ve erek kültürleri çok iyi tanması, çok iyi bilmesi gerekir. Kısacası çevirmen, bikültürel bir yapıda olmalıdır. Kültürlerarası bir çeviride bir olayın veya nesnenin değeri, şekil ya da derecesi hatta kimi durumlarda, her ikisi bakımından değişim gösterebilir.

Çalışmamızda tespit, tasnif ve takdir etmek istediğimiz ana sorunsallardan biri de, yazın çevirilerinde bulunan kültür ve kültürel verilerin kaynak parakültürün mü yoksa kaynak metin yazarının idiokültürünün izleri mi olduğudur. Kanaatimize göre kaynak metinlerde bulunan kültürel izler, yazarın kendi idiokültürel izleridir. Çünkü ister parakültür isterse diakültürden alınma olsun, bahsedilen kültürel veriler o toplum içerisinde var olmuş ve yaşayan kaynak metin yazarının idiokültür süzgecinden geçirilerek metne aktarılmışlardır. Özel bir yorumun katılmadığını kim iddia edebilir? Her eser, yapanın imzasını üzerinde taşır. Unutulmamalıdır ki; çamur, onu yoğuran ele göre şekil alır.

3.1.4. Çevirmenin Nitelikleri Kültür Aktarımı İçin Yeterli midir?

Çevirmen mevcut nitelikleri ile kültürün hangi kısımlarını çevirebilmektedir? Çevirmen içinde yetiştiği kültüre ait geniş bilgi birikimi olan ya da olması gereken uzman bir birey olmalıdır. Sosyal birey olarak üstlendiği roller gereği, kaynak kültürde birçok dia kültürde yer aldığı malumdur. Bu sebeple toplumun her katmanını çok iyi tanıdığı olasılığı yüksektir. Kendi kültür/dil penceresinden baktığında tamamen yabancı olduğu ya da bilgisinin bulunmadığı hiçbir şey olmamalıdır. Kişiliğinin oluştuğu kültür içerisinde, daha sonradan edindiği tüm kazanımlar çerçevesinde çevirmenin, erek kültür gruplarının ve hedef kitlesinin isteklerini ve beklentilerini çok iyi tahmin edebileceği yüksek olasılıktır. Çünkü hedef kitle ile aynı kültür dünyası içerisinde var olmuştur.

Uzman bir çevirmen, kendi dil/kültür bilgisinde olduğu gibi erek dil/kültür bilgisinde de oldukça yeterli olmalıdır. Ancak bu ne kadar olasıdır, tartışılır. Çünkü çevirmen birey olarak içerisinde yetiştiği kültürü bildiği kadar erek kültüre hâkim olamayabilir. Bu konuda Vermeer’in “uzman çevirmen” üzerine ifade ettiklerini örneklemek sanırım bu tartışmalı varsayımı daha doğru bir şekilde algılamayı kolaylaştıracaktır. “... skopos kuramı bir çevirmeni, örneğin sözlü çevirmeni, işinde uzman olarak kabul eder. Uzman sözlü çevirmenlerin bulunmadığı pek çok kültür vardır. Bu durumda uzmanlık, skopos kuramıyla açıklama kaygısıyla, kaç yapayım derken göz çıkarmadan Knapp’ın (1986) “doğal arabulucu” (natürlicher Sprachmittler) olarak adlandırdığı beceriye indirgenerek görecelendirilebilir” (Vermeer, 2008: 21).

Örnekte her ne kadar sözlü çevirmeni örnek olarak verse de Vermeer’in dikkat çekmek istediği nokta “uzman çevirmen”lik konusudur. Edebiyat çevirmeni de “uzman çevirmen”dir. İçerisinde yetiştiği, sosyal roller üstlendiği, yer aldığı diakültürleri kendi idiokültürü aracılığıyla “uzmanlık” derecesinde tanısa da, başka bir parakültür içerisinde kendi idiokültürü aracılığıyla kültürel öğeleri metnine almış olan kaynak metin yazarının idiokültürüne “uzmanlık derecesi”nde yakın olamayacaktır. Hatta erek kültürü büsbütün uzmanlık derecesinde bildiği de iddia edilemez.

Bunun dışında kaynak metinde yer alan kültürel öğelerin çevirisi, çevirmenin kaynak kültüre olan yakınlığı veya uzaklığıyla, bilgisiyle doğru orantılı olarak erek kültüre gerçekleştirilebilir. Vermeer’e göre, çeviri bilinçli ya da bilinçsiz, ancak bir kuram temelinde mümkündür. Çünkü çeviri, her dilsel ve kültürel alanda kararlar vermeyi gerektirir.

Bu başlık altında yapılacak yorumlar daha önce değindiğimiz “kültür aktarılabilir midir” sorusu ile doğrudan ilintilidir. Aynı zamanda yine yukarıdaki bölümlerde irdelediğimiz “aktarılan kimin kültürüdür” sorusu, çevirmenin kültür aktarımında yeterli niteliklere sahip olup olmadığı sorumuzun cevaplarının bir kısmını içermektedir. Bu bölüm için çalışmamızın ilerlemesinin gerekliliği vardır. Çünkü çalışmamızın ana sorunsallarından biri olmakla beraber ancak daha ileriki zamanlarda yapacağımız çalışmalar doğrultusunda yanıt bulacaktır.

3.2. Çevirmenin Kültür İçerisindeki Yeri ve Sosyal Rolü

Kültürün insanların geneli tarafından görüldüğü kadar sığ ve bir iki kavramla sınırlanamayacağı açıktır. İnsanın fark ettiğinin, kültürün sadece Buzdağı misali görünen çok küçük bir parçası olduğu verdiğimiz örnekler, aktardığımız alıntılardan kolaylıkla anlaşılacaktır. Kültür, toplumu, toplumun her parçasını, bireyleri tamamen kapsar ve tıpkı akvaryumdaki balık gibi içerisinde onların hem yaşamasını hem de nefes almasını sağlar.

Her birey içerisinde var olduğu, yetiştiği, yaşadığı, tecrübelendiği, ürettiği, tükettiği parakültürde, sosyolojik olarak üstlendiği rollere göre diakültürlere mensup olarak, söz konusu parakültür ve diakültürlerden özümseyerek ve doğuştan getirdiği kişilik önlerini, yeteneklerini, bakış açısını, huylarını, alışkanlıklarını, tepkilerini de katarak kendi idiokültürünü oluşturur. Simmel'e göre, bireyi kuşatan çevresi ne kadar genişlerse, bireyin varlığı yani kişiliği ve eylemlerine yansıyan bireyselliği de o denli genişler (2009: 233).

Çevirmen, sosyal bir yapının yani toplumun bir parçasıdır. Bu yapının kültürü yani parakültürü içerisinde, üstlendiği roller gereği çevirmen, birçok guruba yani diakültürün parçası veya üyesi olabilir. Bu diakültürlerde ve genel anlamda parakültürde üstlendiği roller gereği çevirmen somut etkileşim gerekliliklerini istese de istemese de yerine getirmek zorundadır. Bu gereklilikler üstlendiği rollere ve diakültürlere göre değişkenlik gösterebilir.

Çevirmen diakültürüne ait olarak çeviri yapma, iki farklı olan arasında iletişim kurma, belki bir eş olarak, evini geçindirme, koruma ve sorunları çözmek için iş, sosyal yapı içerisinde başka gereklilikler ile uğraşırken, kendi başına kaldığında sahip olduğu tüm kişisel özellikleri çerçevesinde idiokültürünün gerektirdiği gereklilikleri yerine getirmekle mükellef olabilir.

Smith, rollerin kendileriyle birlikte somut etkileşim örüntülerini dengelemeye yarayan beklentileri de taşıdıklarını belirtir (2007: 46). Çevirmeninde toplumdaki ve parakültür içerisinde diakültürlerden dolayı üstlendiği roller onun çevirmen kimliğine katkıda bulunabilir. Örneğin, edebiyatçı olan bir çevirmen yazın çevirilerini daha isteyerek ve

bilinçli yapabilir bu çevirmene avantaj sağlayabilir. Ya da bir sağlık kuruluşu, laboratuvarında çalışan bir çevirmen medikal metinlerde aynı avantajı yakalayabilir. Bu örnekler hukuk okumuş, tıp okumuş, mühendislik okumuş ya da bilgisi olan çevirmen için de ilgili alan çevirileri için aynı oranda geçerli olacağı büyük olasılıktır.

İşte bu nokta da söylemek istediğim, çevirmen idiokültürünün, uzmanlık alanları, farklı kültürler ve alanlarla oluşturulmuş olması çeviri sürecinde çevirmene büyük bir kolaylık ya da özgüven sağlayabilir. Ayrıca Holz- Mänttari'nin Eylem Odaklı Çeviri Kuramında en önemli nokta “işbirliği”dir (Holz-Mänttari, 1984: 41). Çevirmen toplumun diğer parçalarıyla işbirliği içerisindedir. Çevirisini bu işbirliği içerisinde yapar. Yazılı ve görsel medya araçları, yayınevleri, diğer çevirmenler, uzmanlar çevirmenin işbirliği yaptığı parakültürün parçalarında sadece bazılarıdır. Kültürel kuramda ifade edilenler ile ilişkilendirirsek, bireyin parakültürde, diakültürlerden dolayı üstlendiği ve parakültür içerisinde şekillenen idiokültürüyle, önemli olanın “birey” olmak değil, üstlenilen rol olduğu anlaşılabilir.

Bu konuda Smith, “Parsons’a göre, toplumların en önemli birimi bireyler değil, roldür. Bu, bireyin kendisinin ve etkileşime girdiği diğerlerinin eylemlerine ilişkin bir dizi tamamlayıcı beklentiyi getirir” demiştir (Smith, 2007: 46).

Söz konusu tamamlayıcı beklentileri, bir öğrencinin, öğretmene, öğretici araç, gereçlere ihtiyaç duyması gibi veya bir hastanın doktora, doktorun yazacağı ilaçlara, göstereceği yola, iyi olmaya çalışmaya hatta doktora güvenmeyi beraberinde getirecek olması şeklinde örnekleyebiliriz.

Çevirmen de, diğer toplum birimlerinden, çeviri sürecinde tamamlayıcı beklentiler içerisinde olacaktır. İşverenin amacı, beklentisi, erek kitle, kaynak metnin kültürü ve toplum yapısı, çeviride gerekli araç ve gereç sağlayıcılar, o konunun uzmanları, daha önce bu alanda çalışmış olan diğer çevirmenler, çevirmenin tamamlayıcı olarak beklenti içerisinde olacağı “rol grupları”dır. Bu tamamlayıcı roller ve beklentiler nedeniyle, çevirmen ve yukarıda bahsettiklerimiz arasındaki etkileşim, çeviri sürecinde oldukça etkili bir biçimde süreceğinden ortaya çıkanın, Holz-Mänttari'nin kuramında bahsettiği “işbirliği” (Holz-Mänttari, 1984: 41) benzeri gibi bir şey olacağı kuvvetle muhtemeldir.

Kaldı ki herkesin malumu, çevirmen sadece yukarıda bahsettiğimiz birimlerle değil, toplumun kendisiyle işbirliği içerisinde olacaktır. İçinde yaşadığı, şekillendiği, gerçek toplumdur çevirmen için. Toplumun yani parakültürün, özellikleriyle, çevirmeni şekillendirdiği, altyapısını; gelenekleri ve toplumsal eğitimi ile oluşturduğu varsayımı olasıdır. Büyük ihtimalle çevirmen, çeviri yaparken bu öğrendiklerini uygulayarak daha açık bir ifadeyle idiokültürünü kullanarak, içinde yaşadığı topluma aldıklarını geri verir. Herkes tarafından gözlenebilen bu döngü ve gerçek, çevirmen ile parakültür arasındaki işbirliğinin en önemli gözlemi ve kanıtı gibi durmaktadır.

Çevirmenin parakültür içerisinde üstlendiği rol ve para- ve diakültürün gelişimine, değişimine katkısı ve toplumun çeviriye ve çevirmene gereksinimi de çevirmenin önemini belirler. Parsons'ın toplumda bireylerin değil rollerin önemli olduğunu savunan görüşü de bu aşamada önem ve anlam kazanmaktadır.

Her çevirmen kendisine toplumsal yani parakültürel bir görüntü çizer. Bize göre çevirmenin beyinde şekillenen çeviri süreci, alıcı kitlenin kültürel yapısı ve beklentileriyle doğru orantılı gibi görünmektedir.

Çevirmen, kültürel kuramın da değiştiği gibi "rol" üstlenici olarak toplumun bir parçasıdır bizce. Tarihsel süreçte, içinde yetiştiği parakültürde adım adım gelişmiş bir toplum ürünüdür. Bu gelişim sürecinde çevirmen, gelişerek toplumsallaşır yani parakültürel bir birim olur. Bu çevirmenin artzamanlı olarak toplumsallaşma sürecidir.

Ayrıca çevirmen, o anda parakültürün bir parçasıdır. Toplumsal, o ana ait güncel bir sentezdir çevirmen. Toplum, çevirmene yansır, çevirmende toplumun bir parçası olan okura yansır. Dönüşümlü bu süreçte toplumdan alıp, topluma veren çevirmen eşzamanlı olarak işbirliği içerisinde olur.

Çevirmen tüm kendi parakültürünün bakış açısına sahip, tüm parakültürün temsilcisi gibidir ancak çevirisini tüm topluma değil de, belirli bir kitlesine yani kendi parakültürünün diakültür ve kültürleri yaptığını ayrıca belirtmeye gerek yoktur. Kararlarını ona göre verir çünkü kendi parakültürünün tüm katmanlarını tanımaktadır. Bu tanıma aşaması, homojen değil heterojendir. Her çeviriyi heterojen bir katman yani diakültür için yaptığından dolayı başarı şansı artar.

Homojen yapıya yani tüm parakültüre yapmak, birçok diakültürü içerisinde barındırması açısından çeviriyi imkânsız kılabılır. Çevirmenin bakış açısı heterojen olmalıdır. İçerisinde yetiştiği her toplum katmanını iyi tanımalıdır. Uzman bir çevirmen bunu gerçekleştirebilecek niteliklere sahip kimse olarak tanımlanır.

Kültürel kuramda da, çevirmenin ait olduğu parakültür içerisindeki grupları iyi tanımasına ve onlar gibi düşünmesine yönelik verdiğim örnektekine yakın ifadeler bulmak mümkün. Diğerleri ile etkileşimlerimizin genellikle bizim gördüğümüz gibi, aynı yoldan dünyayı görme öngörüsü ile yönlendirildiği fikri ile diğer toplum birimlerini iyi tanıma ve onların gereksinimleri üzerine akıl yürütme olanağı olduğu savunulur. Böylelikle pratik eylem gerçekleştirilebileceğinden³⁰ söz edilir.

³⁰ Schutz, A., *Collected Papers*, The Hague, Martinus Nijhoff, 1973

BÖLÜM 4: BİREY İDİOKÜLTÜRÜ'NDEN ÇEVİRMEN ÖZNEL KÜLTÜRÜ'NE

Bilindiği üzere her birey, bir toplum içinde dolayısıyla da bir kültür ortamı içerisine doğar. İlk kültür grubu olan ailede başlayan etrafıyla etkileşim sürecinde kendisini kendisi yapacak olan kişiliği ve öznellikleri, bu kültürel etkileşim sonucu belirli kültür topluluğu ve toplulukları içerisinde oluşur, gelişir ve değişir. Bu aşamalar sadece insanlarda değil aşağı yukarı her canlıda aynı aşamalarda gerçekleşir ve aynı derecede önem sahiptir. Afrika'da, doğal ortamında doğup büyümüş bir aslanla, hayvanat bahçesinde doğup büyümüş bir aslan arasında nasıl farklar olabileceği düşünüldüğünde, canlının etrafındaki ortamın onun gelişiminde ne denli önemli olduğu daha iyi anlaşılabilir. Doğal ortamında, bir sürü içinde doğup büyüyen aslan, yaşayabilmek avlanmayı, mücadeleyi, diğer aslanlarla rekabet etmeyi, grup çalışmasını, gerektiğinde ölümüne savaşmayı, kaçmayı, doğal düşmanlarını gibi yaşamla başa çıkma özelliklerini kazanmış olacaktır. Hayvanat bahçesinde, kapalı bir alanda, hazır beslenme olanakları, doğal düşmanlar olmadan, grup rekabeti yaşamadan, grupça avlanma stratejileri geliştirmeden ve daha birçok doğal özelliklerini yitirecektir. Daha spesifik olarak örneklenebilecek durumlarda her canlı için mevcuttur. Dışarıya kapalı belki de tek (yerel) kültürlü, sıkı sıkıya normlar (töre, temayül, görgü kuralları vb.) ile çevirili bir kültür ortamı içerisinde yetişecek birey ile tam tersi şartlarda yetişecek bireyin aynı kişilik (hem kognitif hem normatif olarak) özelliklerini sergilemesi düşünülebilir mi? Belki, ama çok düşük bir ihtimal olduğu ve bir noktaya kadar benzerlik gösterebileceği herkesin kabul edeceği bir durumdur.

Bu bağlamda kültür ve kişilik arasında süreç ve sonuç ekseninde yadsınamaz bire bir ilişki söz konusudur. Kişilik, bir bebeğin plasenta aracılığıyla oluşması, onun tarafından korunması, beslenmesi, geliştirilmesi, değiştirilmesi evrelerine benzer şekilde, kültür tarafından aynı etkilere maruz bırakılarak oluşturulur. Bu aşamada kişilik ve kültür arasındaki etkileşim odaklı ilişkiyi irdelemekte yarar vardır.

4.1. Kùltür ve Kişilik İlişkisi

Önceki bölümlerde kùltürün aktarılabılır bir olgu olup olmadığı, aktarılabılır ise aktarılan bu kùltürün hangi kùltür olduğu sorgusu ele alındı. Ardından çevirmenin bir kùltür aktarımcısı olarak görölüp görölmemeyeceği ve çevirmenin niteliklerinin bu kùltür aktarımı için yeterli olup olmadığı sorularına yanıtlar arandı. Şimdi ise, Kùltür ile “insan eylemi” olarak nitelendirilen çeviriyi yerine getiren birey olarak çevirmenin kişiliği ve idiokùltürü arasındaki bağ ortaya koyulmaya çalışılacaktır. Bu bölümün amacı aşığıda açıklanmaya çalışılacak olan “çevirmen öznel kùltürü” kavramı varsayımına zemin hazırlamaktır.

Daha önceki bölümlerde de değindiğimiz gibi birey sosyal bir parçasıdır. Sosyal (toplum) içerisinde, sosyal yapının en küçük birimi olan ailede ilk sosyalliğini yaşıyan birey, o andan itibaren kùltür ile alışverişe girer. Bu alışveriş ilk zamanlar sadece kùltürden alma ile gerçekleşir ve bireyin kişiliği oluşmaya başlar. Bu oluşumun farklı parametreleri vardır. Kişilik sadece, içerisinde bulunulan para ve dia kùltürlerden alınanlar ile tek taraflı oluşmaz. Bireyin genetik olarak kendisinde barındırdığı özellikleri de bu oluşumda oldukça etkilidir. Bireyin kalıtsal özellikleri ile olaylara bakış ve yaklaşım tarzı, kùltürden alacaklarını, nasıl bir sentezleme yoluna gideceğini belirleyen önemli faktörlerdir.

Bireyin yıllar süresince gelişmesi ve büyümesi ile bu etkenler arasına inanç, ideoloji, ideal, amaç, duygu gibi başka etmenler dâhil olur ve kişilik oluşumunda parametreler hem çoğalır hem de değışkenlik gösterir.

Toplumsal bir varlık olan insanı Kant, alelade olarak görür, ama ondaki insanlığı kutsal olarak tanımlar (Simmel, 2009:214). Simmel’e göre, başkalarıyla girilen tüm ilişkiler, bireyin özüne, benliğine yani “Ben”e ulaşmak için yaptığı yolculardır (2009:216).

Önceki bölümlerde, Holz-Mänttari’nin çevirmen üzerinden gözlemlediği toplumsal işbirliği meselesini, birey merkezli yani kişiliğin kùltür ile olan ilişkisi merkezli yeniden değerlendirmek yerinde olacaktır. Çünkü birey sosyal bir yapının içinde belirli bir parakùltür tarafından sarılmış ve diakùltürler tarafınca etkilenen bir ortamın içerisinde gelişmektedir.

Bu noktada George Simmel'in "Bireysellik ve Kültür" isimli yapıtından alıntılar yapmak, konunun açıklığa kavuşması bakımından yararlı olacaktır.

"İnsanların birbirlerine bakması ve birbirlerini kıskanması, birbirlerine mektuplar yazması ya da birlikte yemek yemesi, elle tutulur herhangi bir çıkara bağlantısı olmaksızın etrafındaki birbirlerine sempatik, birilerini antipatik bulması, birinin bir başkasından talimat istemesi, insanların birbirleri için giyinip kuşanması yukarıda sadece rastgele birkaç örneğini verdiğim geçici ya da kalıcı, bilinçli ya da bilinçsiz, anlık veya sürekli bu tür binlerce kişilerarası ilişki bizi sürekli birbirimize bağlar. Her gün, her saat, bu tür bağlar dokunur, bırakılır, tekrar ele alınır, yerine başkaları konur veya başka bağlarla i içe geçirilir.

Toplumun atomları arasındaki, sadece psikolojik mikroskopi yoluyla ulaşılabilen ve bu kadar ama bir o kadar da kafa karıştırıcı olan toplum hayatının bütün sağlamlığını ve elastikliğini, bütün çeşitliliğini bir  rnekleğini ayakta tutan etkileşimler burada yatar (Simmel, 2009:220)."

Simmel'e göre etkileşimlere giriliyor olunması bile bireylerin birbirleri üzerinde duyusal etki yarattığının göstergesidir. İki birey arasındaki duyu izlenimleri sadece toplumsal ilişkilerin ortak temeli ve ön koşulu değildir. Her duyu, toplumsal varoluşun oluşmasında kendine özgü yani öznel katkılarda bulunmaktadır. Bu kendine özgü katkıda bulunma işlevinin bireyden bireye farklılık göstermesi, baskın olması, çeşitlilik arz etmesi, hiçbir şekilde üretilmesi mümkün olmayan bir sosyolojik bir fark yaratır (2009: 220-221).

Simmel, bireylerin birbirlerini duyulara yoluyla algılıyor olmalarının iki yönde geliştiğini ve bu gelişmeler sonunda ortaya bir işbirliğinin çıktığını, bunun da sosyolojik olarak büyük öneme sahip olduğunu bildirmektedir.

Yukarıda yazılanlar kişiliğin kültür ile ilişkisi bağlamında, bireyi kuşatan kültür ortamına dikkat çeken hususlar olarak görülmelidirler. Üst başlıkta verdiğimiz örneklere canlılar ve etraflarındaki ortamın nasıl bir ilişkide olduklarını, ortaya çıkan sonuçların olası farklılıklarını belirtmeye çalıştık.

4.1.1. “Kişilik Kültür Tarafından Oluşturulmuştur” Savı

Güvenç’in bildirdiğine göre kültür, yaşantıda öğrenilen alışkanlıklardır ve eğitim yoluyla kuşaktan kuşağa geçer.

“Kültür, içgüdüsel ve kalıtsal değil, her bireyin doğduktan sonraki yaşantısı içinde kazandığı alışkanlıklar (davranış ve tepki eğilimleri)’dir” (Güvenç, 2013: 130).

Çevirmen İdio-kültürünün çeviri eylemi sürecindeki önemine dikkat çekmeye çalıştığımız çalışmamızda bu bölümde genel olarak kabul görmüş ve kişilik-kültür ilişkisini ele alan bir kuramdan söz etmek doğru olacaktır.

Kültürelcilik, 1930 – 1960 yılları arasında antropoloji alanında etkin olmuş bir hareket olarak dikkat çekti. Kişilik ve kültür arasındaki ilişkilerin incelenmesini yapan bu akım “kişilik ve kültür” hareketi olarak ta bilinmektedir³¹ (Journet, 2009: 175). Kişiliğin kültürle oluştuğunu savunan bu akım temsilcilerinden Ralph Linton (1893-1953) “temel kişilik” kavramı üzerine çalışmalar yaptığı çalışması *The Study of Man*’da, bireyin sosyalleşmesini sağlayan aile, okul, din gibi “temel kurumlar”ın kişiliği kültür içerisinde oluşturduğunu belirtmiştir (Journet, 2009: 178).

Kültür ile kişilik konusunda yapılan çalışmalarda temel ağırlık, kültüre verilmiştir. Kültürün, kendi üyelerinin kişiliklerini ne dereceye kadar biçimlendirdiği konusu araştırılmıştır. Kültür-kişilik alanında bu yaklaşım, en iyi biçimde, *Ralph Linton* tarafından ifade edilmiştir. “Kültür sosyal bir verasettir” diyerek bireyin kültür içerisinde temel bir kişilik kazandığını vurgulamak istemiş ve özel karakter unsurlarının bu temel üzerine kurulduğuna dikkat çekmiştir (Journet, 2009: 179).

Kişilik, kültür gibi Latince kökenli bir kavramdır. Persona’dan (aktörün maskesi) gelir. Kişilik, bireyin doğuştan getirdiği kalıtsal yani genetik özellikleriyle, sonradan yaşamı

³¹ Journet, N., *Evrenselden Özele Kültür*, (Çev: Yümni Sezen), İz Yay., İstanbul, 2009. S.175

boyunca kazandığı veya öğrendiği unsurların tümüyle oluşur. Bir bakıma biyolojik ve kültürel özelliklerin bileşkesidir³² (Başaran, 1974: 13-14).

Kişiliğin, biyolojik güdüler ile kültürel istekleri dengeleyen bir unsur olduğunu da vurgulamakta yarar vardır.

Kültür ile kişilik kavramları arasındaki işlevsel ilişki, bir oyuna ve o oyununun içerisindeki unsurlara benzer. Kültürü, fikirler sistemi olarak algılar ve bireyi de bu fikirler sisteminin bir taşıyıcısı ve uygulayıcısı olarak düşündüğümüzde, yukarıda bahsettiğimiz oyun örneği daha kolay anlaşılabilir. Bu anlamda kültür, oyunun genel kuralları olarak görülmeliyken, kişilik de, bu genel kurallar etkisi altındaki unsurlar olarak algılanmalıdır. Bu unsurlar; piyon, oyuncu vb. gibi düşünülebilir. Oyunda genel kuralların, oyundaki unsurların hareketlerini, davranışlarını, hamlelerini ve konumlarını belirlediği gibi, kültür de kişilik yapısını aynı doğrultuda etkiler.

Birey kişilik yapısını kültürden alır. İçinde yaşadığı kültürün genel kuralları içerisinde kendine özgü kimliğini kültürden kazanan birey bu kimliği ile ait olduğu kültürle özdeşleşir. Bu karşılıklı bir etkileşimdir.

Birey de kazandığı kimlik ile kültürün sistemini ve yapısını etkiler. Devingenlik burada da söz konusudur. Durağan olmayan bir şekilde birey, önce kültürden etkilenir, sonra kültürü etkilemeye başlar.

Bu aşamada kültür ve kişilik arasındaki özdeşlik kaybolur veya sarsılır. Çünkü kişilik kültürel kuralları değiştirebilecek bir nitelik kazanmaya başlar. Kişilik bir bakıma kendisini saran genel kültürü aşar, onu etkiler hatta değiştirebilir. Sosyal yapı içerisinde bireyler bu kişisel etkiyi sosyalin çeşitli alanlarında ve farklı eylemler ile yapabilirler. İnsanlık tarihi boyunca öne çıkmış birçok siyaset, bilim, sanat, sanayi, felsefe ve spor insanları kendi alanlarını hatta yaşamın farklı alanlarını, belli bir kültür içerisinde oluşmuş kişilikleri ile etkilemişlerdir. Bu insanlar doğuştan sahip oldukları özelliklerini ve yetilerini, içerisinde yetiştikleri, var oldukları, geliştikleri, etkilendikleri, şekillendikleri para- ve diakültürlerden aldıkları etkenlerle birleştirmiş hatta sentezlemiş

³² Başaran, F., *Psiko-Sosyal Gelişim. 7-11 Yaş Çocukları Üz. Yapılan Bir Araştırma*, Kalite Matbaası, Ankara Üniversitesi, 1974.

ve karar/eylem mekanizmaları yani kişilikleri ile kendilerinin de üyesi oldukları gerek grup gerekse genel kültürleri aşmış ve o kültürleri oldukça etkilemişlerdir.

Bireylerin doğuştan getirdikleri kalıtsal özellikleri ile sonradan edindikleri ve kendilerini şekillendiren bu kültürel kişilik kavramı sosyolojik ifadeyle bireyin “idiokültür”üdür.

Çevirmen de birey olduğuna göre o da bir idiokültürü olan bir varlıktır. Kendine özgü kişiliği, değer yargıları, doğuştan getirdikleriyle hayatı boyunca kültür içerisinde öğrendikleriyle şekil almış olan idiokültürüyle eylemini gerçekleştirmektedir.

Bu nokta önemli bir durum dile getirilmelidir. Çevirmenin yaptığı eylem, özellikle de edebiyat gibi içerisinde birinin öznel duygu ve düşüncelerinin yer aldığı bir dizgenin çevirisi de, aynı şekilde öznel bir birey tarafından yapıldığına göre “öznel bir eylem” olacaktır. Öyleyse çevirmenin idiokültürüne, gerçekleştiği eylemin bu özelliğinden ötürü “öznel kültür” denmesi gerekmez mi? Bu sorunun cevabını, bireyin öznelliğini ortaya koyarak, başka bir disiplinden davranışa ve zihinsel alışkanlıklara, tutumlara yönelik geliştirilmiş benzer bir kavram olan “habitus” ilişkilendirmesi ve gerekçelerle açıklamaya çalışalım.

4.2. Çevirmen Öznel Kültürü

Kişiliğin kültür içerisinde oluştuğunu ortaya koyan savın irdelendiği bölümden sonra, “idiokültürü” kavramını çevirmen bağlamında hem anlam bakımından açıklığa kavuşturmak hem de terminolojik olarak tespit ve takdir etmek gerektiği söylenebilir.

Ancak bu noktada hatırlatmak yerinde olacaktır; kültür, doğuştan ve kalıtsal olarak bireyde var olan değil, sonradan yaşantı içerisinde kazanılan bir olgudur. (Güvenç, 2013: 130). İdiokültürün ne olduğuna dair kanaatimiz ise, onun hem doğuştan gelen kalıtsal doğal özellikler ile sonradan yaşantı, sosyal ve kültür içerisinde kazanılan hasletlerin bir sentezi olduğu yönündedir. Bu nedenle idiokültür salt bir “kültür” kavramı değildir, sonradan kazanımları bireye atfeden, aksine, bir sentezi ifade eden bir

tanımsal varsayımdır. Dünün, bugünün kazanımlarının bireyi biçimlendiriş sistemidir. Bu sistemin dışı vurumudur. Kişiyi özgü, hem duygularının, hem düşüncelerinin hem de parmak izi gibi tüm bireylerde farklı olan kişiliğinin, hayatla mücadelesinde, karşılaştığı her durumla, yaptığı her eylemle, yaşadığı fiziksel veya zihinsel her olayla girdiği ilişki sonucu ortaya çıkan tepkimedir; öznelidir. O'nu “O” yapandır. Tezimizde incelediğimiz kültür ve çeviribilim kuramlarından, birbirleriyle olan ilişkilerinden, yukarıda ele aldığımız kişilik ve kültür odaklı bölümlerden elde ettiğimiz veriler bizi bu varsayıma götürmektedir.

Bu nedenle terminolojik olarak idiokültür kavramına daha uygun bir karşılık bulmak ile çevirmenin öznel duygu ve düşüncesi doğrultusunda harekete geçirdiği kendi idiokültürünün, “bireysel” kültür olarak karşılık bulması yeterli midir? Sorunun cevabına dair düşünceleri belirtmeden önce, idiokültür kavramının sadece, bireyselliği ve *birikimi* tanımlamadığını aynı zamanda birçok değişkenden ötürü ortaya çıkan bir *karar mekanizması* olduğunu hatırlamak yararlı olacaktır. Kaldı ki, sosyal içerisinde bireyin farklılığı, “Ben” olarak tanımlanan ve bilinen özne olma bilinci sayesinde, eylemlerine yansıttığı, zihinsel ve fiziksel bileşkelerden oluşan “özneliği” aracılığıyla ortaya çıkar.

Bu öznelik bağlamında şunu belirtmek gerekir ki, tezimiz için çok önemli bir husustur, çevirmenin, çeviri eylemi sırasında harekete geçirdiği kültürünün, kültürel ve sosyolojik bir kavram olan idiokültürden farklı bir kavram olarak ortaya koyulmak istenmektedir. Bu kavramın, hem çeviribilimsel hem de kültürbilimsel özellikler taşıdığını düşündüğümüzden ve de tezimizin kuramsal bölümlerinde açıklamaya çalıştığımız varsayımlarımız doğrultusunda yeni bir kavram olarak, alanın kendisine ve emekçilerinin görüşüne sunmak istediğimiz bir varsayım olduğunu belirtmek isteriz. Kavramı açıklamaları ile ortaya koymadan önce, öznelik bağlamında ve önceki bölümlerde belirtilmiş olanların dışında, kavrama zemin oluşturmak amaçlı aşağıdaki açıklamaları ve kaynakları belirtmenin önemli olduğu düşüncesindeyiz.

Öznelik yönüyle “Ben”, bireye hayata ve diğer bireylere karşı bir duruş sağlamakta ve onu diğerlerinden ayırmaktadır. Öznenin, dolayısıyla öznenin tanımı “Ben”i bilmekle başlar. Mansfield’a (Mansfield, 2005: 14, 16) göre; öznenin kendisinin ne olduğu

üzerine ortak bir fikir üzerinde anlaşılmış değildir ancak bireyin, dünya ilişkilerinde tanımlayıcı olarak kullanılan özne teriminin farklı kullanım tanımları vardır. Dünya ve diğerleriyle ilişkilerimizde duruşumuzu temsil eden “Ben” sözcüğü, yaşam olarak bahsedilen, edindiğimiz deneyimlerin, duyguların ve eylemlerin kaynağı olarak, bireylerce bilinir ve kullanılır.

Bilindiği üzere toplumlar ve topluluklar bireylerden meydana gelir. Her birey içerisinde var olduğu toplumda zaman içerisinde gerek görsel/işitsel gerekse deneyimsel olarak şekillenir. Bu şekillenme hem düşünsel hem de fiziksel olur. Düşünsel olarak şekillenme bireyin içerisinde yaşadığı toplum, aile ve gruplardan, onların kültüründen, birikimlerinden, normlarından, somut veya soyut kurallarından olduğu kadar bireyin doğuştan getirdiği genetik ve örfi davranış ve zihinsel etkiler ile de meydana gelir. Bahsettiğimiz bu düşünsel şekillenme; *kişiliktir*.

Simmel’e göre, birey, birçok etkenin birleştiği, karmaşık bir yapıdır; “ Bir insan bütün olarak alındığında, tam anlamıyla biçim kazanmamış bir içerikler, güçler ve yetenekler kompleksidir deyim yerindeyse; ancak değişip duran bir varoluşun içindeki güdülenim ve ilişkilere göre farklılaşmış tanımlanmış bir yapı haline gelir.” ... ” Bu bakımdan insan, toplumsal bir yaratık olarak, başka hiçbir bağlantı içinde ortaya çıkmayan eşsiz bir yapıdır. Bir yandan, kişiliğin bütün nesnel niteliklerini kaldırmış ve elinin altında, sahip olduğu saf insanlığın yetenekleri, cazibeleri ve çıkarlarından başka hiçbir şey olmaksızın sosyallik denen yapıya girmiştir. Öte yandan, bu yapı kişiliğinin salt öznel ve içsel taraflarını ifade edecek kadar gelişkin değildir (Simmel, 2009: 137-138). Anlaşıldığı üzere sosyalliğin, kişiliğin öznel yanlarını, bireyin içsel yönlerini ve özelliklerini ifade edecek, tanımlayacak derecede özellikli bir yön taşımadığı söylenebilir.

Kişiliğin, bireyin doğuştan getirdiği kalıtsal özellikleriyle, yaşamı boyunca sonradan kazandığı veya öğrendiği unsurların tümünden oluşan bir kavram olduğunu hatırlamakta yarar vardır. Kısacası biyolojik ve kültürel özelliklerin bileşkesi olan kişilik, aynı zamanda biyolojik güdüler ile kültürel istekleri dengeleyen bir unsur olarak görülebilir.

Ancak kişilik, bireyin salt sosyalliği olarak algılanmamalıdır. Toplumdan öğrendiklerinin yanı sıra, içerisinde bulunduğu sosyal gruplar ve kültürce şekillenen

kişiliği, bireyin, daha çok, öznel tarafının dışı vurumudur. Simmel bu durumu şöyle ifade eder:

“Kişilik etrafında toplanan bu nesnel nitelikler gibi en saf ve derin kişisel nitelikler de sosyalliğin dışında tutulmalıdır. Nitekim en kişisel şeylerin – karakter, haletiruhiye ve talih – sosyallikte yeri yoktur” ve “... bireyin bir üst ve alt sosyallik eşiği olduğundan bahsedilebilir. İnsanların birlikteliklerini nesnel bir içerik ve amaca yönlendirildikleri anda ve ayrıca bireyin kesinlikle kişisel ve öznel meseleleri olaya serbestçe dâhil olduğu anda sosyallik merkezi ve denetleyici ilke olmaktan çıkar ve hepi topu biçimsel ve dışı dönük araçsal bir ilke haline gelir (Simmel, 2009: 137-138).

Simmel’in bu ifadelerinden anlaşılan, toplumun bireye etkisinin, bireyin öznel ve içsel taraflarının ilgili eylemlerinde harekete geçene kadar etkin olduğudur. Bireyin öznelliğinin kendi eyleminde etkin hale gelmesi durumundan itibaren, sosyalliğin etkisi sadece biçimsel bir özellik taşımaya başlar.

Daha önce de açıkladığımız gibi, sosyolojik olarak kültür; para-, dia- ve idiokültürler olarak tanımlanmıştır. Parakültür, bir toplumun genel kültürüdür. Diakültür, o genel kültür içerisinde var olan farklı ve çeşitli grupların kültürüdür. İdiokültür ise hem para- hem de diakültürlerden etkilenerek, içinde yaşadığı bu kültürlerin içerisinde bireyin kendinde istemsiz veya istemli olarak gelişen ya da geliştirdiği bireysel kültür şeklinde algılanabilir.

Ancak *idiokültür* kavramının Türkçe terminolojide, *Bireysel Kültür* yerine *Öznel Kültür* olarak ifade edilmesinin daha uygun olduğu düşüncesindeyiz. Çünkü çevirmene atfetmek için uğraş verdiğimiz *çevirmen öznel kültürü* kavramı, çevirmenin çeviri sürecinde geçirdiği bilişsel süreçte yaşadığı birçok içsel ve bilişsel yargıyı, davranış ve tutumu, dolayısıyla normatif ve kognitif tüm süreç ve unsurları da tanımlamaktadır ve bu kavram varsayımı hem çeviribilimsel bir kavramı hem de kültürbilimsel bir kavramı içinde barındırmaktadır. İki farklı alandan alınan iki kavram ile ortaya koyulmaya

çalışılan yeni varsayımsal kavram olan “Çevirmen Öznel Kültürü”nün sosyolojide yer alan idiokültür kavramıyla aynı özelliklere ve işleve sahip olan bir kavram olmadığını belirtmek isteriz. Çevirmen öznel kültürü, kavram olarak da işlev olarak da tamamen çevirmene atfetmeye çalıştığımız bir kavram olarak varsayılmalıdır. Edebiyat yapıtlarının çevirmenin, bu özelliğini yani çevirmen öznel kültürünü, çeviri sürecinin başından sonuna kadar, kültürel öğelerin alınması ve yorumlanmasında kullandığına inanmaktayız.

Çevirmen Öznel Kültürüne ve işlevine dair aşağıdaki bölümlerde ayrıntılarıyla açıklama getirmeye çalışılacak. Lakin şunu yeniden belirtmek gerekir ki, bu kavram ve işlevi üzerine olan varsayımlarımız daha iyi anlaşılmalı; öznellik ısrarımızın nedeni, edebi metinlerin, kaynak veya erek metin olsun her zaman öznel bir birey tarafından, algılanarak, soyutlanarak, yorumlanarak ve somutlanarak, öznel çeviri tercihleri, dil kullanımları ve verilen kararlarla sergilenen davranışlarla var ediliyor olmasında yatar.

Bu aşamada önceliğimiz bireysel kültür mü yoksa öznel kültür mü olması gerektiği yönünde bir tartışma başlatmak ve konuyu irdelemek. Kaldı ki bir dilden başka bir dile yapılan çeviri, aslında bir düşünceden başka bir düşünce biçimine geçiş olarak yorumlanabilir (Yücel, 2007: 102). Çevirmen, söz konusu bilişsel süreç boyunca Höning’in bahsettiği *refleks- refleksiyon ve refleksiv* süreçleri sonucu kendine özgü değerler ve normlar çerçevesinde öznel bir yargıya vararak çevirisini gerçekleştirmektedir. Kaynak metindeki tüm nesnel (dilsel) verilerin insanın zihninde geliştirdiği tasarımlar sayesinde algılanır (Bkz. Vermeer, 2008: 22). Vermeer’e göre bu zihinsel tasarımlar, insana özgü genel biyolojik koşullardan, “dış gerçeklikten” ve para-, dia- ve idiokültürlerden etkilenirler. Çevirmenler metin ya da alıcı gibi “gerçek” nesnelere hiçbir zaman dikkate almazlar ve nesnelere kendi zihinsel tasarımlarındaki algılamaları sonucu çevirilerini yaparlar (bkz. Vermeer, 2008: 22). Bu nedenle çevirmenin karar mekanizması ve tavırlar sistemi olarak kabul edebileceğimiz idiokültür kavramı, işlev bakımından öznel olması nedeniyle terminolojik olarak Türkçeye, *Bireysel Kültür* yerine *Öznel Kültür* olarak kazandırılması gerektiği düşüncesindeyiz.

Bu açıklamamızı öznel sözcüğünü açıklayarak daha anlaşılır hale getirebiliriz. T.D.K.nın Güncel Türkçe Sözlüğünde Öznel sözcüğü; “*Özneye ilişkin olan, öznedede oluşan, nesnelere gerçeğine değil, bireyin düşünce ve duygularına dayanan, enfüsi, sübjektif, nesnel karşıtı...*”³³ olarak ifade edilmiş ve bir örnek cümle ile açıklanmıştır.

"Bence bunu düşünelim ve ortaya çıkacak öznel davranışımızı içtenlikle dile getirelim."-
M. C. Anday.³⁴

Görüldüğü gibi bir yargının ortaya çıkması sürecinde kişiye bağlı olarak değer biçilmesi için söylenmektedir. Çevirmen de, özellikle yazın çevirilerinde kaynak metin yazarının öznel duygu ve düşünceleri doğrultusunda dile dolayısıyla yazıya aktardığı öznel ifadeleri yine kendi öznel duygu ve düşünceleri ekseninde algılar, yorumlar ve Öznel Kültürü doğrultusunda dile yani yazıya aktarır. Kültürün kendisi başlı başına dünyayı düzenleyen ve yorumlayan bir olgudur (Kaiser-Cooke, 2007: 29)³⁵.

Bu öznel olarak gerçekleşen bilişsel süreçte çevirmenin duygu, düşünce, değer yargıları, bireyselliği, amacı, etik anlayışı, dünya görüşü, inançları, korkuları, beğenileri, bakış açısı, ideolojisi, görev anlayışı, sosyalliği, bilgisi, toplum bilgisi (kaynak ve erek kültür toplumu), dil ve kültür bilgisi/yetisi gibi birçok etken söz konusudur. Ve bunların tümü çevirmenin kendine özel yanlarıdır ve de öznelidir. Her eylemde bir şeye biçilen değer, kişiden kişiye göre değişen, herkes için farklı olan değerdir.

Çeviribilimde gerçekleşen paradigma değişimi sonrası çeviri sürecinin ve eyleminin merkezine insan yerleşmiştir. Holz-Manttari, çevirinin bir insan eylemi olduğunu söylemekte iken Vermeer'e göre, çeviribilimin nesnesi “insan davranışdır” ve çözümleme yapılan nesnenin bir kısmı insandır. Nesnenin parçası insan kültürü ve dilidir. Bu bağlamda insanın gerçekleştirdiği bir eylem olan çeviri de, her bireyin farkını gösteren öznellik olduğuna göre çevirmenin gerçekleştirdiği bir eylem olan çeviri de *öznel* olacaktır.

Vermeer'e göre “... bir kimsenin içinde yaşadığı ‘dünya’, yalnızca bilişsel olarak

³³ T.D.K. Güncel Türkçe Sözlük http://www.tdk.gov.tr/index.php?option=com_gts&kelime=%C3%96ZNEL

³⁴ T.D.K. Güncel Türkçe Sözlük http://www.tdk.gov.tr/index.php?option=com_gts&kelime=%C3%96ZNEL

³⁵ Kaiser-Cooke, M., *Wissenschaft, Translation, Kommunikation*, Facultas Verlag, Wien, 2007.

'nesnel' değil, ayrıca duyguların, değerlendirmeleri vb. de dünyasıdır. Bunların gerçekliğine keskin inanan bir kimse bunları 'nesnel' olarak adlandırabilir de. Ancak o zaman bile onların bilişsel "olgular"dan çok daha az 'nesnel' olduklarına inanıyoruz. 'Dünya'ya ilişkin farklı görüşler ve bunlara bağlı olarak davranışlar; 'dünya'ya ve dolayısıyla onunla başa çıkmada farklı yöntemlere ilişkin farklı (idio-, dia- ve/veya para) kültürel 'kuramlar'dan doğar. ...Bu yüzden, bir görüngüyü her tür yorumlama eylemi ve her bir yorum, sözgelimi, bir eylem (örn. Bir metin üretimi) ve bir üretimin sonucu (örn. bir metin), (kısmen) öznel ve bu yüzden (kısmen) bireyseldir (Vermeer, 2008: 22-23).

Vermeer'in bu ifadelerinden de anlaşılacağı gibi öznel/bireysel bir tutum/tavır kendi ortam/koşullarının şartlarına göre o kişinin yetenekleri/özellikleri söz konusu şartlar ve eyleminin birbiriyle olan ilişkisidir. Bu ilişki sonucunda ortaya öznel bir tavırlar sistemi çıkar -ki bunu etkileyen en önemli unsur kişinin bireysel ve her bir kişiden farklı olan karar mekanizması; öznel kültürüdür.

Bu çalışmada tanımlanmaya çalışılan, çevirmenin çeviri eylemi ve sürecinde kullandığı karar mekanizması ve tavır sistemi olan idiokültür kavramının Türkçe terminolojide *Öznel Kültür* olarak adlandırılmasının yukarıda ifade edilen gerekçelerle uygun olacağı düşüncesindeyiz.

Son olarak yinelemek gerekirse; çevirmen öznel kültürü, çevirmenin çeviri eylemi sürecinde, uzman bir çevirmen olarak başvurduğu, hem sosyal rolleri icabı kültürden elde ettiği hem de çeviri geçmişi dolayısıyla edindiği deneyim, pratik, düşünce, tutum ve davranışlarını da içeren normatif ve kognitif bir kavram olarak varsayılmalıdır. Tanımının da bu unsurlar ve özellikleri dikkate alınarak yapılmalıdır. Kuramcıların dile getirdiği İdiokültür yani bizim adlandırmamızla *Öznel Kültür* kavramıyla eş tutulmamalıdır.

Tanımsal olarak yakın olabileceği, sosyolojideki habitus kavramıyla, eyleyenin, eylemdeki pratiklerini etkiliyor olması nedeniyle işlev bağlamında benzerlik göstermektedir. Ama bu benzerlik koşutluk olarak algılanmamalıdır. Çevirmen öznel kültürünün, sadece çeviri eyleminde ve çevirmence kullanıldığını düşünüyoruz.

Çevirmen sosyal birey olarak toplum içindeki ilişkilerinde, etkileşimlerinde, diğer eylemlerinde, çevirmen öznel kültürünü kullanmayacaktır.

Bu aşamada çevirmen öznel kültürünün, sosyal ve kültür içerisinde oluşum aşamaları ve etkenleri ele alınarak, özellikle edebiyat çevirilerinde gözlemlenebilir olduğu düşüncemizi desteklemek amacındayız.

4.3. Çevirmen Öznel Kültürünün Oluşum Etkenleri Bağlamında Sosyolojik Habitus Kavramına Olan Benzerliği

Her birey gibi çevirmen de içerisinde var olduğu kültürden etkilenir. Çevirmenin kişiliği, ait olduğu kültür içerisinde oluşur. Sosyal bir veraset olan kültürden etkilenen çevirmen, diğer tüm bireyler gibi ait olduğu kültürün genel kural ve normlarıyla şekillenir.

Önceleri kültürden etkilenen çevirmen, yaşamı boyunca yeni kazanımlar ve deneyimler elde ettikçe, ait olduğu kültürle olan etkileşimini değiştirebilir. Zamanla kültürü etkilemeye başlar. En az iki farklı dil/kültür bilgisi olan bir uzman olarak, kendi kültürüne yeni kazanımlar sunma olanağını yakalayabilir. Örneğin; çevirmen bir öğretmense, ait olduğu kültürden elde ettiği kazanımları, öğrencilerine geri kazandırarak, kendi kültürünün öğrenci grubuna katkı sağlamış olur.

Aynı şekilde bir yazar, yaşamı boyunca içinde yetiştiği kültürün özelliklerini yapıtlarında, gelecek kuşaklara aktararak kendi kültürünün devamını sağlar ve ait olduğu kültüre katkıda bulunur. Çevirmen de, yaptığı çeviriler ile bilim, sanat, etik, eğitim, siyaset ve ticaret gibi konularda kendi ait olduğu kültüre katkı sağlayarak karşılıklı etkileşimde bulunur.

Genetik olarak doğuştan getirdiği ve içinde var olduğu kültürden kazandıklarının yanı sıra, gerek eğitim, aile, sosyal çevre, meslek ve gerekse şahsi ilgi ve yetilerinden dolayı elde ettiği değerler ve deneyimler, çevirmene ait olduğu kültürün sunduğu kişiliğinin ve bireysel kültürünün dışında bileşke olarak görülebilecek farklı bir “kültür özelliği” kazandırır. Bu özellik “*öznel kültür*”dür.

Çevirmenin *öznel kültürünün* çeşitli oluşum etkenleri söz konusudur. Bunların bazıları kendi kültür çevresince sunulanlar, doğuştan sahip oldukları, içinde yaşadığı aile, sosyal çevre, eğitim kurumlarıdır. Tüm bunların yanı sıra çevirmenin birey olarak sahip olduğu bireysel ve düşünsel değerler, bilgisi, dünya ve siyasi görüşü, tabuları, inançları, amaçları, korkuları, ihtirasları, hedefleri, etik anlayışı, sosyoekonomik durumu, işverenin istekleri, sahip olduğu şartlar, fiziksel ve ruhsal durumu, ilgileri, medeni durumu, ait olduğu grupların kültürü ve anlayışı, üstlendiği sosyal rol gibi etkenler de *öznel kültürün* oluşumunu şekillendirir. Bu unsurlar aynı zamanda değişimini ve gelişimini sağlarlar. Tüm bunlar çevirmenin sosyal birey olarak yaşadığı kültür içerisinde kendi “*öznel kültür*”ünü oluşturmasında önemli ve göz ardı edilemeyecek unsurlardır.

Bu; yetiler, unsurlar, özellikler ve deneyimler doğrultusunda oluşan *öznel kültürü* ile çevirmen, kaynak kültür için, o kültürün dili ile kaynak kültür bireyleri/grupları için oluşturulmuş bir metni çevirir. Bu süreçte kaynak metin içerisinde yer alan kaynak kültür öğelerini kendi ait olduğu kültürün ve yukarıda bahsettiğimiz diğer unsurların etkisiyle oluşan “*çevirmen öznel kültür*”ü aracılığıyla erek kültüre ve erek kitle/gruplarına aktarmaya soyunur. Bu aktarım için çevirmenin nitelikleri yeterli midir sorusunun, bu alanda henüz açıklığa tam anlamıyla kavuşmamış “çeviri bir kültür aktarımıdır” yaklaşımı için kaçınılmaz şekilde ele alınması gereken bir nokta olduğuna inanıyoruz.

Çevirmenin kararlarını ve erek metin üzerinde olan tutumlarını etkileyen öznel kültür, sistem ve işleyiş olarak “*habitus*” kavramına benzer. Bireyin toplum içinde geliştirdiği, yaşama başa çıkmasını sağlayan, kararlar aldırta istemli-istemli alışkanlıkları anlamındaki *habitus*, bireyin sosyal içerisinde gerçekleştirdiği pratiklerle gelişir, farklılaşır ve öznelleşir. Ama asla genel dizgeyi, yani o kültürün, sosyal dizgesini bozmaz. Çevirmen öznel kültürü de aynı şekilde her ne kadar şeklini almasında etrafınca müdahaleler ve etkiler olsa da, parmak izi gibi tamamen tek olma özelliğine rağmen, çeviri dizgesini ve ilgili alanın dizgesine her zaman uyumlu eylemler gerçekleştirdiği söylenmelidir.

Bu varsayımsal tespitimizi anlaşılır kılmak için, açıklamaya çalıştığımız çevirmen öznel kültürü gibi, habitus kavramının da ayrıntılarıyla açıklanması yerinde olacaktır.

“Bourdieu’nün pratik kuramını belirleyen kilit bir mesele vardır: Eyleme düzenliliğini veren nedir; eylem, kurallara, normlara ya da bilinçli niyetlere itaatin ürünü olmaksızın nasıl düzenli istatistiksel örüntüler sergiler?”³⁶ (Swartz, 2011: 137).

Bu düşüncesinin çıkış noktasını Bourdieu şöyle açıklar;

“Şunu söyleyebilirim ki düşüncemin tek bir hareket noktası var: Davranış, kurallara itaatin ürünü olmaksızın nasıl düzenli hale gelir”³⁷ (Bourdieu, 1990: 65).

Bourdieu, pratik kuramını sosyoloji içerisinde var olan Birey/Toplum ikilemi ve birey ile toplum arasındaki ilişki sorunu üzerine kurar. Kendisine göre bu yaklaşımı söz konusu ikiliği aşmaktadır. Bu kuramını ortaya koyarken, klasik sosyolojinin, toplumsal gerçekliğin bireylerin hem içinde hem de dışında, hem zihnimizde hem de şeylerde var olduğu yolundaki temel görüşünden yararlanmıştı (Swartz, 2011: 139).

Kilit nitelik taşıyan Habitus kavramının amacını Bourdieu şöyle ifade eder;

“Toplumsallaşmış bedenin (birey ya da kişi) toplumla karşıtlık içinde olmadığını, toplumun var olma biçimlerinden biri olduğunu göstermektedir” (Bkz. Swartz, 2011: 139).

³⁶ Swartz, D., *Kültür ve İktidar-Bourdieu’nün Sosyolojisi*, (çev: Elçin Ülgen), İletişim Yay., İstanbul, 2011

³⁷ Bourdieu, P., *In Other Words: Essays toward a Reflexive Sociology*, :Stanford Univ.Press, Stanford, 1990

Bourdieu'nün bu kavramsal formülasyonu toplum ve bireyi birbirinden ayrı iki varlık olarak ele almaz. Birinin diğerine dışsal olduğunu kabul etmemekle birlikte, her ikisini de aynı toplumsal gerçekliğin iki boyutu ve ilişki içerisinde görür ve tanımlar.

Çeviribilimde son paradigma değişiminin ardından, alanın dilbilim kısılcısından kurtularak diğer disiplinlerle yakınlaşması sonucu, çevirinin bir sosyal iletişim ve insan merkezli bir eylem olduğunu da kabul ederek, sosyoloji alanına daha bir yakınlaştı. Kade, Kaindl, Holz-Mänttari, Prunč, Hermans, Holmes, Toury, Even-Zohar gibi çevirinin sosyal boyutunu ele alan bilim insanlarının yanı sıra çeviribilimci Vermeer'in, çeviriyi bir kültür aktarımı olarak görmesi, çeviribilim alanında çalışanların yüzlerini kültür bilim ve kültür kuramlarına dönmesine sebep olduğu bilinmekte.

Son dönemde çeviribilimcilerin çokça başvurdukları bir sosyolog Pierre Bourdieu (1930-2002). Bize göre bunun en büyük sebebi, çeviri eyleminin “yeniden üretim” olmasında yatmaktadır. Bourdieu, Marx'ın Praxis'ini andıran, ama diyalektikten farklı ve uzak, ayrıca düşüncenin doğasıyla ilgili değil toplumun düşünce ve eylemle olan ilişkisinin analizini yapar kendi sosyolojisiyle. Toplum okunabilir bir düzey taşır der Bourdieu ve buna “sens pratique” adını verir. *Sens pratique*, dünyanın yorumlanma ve uygulama bilgisine sahip olan bireyin, bu bilgiyi aslında kendi yaşamındaki deneyimlerinden çıkardığı ancak bu deneyimlerin aslında sosyal yapısalıklar içerisinde kurulduğunu açıklayan Bourdieu'nun bu fikri hem felsefi hem de toplumsal boyutta yer alır³⁸ (Bourdieu, 1993: 29-70).

Bu pratikler hem nesnel toplumsal ilişkileri hem de dünyaya ilişkin öznel yorumları yansıtan ve yeniden üreten şeyler olarak kavranabilir. Kendisinin bu kavrayışının altında habitus fikri yatar. Bourdieu'ye göre, davranışlar, bir süreci yansıtırlar ve bu süreç bir stratejidir. Bireyin, dış dünyanın algılanması ve ussal tercihler konusundaki algısının, sosyal sınırları tarafından yönlendirildiğini ve bu sınırların toplum tarafından oluşturulduğunu belirtir.

Habitus, yapısı ve işlevi itibarıyla bir bileşim olarak kabul edilmelidir. Habitus, aktarılabılır sürekli oluşumlar (disposition) veya sosyal yapıların yani yapılaşmış

³⁸ Bourdieu, P., *Kültürel Üretim Alanı, Sanat ve Edebiyat Üzerine Makaleler*, Johnson, R. Cambridge, 1993

yapıların (structures structurées) sosyal pratik bağlamında belirli araçlarla kendilerini ortaya çıkarmalarıdır. Bunlar sosyo-ekonomik bağlamdadırlar ve bilinçli şekilde planlanmamış ve bir amaç olmadan gerçekleşirler. Bu yapılar, ölçülebilir ve belirli normlara, kurallara uygunluk gösteren yapılar hatta bileşenlerdirler. Yalnız şu bilinmelidir ki; norm ve kurallara uygunluk göstermek demek, belirli bir kurala uymak zorunluluğu anlamına gelmemektedir. Genel bir şekilde yani nesnel bir durum söz konusuysen düzen içerisinde hareket etmek olarak anlaşılmalıdır. Devamlı inşa (construction) ederek, yeniden oluşum (reproduction) içerisinde olan bir folklor ekibinin, antrenörleri olmadan oyunlarına ve figürlerine devam etmesi veya termitlerin aralıksız kendi yuvalarını, herhangi bir emir veren olmadan, inşa etmeye devam etmeleri gibi düzenli çalışan sosyal yapılardır.

Sosyalın devamlılık göstermesi sistematik olduğu kadar, sürekli bir süreçtir aynı zamanda. Sürekliliği sağlayan hatta sürekliliğin kendisi, habitustur. Bourdieu'nun tanımıyla habitus (le sens commun) yani toplumun dış dünyanın nesnel algısını ve anlamını kurduğu, kendi pratiklerini yaşadığı, gerçekleştirdiği alandır. Bu alan aynı zamanda bir sosyal gruba, sınıfa, zümreye bağımlılıktan kaynaklı nesnel ve öznel beklentilerin yaratıldığı, gerçekleştiği yerdir. Pratik (praxis) olarak tanımlanan unsurlardır. Hem geçmişini inşa ederler, hem de geçmişin kendisidirler.

Toplum içerisinde, gerek birey gerekse toplumun kendisi veya bir grubunun herhangi bir durumu, olayı kendi bilinçlerinde anlamlandırması ve içselleştirerek kabul etmesi, ona göre aynı durum ve şarta aynı şekilde tepki vermesi *sens commun*'dur. Bu pratikle birlikte her defasında yeniden inşa edilen bu davranış (reproduction), sonucunda habitus oluşur.

Bourdieu'nün *sosyolojisinin* etkilendiği ve kendi habitus fikrine temel oluşturduğu üç sosyolojik yaklaşım vardır. İlki Marx'ist yaklaşımdır. Bu yaklaşıma göre bilincin eylemi, varoluş koşullarına göre değişiklik göstermektedir. Buna göre insanın bedeni bile, sosyal koşulların etkilediği ve izin verdiği bir kimlik taşımaktadır (bkz. Swartz, 2011: 60-63). Habitusta bireylerin, dizgeyi bozmayan ama öznellik gösteren kimlikleri önemli bir durum olarak okunmaktadır. Bu bağlamda Marx'ist yaklaşımın kimlik üzerine olan düşüncesi ile Bourdieu'nun kimlik tanımı benzerlik göstermektedir.

İkinci temel ise Weber (1864-1920) sosyolojisinden etkilenilerek oluşturulmuştur. Bu sosyolojik yaklaşıma göre bireyin kendine ait bir dünya algısı ve görüşü vardır. Birey bunu eylemlerine yansıtmaktadır. (bkz. Swartz, 2011: 63-70). Bourdieu'nun bu yaklaşımı temel almasının nedeninin bireyin dünya algısının davranışlarına yansıyor olması fikrinin yattığı düşüncesidir. Çünkü dünya algısının, fikrin bireyin zihninde bilinçli-bilinçsiz yapılar oluşturarak eylemlerine yansıdığı fikri bağlamında, habitusla koşutluk göstermekte olduğu düşüncesindeyiz.

Bourdieu'nün sosyolojisinin üçüncü temeli ise Durkheim'ın sosyolojiden gelmektedir. Durkheim'ın, bireysel davranış biçimlerinde toplumsal unsuru ortaya çıkarma fikri Bourdieu'yü etkilemiştir. En öznel davranış gibi duran eylemlerde, toplumsal temeli keşfetmek tutkusu ortak yanları olmuştur. (bkz. Swartz, 2011: 70-73). Böylelikle, toplumda sınıflandırma ve kategorize etmek için habitus bir araç olarak kullanılabilir. Sınıflandırmaları olanaklı hale getiren habitus'larla farklılıklar tespit edilebilir.

Bourdieu, *Outline of a Theory of Practice* adlı yapıtında pratiğin üretimi ve yapılanmasına ilişkin ilkeler olarak gördüğü dayanıklı sistemler, aktarılabılır eğilimler ve kurucu yapıları, işlemeye önceden hazırlanmış yapılar olarak betimler (Smith, 2007: 187).

Yukarıdaki ifadeden, habitus kavramını kesin bir “alışkanlık” olarak algılamak gerekir mi? Bilinmez. Bu konuda yine kendisine kulak vermekte yarar var. Alışkanlıktan ziyade dış dünyadan gelen uyarana karşı, uzun süreçler sonucu oluşmuş bir zihinsel ve fiziksel tepki verme, pratikleştirme olarak tanımlayan sosyoloğa göre, habitus alışkanlık meselesi değil, uyarana karşı, eylemine pratik hâkimiyettir³⁹ (Bourdieu, 2006: 111).

Örneğin, bir sözlü çevirmenin, konferansta konuşmacıdan beklemediği bir kaynak metni, alışkanlıkların ötesinde, tüm donanımı, tecrübesi, yeteneği, bilgisi ile bilişsel sürecindeki pratik hâkimiyeti sonucu karşılaşması ve eylemini tamamlamasıdır.

Konuyu daha iyi anlatmak için Bourdieu'nün bu terimi çeşitli biçimlerde kavramlaştırmalarından örnekler vermek yerinde olur.

³⁹ Bourdieu, P., *Düşünsel Bir Antropoloji İçin Cevaplar*, İletişim Yay., İstanbul, 2006

- Belirli tarzlarda davranmaya yönelik ampirik eğilimler olarak (yaşam tarzı)
- Dürtüler, tercihler, beğeniler ve hisler olarak
- Somutlaşmış davranışlar olarak
- Aktörlerin sahip olduğu bir çeşit dünya görüşü ya da kozmoloji olarak
- Beceriler ve pratik toplumsal yetenek olarak
- Yaşam fırsatlarına ve kariyer yollarına ilişkin büyük amaçlar ve beklentiler olarak.

Bu durumu özetlersek habitus, bir durumdan diğerine aktarılabilen dayanıklı eğilimler bütünü olarak bir fikir geliştirebiliriz (krş. Smith, 2007: 188). “ eğilimler fikri, hem habitusun bilişsel ve güdüleyici yönlerini hem de davranışsal düzenlilikler ile ilgili yönlerini anlatır.

Habitus bilinçdışı ya da dönüşsüz eylemler ile yakından ilişkilidir. Habitus, akla dayanmaz, aksine fileye koşan tenisçinin aldığı ani karar benzer. Tenisçi, topa nasıl vuracağını, neden tenis oynadığını düşünmez, sadece oyunla ilgilenir, odaklanır ve eylemini gerçekleştirir” diyen Bourdieu’nün bu ifadeleriyle Höning’in çeviri süreciyle ilgili olan *refleks*, *refleksiyon* ve *refleksif* tanımlarına yakınlık vardır.

Bireye üretme olanağı veren sosyal yapılar, tıpkı dilbilgisi kuralları gibidirler. Birey bu kurallar aracılığıyla sosyal içselleştirmekte ancak pasif olarak gelişmeyen bu içselleştirme bireyin toplumda bir strateji geliştirmesini, karar vermesini, eyleme geçmesini ve hesap yapmasını sağlar. Sosyalin gerçekleşen akıl mekanizması ve yargı yetisi “*habitus*”tur. Schwingel’in bildirdiğine göre, habitus bir sosyal aktördür (Schwingel, 2003: 59).⁴⁰

⁴⁰ Schwingel, M., Pierre Bourdieu zur Einführung, Junius Verlag, Hamburg, 2003.

Anlaşılacağı gibi hem özne kültür hem de habitus öncelikle algıya, sonrasında zihinsel bir sürece ve sonunda yorumlayarak karar vermeye dayalı öznel, öznel olduğu kadar da bütünü bozmayan bir sistemdir. Hnig, evirmenin kaynak metinle ilk karşılaştığında ki kararını “refleks” olarak adlandırır. İlk kararının ardından eviri sürecinde refleks, refleksiyona dönüşür. Bu bilişsel süreçtir. Bilişsel süreçte ki kararları “refleksiyon” olarak tanımlar Hnig. Ardından kesin karar verme süreci başlar, Hnig’e göre bu süreçte “refleksif” olarak adlandırılır (Tosun, 2002: 256).

Habitus kavramının bireyin davranış ve karar mekanizmasındaki görevi dikkate alındığında habitus, çevirmenin karar mekanizmasıyla da benzerlik göstermektedir. İster sosyal birey olsun isterse sosyal rolünü üstlenmiş uzman bir çevirmen, karşılaştıkları, beklenen veya beklenmedik durumlarda kendilerinin karar mekanizmaları ve bilişsel yetileri sayesinde durumun gerektirdiği şartlarda, kararlarını verir ve eylemlerini gerçekleştirirler.

Habitus, insanların yaşamın kendisi ve getirdiği olumlu-olumsuz şartlara karşı “başa çıkma” silahıdır. Bu hem pratikte hem de düşünsel anlamda düşünülmelidir. İnsanın hem doğuştan getirdiği hem de ait olduğu kültürel ortam içerisinde, yaşam sürecinde edindiği bilgilerin, normların, alışkanlıkların, deneyimlerin tümünün kendisine kazandırdığı bir sistemler bütünü olan habitus ile sosyal bireyin aynı unsurlar ve şartlar altında edindiği/oluşturduğu *znel kültürü* sosyalleşme sürecinde hayatın her alanında olduğu gibi etkin rol oynar. Bu noktada Vermeer’in dünya ile ilişkin konularla başa çıkma idiokültürün (znel kültür) nemine dikkat çektiği ifadeleri hatırlamakta yarar vardır.

Vermeer’in dediği gibi dünya’ya ilişkin farklı görüşler ve bunlara bağlı olarak davranışlar; ‘dünya’yla başa çıkma farklı yöntemlere ilişkin farklı (idio-, dia- ve/veya para-) kültürel ‘kuramlar’dan doğar. Bu alışma içerisinde büyük önem taşıyan “znel kültür”n tıpkı, “habitus” gibi kişinin dünya ve dünyayla ilişkili şartlar/olaylarla (eviri eylemi sürecinde çevirmenin kaynak metin verileri, şartlar/koşullar vb. unsurlarla) başa çıkma aracı olduğuna inanıyoruz. evirmenin de, eviri sürecinin öncesinde, sırasında ve sonrasında aldığı kararlarda, tüm zihinsel ve davranışsal eylemlerde *evirmen öznel kültürünü*, “habitus” mantığıyla istemli veya istemsiz kullanmakta olduğu söylenebilir.

Çevirmen, bir uzman olarak yaşamını sürdürmeden çok önce sosyalin (toplumun) bir parçası ve bireyi olarak sosyal dünyayla tanışır, her insan gibi. Doğduğu andan itibaren sosyal norm ve değerlerce örülmüş bir sosyal yapı içerisinde büyür, büyürken öğrenir, öğrendikçe yaşı ve birçok parametre doğrultusunda çıkarımlar yapar ve tüm bu süreç boyunca gelişir, değişir ve şekillenir. Bu süreç ve evreler tüm insanlar için geçerli olduğu gibi sosyal birey çevirmen için de geçerlidir.

Çevirmen sosyal içerisinde çeviri eylemi süresince salt bir “çevirmen” kimliğiyle hareket edemez. Eylemi sosyal bir eylemdir ve sosyalin disiplin olarak tüm alanlarıyla ilişkili olma ihtimali yüksektir. Bu nedenle çevirmen çeviri eylemi süresince başka alanların bir uzmanı gibi çalışabilir. Yücel’e göre çevirmen bazen bir dilbilimci, bir yazınbilimci bazen de bir kültür ve tarih araştırmacısı gibi çalışması zorunluluktur. Çünkü çeviri edimi sadece dilsel bir olgu olarak değil aynı zamanda “etnosyolojik” bir boyutta gerçekleşir (Yücel, 2007: 107).

Hangi sosyal katmana ait olursa olsun, belirli grup (aile, okul vb.) yani dia- ve içerisinde var olduğu genel yani parakültür tarafından sarılmış olan birey, toplumun en küçük birimi olan aile tarafından; belirli, geleneksel hatta kendisini yetiştiren ebeveyn ve kişiler sebebiyle öznel kabul edilebilecek hem dia- hem de *öznel kültürler* tarafından kişilik olarak şekillendirilir. Fichter’e göre bu sosyal kişilik, bireyin toplum içinde oynadığı tüm sosyal rollerin toplamıdır. Sosyal rol, bir aktörün oyunda oynadığı role benzer. Aktörün rolü geçici iken, bireyin sosyal rolü ne geçicidir ne de kurgulanmıştır. Sosyalizasyon süresince, kişinin katıldığı farklı gruplarda oynanarak öğrenilir. Birey, bu rolü ve rolleri sosyal kişiliğinde “içselleştirir” (bkz. 2009: 110)

Çevirmen, çevirmenlik öncesi yaşamında ve sonrasında belirli sosyalleşme eylemlerini gerçekleştirir, ilgisi olduğu diakültürlerin içerisinde ve aralarında, kendi *öznel kültürü* doğrultusunda bilinçli veya bilinçsiz gerçekleştirdiği sosyalleşme eylemleri sonucu sosyal birey olarak topluma katılır. Bu katılım hem çevirmenin etkilenmesini hem de çevirmenin toplumu etkilemesini sağlar. Bu sadece çevirmen için değil sosyal bireylerin her biri için geçerlidir. Aile, semt, okul, arkadaşlar, iş çevresi, ilgi alanları, üyesi olduğu gruplar birey olarak çevirmeni tüm yaşamı boyunca şekillendirecektir. Bu sosyal etkileşimler sırasında bebekliğinden itibaren bir birey olarak çevirmen gerek doğuştan

getirdiği kalıtsal gerekse çevresel olarak normlar ve değerlerce benliğinde oluşan karar mekanizmalarını kullanarak hem fiziksel, hem de düşünsel olarak kendine özel bir *bilişsel karar ve tavır mekanizması* geliştirecektir. Bu karar ve tavır mekanizması, *çevirmen öznel kültürü* olarak adlandırılabilir. Fichter, her bireyin bazı anlamlarda tek olduğunu, özdeş ikizlerin dahi sosyal geçmişlerinin aynı olamayacağını belirtir (2009: 111). Bu noktada, çevirmenin *öznel kültürünü*, sosyolog Bourdieu'nün sosyal bireylerin karar mekanizması ve sistemler bütünü olarak ortaya koyduğu *habitus* kavramı ile ilişkilendirebilme düşüncesindeyiz.

Sosyal kişilik de özünde, bireyin toplumla “başa çıktığı” toplam rol sistemidir (Fichter: 111). Habitus için de, insanların yaşamla baş etmesine imkân veren ve insanın içinde olan, eylemini etkileyen bir sistemler bütünüdür denebilir. Çevirmen öznel kültürünün, çevirmen tarafından, “çeviri ile baş etme” sistemi olarak devreye sokulduğuna inanıyoruz. Çevirmen, çeviri sürecinin her aşamasında, “çevirmen öznel kültürü”yle farklı, konu ve durumlara karşı hem fiziksel hem de düşünsel anlamda tepki vererek bir süreç geçirir. *Öznel kültürünün* kılavuzluğunda kararlarını veren, eylemine hareket kazandıran edebiyat çevirmeni, çeviri eylemini tamamlar.

Farklı toplumsal ortamlarda, durumlarda kendi yolumuzu bulmamıza ve rotamızı saptamamıza yarayan bir kaynaklar ve eğilimler bütünü olan habitus, tıpkı bu çalışmada açıklanmaya çalışıldığı gibi çevirmenin kılavuzu, direksiyonu, kurtarıcısı, karar mekanizması, pusulası ve zırhı olan “*öznel kültür*”üne benzemektedir. Bu tespitler değerlendirildiğin de varılan nokta; çevirmenin “habitusu”nun, “*öznel kültürü*” olduğu varsayımdır.

Çünkü geçmiş tecrübeleri birleştiren, çeviri eyleminin her safhasında bir; algılar, yorumlar, kararlar ve eylemler sistemi gibi işleyen ve çeşitli durum ve sorunların çözümünü sağlayan veriler arasında dönüşümsel geçişli aktarımlar yapılmasına imkân veren ve çeşitlenmiş dilsel, kültürel, bilgisel çeviri görevlerinin başarılmasını kanaatimizce mümkün kılan bir sistemdir “çevirmen öznel kültürü”.

Tezimizde gerek çeviribilim gerekse kültürbilim ve sosyoloji alanlarının kuram ve de yaklaşımlarından faydalanılarak ortaya koyulmaya çalışılan “çevirmen öznel kültürü” kavramının, varsaydığımız işlevinin açıklanması önem teşkil etmektedir.

4.4 Çevirmen Özel Kültürünün İşlevi

Bazı kuramcıların kültürü etki alanına göre üçe ayırırken ifade ettikleri “idiokültür” kavramından, işlev ve içerik anlamında farklı olarak tanımlamaya çalıştığımız çevirmen özel kültürü kavramını, çevirmenin çeviri eyleminde bilinçli-bilinçsiz kullandığına inandığımız zihinsel karar ve tavır (tutum) mekanizması ve sistemi olarak görüyoruz.

Çünkü idiokültür kavramı, bireyin kültürü olarak tanımlayan kuramcıların bakış açılarından bakıldığında, toplum içinde belirli sosyal gruplara üye olduğundan sosyal rolünü ve rollerini oynarken şekillenen ve bireyin istemli istemsiz kullandığı bir özelliğidir. Belki de özelliklerinin bir bileşkesi olarak görülebilir. Çevirmen özel kültürü ise, önceki bölümlerde gerçekleştirdiğimiz incelemelere ve vardığımız sonuçlara göre sosyal birey olan çevirmenin, sadece çeviri eyleminde kullandığı hem düşünsel hem de davranışsal bir mekanizmadır.

Şöyle ki; her sosyal birey sayısız gruplara katılır ve her grupta kendi rolünü oynar. Grubun özellikleri gereği, rolünü nasıl yapması gerekiyorsa öyle yapar, gerçekleştirir. Örneğin bir erkek, ailede baba, işyerinde çalışan, siyasal bir partide aday, bir spor takımında kaptan, bir dernekte üye, çocuğunun okulunda velidir. Aslında aynı kişi olan bu erkek, toplumun ailesel, dini, ekonomik veya siyasal gruplarında farklı roller üstlenir. Bunlar kurumsallaşmış rollerdir. Temelinde aynı kişilik olmasına karşın, katıldığı her grupta farklı davranır. Çünkü her grubun durumu ve de işlevleri farklıdır. Bu durum ve işlev farklılığı bireyin davranışının farklılık göstermesine yol açar. Tüm bu unsurlar, bireyin sosyal rolünü nasıl ve ne şekilde oynaması gerektiği konusunda etkili olur (krş. Fichter, 2009: 111). Buna her bireyin, sosyal ve kurumsallaşmış rollerinin belirli çizgilerine rağmen, kendine özgü ve tek olduğu da eklendiğinde, bireyin sosyal rollerine göre davranışsal değişiklikler gösterdiği kabul edilebilir. Davranışı yöneten mekanizmanın da, zihin olduğuna göre ortaya çıkan sonuç bellidir. Her eylem amacı doğrultusunda gerçekleşirken, girilen işe göre değişen zihinsel bir faaliyet ve tutum söz konusudur.

Öyleyse çeviri eylemini gerçekleştirecek olan çevirmen de, sosyal içerisinde rolleri gereği yerine getirdiği her işte olduğu gibi, çevirmen rolünderken yani çeviri işindeyken de farklı düşünsel ve davranışsal bir süreç yaşayacaktır. Bu bilinçli veya

bilinçsiz gerçekleşen bir durumdur, çevirmen her tercihini bilinçli bir şekilde yapmayabilir. Ama toplumun, kültürün onu çoktan programladığı da açıktır. Bu konuda Fichter, rolü, kültürün yarattığını belirtir. Ona göre bireylerden her biri, tüm sosyal rollerin kurumsallaşmış olduğu bir kültür içine doğar. Bireyin girdiği rolü içselleştirmesi gerektiğine inanan Fichter, bu içselleştirme durumu ile bireyin rolüne, biraz da kendini kattığını belirtir (bkz. 2009: 117, 118, 119).

Fichter'in ifadelerinden anlaşılan, bireyin üstelendiği rol ve iş'e (görev) az veya çok kendi öznel yanını kattığıdır. Ayrıca, kültür ortamının ve toplumun, bu eylemleri, işi, görevi etkilediğini belirtir. Çalışmamız süresince çeviribilim kuramcılarının yaklaşımlarında çeviri eylemini etkileyen unsurlardan olan kültür, toplum ve onların normlarına değinmiştik. Bu bağlamda çevirmenin, çeviri eyleminde kararlarını vermesinde etkili olan kültürel unsurların ele alınması çevirmen öznel kültürünün işlevinin açıklanması bakımından önemi vardır.

Kültür, bireyin davranışlarını etkiler. Ama birey de zamanla gelişen özellikleriyle, kültürü ve toplumu etkileyebilir. Fichter'e göre sosyal kişiler toplumun, davranış örüntüleri de kültürün birimidir. İnsan, diğer varlıklardan soyut olarak düşünme, tercihte bulunma ve karar verme gibi yeteneklerle ayrılır. Geçmişini anımsar, bu geçmiş deneyimlerini ve tepkilerini, kendisinin ve başkalarının davranışlarını anlamlandırmada kullanabilir. Kişileri eylemde bulunmaya iten de kültürel çevredir. Kültürler arası temas kişileri geliştirir. Birey, kapasitesini sosyal bir kişi olarak geliştirir. Bireyin doğal ve orijinal sosyal gizli güçleri, sosyal ve kültürel unsurlarca değişim ve gelişim gösterir. Normal bir bebek, dışsal etkilere tepkiler verecek yeteneklerle doğduğu kesindir. Ancak bu yetenekler hamdır, sosyalizasyon ve doğa bu yetenekleri şekillendirir. Böylelikle insan, sezme ve karar verme yeteneğini geliştirir. Böylelikle toplumu etkileme olasılığı ortaya çıkar. İnsanoğlu, hayata başladığı andan itibaren, sosyal bir kişidir, bireydir. Ancak, hayatı süresince bazı değişimlere ve şekillendirmelere maruz kalır. Bu değişim ve gelişim, kişilerin kültürler, meslekler, statüler arasında hareket eden kişilerde görülür tıpkı çocukluktan yetişkinliğe geçen kişilerde görüldüğü gibi (bkz. Fichter, 2009: 20-27).

Birey toplumda edindiği birikimler ve deneyimleri sırasında somutlaştırdığı her şey, kültürün içselleştirilmesiyle sonuçlanır. Bu içselleştirilmiş kültür, bireyin yönelimlerini etkiler. Yani bireyin, yönelimleri ne denli içsel görünürse görünsün, aslında kültürün parçasıdır. İçselleştirilmiş olan, bireyin etrafındaki kültürün izlerini taşıyacaktır. Bireyin öğrendiği her şey; hayata dair olan biçimler, değerler, fikirler aslında kültür aracılığıyla, kendisine verilmiştir. Bu sosyal deneyimlerle hayata bakış açısı bulur. Dünyaya bu pencereden bakar ve yorumlar ama bunu bilinçli şekilde yapmaz. Tüm bu birikimlerini, bilmediği, yeni veya eski, alışık olduğu durumlara karşı kullanır. Davranışlarının sorgusunu, bu bilinçsiz istifleme modeliyle yapar ve cevaplarını bulur. Toplumun ve kültürün özelleştirdiği deneyimler bireye hem özeldir hem de evrensel, kültürel dir. (bkz. Fichter, 2009: 27-29).

Çevirmen öznel kültürünün ve kişiliğin oluşum aşamalarıyla ilgili bölümlerde, bu oluşumun kültür içerisinde gerçekleştiği ve kültürün izlerini taşıdığını belirtmiştik. Öznel olan tarafın, kültürden gelen etkilemelerin, unsurların kişiliği şekillendirmedeki rolüne rağmen, bu kültürel unsurların, birey tarafından yorumlanıyor olması varsayımına dayandırmıştık. Zaten, her birey gibi çevirmenin de kişiliği, kendi kültürü, içinde yaşadığı kültürden izler taşıdığı herkesin malumudur. Buna göre çevirmenin, çevirisi de o kültürden ve gruplarından, kültür katmanlarından izleri mutlak surette taşıyacaktır. Burada vurgulamak istediğimiz nokta, çevirmenin, erek yapıtına her halükarda erek veya kaynak kültür olsun aktardığı kültürel unsurlarda, kendi öznel kültürünün izlerinin olacağı varsayımdır. En azından bu kültürel unsurları seçerken, tercihlerini öznel olarak yaptığıdır.

Söylemek istediğimiz tabii ki, “Çevirmenin her kültürel aktarımı, kendi öznel kültürüdür!” iddiası değil. Çevirmen öznel kültürü aracılığıyla, kaynak veya çoğunlukla baskın olarak erek kültürün öğelerini aktarıyor olduğu gerçektir çünkü kendi öznel kültürü de, bu para- veya diakültürlerden oluşmaktadır. Mutlak surette, onların izlerini, biçimlerini taşıyacaktır. Ama burada, üst bölümde de ifade edildiği gibi bireyin kendi algısı ve yorumu vardır. Ölüm her yerde ölümdür, herkes için ölümdür. Aşk her yerde aşktır, herkes için aşktır. Ama her birey bu evrensel ve genel kültürel dizgede, insanoğlunun hatta dünyanın varoluşundan beri olan kavramları, unsurları kendince algılayıp, etkilenir, hisseder, yorumlar ve dillendirir, çizer, söyler, yazar veya kazır.

Yazarın, aktörün, ressamın, şarkıcının, yönetmenin, senaristin, şairin, sanatçının, ustanın, mimarın, mühendisin kısacası her bir “eyleyen”in farkı da burada değil midir? Bu genele yayılmış, herkesin bildiğini, öznel algı, yorumlama ve somutlaştırma yoluyla kendi öznelliklerini yansıtarak var etmekte.

Çevirmen öznel kültürünün işlevini anlatmaya, bu özelliğine dikkat çekerek başlamak istedik. İdiokültür (bu çalışmada öznelliğine vurgu yapılmaya çalışılmış ve öznel kültür olarak adlandırılmasının uygun olacağı yönünde görüş bildirilmiştir) kavramı, kültürün etki alanına göre kültür katmanlarını tanımlarken kullanılan bir tanımdır. Bireyin kültürü olarak tanımlanan kavram Vermeer tarafından aynı zamanda küçük bir grubun kültürü olarak da ifade edilmiştir (1990: 36). Biz, idiokültürün küçük de olsa bir grubun kültürü olduğu yönündeki bu görüşe rağmen, bireyin kültürü olarak tanımlanmasını daha uygun bulduğumuzdan, çalışmamız boyunca bu anlamda kullandık.

Çevirmen öznel kültürü, işlev bağlamında öznel kültürden (idiokültür) ve habitus kavramından farklılık gösterir. Bu farklılığın öne çıkması gereken nedeni *çevirmen öznel kültürü* kavramı varsayımının hem çeviribilimsel bir kavramı hem de kültürelbilimsel bir kavramı içinde barındırıyor olmasındandır. Çeviri sürecinde geçirilen normatif ve kognitif süreçte yaşanan, karşılaşılan, çözüm gerektiren, karar verilmesi, tercih edilmesi gereken hangi durum ve olay varsa, onlara karşı çevirmenin bilinçli ya da bilinçsiz şekilde devreye soktuğu mekanizmasını tanımlamaktadır. İki farklı disiplinden, onların terminolojilerinden alınan iki kavramın senteziyle ortaya koyulmaya çalışılan yeni varsayımsal bir kavram olarak görülmelidir “Çevirmen Öznel Kültürü”. Bizim varsayımımıza göre de, uzman bir çevirmen tarafından, sadece çeviri süreci ve eyleminde devreye sokulur. Çünkü çevirmen, birey olarak “çevirmen sosyal rolü”nü üstlendiğinde bu sistemini kullanacaktır. Çeviri için gerekli olan pratikler, deneyimler, bilgi ve düşünsel/davranışsal birikim, sosyal birey çevirmenin diğer sosyal eylemlerinde kullanılmak zorunda değildir hatta kullanılamayabilir.

Öte yandan habitus, bireyin ve toplumun davranışlarıyla, sosyal pratikleriyle ilgili bir kavramdır. Davranış üzerine olan habitus, onun normlardan ve kurallardan bağımsız hareket etmesine rağmen nasıl düzenli hale geldiğini sorgular. Özetle habitus, bireyin ve

toplumların (kitleler) sosyal davranışları üzerinedir. Deneyimleri, pratikleri davranış odaklı sorgular ve açıklamaya çalışır.

Çevirmen öznel kültürü ise daha mikro bir alanda, çeviri odaklı bir bakış açısıyla düşünülmüş bir varsayımdır. Spesifik olarak çeviri eyleminde çevirmenin bilişsel ve davranışsal tutumu üzerine fikir yürütülerek ortaya koyulmaya çalışılan bir kavram olarak görülmelidir. Bu kavram, edebiyat çevirisi ve edebiyat çevirmeni odaklı geliştirilmeye çalışılmış bir varsayımdır.

Kaynak ve erek kültür unsurları çevirmen tarafından çeviri eyleminde erek metne yansıtılır. Çeviri eyleminde, çevirmen ister kaynak ister erek kültüre ait olsun, kimi zaman parakültürün ve diakültürün verilerini erek metne aktarır. Ancak hangi tarafa ait olursa olsun, bu kültürel veri aktarımını her durumda kendi çevirmen öznel kültürüyle yaptığına inanıyor ve varsayıyoruz. Çünkü bilinçli de olsa bilinçsiz de olsa bu aktarım kararını tüm geçmiş deneyimlerine, dizge ve kültür bilgisine dayanarak çevirmenin yaptığı söylenebilir.

Bu varsayımımızı, özellikle erek kültür normlarını, şartlarını, bireye dayatabileceği unsurları, çevirinin amacını, işvereni, erek okurun beklentileri vb. unsurları da dikkate alarak değerlendirdiğimizde çevirmen öznel kültürü için tam bir karar verici mercidir diyemeyiz. Sonuçta çevirmen sosyal bir bireydir. Bireyin öznel kültürü vardır. Her farklı eyleminde olduğu gibi, farklı kararlar verebilir. Eyleminde, öznel kültürünü ortaya koymayı da isteyebilir, gizlemeyi de. Tüm bu etkenleri göz önünde bulundurarak, önceki bölümlerde ele aldığımız bireyin sosyal rolü, rollerin getirdiği davranış örüntüleri, habitus kavramının sosyal pratikleri etkileyişi, toplumun genelindeki davranışlara yansımaları üzerine yaptığımız gözlemlere dayanarak, çevirmenin çeviri eyleminde verdiği kararlarda (edebiyat çevirisi odaklı) çevirmen öznel kültürünün bir şekilde etkisi olduğunu varsayıyoruz.

Parlak'a göre, çeviri metinler, çevirmenlerin somutlama sürecinin bir ürünüdür. Çeviri metinler, çevirmenlerin kimliklerinin, alan bilgilerinin, geçmişlerinin, hassasiyetlerinin yani duygularının izlerini barındırırlar. Bu barındırma görünür şekilde olacağı gibi örtük bir şekilde de olabilir (2009).

Çeviri metinlerde, çevirmenin kişiliğinin ve öznel duygularının, düşüncelerinin etkisini belirten Parlak'ın, bu etkinin gizli ya da açık metin içerisinde barındırıldığına dikkat çeker. Açık ya da gizli olarak yer alan bu izler, çevirmenin erek metni oluşturduğu dilsel verilerdir.

Bu varsayımımızı uygulamada ifade edebilmek için kullanmak istediğimiz görgül veriler ise Alman edebiyat yapıtlarının çevirileri olacaktır. Çalışmamızda buraya kadar ortaya koymaya çalıştığımız varsayımlar doğrultusunda bu çeviri yapıtlar üzerinde çevirmenlerinin öznel kültürlerinin dilsel verilerini gözlemlemeyi amaçlıyoruz.

BÖLÜM 5: ÇEVİRMEN ÖZNEL KÜLTÜRÜNÜN ALMAN EDEBİYAT YAPITLARININ ÇEVİRİLERİNDE İNCELENMESİ

Edebiyat yapıtları bir birey tarafından öznel olarak oluşturulan metinlerdir. Dili sözel olarak kullanma nasıl ki bir “adlandırma” ve dile getirme” işlemi⁴¹ (Ece, 2012: 9) ise, bir edebiyat yapıtı yazmak da aynı işlemdir. Kaynak metin yazarı çevresindeki nesnelere kendi duygu ve düşüncesi doğrultusunda adlar verir. Zaten var olan nesnelere, somut veya soyut kavramlara var olan formlarının ve anlamlarının dışında yeniden öznel olan bir dilsel varoluş imkânı sunar.

Kaynak metin (edebiyat yapıtı) yazarının kendi duygu ve düşüncelerini sözcükler aracılığıyla “anlaşılabilir” ve “bilenebilir” hale getirmesi bir nevi *var olandan yeniden dile getirilene* yapılmış bir çeviridir. Yazarların insan doğasını sözcüklere çevirdiğini belirten çeviribilimci Ayşe Ece dili kullanan her birey gibi kaynak metin yazarlarının da çeviri ediminde bulunduğunu savunur (bkz. Ece, 2012: 11).

Yukarıda sözü edilen anlaşılabilir ve bilenebilir hale getirme aşaması edebiyat yazarının dış dünyasındaki somut ve soyut şeyleri, bilincinde yeniden kendine özgü bir şekilde dil ortamına dilsel öğeler aracılığıyla aktarmasından başka bir eylem değildir.

Dil dışı olanın dile getirilmesi, Nermi Uygur’a göre çeviridir. Uygur (1925-2005) “Dil ve Çeviri” başlığıyla kaleme aldığı yazısında dilin çevirici yönüne dikkat çekmiştir.

*“ Her dil, dile getirdiği şeylerin çevirisidir; dile getirilenler dile çevrilenlerdir. Dil, çevirdiklerinin toplamıdır. Bu anlamda çeviri, dil-olmayan bir şeyin dil ortamına aktarılmasıdır”*⁴²(Uygur, 2008: 38).

Bu bağlamda Edebiyat yapıtı yazarı hem içinde yaşadığı dış dünyası ve iç dünyasının tüm varlıklarını dil aracılığıyla, kendince adlandırma ve anlamlandırma yoluyla dil’e çevirerek aktarır.

⁴¹ Ece, A., Edebiyat Çevirisinin ve Çevirmenin İzinde, İstanbul, 2012

⁴² N. Uygur, Dilin Gücü, İstanbul, 2008

Burada dikkat çeken nokta dil dışı bir düzlemde var olan nesnel dil düzleminde ifade edildiklerinde ilk ortamındaki özelliklerini koruyamazlar (Ece, 2012: 10) ve onları yeniden ifade edenin yani çevirenin öznel dil kullanımı ile değişirler. Bu çevirinin doğası gereği meydana gelir (Ece, 2012: 10).

Uygur dışında çeviri araştırmacısı Ines Oseki Depre’de bir nesneyi adlandırmanın o nesneyi dil’e çevirme edimini gerçekleştirmek anlamına geldiğini belirtmektedir (Bkz. Ece, 2012: 10-11) Dünya insan aracılığıyla anlam kazanmıştır. İnsan dilin “çevirici” işlevini kullanarak dünyayı ve doğayı anlamlandırmıştır. Yazarlar da bu dünyayı kendi sözcükleriyle yeniden tasarlar ve dilin *çevirici* işlevini kullanarak edebiyat yapıtlarını yaratırlar. Edebiyat yapıtı yazarı hem doğanın kendisini hem de başta insan olmak üzere tüm canlıların doğasını sözcüklere çevirip, her dil kullanıcısı gibi çeviri ediminde bulunur. Yazar içinde bulunduğu fiziksel ortamı, doğayı, insanları ve diğer canlıları kısacası kendisini çevrelemiş tüm hayatı gözlemler ve bir okur olarak algılar. Ece’ye göre yazarlar yaşadıkları dünyayı, insan doğasını algılama sürecine bir nevi okuma işlemiyle başlar ve sözcükler aracılığıyla metin olarak ifade ederler. Ona göre yazar eylemine okur olarak başlar (Ece, 2012: 10-11).

Bu nedenledir ki; Edebiyat yapıtı başlı başına bir çeviri eylemi süreci sonrası ortaya çıkmış bir çeviri yapıttır. Dünya ve yaşamda zaten var olan somut ve soyut kavramların yazar tarafından öznel olarak algılanıp adlandırılması ve anlamlandırılması ile meydana gelen edebiyat yapıtı, doğada var olanın birey tarafından öznel bir biçimde sunulmasıdır. Bir taklittir. Yeniden yorumlamadır. Mimesis’tir.

Yazar, kuramcı ve eleştirmen Susan Sontag (1933-2004) kaynak metnin özgünlüğü ve yazarının bilincinde yeniden bir varoluş sonucu ortaya çıktığını savunur;

“... Ben, “özgün” metin diye bir şeyin bulunduğu’nu varsayıyorum. Belki ancak şimdi, fikirlerin, sağduyudan ya da yazınsal oluşumlu uygulamalara duyulan saygıdan bütünüyle yoksun kaldığı bir zamanda böyle bir şeyin dile getirilmesine gerek var. Bu varsayımı ortaya atmakla kalmıyorum; çeviri kavramının aşırı geniş tutulmaması ya da eğretilmeli olarak anlaşılması gerektiğini de öneriyorum; bu da, başka çılgınlıkların yanı sıra özgün metnin kendisinin de çeviri-bir bakıma, yazarın bilincindeki bir şeyin

“özgün çevirisi”-sayılması gerektiğini iddia etmemi sağlıyor.”⁴³ (Sontag, 1998: 135).

Edebiyat çevirmeni kaynak metin ile ilişkisine öncelikle bir okur olarak başlar. Bir alıcı olarak kaynak metinde bulunan tüm verileri öncelikle alımlaması ve algılaması gerekmektedir. Ancak çevirmenin okur kimliği ilk aşamada erek dil okurununkine benzese de ikinci aşamada değişkenlik gösterecektir. Bu aşamada çevirmen kaynak metni okurken dilsel olarak görülmeyen yananamları, kullanılan gösterge ve imgeleri dikkate alarak okur (Yücel, 2007: 99). Her metinde nesnellik bağlamında belirlenebilen ve üzerinde kesin fikirler edinilebilen bir anlam yoktur ve çeviri bu anlamın bulunup diğer bir dilde olanakları zorlayarak dile getirilmesi değildir (bkz. Kurultay, 1995) Çevirmenin kullanılan gösterge ve imgeleri dikkate alarak okuduktan sonra kaynak metin verilerini bağlı buldukları dil kültürün somut zincirlerinden yani sözcüklerden kurtararak, zihninde erek dil/kültür öğelerini dikkate alarak yeniden yorumlama ve anlamlandırma süreci başlar.

Çevirmenin, kendi düşünsel yanıyla, öznel kültürü ile soyutlaması, zihninde yeniden adlandırması, anlamlandırması ve Nermi Uygur’un ifadesinde olduğu gibi kendi dil düzleminde yeniden inşa etmesi gerekmektedir. Bu süreç çevirmenin kaynak metni, öznel kültürü ile yorumlama sürecidir. Ece’ye göre çevirmen, kaynak metin yazarının bir okur olarak başlayıp sözcüklerle ifade etmesi sonucu ortaya çıkan metni okurken öncelikle zihninde, kendi birikimleri ışığında ve farklı bir dilde kâğıda geçirerek yeniden yazarlar (Ece, 2012: 15-16).

Bu süreçte çevirmen kendine özgü bir dil kullanımı ve seçimler ile meydana getireceği metne etki eder. *Dil kullanımı çeviribilimci Faruk Yücel (1966-) tarafından kişisel, kültürel, toplumsal ve tarihsel bir olgu olarak nitelendirilmektedir* (Yücel, 2007: 94). Çevirmen alımlama ve yorumlama aşamasıyla bilişsel olarak başlattığı süreci öznel söz kullanımıyla kendi dil dizgesinde yeniden özgün bir metin oluşturarak bitirir (krş. Yücel, 2007: 94).

⁴³ Sontag, S., *Çevrilmek*, Kitap-lık, Yapı Kredi Yay.,1998 Yaz-Sayı 33

Görüldüğü gibi çevirmen kaynak metine ile ilk yaklaşımında bir okur olarak eylemde bulunurken daha sonra ki aşamada “hermeneutik” bir yaklaşımla yorumlayıcı eylemde bulunur. Çevirmenin kaynak metinden alımladıklarını kendince yorumlayarak erek metni oluşturduğu konusunda Yücel; “Çevirinin aktarım sürecinde ise, çevirmen, kaynak metinde algılayabildiği olası anlamları erek dile aktarmaya çalışır. Fakat çevirmen burada erek metni oluştururken kaynak metinden farklı olarak kendi dilsel anlamlarını ve anlatımını erek metne yansıtır.” diyerek çevirmenin dilsel bağlamda öznel kararlarına dikkat çeker (Yücel, 2007: 99).

Çeviri eylemi sürecinde çevirmene okur olarak yaklaşarak edebiyat inceleme yöntemlerinden “Alımlama Estetiği” ile de tespitlerde bulunmanın doğruluğuna inanıyoruz. Çevirmenin çeviri sürecinde geçirdiği bilişsel süreç içerisinde ve sonrasında erek metni oluştururken kaynak metne yaklaşımında öznel kültürü ile gerçekleştirdiği yorumlayıcı eylemden dolayı “hermeneutik” çerçevesinde çeviri eylemine bilimsel inceleme yöntemleriyle yaklaşmak ve ona göre çıkarımlarda bulunmak doğru olacaktır.

Kaynak metni çevirme görevi verilmiş veya bunu kendine görev edinmiş edebiyat çevirmeni, metinle ilk ilişkisini bir okur olarak kurduğu herkesçe kabul görmektedir. Kaynak metni ilk kez okuyan ve kendi duygu/düşünce ortamında değerlendiren çevirmen aynı zamanda profesyonel çevirmen kimliğinin getirdiği donanım ve geliştirdiği çevirmenlik yetileriyle bir “Alımlama” sürecine girecektir. Bu süreç içerisinde kaynak metnin dâhil olduğu dizgeye ait özellikler çevirmenin çeviri stratejisini belirlemeye başlaması için ona ilk hareketi verecektir.

Öncelikle bu iki edebiyat inceleme yöntemini neden çalışmamızda kullandığımızı açıklamak gereklidir. Çeviri yapıt kaynak metinden bağımsız yeniden oluşturulmuş başlı başına bir metindir. Çalışmamızda savunduğumuz savlar, çalışmamızın nesnesi olan çeviri edebiyat yapıtları üzerinde somutlaştırılmaya çalışılacaktır. Çeviri edebi yapıtların başlı başına birer edebiyat eseri olması ve eserin kendini esas alan edebiyat inceleme yöntemleri⁴⁴ (Aytaç, 2001: 88) arasında yer almaları nedeniyle “Alımlama Estetiği” ve “Yorumlayıcı İnceleme” yöntemlerini bu çalışmaya dâhil etmek uygun görülmüştür.

⁴⁴ Aytaç, G., *Karşılaştırmalı Edebiyat Bilimi*, Ankara, 2001

Çevirmenin çeviri sürecinde öznel kültürü, bilişsel süreci, alımlama aşaması ve yorumlayıcı eylemleriyle nasıl bir çeviri eylemi gerçekleştirdiği yönündeki düşüncelerimize geçmeden önce “Alımlama Estetiği” ve “Yorumlayıcı İnceleme-Hermeneutik” yöntemlerini açıklamakta yarar vardır.

Alımlama Estetiği (Rezeptionsästhetik), edebi eserin okurun algılamasına dayandığı görüşünü savunan bir inceleme yöntemidir (Aytaç, 2001: 90). 1960’ların sonlarından itibaren edebiyat eserlerinin anlamı ve yorumu bağlamında okurun işlevini inceleyen bir kuramlar bütünüdür⁴⁵ (2008: 240) Moran’a göre Alımlama kuramı doğrudan anlam sorununa değinir ve esere anlamını kimin yüklediğini sorgular. Yazar mı? Sözcükler mi? Yoksa okur mu? Bu sorgunun duygusal bir sorundan ortaya çıkmadığını belirten Moran, düşünsel ve bilgisel bir sorun olduğuna dikkat çeker ve alımlama kuramının yorumbilim bağlamında ortaya konduğunu söyler (Moran, 2008: 240).

Yine aynı bağlamda “Çeviri Eleştirisi Kuramının Temelleri” adlı kitabında Muharrem Tosun alımlama kuramına, çeviribilim ve çeviri kuramı için çok önemli olması ve çevirmenin kaynak metni okuyup anlaması, anlamlandırması sürecini en iyi şekilde yansıtan kuram olması bakımından dikkat çeker. Tosun da, Moran gibi alımlama kuramının duygu sorunu ile değil düşünsel/bilgisel bir sorun odaklı işlediğini ve anlam sorununa eğildiğini belirtir⁴⁶ (2007: 241).

Moran’ın açıklamaları çalışmamızın bu aşaması için önem teşkil etmektedir. Çevirmen öznel kültürü doğrultusunda öncelikle bir okur olarak görülen çevirmen çeviri sürecine okur olarak başlar, geçireceği bilişsel süreç sonrası yorumlayan olarak bitirir bu süreci. Kaynak metnin somut sözcüklerinden koparacağı “anlamı” öncelikle algılamaya, sınıflandırmaya, sonra kendi zihninde öznel kültürü ile soyutlayacak olan çevirmen son aşamada yine öznel kültürünü ve profesyonel olarak bilgi ve yetilerini kullanarak somut bir erek metin oluşturacaktır. Çevirmenin okurluğu sadece tek kişilik bir okurluk değil, erek kitlenin tüm verilerinin olduğu çok yönlü işlevsel bir okurluktur. Moran, okurun alımlamasına ilişkin şöyle der;

⁴⁵ B. Moran, Edebiyat Kuramları ve Eleştiri, İstanbul, 2008.

⁴⁶ M. Tosun, Çeviri Eleştirisi Kuramının Temelleri, Sakarya, 2007.

“Bu okur bir kişi değil, kodların toplandığı anlam kazandığı bir işlevdi.”
(Moran, 2008: 241).

Moran’ın da belirttiği “işlev” ve “kod”, çeviri sürecinde çevirmenin alımlama sonrası yaşadığı bilişsel sürece ve öznel olarak yorumlayıcı olarak biten çeviri eylemine örnek olması bakımından önemlidir. Çevirmenin çeviri sürecinde geçirdiği bilişsel sürece değinmiş ve Hönig’in “refleks-refleksiyon” aşamalarının yanı sıra refleksiv yani yeniden dönüşme aşamasıyla da açıklamaya çalışmıştık.

Parlak’ın bildirdiğine göre, çevirmenin okurluğu diğer okurlarinkinden farklıdır. Onunkisi, somutlaşmış bir deneyim olarak, tarihsel ve kültürel koşullara, kaynak dille ilişkisiyle başlayan bu okurluk süreci, çevirmenin somutlama sürecinde erek dil ile gireceği ve kendi kimliğinin, alan bilgisinin, duyarlılıklarının ve tarihselliğinin de etkili olacağı ilişki bağlamında farklılık arz edecektir (bkz. Parlak, 2009)

Alımlama estetiğinin öncülerinden Wolfgang Iser’e göre edebiyat eserinin iki kutbu vardır. Bunlardan ilki kaynak metin yazarının meydana getirdiği metindir, ikincisi okurun yaptığı somutlamadır. Iser ilkini “artistik” ikincisini de “estetik” olarak tanımlar (Moran, 2008: 242).

Iser’in bu tanımından yola çıkarak daha önce çevirmenin kaynak metni öncelikle sözcüklerinden kurtarmak için soyutladığını ve kendi öznel kültürü doğrultusunda bilişsel bir süreç sonunda yeniden somutlayarak yeni bir metne dönüştürdüğünü belirtelim ve Parlak’ın çeviri metni, çevirmenin somutlama sürecinin ürünü olarak gördüğünü hatırlatalım (bkz. Parlak, 2009).

Çevirmenin okur olarak alımlama süreci sonunda yorumlayıcı bir gözlemlerle kendi metnini ortaya koyuyor olmasının, çeviri edebiyat eserlerinin değerlendirilmesinde Alımlama Estetiği ve Hermeneutik (Yorumsama) yöntemlerinin birlikte ele alınmasının gerekliliğini gösterdiğine inanıyoruz.

İnceleme yöntemi olarak Hermeneutik’i ele almadan önce tarihsel sürece değinmek yerinde olur. Antik Yunanda, dili ve yazıyı Hermes’in bulduğu söylenir. Hermes, dilin

yaratıcısı olmakla kalmaz aynı zamanda kanatlı ayaklarıyla, tanrılar ve insanlar arasındaki iletişimi de sağlar.

Kurt Mueller-Vollmer, antik Yunan'daki Hermes mitinden, kimi terimlerim türediğini belirtir. Ona göre “dil beceresi, iletişim, söylem, anlama, yorum” gibi modern terimlerin çıkış kaynağı Hermes mitidir⁴⁷ (Kurt-Mueller-Vollmer, 1994: 1). Çünkü Hermes, tıpkı kaynak ve erek metin yazar ve okurları gibi birbirine dilsel olarak yabancı olan tanrılar ve insanlar arasında iletişimi sağlar.

Gadamer'e göre Hermes, tanrılarının mesajlarını, ölümlülere çevirirken erek okur odaklı bir yaklaşım sergiler.

*“Tanrılarının habercisi/mesajcısı/elçisi Hermes tanrılarının mesajlarını ölümlülere iletir. Ne var ki onun bildikleri hiç de tanrılarının mesajlarının dümdüz bir aktarımı değildir; tanrısal uyrukların birer açıklamasıdır. Öyle ki Hermes bunları ölümlülerin diline, onların anlayabilecekleri şekilde çeviri.”*⁴⁸ (Gadamer, 2003: 13).

Hermes, iletişim sağlayıcı eylemi sırasında, çevirideki erek dil/okur odaklı bir anlayışla davranmakta. Burada önemli olan nokta “anlam”dır. Gadamer, Hermeneutik etkinliğinin daima bir başka “dünya”ya ait bir anlam bağlamını o an içinde yaşanan dünyaya aktarma/çevirme etkinliği olduğunu savunur (Gadamer, 2003: 14).

Hermes'in tanrılardan aldığı mesajları insanlara götürürken, mesajı insanların diline çevirmesi ve çeviri sırasında mesajın anlamını yorumlamasından bugünkü Hermeneutik'in anlamı ortaya çıkar. Alan insanlarınca kabul edilen de, edebiyat çevirileri başta olmak üzere içerisinde **öznellik bulunan tüm metin türlerinin çevirilerinin amacının ‘anlam’ı ortaya çıkarmak** olduğudur.

⁴⁷ Kurt-Mueller-Vollmer, “Introduction: Language, Mind, and Artifact: An Outline of Hermeneutic Theory Since The Enlightenment,” The Hermeneutic Reader. Ed.: Kurt-Mueller-Vollmer (New York: The Continuum Company, 1994)

⁴⁸ H.G. Gadamer, “Hermeneutik”, Hermeneutik Üzerine Yazılar. Der. ve çev.: Doğan Özlem, İnkılap Kitabevi İstanbul, 2003.

Yorumlayıcı İnceleme (Hermeneutik) Yöntemi eserin belirleyici ögesinin yazarın genellikle bilinçsiz eğilimine bağlı olduğu ve yorumlanarak ortaya çıkarılacağını savunur (Baytekin, 2006: 132).

Yorumbilim, anlama koşullarını ve yöntemini araştıran bir öğretilerdir (Sayın, 1999: 11) Smith, Hermeneutik kavramının eğilimine ilişkin için şöyle demektedir;

“Bir alan olarak hermeneutik, anlam ve karşılıklı kavrayışa ilişkin meseleler ile ilgilidir. Geleneksel olarak yönelimde öznel, hümanistik, bireyselci, estetik, felsefi ve fenomenolojik olma eğilimindedir” (Smith, 2007: 267).

Görüldüğü gibi yorumlayıcı incelemenin öznel bir eğilim olduğunun altını çizen Smith’in bu görüşünün ardından çevirmenin öznel kültürünün çeviri sürecinde ne kadar etkili olduğunu ve **çeviri yapının çevirmenin öznel yargıları ve karar mekanizmasıyla oluştuğunu** yeniden belirtmekte yarar vardır.

Smith, alman felsefeci Wilhelm Dilthey’in çalışmalarına değinir ve Hermeneutik hakkında yorumun sadece birinin kafasındakileri edinmek olmadığını, aynı zamanda bunların içerisinde işlediği entelektüel durumun ve toplumsal ortamın kuruluşunu da gerektirebildiğini vurguladığını belirtir. Hermeneutik’in geniş bir kültürel inceleme ile uyumlu olduğunu belirtir (Smith, 2007: 268).

Bu çalışmada hermeneutik inceleme yöntemini de seçmemizin nedeni birkaç temele dayanmaktadır. Hermeneutik; anlaşılana yorumlama sanatıdır. Anlama, bu bağlamda merkezinde yer almaktadır. Bu daha önce belirttiğimiz Alımlama Estetiği inceleme yöntemi ile aynı düzlemde kullanılması gerekliliğini güçlendirmektedir. Hermeneutik, dar bir alanla sınırlı değildir.

Jürgen Habermas, hermeneutiğin evrensel bir anlayışla gerçekleştiğini ve zorunluluğunu ifade etmiştir:

“Anlama ve kendisini anlaşılır kılma sanatı, doğal dilin araçlarının ilkece herhangi bir sembolik kompleks, ancak başlangıçta ortaya çıkabilen

yabancı ve ulaşılmaz anlamını açıklamakta yeterli olduğu karakteristik kavrayışlarıyla bir felsefi hermeneutik sağlar”⁴⁹ (Habermas, 2002: 232).

Gadamer’e göre Hermeneutik, iki birey arasında kültürel, bireysel ve sosyal farklılıklardan oluşmuş *yabancılaşma* anlayışını azaltmaktadır.

“Hermeneutik’in ödevi, bir tin ile başka bir tinin arasındaki toplumsal ve zamansal uzamlarda köprü kurmaktan ibaret. Hermeneutik, uzamda bir ruhtan başka bir ruha kadar köprü kurarak yabancılaşma derecesini azaltıyor”⁵⁰ (Gadamer, 2001: 12).

Gadamer tarafından ifade edilmiş olan *yabancılaşmayı azaltmak* anlayışı hermeneutik ve alımlama estetiği düzleminde inkâr edilemez bir saptama. Karşı tarafı anlamak için bireysel veya sosyal empati kurulması mutlak bir gerçektir. Bu empati kurma çabası bireyin kendisini karşısında bulunan kendisinden farklı duygu ve düşün dünyasına sahip bireyi anlama çabası içerisinde kaçınılmaz bir yoldur. Ancak çeviri bağlamında düşünüldüğünde bu empati kurma ve kendisini karşı tarafın yerine koyma eylemi sonucunda, gerçekleştirilecek çeviri eylemlerinde erek metni karşı tarafın tinsel özellikleriyle meydana getirileceği gibi bir anlam çıkartılmaması gerekir.

Çünkü öznel duygu ve düşüncelerle oluşturulmuş her edebiyat çevirisi kaynak metin yazarının değil, aksine bu öznelliğe sahip olan çevirmenin erek kültür ve onun tüm unsurlarından etkilenerek, öznel kültürü aracılığıyla, yorumlayarak yeniden inşa ederek oluşturulmuş başlı başına yeni bir yapıt olarak kabul edilebilir. Even-Zohar’ın Çoğul Dizge Kuramında erek metinleri, başlı başına ayrı bir dizge olarak gördüğü ve kaynak taraftan ayrı olarak değerlendirilmesi gerektiğini söylediğini hatırlamak yerinde olacaktır.

⁴⁹ J.Habermas, Hermeneutiğin Evrensellik Talebi, HHD, s.232.

⁵⁰ H.G. Gadamer, Estetik ve Hermeneutik, “Hermeneutik ve Poetik”, 2001

Çevirmen ve kaynak metin yazarı iki ayrı düşünsel dünyası olan birbirinden farklı birer öznel kültür sahibi bireydir. Felsefî açıdan iki ayrı “tin”dirler. Hermeneutik, “tin” üzerine inşa edilmiş yapıtları anlamayı amaçlar. Bu amaç doğrultusunda kendini ve başkasını anlamaya çalışarak yorumlama sürecini başlatır ve devam ettirir. Çevirmen kaynak metin yazarını, onun somutlaştırıp meydana getirdiği yapıtta arar, anlamaya ve yorumlamaya çabalar. Ancak bu bağ kurma çabası öznel kültür farklılığı nedeniyle, karşılıklı birebir uyum çabası olarak algılanmamalıdır.

Edebiyat çevirmeni, öznel duygu ve düşüncelerle oluşturulmuş, kaynak metin yazarının dile getirilebilmiş veya getirilememiş iç dünyası, hayal gücü gibi en öznel taraflarınca bezenmiş metni, kendi öznel duygu ve düşünce yapısıyla, iç dünyası ile hayal gücü aracılığıyla algılamaya, anlamaya ve bilişsel bir süreç içerisinde somutlayarak yorumlamaya çalışır.

Bu çaba profesyonel edebiyat çevirmenini, kaynak metinde yazarın kelimelerinden öte, metnin oluşturulduğu veya konu edildiği sosyo-kültürel ortamı anlayamaya, anlamlandırmaya yöneltir. Yeniden ifade edebilecek derecede hem mesleki hem de kültürlerarası donanım, bilgi, yetenek, tecrübeye sahip olan ve olması gereken edebiyat çevirmeninin sahip olduğu tüm bu özellikler çevirmenin öznel kültürünü oluşturur. Çevirmen öznel kültürünü kendisine bir kılavuz ve karar mekanizması olarak işlevsel bir şekilde çevirinin her aşamasında yani hem öncesinde, hem sürecinde hem de sonrasında kullanır.

Kaynak metin yazarının pratik yaşamı içerisinde geliştirdiği ve kişiliğinde yer etmiş olan ilgileri vardır. Tüm bunların katkısıyla yetilerini, edebi yönünü ve öznel kültürünü kullanarak ortaya çıkardığı kaynak metnin, çevirmen tarafından öncelikle anlaşılması gerekmektedir.

Dilthey’e göre;

“Anlama öncelikle pratik yaşamının ilgileri içinde ortaya çıkar”⁵¹ (Bollnow, 1995: 104).

Dilthey’in ifadesinden yola çıkarak, çevirmenin de ilgilerinin kaynak metnin oluşumunda yazarı tarafından mutlak surette içerisine katılmış olan pratik yaşamın ilgilerine benzerlik göstermesi gerekir.

Sayın’a göre edebi metinlerin yorumlanmasının bir önanlama gerektiren süreç olduğunu belirtir. Metnin alımlanması ve yorumbilimsel anlamda okur olarak iletişime geçilmesi aşamasında önce geniş söylem bağıntılarının algılandığına dikkat çeker. Yani önce okur kendi ön anlamasının oluşturduğu bir bağlamdan yola çıkar ve metnin bu bağlam açısından anlam kazandığını varsayar. Ancak bu varsayım geçicidir. Okumanın ileri aşamalarında, önanlamanın oluşturduğu bu varsayımın doğru ya da yanlış olduğu ortaya çıkar. Böylelikle okuma sırasındaki anlamlandırmada okur düzeltiler yaparak okumasına deva eder ve yeni varsayımlara varır. Okumanın sonuna kadar bu süreç devam eder. Varsayımların tümü düzeltilerle birlikte son bir genel varsayımına varılır. Bu varsayım da, okuyanın yani kişinin kendi bilgi ve kültür birikimine, metnin olduğu ve onu etkileyen geleneği (kültürü) kavrama oranına göre değişecek bir varsayım olacaktır (bkz.Sayın, 1999: 18-19).

Açıklamaya çalışılan tüm bu konular ışığında bu çalışma çevirmenin kendi yeteneği ile öznel kültürü demeyi tercih ettiğimiz karar mekanizması doğrultusunda yapmış olduğu edebi eser çevirileri üzerinden gözlemlerde bulunmak amaçlı olarak devam edecek. Edebiyat çevirmenini, çeviri edebi eserler üzerinde bu çalışmada ortaya koyulan savlar doğrultusunda gözlemlerken çevirmenin öznel kültürü perspektifinden yaptığı alımlama ve yorumlama aşamalarını önemsenmektedir. Nasıl ki çevirmenin kaynak metni yorumlama sürecini heremeneutik bağlamında ele alınacaksa, bu çalışmada bir nevi çeviri edebi eser ve çevirmeni üzerine hermeneutik bir anlayışla gözlem yapmaya dayalıdır.

⁵¹ O.F.Bollnow, İfade ve Anlama, Hermeneutik Üzerine Yazılar, çeviren ve derleyen Doğan Özlem, Ark Yayı, 1995, Ankara, s. 104.

Gadamer'e göre;

“Hermeneutik, bilimsel yöntemin veya bir bilimler grubunu tanımlamasından ziyade, doğal insan yeteneğine değinmektedir” (1988, 114).⁵²

Çağdaş hermeneutik (yorumbilim), söz ve yazıyla olan ilişkisi çerçevesinde insanın dünya ile alışverişini, sorgulama ve değerlendirme çabalarından ibaret felsefedir. İnsan ürünü olan ve insan tarafından anlamlandırılmış olan her şeyin anlaşılması için ortaya konmuştur.

Şimdiye kadar değinilen savların edebiyat eserlerinin çevirilerinde nasıl ve hangi yöntemlerle gözlemleneceğine dair örnekler vermek yerinde olacaktır.

Edebi metin, dilsel ve genele yayılmış insan merkezli özelliklerin, soyut/somut erdem ve kavramların varlığı nedeniyle, okuyucusu ve yorumcusuyla konuşur, iletişime geçer. Bu karşılıklı bir iletişim ve konuşmadır. Her okumada, yorumlayıcı anlamlandırma ve yorumlama sırasında metinle konuşur.

Unutulmamalıdır ki; edebi metinler ne bir kere yazılırlar ne de anlam olarak tamamlanırlar. Her bir okur tarafından okunduğunda anlam yeniden ve yeniden inşa edilir. Bu sebeptendir ki, edebi metin birçok yorumcu, okur, inceleme yöntemi veya edebi akım tarafından her seferinde yeni ve özgün bir şekilde yorumlanabilir.

Burada üzerinde durulması gereken kaynak yazarın kurmaca dünyasının simgeler üzerine kurulmuş bir düzenini, çevirmenin nasıl alımlayacağı, kendi kurmaca dünyasında nasıl yorumlayacağıdır.

Sayın'ın bildirdiğine göre; yazın bu anlamda, yaşam dünyasında deneyimlere bir süreliğine ara verilerek, içinde oluşan dünyadan bağımsız göstergeler dünyasına, yazı aracılığıyla saptananların aktarılması demektir (1999: 28). Kurmaca dünya, deneyim

⁵² H.G. Gadamer, *Hermeneutics as a Theoretical and Praktical Task*, “Reason in the Age of Science” The MIT Press, Cambridge, London , 1988.

dünyasından koparılan algı ve göstergelerin yeni bir düşdünyasına taşınarak yeniden oluşturulmasıdır.

Sayın, edebiyat metinlerinin dil tarafından ve bir “yapıcı” tarafından oluşturulduğuna dikkat çeker. Belli bir toplumda, belli koşullarda bir yaşam içerisinde, tamamen kendine özgü algılarıyla yaşamıyla baş etmeye çalışır. Bu sırada düşgücünün yardımı ve dil aracılığıyla bir evren kurar yeniden, ikinci ve yeni bir dünya. Deneyim dünyasında yani yaşamda olduğu gibi burada da eylemde bulunur. Dil aracılığıyla oluşan simgesel eylemlerdir bunlar ve gerçekten kopmuş olarak var olurlar. Kurmaca dünyadaki nesnenin gerçek dünyada bir eşdeğerinin olmamasından ötürü, deneyim dünyamıza sadece göndermelerde bulunabilir bu eylemler. Ancak okurun yazın yapıyla girdiği yorumbilimsel iletişimde, okurun anlamlandırma eylemi ve çabasıyla, anlam artık okura birlikte oluşur (1999: 29-30).

Edebi metinler canlı birer organizma, hatta insan gibi zamansal çizgide tekrar tekrar konuşur. Yeniden ele alınma her bir yorumlayıcının (her okurun) metnin içerisinde kaynak metin yazarı tarafından kullanılmış veya dile aktarılmış imgelere kendince yeniden anlam yüklemesi ve yorumlaması yoluyla gerçekleşir.

Okurun imgeyi öznel olarak anlamlandırması sadece kaynak metin yazarından farklı olarak gerçekleşmez. Diğer tüm okurların o imgeyi farklı okuması gibi öznel bir alımlama ve anlama söz konusudur. Çeviri de öznelliğin önemini ve bu tez çalışmasında ortaya konmaya çalışılan çevirmen öznel kültürünün neden “öznel” olduğu yönünde yoğunlaştığını, yukarıda ele alınan, metinleri alımlama ve yorumlama süreçlerinin etkinliğini anlatabilmek için tarihsel bir kanıtı yeniden gözler önüne sermekte fayda var.

Martin Luther ve Protestanlık. Evet, Luther’in hayat hikâyesi öznel kültüre, özellikle çevirmen öznel kültürüne, metinlerin çevirilerinde alımlama ve yorumlanmasına iyi ve açıklayıcı bir örnektir.

Bilindiği gibi, Martin Luther; 10 Kasım 1483 ile 18 Şubat 1546 tarihleri arasında yaşamış Alman keşiş, teolog ve üniversite profesörüdür. Aynı zamanda Protestanlığın babası ve Lüterciliği yayan kişi olarak kabul edilir. Tez çalışmamızın merkezinde yer

alan öznel kültür kavramı ile olan bağıntısını açıklamadan önce, kendisi ve yaptıkları ilgili zaten herkesçe bilinenleri yeniden belirtmek yerinde olacaktır.

Luther, üniversite okumuş, doktorasını yapmış oldukça eğitilmiş biri iken, bir olay sonrası dini eğilim göstererek keşiş ve papaz olmuştur. Uzun yıllar Katolik kilisesinde papazlık eğitimi almış Katolik bir din adamı olan Luther manastırdaki günlerinden beri sorguladığı bu kilisenin yaptırım gücüne karşı bir eleştiri tezi yazdı. Martin Luther'in bu tezleri Wittenberg Saray Kilisesi'nin kapısına astığı yönündeki rivayet kanıtlanmış olmamasına rağmen, Almanya'da ve civar ülkelerde hızla yayıldı. Katolik kilisenin ve din adamlarının yaptırım güçlerinin azalmasına yol açan bu olay bütün reform hareketinin de başlangıcı oldu. Protesto amaçlı yapılan bu hareketten sonra, Hristiyanlık içerisinde Protestanlık mezhebi doğdu. Hristiyan kişinin özgürlüğünü dile getiren bu protesto özünde aklını kullanan özgür birey yani Freiheit (Özgürlük) kavramı vardı. Luther; kutsal metinler ve akıl yoluyla ikna edilmediği sürece papalar ve konsillerin otoritesini kabul etmeyeceğini bildirdi. Sonra tamamen İncil'i tercüme etmeye başlayan Luther'in öğretileri doğrultusunda köylüler ekonomik koşulların iyileştirilmesi adına ayaklandı. Toplumsal değişimler yaşanarak Hristiyanlıkta tek mezhep olan Katolik dünyanın sarsılmasına ve ortaya başka bir mezhebin çıkmasına yol açan bu eylem, aslında bir kaynak metnin, biri tarafından öznel şekilde algılanarak yorumlanmasından başka bir şey değildi.

Luther'in bu önemli ve etkili çeviri eyleminin kuvvetini kendisinin öznel kültüründe aramak doğru olacaktır. Luther diğer papazlarla aynı eğitimi almış, aynı doktrinleri öğrenmiş ve aynı kültür ortamında yani kilisenin gölgesinde yetişmiş bir din adamıyken neden bu denli bir farkla İncili ve Katolik doktrinleri yorumlamış ve aktarmıştır? Bunun nedeni Luther'in kişiliğinin sadece din ortamlarında oluşmamış ve gelişmemiş olması ve de kendisinin öznelidir. Mücadeleci yapısıyla en büyük güç olan Katolik dünyanın endüljansına karşı gelen Luther, Hristiyan dünyasının İslamiyet'e ve Türklere karşı savaşması gerektiği yönünde büyük mücadeleler de vermiştir. Bu onun kişiliğinin göstergeleridir.

Luther'in endüljans uygulamasına karşı tezleri, savaflara ve şiddete varacak kadar kuvvetli reform hareketine ve Avrupa'da o zamana kadar tek mezhep olan Katolikliğin

bölünmesine yol açtığı gibi Reform Kiliseleri adı verilen yeni oluşumların doğmasına da önayak olmuştur. Öznel kültürün, çeviri aracılığıyla erek metinler üzerinden nasıl bir toplumsal etki sağlayabileceğinin en kuvvetli örneklerinden bir de Luther'in İncil çevirileridir.

Luther'in çeviri anlayışında özgünlüğün ve çevirmenin erek kültüre olan yakınlığının⁵³ önemi hususunda Stolze şöyle demektedir;

“Alman İncil çevirmeni Martin Luther (1458-1546) daha sonra kutsal yazılar bağlamında bile özgün çeviri taraftarıydı: “rem tene, verba sequuntur” (sen konuyu yakaladıktan sonra, sözcükler bunu kendiliğinden izler). Martin Luther'e göre, çevirinin doğru etkiyi yaratabilmesi için, çevirmenin, ifadenin özüne yönelik içsel bir yakınlık duyması ve metin bütünlüğünün ritim ve melodisine ilişkin hassas bir dil duygusu geliştirmesi önemliydi” (2013: 25).

Görüldüğü gibi Luther, İncil'i kendince yorumlayarak, o güne değin binlerce kez yorumlanmış olan Hristiyanlık öğretilerini, öznel kültürü ile algılamış, yorumlayıp yeniden dile aktarmış ve öznel fikirleri, kararları, tercihleri ile toplumsal büyük bir etkinin başlamasına neden olmuştur. Kendine özgü bir çeviriyle yeniden dile aktardığı dini bilgilerin önceki aktarımlardan veya versiyonlarından farkı Luther'in öznel kültür süzgecinden geçmiş olmaları ve bu öznel kültür tarafından yeniden yorumlanmış olmalarından kaynaklanıyor olduğu söylenebilir. Bu ölçüde sosyolojik, teolojik, dilsel, tarihsel ve politik sonuçlar doğuran bir hareketin en büyük etkeni, bireyin kendine özgü alımlama ve yorumlama gücünü de içinde barındıran ve kendisine “tek” olma özelliğini kazandıran “öznel kültür” kavramıdır.

Luther'in İncil'i öznel kültürü ve anlayışı doğrultusunda çevirdiğinin, çevirisinin bir amacı olduğunun ve bu amacın onun kişiliğinden geldiğinin en güzel kanıtı bizzat Luther'in kendisinin ifadelerinden rahatlıkla anlaşılabilir. Ayrıca yukarıda

⁵³ Bireyin içerisinde doğup büyüdüğü, yetiştiği, geliştiği ve kişiliğinin şekillendiği kültüre aşinalığı ve onun üzerine bilgi birikimi kastedilmiştir. (Y.N)

bahsettiğimiz, çevirmenin erek kültüre olan içsel yakınlığının önemi de böylelikle ortaya çıkıyor gibidir.

“... evdeki anaya, sokaklardaki veletlere ve pazardaki sıradan halka sormak, nasıl konuştuklarını anlamak için onların ağızlarına bakmak lazım, bunun ardından çeviri yapmak lazım; ancak o zaman söyleneni anlarlar ve Almanca konuşulduğunu fark ederler (Stolze, 2013: 25).”

Çevirmen öznel kültürü tarih boyunca çeviri alanında sadece eserler üzerinde kendini göstermekle kalmaz, çeviri tarihini ve bağıl alanların tarihini de etkileyen kuramların ortaya çıkmasına yol açmıştır. Cicero veya Hieronymus’un çeviri üzerine düşüncelerinden ortaya çıkan kuramlar, her ikisinin de öznel kültürleri aracılığıyla ortaya koydukları savlardan başka bir şeyler değildir.

Nasıl ki Luther, döneminin birçok din adamı gibi aynı kültür ortamında yetişmiş, aynı dini eğitimi almış, aynı kurallar bütünüyle yetiştirilmiş olmasına rağmen Latince’den Almancaya yapmış olduğu dini metin tercümelemleri, kendine özgü algılama ve yorumlamaları sonucu ortaya çıkmıştır. Luther, her bireyde olduğu gibi tüm ortak, sosyal, aile, okul, dil, eğitim gibi unsurların bütününden oluşan kültür ortamında şekillenen kişiliğinin, başka bir bireyde aynısının olmadığı kendine özgü yanları ve özelliklerinin de dâhil olduğu öznel kültürüyle Protestanlığa giden bu akımın öncülüğünü yapacak değerlendirmeler sonucu ortaya metinler koymuştur.

Aynı durum, Hieronymus, Cicero için de geçerlidir. Cicero’nun amaca yönelik anlayışı doğrultusunda erek toplumu ve durumu dikkate alması da bu öznel kültür sayesinde verilmiş bir karar ve geliştirilmiş bir kuramdır. Çeviriye bakışını, diğer çağdaş ve Romalı çevirmenlere göre farklı kılan, onu özel yapan doğuştan getirdiği özellikleriyle, sonradan kazandıklarının Cicero’ya özgü olan yanlarıyla harmanlanıp ortaya çıkan öznel kültürüdür.

Benzer şekilde Hieronymus'un da gerek kutsal gerekse diğer metinlere karşı yaklaşımının özneliği, kendi kişiliğinin davranış sergileme ve karar mekanizması olan öznel kültüründen ileri gelmektedir. Her çevirmende olduğu gibi.

Bu durum tüm edebiyat çevirmenleri için geçerlidir. Bu durumun kanıtlarını daha doğrusu izlerini her edebi çeviri yapıtta görmek, az veya çok mümkündür. Buradaki oran, çevirmenin kendisi dışında gelişen etkenlerden ne denli etkilendiğine veya onlara ne denli biat ettiğine bağlı olarak değişmektedir. Bilindiği üzere bu etkenler, işverenin talepleri, yayınevleri ilkeleri, çevirinin amacı ve önemi, çeviri sürecinin baskı altında tutulması, politik veya sosyolojik nedenler olabilmektedir.

Edebiyat çevirilerinde çevirmen tarafından seçilmiş sözcük ve sözcük grupları, tercih edilen anlatım dili, kaynak metne veya erek etkenlere bağlılık, eksiltme veya ekleme gibi genel görünen ancak uygulanması sırasında öznel müdahalelerle spesifikleşen çeviri eylemleri çeviri metin içerisinde tıpkı bu çalışmanın inceleme bölümünde verilen örnekler gibi kendisini bir şekilde belli edecektir.

Bu izler, Necatigil çevirilerinde (Erkurt, 2004)⁵⁴ de kendini göstereceği gibi, Şipal'de de, Cemal'de de kendini gösterecektir. Çevirilerinin sayısı ve niteliği fazla olan çevirmenlerin, çeviri yapıtlardaki izi, bir yüzey üzerindeki kabartmalar gibi açıkça belli olabileceken, çevirmenliği, çeviri yapıt sayısı ve nitelik bağlamında az veya yeni olan çevirmenlerde daha hafif bir şekilde kendini belli edeceği herkesçe kabul edilecek bir durumdur. Çünkü birey her yaptığı işi tekrarladıkça, yeteneği ve yatkınlığıyla orantılı olarak, o işte tecrübe kazanacaktır. Bilindiği üzere tecrübe beraberinde ustalığı getirmektedir.

Çevirmen de bir okur olarak yorumlayıcı bir şekilde kaynak metne yaklaştığında kaynak dil unsurlarını, imgeleri yeniden ve öznel kültürü ile anlamlandırır ve yorumlama süreci başlar. Bu nedenle çalışmamızda çeviri eserler üzerindeki gözlemlerimiz erek metindeki dilsel unsurlar yani cümleler ve imgeler üzerinde durularak yapılmaya çalışılacaktır.

⁵⁴ Ayrıntılı bilgi için bkz.; Erkurt, G.Ş., (2004) "Und sagte kein einziges Wort" Adlı Yapıtının Çeviribilimsel İncelemesi" Sakarya Üniversitesi-Sosyal Bilimler Enstitüsü- Alman Dili Ve Edebiyatı ABD- Yüksek Lisans Tezi, Sakarya.

Erek metin incelemelerine geçmeden önce metinler ve okurları üzerine hatırlanması gereken birkaç hususa dikkat çekmek yerinde olacaktır. Çevirmen üzerine olan bir çalışmada bu hususları açıklamak kaçınılmazdır. Çünkü çevirmen de bir okurdur. Ayrıca çalışmamızda sıkça metinlerdeki ipuçlarıyla ilgili dile getirdiğimiz inceleme anlayışımızı da böylelikle açıklama olanağı yakalamış oluruz inancındayız.

Parlak'a göre her metin birçok anlamı ve anlama olanaklarını örtük olarak barındırır. Metnin kendisi çeşitli ipuçları sunar. Ancak kusursuz bir anlama epey sorunlu bir nitelendirme aşamasıdır. Bunun en önemli nedenim de anlamamanın ve yorumlamanın tarihsel, görelî ve öznel oluşunda yatar. Hatta yazar ve okur aynı kültürel ortamı, aynı dili paylaşıyorlar dahi, anlama süreci sorunsuz şekilde devam edemeyebilir. Kullanılan dilin eski olması, kültürlerin geçirdiği değişimler, yazarın (öznel) göndermeleri, okurun ansiklopedisinin yazarından farklı olması, anlama sürecini karmaşıklaştırır. Bu sürece çeviri olgusu da girince, süreç daha da karmaşıklaşır. Anlama, okura tarafından metindeki bazı ipuçlarına göre, okuma aşamasında somutlaştırılarak yapılmaktadır. Metin yüzeysel yapısının altında, kaynak kültürden, edebî bakış açısından (dizgesinden) yazarın öznel, kurmaca dünyasından taşıdığı izleri derin olarak barındırır ve söyler. Bunlar yazarın dünya algısı, hayal dünyasını, kişisel yorumunu ve dolayısıyla da kaynak metnin öznelliğini taşıyan verilerdir. Her okuma yani anlama ve yorum, okurun kişisel yorumunu barındırır. Çevirmen okurun, okuma deneyimi somutlaşmış bir deneyim olduğundan diğer okurlardan farklıdır (Parlak, 2009).

Parlak'ın belirttikleri tezimizde dile getireceğimiz, erek metinlerde ipuçları arama, çevirmenin yani çalışmamızda çevirmen öznel kültürlerin (ÇÖK) okuma ve yorumlama deneyimleri, ÖK'lerin kaynak metnin öznelliğine kendi öznellikleriyle yaklaştıkları ve anlama/yorumlama süreçlerini öznelliklerine göre yaptıkları varsayımlarını destekler niteliktedir.

Uygulama bölümünde, erek metinler üzerinde (çalışmamıza göre kaynak metinlerdir) çevirmen öznel kültürlerinin izlerini metinlerde yazarlarının (ÖK'ler) öznel ipuçlarını takip ederek süreceğiz. Çevirmenlerin, öznel anlama ve yorumlamaları sonucu somutlaştırdıkları dilsel veriler ışığında, çevirmen öznel kültürleri üzerinde varsayımlarda bulunmayı amaçlıyoruz.

Çalışmanın bu aşamasında gözlemler çevirmenlerin çeviri yapıtlarda öznel olarak dile aktardıkları tercihleri bağlamında genel bir çerçevede verilecek ve çalışmada yer alan varsayımlar doğrultusunda irdelenecektir. Öncelikle çevirmenler Öznel Kültür olarak ve ÖK kısaltmalarıyla, çeviri yapıtlar ise “çeviri yapıt isimleriyle” inceleme başlangıçlarında, daha sonrada EM kısaltmalarıyla yer alacaklardır. Aynı kaynak metnin birbirinden farklı çevirmenlerce yapılmış çeşitli çeviri yapıtları söz konusu olduğunda ise, bu farklı çeviri yapıtların yazarları olan **çevirmenler, ÖK1, ÖK2, ÖK3 şeklinde ifade edileceklerdir. Çeviri yapıtlar da, erek metin anlamında EM olarak çalışmamızda yer alacaklardır.** Gözlem içerisinde birden çok çeviri yapıt, ortaya koyulmaya çalışılan varsayım doğrultusunda ele alındığında ise her biri EM1, EM2, EM3 kısaltmalarıyla ifade edilecektir.

Kaynak metin hiçbir şekilde gözlemlerde yer almayacak ve inceleme doğrudan çeviri yapıt üzerinden yapılacaktır. Bu nedenle erek metinler “kaynak metin” gibi düşünüleceklerdir. Aynı şekilde çevirmenler de “kaynak metin yazarı” olarak kabul edileceklerdir. Bu anlayışla belirtmek isterim ki, metin içi gösterilen alıntılarda kaynak metin yazarının adı olmayacağı gibi, çevirmen adı da olmayacaktır. Bunun yerine, geliştirilmeye çalışıldığı için uygulanan yöntem gereği alıntılarda çevirmeni simgeleyen Öznel Kültür’ün kısaltması (ÖK) ve de Erek Metnin kısaltması (EM) ibareleri kullanılacaktır. Örnek vermek gerekirse; “.....” (ÖK1: 45). veya “.....” (EM3: 89). gibi.

5.1. Erek Metin İncelemeleri Üzerine

Erek metin incelemelerinin bulunduğu bu bölüm, çalışmamızın teorik olarak desteklemeye çalıştığı çevirmen öznel kültürü kavramının tespit ve takdir edilmesi, kültürün aktarımı konusunda edebiyat çevirileri perspektifinden çıkarımlarda bulunulması ve bu görüşlerin erek metinler üzerinde izlerinin sürülüp ortaya konması adına uygulama bölümü olarak adlandırılabilir.

Dört incelemeden oluşan bölümde, edebiyat dizgesine ait 5 kaynak metinden çevrilmiş 11 çeviri yapıt üzerinden 8 çevirmenin öznel kültürü çalışmamızda dile getirilmeye çalışılan varsayımlarımız doğrultusunda gözlemlenecek ve yorumlanmaya çalışılacaktır.

Kaynak metinlerden hiçbir surette alıntı yapılmayacak ve kaynak metin olarak erek metinlerin kendileri kabul edilecektir. Çevirmen öznel kültürünün çeviri yapıtlarda gözlemlenmesi çabamız sırasında kaynak yazarlara biyografileri ve içinde yaşamış oldukları kültürler, dönemler dikkate alınarak değinilebilecektir. Aynı şekilde ulaşılabildiği ölçüde çevirmenlerin biyografik bilgilerine de, varsayımlar doğrultusunda başvurulacaktır. Ayrıca kaynak metinler üzerine de, alıntı yapılmadan, yazıldıkları dönemler, ait oldukları dil/kültür ortamları, dilsel unsurlar ve özellikler bağlamında çevirmen öznel kültürünün açıklanabilmesi için yorumsal varsayımlar ileri sürülecektir.

İncelenecek yapıtların seçim ölçütleri iki farklı şekilde açıklanabilir. İnceleme 1 ve 2 bölümlerinde, Alman edebiyat dizgesinde, hem yapıtın yazıldığı ve sonraki dönemlerde meydana getirdiği dizgesel ve kültürel etki hem de yazarının dizge içinde öznelliği, etkisi ve üslubuyla öne çıktığı yapıtlar tercih edilmiştir. Kaynak yazarların (Öznel Kültürler) kişiliklerinin, kendi geçmişlerinin, yaşantılarının, hayata dair anlamlandırmalarının ve öznel yanlarının yanı sıra kültürel verilerin de bu eserlerinde öne çıktığını varsayıyoruz. Bu varsayımımızda ilgili alanlarında yapıtların gördükleri ilgi ve değerlendirmeleri etkin olmuştur.

İnceleme 1 bölümünde Franz Kafka'nın "Die Verwandlung" adlı yapıtının dört farklı çevirisi, odağında "çevirmen öznel kültürü" varsayımımızın olduğu bir anlayışla incelenmeye çalışılmıştır.

İnceleme 2'de, Johann Wolfgang von Goethe'nin "Die Leiden des jungen Werthers" adlı yapıtının dört farklı çevirmen tarafından çevrilmiş erek metinleri, çevirmen öznel kültürü varsayımımız odaklı incelenecektir.

Çevirmenlerin seçim ölçütü öncelikle Alman dili, edebiyatı ve kültürü ile bir şekilde eğitim, kariyer veya akademik bağlamda ilişkili olma durumudur. Bu temelde çevirmenlerin kaynak kültürü, dili ve ilgili dizgeyi iyi bilmesi gereken "uzman" veya

“profesyonel” çevirmen tanımına uymaları sağlanmaya çalışılmıştır. Farklı yaşlardan, dia kültürlerden, her iki cinsten çevirmenler olmalarına da dikkat edilmeye çalışılmıştır.

5.1.1. İnceleme 1

Kaynak Yapıt: Die Verwandlung/ Franz Kafka

Tablo 1: İnceleme 1’de Yapıt ve Yazar Bilgileri

<u>İncelenen Yapıt</u>	<u>Çevirmen</u>	<u>Yapıtın Künyesi</u>
Değişim (EM1)	Kamuran Şipal (ÖK1)	Cem Yayınevi 2002 / 6. Basım
Kamuran Şipal - 1926’da Adana’da doğdu. İstanbul Pertevniyal Lisesini, İ.Ü. Edebiyat Fakültesi Alman Dili ve Edebiyatı Bölümünü bitirdi (1955). Bitirdiği bölüme asistan olarak girdi. İki yıl sonra Almanya’ya gitti. 1960’ta dönünce Yabancı Diller Yüksek Okulunda Almanca okutmanı oldu. Şiirleri ve Hikâyeleri yayınlandı. Alman edebiyatından çeviriler yaptı. Kafka’nın bütün eserlerini Türkçeye çevirdi.		
Dönüşüm	Evrım Tefvik Güney (ÖK2)	Bordo-Siyah / 2005
Çevirmen hakkında biyografik bilgi elde edilememiştir.		
Dönüşüm	Ahmet Cemal (ÖK3)	Can Yayınları / 2013 40. Basım
Ahmet Cemal , 1942’de İzmir’de doğdu. İstanbul’da, Moda İlkokulu’ndan sonra Sankt Georg Avusturya Lisesi’ni ve İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi’ni bitirdi. Aynı fakültede bir süre asistanlık yaptı. İstanbul, Avusturya Kültür Ataşeliği’nde basın danışmanı olarak çalıştı. İstanbul Üniversitesi Yabancı Diller Okulu Almanca Bölümü’nde ve Edebiyat Fakültesi Alman Filolojisi Bölümü’nde çeviri dersleri verdi. Birçok çeviri ödülüne sahip olan Cemal halen gazetecilik yapmakta ve kendi adını taşıyan bir kültür atölyesi yönetmektedir.		

Tablo 1'in devamı

Dönüşüm	Gülperi Sert (ÖK4)	Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları / 2013
Gülperi Sert. Ankara Üniversitesi Dil-Tarih-Coğrafya Fakültesinde Alman Dili ve Edebiyatı bölümlerinde 1982 yılında Lisans, 1986 yılında Yüksek Lisansını, Ege Üniversitesinde 1991 yılında doktora diploması almağa hak kazanmıştır. 1998 yılından beri öğretim üyesidir.		

Bu çalışmada ele alınan diğer çeviri yapıtlar da, Franz Kafka'nın, "Die Verwandlung" isimli yapıtının farklı çevirmenler tarafından gerçekleştirilen çevirileridir. Tez çalışmasında bu kaynak metnin, her biri farklı çevirmen tarafından çevrilmiş dört çevirisi ele alınacaktır.

Bu çeviri yapıtlardan ilki "Değişim" ismi ile yayımlanan yapıttır. Bu yapıt üzerinde de çalışmamızda ortaya konulmaya çalışılan çevirmen öznel kültürünün izleri sürülmüş ve tespitler yapılmış, varsayımımıza dayanaklar aranmıştır.

Bundan böyle bu yapıt için EM1⁵⁵, çevirmeni için de ÖK1⁵⁶ ifadesi kullanılacaktır.

EM1'de üzerinde durulması gereken ilk tespit EM1'in adıdır. ÖK1 çevirisine "Değişim" adını vermiştir. İnsandan başka bir yaratığa dönüşmüş olan karakterin anlatıldığı metin için ÖK1 bu yönde bir tercihte bulunmuştur. Değişim, geriye, eskiye dönüş ihtimalinin - az veya çok - olduğu bir haldir, durumdur. Oysaki metinde insanlık vasfının gerektirdiği fiziksel yapının dışına çıkmış, başka bir tür canlının özelliklerinin kendi bedeninde vücuda geldiği bir karakterden bahsedilmektedir. Gerçekleşen bir *metamorföz*'dur. Bu durum bir başka biçime geri dönmeksizin geçiştir.

⁵⁵ Kafka, F., Değişim, (çev: Kamuran Şipal), Cem Yay., 6. Basım, İstanbul, 2002

⁵⁶ Kamuran Şipal - 1926'da Adana'da doğdu. İstanbul Pertevniyal Lisesini, İ.Ü. Edebiyat Fakültesi Alman Dili ve Edebiyatı Bölümünü bitirdi (1955). Bitirdiği bölüme asistan olarak girdi. İki yıl sonra Almanya'ya gitti. 1960'ta dönünce Yabancı Diller Yüksek Okulunda Almanca okutmanı oldu. Varlık dergisinde önce şiirleri çıktı (1949). Hikâye, inceleme ve çevirileri Varlık, Türk Dili, Ataç, Yeni Dergi'de yayımlandı. Alman edebiyatından çeviriler yaptı. Hikâyeleri: Beyhan (1962), Elbiseciler Çarşısı (1964), Büyük Yolculuk (1969), Buhûrumeryem (1971), Köpek İstasyonu (1988). İncelemesi: Çağdaş Alman Hikâyesi/1945'ten Sonra (1962). Alman edebiyatından çeviriler yaptı. Kafka'nın bütün eserlerini Türkçeye çevirdi.

1987 yılında yapılmış olan bu çeviri eyleminde ÖK1, kaynak metnin yazarının kararlarını ve tercihlerini kaynak yapıtın yazıldığı dönemi dikkate alarak, dilin zamanı içerisinde değerlendirmiş görünmektedir.

ÖK1, çeviri yapıtta yani erek metin içerisinde “dönüşüm” sözcüğünü kullanmıştır. Metamorfoz benzeri bir durumu çeviri yapıt başlığında isim olarak değişim şeklinde kullanan ÖK1’in “ Die Verwandlung” kelimesini Almanca kullanımında hangi durumlar içerisinde hangi sıklıkla tercih ettiği de önem arz etmektedir. ÖK1, içerisinde yaşadığı dil-kültür ortamında, “verwandlung” kelimesini, öznel kültürü doğrultusunda kendine özgü bir alımlama ile değerlendirmiştir. Yapıttaki karakterin geçirdiği metamorfoz sürecinde, öz olarak değiştiğine de inanmış ve çeviri tercihini bu yönde yapmış olabilir ÖK. Değişim kelimesinin yapıt başlığı olarak uygun görülmesi, sadece şeklen değil, öz olarak da değişim geçirildiği anlamını vermek için kullanıldığı ihtimali göz ardı edilmemelidir.

Kaldı ki, Türk Dil Kurumu sözlüğünde dönüşüm kelimesinin isim olarak kullanıldığında anlamını; “Olduğundan başka bir biçime girme, başka bir durum alma, şekil değiştirme, tahavvül, inkılap, transformasyon” şeklinde vermektedir.⁵⁷ Burada dikkat çekici olan transformasyon kelimesidir. Şekil değiştirme anlamında kullanılmıştır. Özetle, değişim kelimesinde özün korunarak, şeklin değişimi söz konusu değildir. ÖK, karakterin öz olarak da değiştiğine vurgu yapmak için değişim kelimesini kullanmış olabilir.

Hangi düşünceyle olursa olsun bu tercih, hem KM’nin karakterinin yaşadığı duruma karşın dilsel olarak yakınlık, bilgi birikimi hem de bu kavramın ister Almanca ister Türkçe dil dünyasında nasıl kullanıldığıyla alakalı olsun, çevirmenin öznel kültürü tarafından kararlaştırılarak yapılmış olan bir çeviri olarak algılanmalıdır. Çünkü önceki bölümlerde de açıkladığımız gibi erek ya da kaynak kültüre ait unsurlar da aktarılsa, bu kararı veren çevirmendir ve bunu çeviri eyleminde ortaya çıkan karar ve tutum sergileme mekanizması çevirmen öznel kültürüyle yapmakta olduğunu varsayıyoruz.

⁵⁷http://www.tdk.gov.tr/index.php?option=com_gts&arama=gts&guid=TDK.GTS.53d42e16317cc4.86187546

Aynı KM'nin diğeri bir çevirisi olan EM2⁵⁸de çevirmen, -bundan böyle ÖK2⁵⁹ olarak anılacaktır- EM2'ye isim olarak “Dönüşüm”ü tercih etmiştir. EM2, 2005 yılında basılmış bir yapıttır. Haliyle ÖK2, bu çeviri eylemini ÖK1'in çevirisinden uzun yıllar sonra yapmıştır. Bu süreç zarfında KM'nin birçok basımını, yorumunu, kitap kapaklarını hatta beyaz perdeye aktarılmış çeşitli türlerini gözlemlemiş olabilir. Kaldı ki bu ÖK2'ye görsel olarak etki etmiş olabilir. Ayrıca dilin zamanı içerisinde değerlendirecek olursak “dönüşüm” kelimesinin kullanılması, metamorfoza benzer, bir canlının neredeyse bambaşka bir canlıya dönüşme hikâyesinin anlatıldığı bir yapıtı anlatmak için tercih edilmiş olması doğal gibi görünmektedir. Şeklen uğranılan değişiklik, işlevsel olarak ne kadar farklılaşsa da özünde aynı kalmaktır. ÖK2, bu tercihi şekil olarak farklılaşan ancak özünde aynı kalan yapıt karakterinin durumunu göz önünde bulundurarak yapmış olma ihtimali yüksektir.

İlgili yayınevinin editörlerinden Veysel Atayman'a göre ÖK2 bu tercihinde dış etkenlerden ve zamanın gereklerinden etkilenmiştir;

“Kafka'nın bu uzun öyküsünün dilimizdeki çevirilerinde nedense “Değişim” adı tercih edilmiş. İnternetteki Kafka sitelerinde yapacağımız kısa bir gezintide, Almanca basımlarında ya da başka dillere yapılmış çevirilerinde kapak illüstrasyonu olarak bir kelebeğin de kullanıldığını görüyoruz. Dönüşüm'ü bir kavram olarak hatırlatmaya yönelik bu tercih, en azından bu işlevini yerine getiriyor, çünkü kelebek, tırtılın metamorfoz geçirmiş halidir; değişikliğe uğramak söz konusu değildir; yaşanan tamamen bir üst (başka) biçime geçmektir; geri dönmemesine. Değişim, her zaman olmasa bile, eski duruma bir geri dönüşün kapısını aralık tutar, çevirmenimiz tercihini, metamorfozun, yani öyküdeki durumun karşılığı olarak daha uygun olduğunu düşündüğü “Dönüşüm” lehine kullandı.”⁶⁰

⁵⁸ Kafka, F., *Dönüşüm*, (çev. E. T. Güney), Bordo-Siyah Yay., İstanbul, 2005

⁵⁹ Evrim Tefik Güney

⁶⁰ Kafka, F., *Dönüşüm*, (çev. E. T. Güney), Bordo-Siyah Yay., İstanbul, 2005, s.22-23

Görüldüğü gibi ÖK2, tercihini öyküde ki durumu dikkat alarak, olayı zamanı içerisinde değerlendirerek kendi içerisinde alımlama ve yorumlama hakkını da kullanarak karar mekanizması olarak adlandırdığımız öznel kültürü doğrultusunda yapmıştır. ÖK2, hem öyküdeki durumu göz önüne alarak hem de öykünün gerçeküstü yanını ve gerçekleşen başkalaşım sürecini açıklayabilmek adına böyle bir karar vermiş görünüyor.

Kaldı ki, “değişim” geri dönülmesi ihtimali olan ve de durumun kişiye bağlı olduğu bir olaydır. Ancak “dönüşüm”, öz ne kadar aynı kalsa da, şekil ve işlev olarak geri dönülmesi mümkün olmayan bir başkalaşım süreci ve durumun kişiye bağlı olmadığı, kişinin bu durumun içerisine istemsiz olarak çekildiği bir olay gibi algılanmaktadır.

Tüm bu etkenleri dikkate almış olan ÖK2, her sosyal bireyin karşılaştığı ve kendince tanımladığı olaylar ve durumlar gibi, kararını her sosyal olayda kullandığı habitusu gibi sadece çeviri sürecinde devreye soktuğu karar mekanizmasıyla yani öznel kültürü ile “Dönüşüm” olarak vermiş gibi görünmektedir..

“Dönüşüm Kavramı, İletişim ve Ortam’ın Dönüşümü” adlı çalışmada, “Dönüşüm” sözcüğünün kökleri ve özündeki anlamı bağlamında şu yorum yapılmıştır;

“Dönüşüm, kelime olarak olduğundan başka bir biçime girme, başka bir durum almak’ anlamına gelmektedir. TDK, dönüşüm kelimesinin eş anlamı olarak transformasyon sözcüğünü göstermektedir. Transformasyon, aslen Fransızca bir kelime olan Transformation’dan dilimize alınmıştır. Sözcük, trans ve formasyon kelimelerinin birleşmesiyle meydana gelmektedir. Trans kelimesi, bir taraftan diğer tarafa geçmek anlamındadır. Formasyon ise, form yani şekil almak demektir. Kelimeler birleştirildiğinde, bir taraftan diğer tarafa geçerken şekil alma anlamı ortaya çıkıyor gibidir. Bu anlam incelendiğinde her şeyden önce bir sürecin söz konusu olduğu açık olup bu süreçte bir şekil değiştirme söz konusudur.

Dönüşüm kelimesi etimolojik olarak incelendiğinde kökün “dön-“ mastarlı fiilden oluştuğu görülmektedir. Dön mastarı eski Türkçe’de Tön olarak bilinmektedir. Anlam olarak; değişme, başkalaşım, çevrilme, geçme, bırakma, atma, aktarma, geri çevirme gibi bildirimlerde bulunmaktadır.

Türkçe’de *ö* ve *ü* sesleri ile *t* ve *d* seslerindeki dönüşme sürekli ve olağandır. Örnek olarak “tün – dün”, “tön – dön” verilebilir. Burada dün ve dön- yani tün ve tön arasında bir kök birliği vardır. Gece anlamındaki “tün” kelimesi, günün bitmesi, aydınlığın karanlığa dönüşmesi, dönmesi olayını içermektedir. Bu açıdan yaklaşılacak olursa yine bir süreç ile karşı karşıya kaldığı ortada. Bu süreçte değişen gün içerisindeki şekildir. Ancak içerik kendini muhafaza etmektedir.

Bütün bu verilerin ışığında dönüşümün, özün korunarak biçim değiştirilmesi demek olduğu sonucuna varılabilir. Buradaki önemli nokta, biçimin dinamik bir tavır sergilemesine rağmen, özün sabit kalması durumudur.”⁶¹

Diğer bir çeviri de başka bir yayınevi ve çevirmen tarafından basılmıştır. Bu çeviri yapıt bundan sonra EM3⁶² ve çevirmeni de ÖK3⁶³ olarak tanımlanacaktır. EM3, EM2’de ki gibi “Dönüşüm” adıyla yayınlanmış ve ÖK3 bu tercihle ilgili olarak, yukarıda yapılan gözlemimize benzer bir açıklama getirmiştir. ÖK3’e göre daha önce kaç defa çevrilirse çevrilsin, çevirmenin bir de kendi sesini metne vermek istemesi gerçek bir tutkudur. Bu aşamada önemli olan çevirmenin kendi yorumunu aktarma isteğidir. “Die Verwandlung” romanının daha önceleri “Değişim” adıyla Türkçeye çevrildiğini, ancak “die Verwandlung” kelimesinin Almancada, değişim ve değişiklikten çok tamamen başkalaşmayı, bir metamorfozu ortaya koyduğunu ifade eden ÖK3, romanda Gregor Samsa’nın durumunun başkalaşma ve farklı bir canlıya dönüşüm olduğunu belirtir. Dönüşüm başlığını bu nedenle tercih ettiğini belirtir.(ÖK3, 2013: 14). ÖK4⁶⁴, EM4’te⁶⁵ yapıt başlığını “Dönüşüm” olarak tercih etmiş, ancak çevirmen notu şeklinde herhangi bir açıklama getirmemiştir.

⁶¹http://www.sertacogut.com/papers/Sertac_Ogut_-Donusum_Kavrami_Iletisim_ve%20Ortamin_Donusumu.pdf

⁶² Kafka, F., Dönüşüm, (çev: A. Cemal), Can Sanat Yayınları, 40. Baskı, İstanbul, 2013.

⁶³ Ahmet Cemal, 5 Mart 1942 tarihinde İzmir’de doğdu. İstanbul’da, Moda İlkokulu’ndan sonra Sankt Georg Avusturya Lisesi’ni ve İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi’ni bitirdi. Aynı fakültede bir süre asistanlık yaptı. İstanbul, Avusturya Kültür Ataşeliği’nde basın danışmanı olarak çalıştı. İstanbul Üniversitesi Yabancı Diller Okulu Almanca Bölümü’nde ve Edebiyat Fakültesi Alman Filolojisi Bölümü’nde çeviri dersleri verdi. Birçok çeviri ödülüne sahip olan Cemal halen gazetecilik yapmakta ve kendi adını taşıyan bir kültür atölyesi yönetmektedir.

⁶⁴ Gülperi Sert. Ankara Üniversitesi Dil-Tarih-Coğrafya Fakültesinde Alman Dili ve Edebiyatı bölümlerinde 1982 yılında Lisans, 1986 yılında Yüksek Lisansını tamamlamıştır. Ege Üniversitesinde 1991 yılında doktora diploması almağa hak kazanmıştır. 1998 yılından beri öğretim üyesidir.

⁶⁵ Kafka, F., Dönüşüm, (çev: G. Sert), Türkiye İş :Bankası Kültür Yay., İstanbul, 2013

Dört farklı EM arasında yapıt başlığında ÖK1'in dilsel tercihi farklılık göstermektedir. Bu durumun çeşitli nedenleri olabilir. Bunun en önemli nedeni çevirinin yapıldığı zamandır. ÖK1'in zamansal olarak içerisinde kişiliğinin ve dil/kültürünün olduğu ortam, EM1'de tercihlerini doğrudan etkilemiştir. KM yazarının yaşadığı dil/kültür ortamı, toplumun içerisinde bulunduğu durum ve sosyal olaylar hakkında ÖK'lerin bilgilerinin hangi derecede olduğuna da bağlı olarak öznel durumlar bu tercihlere etki etmişlerdir.

Öykünün karakteri kendisini sabah bir tür haşereye dönüşmüş bulması karşısında;

ÖK1; "...devcileyin bir böceğe dönüşmüş..." (ÖK1, 2002: 5) ifadesini kullanırken,

ÖK2 ve ÖK3 "... dev bir böceğe dönüşmüş..." (ÖK2, 2005: 45), (ÖK3, 2013: 19),

ÖK4 ise "... kocaman bir böceğe dönüşmüş..." (ÖK4, 2013: 1) şeklinde tercihlerini yapmışlardır.

ÖK1, tercihten çok, öznel olarak bir kelime türetmiştir ; "devcileyin". Öykü karakterinin büyükçe bir böceğe benzemesi sonucu bu durumu açıklayabilmek için normalde boyutları oldukça küçük olan bir canlının normalinden kat be kat büyük olma durumunu "dev" kelimesi ile karşılamak olağan. Ancak "devcileyin" kelimesi sözlüklerde yer alan bir kelime değil. ÖK1 bu durumu zihinsel süreç içerisinde kendi dil bilgisi ve dil kullanımını doğrultusunda öznel kültürü aracılığıyla "dev gibi" anlamına gelen bir kelime üretiyor ve kullanıyor. Hatta "devcileyin" kelimesi içerisinde metamorfozun izini bulmak da mümkün.

Öykü karakteri Samsa'nın uğradığı değişimin, kendi kendine, dış etken olmaksızın gerçekleştiğine de vurgu yapmakta "devcileyin" kelimesi. ÖK1, tamamen öznel bir karar ile öznel bir eylem gerçekleştiriyor. Eski Türkçe kullanımda "benim gibi", "ben gibi" anlamına gelen "bencileyin" kelimesine benzer bir kullanımda bulunuyor. ÖK1, bize göre tüm bu değerlendirmeyi ve kararı çevirmen öznel kültürüyle yapmaktadır.

Burada dikkat çekici diğer bir durum da, ÖK1'in yapıta ismini "Değişim" olarak vermesinin yanında, öykü karakterinin uğradığı metamorfozu anlatırken cümle sonunda "dönüşme" fiilini kullanmış olmasıdır.

Yine devamında ÖK1, öykü karakterinin böceğe dönüşmesi sonucu şişen karnına farklı bir benzetme getiriyor;

"... bir kümbet yapmış kahverengi karnını görüyordu. ..." (ÖK1, 2002: 5).

Bu tercih kulağa, mimari bir yapıdan esinlenerek yapılmış gibi gelmekte. Dikkat edilmesi gereken nokta ÖK1'in çeviriyi yaptığı zaman dilimi, doğum tarihi ve bu mimari yapıya olan olası aşinalığıdır. Bedende bir çıkıntıyı, böcek olmasından dolayı kahverengi oluşunu ve rahatsız ediciliğini, belki de çocukluğunun geçtiği yerlerde gözlemediği, iyi bildiği ve hatta o dil-zamanının kullanılan tabirlerinden biriyle karşılaşmış olabilir. Bu kararında ÖK1'in yaşamının bir bölümünü geçirdiği dil-kültür ortamı etkili olabilir.

Kaldı ki daha genç bir çevirmen olan ÖK2 böyle bir tercihte bulunmamıştır. Her iki kararın da öznel kültürler aracılığıyla verildiğine inanıyoruz. Sonuçta bireyin kişiliğini, etrafını saran kültür ortamı şekillendirmekte dolayısıyla dil kullanımına da etki etmektedir.

ÖK3 ise EM3'te bu durumu; "...kubbe gibi şişmiş, kahverengi, sertleşen kısımların oluşturduğu yay biçimi çizgilerle parsellere ayrılmış.." şeklinde ifade etmektedir. ÖK3, ÖK1'in kullandığı mimari bir kelimeyi tercihe etmiş ve kendi özneliğiyle karın bölgesinin bölmelere ayrıldığını "parsele" kelimesiyle karşılaşmıştır. ÖK1'e olan dil kullanımı benzerliği ÖK3'ün zamansal olarak ÖK1'e yakın dil/kültür ortamında, öznel kültürünün, kişiliğinin oluşumundan ileri geliyor ihtimali de vardır.

EM4'te ise ÖK4, yapıttaki karakterin bu durumunu; "... kendini yatağında kocaman bir böceğe dönüşmüş buldu. Panzer gibi sert sırtının üzerinde yatıyordu ve başını biraz kaldırdığında tepesinde, yorganın nerdeyse kaymak üzere olduğu kubbe gibi yuvarlak, kahverengi, yay biçiminde sert çizgilerle boğum boğum olmuş karnını gördü." şeklinde

ifade etmiştir. ÖK4, ÖK3 ve ÖK1 gibi kubbe sözcüğünü tercih etmiş, karnın bölümlerinin şeklini ve benzerliklerini belirtmek için ikileme kullanmıştır.

Çeviri yapıtların bu bölümünde kullanılan “kubbe” sözcüğü üzerinde durmak gerekir. Erek dil kullanıcılarının yaşadığı toplum, mimari olarak gündelik hayatta kubbe kavramı ile görsel ve dilsel olarak sürekli bir ilişki içerisinde. Dini yapıların hepsi bu mimari şeklinde bulunduğu bir anlayışla inşa edilmiş ve erek toplum dünyasında sıkça kullanıldığı bilinmektedir. Bu görsel ilişki ve temas erek toplum bireyi olan ÖK için dil kullanımı ve zihinsel olarak aşinalık getirmiş olabilir. Kültür ortamının kişiliğe ve öznel kültüre yansımalarının iyi bir örneği de bu kubbe sözcüğünün kullanımı dikkat çekicidir.

ÖK1, dilin zamanı içerisinde ele alınması gereken bu tip birçok ifade kullanmaktadır. EM1’de en sık rastlanılan dilsel tercih “enikonu” (ÖK1, 2002: 5,6,8,9) dur. İlk dört sayfada dört kez kullanılan kelime; “iyice”, “iyiden iyiye”, “oldukça” gibi anlamlarda kullanılmış gibi görünmekte, çevirinin yapıldığı zaman diliminde ve daha öncesinde sıklıkla kullanılan ancak daha sonra günlük dil kullanımında sık rastlanmayan bir ifade olduğu herkesçe kabul edilen bir kelimedir.

ÖK1’in yine kendine özgü birkaç kelime veya ifade tercihi de aşağıda verilmektedir. Yağmur damlalarının çıkardığı ses için kullandığı ifade şu şekilde;

“... yağmur tanelerinin tıptırtısı...”,

Bir ağrı için kullandığı tanımlama ise;

“hafif ve künt bir ağrının saplandığını...”, “... bir yol ödeyecek parayı...”
(ÖK1, 6-7).

Yağmur tanelerinin sesinin “tıptırtı” olarak verilmesi yine öznel bir tercihtir. Bedendeki ağrı için kullanılan “künt bir ağrı” kavramını da; ÖK1’in içerisinde yetiştiği kültürel etkenler ve ortamların, yaşanan zaman içerisinde gündelik dil kullanımı dikkate alarak

değerlendirmek gereklidir. Kaldı ki günümüzde bu tip bir tabirin kullanımı neredeyse yoktur. Aynı şekilde borcunun ödenmesi konusunda kullandığı “bir yol ödeyecek para”... ifadesi de aynı şekilde ÖK1’in içerisinde öznel kültürünün oluştuğu tüm dia ve para kültürlerin, ÖK1’in oluşum zamanında ki etkisi ve gündelik dil kullanımıyla alakalı olarak verdiği bir karardır.

Kültür ortamının ve zamanın öznel kültür ve tercihler üzerinde ne kadar etkili olduğuna dair iyi bir örnekte karakterin ağrısı üzerine ÖK’ler tarafından kullanılan ifadeler. Bu nedenle erek metinlerin bu bölümünü gözlemleyeceğiz.

ÖK1;

“hafif ve künt bir ağrının saplandığını hissedip vazgeçti” ifadesini tercih etmiş.

Künt sözcüğünü ÖK’ler arasında tek kullanan çevirmen kendisidir.

ÖK2;

“... hafif, belli belirsiz bir sancı girince vazgeçti.”,

ÖK3;

“... hafif, derinden gelen bir acı duymaya başladıktan sonradır ki, çabalamayı kesti.”,

ÖK4 ise;

“... hafif, garip bir ağrı duymaya başladığında açtı.”

şeklinde tercihler yapmışlardır.

Ağrı, sancı, acı sözcükleri günlük dil kullanımında sıkça ve çeşitli durumlarda kullanılan yaygın ifadelerdir. ÖK1'in kullandığı "künt" sözcüğü çevirinin yapıldığı zaman ve ÖK1'in içerisinde doğup, büyüdüğü, düşünsel ve kişilik olarak şekillendiğı zamanın izlerini taşıdığı söylenebilir.

ÖK'ler, EM'lerde aynı KM göstergeleri için farklı deyim ve ifadeler kullanmışlardır. Bunları bir tablo ile özetlersek;

Tablo 2: İnceleme 1'de Özel Kültürlere ait dilsel kullanımlar.

Konu	EM1 - ÖK1 ⁶⁶	EM2 - ÖK2 ⁶⁷	EM3 - ÖK3 ⁶⁸	EM3 - ÖK4 ⁶⁹
Saat / akrep ve yelkovan için	... göstergelerYelkovan ve akrep...	...Akreple yelkovan...	...yelkovan sessizce ilerliyordu...
Saatin çalması/Saatin sesi	...zangır-zangır...	...yeri göğü inleyen...	...eşyaları yerinden oynatan...	...mobilyaları bile titreten...
Uyku hali	... deliksiz uyku...	...derin uyumuştu..	...derin olmuştu uykusu...	...derin uyumuştu...
Acele iş için	...iki ayağı bir pabuca girmesi...	... deli gibi acele etmek...	... deli gibi acele etmek...	... deliler gibi acele etmek...
Hasta olma durumu	...bir kırıklık, halsizlik...	..dipdiri ve çevik hissetmiyorduçok canlı duyumsamıyordu...	...pek zinde ve canlı hissetmiyordu ...

⁶⁶ Kafka, F., Değişim, (çev. K. Şipal), Cem Yay., 6. Basım, İstanbul, 2002, s.5-11

⁶⁷ Kafka, F., Dönüşüm, (çev. E. T. Güney), Bordo-Siyah Yay., İstanbul, 2005, s.43-49

⁶⁸ Kafka, F., Dönüşüm, (çev. A. Cemal), Can Sanat Yayınları, 40. Baskı, İstanbul, 2013, s.19-24

⁶⁹ Kafka, F., Dönüşüm, (çev. G. Sert), Türkiye İş Bankası Kültür Yay., İstanbul, 2013, s.1-7

Tablo 2'nin devamı

Patrondan azar işitme	...patronun paylayıcı sözleri...	...patronun kıyametleri koparması...
Hoş olmayan bir durum	...alabildiğine tatsız...	...iyice tatsız...
Kapının el ile vurulması/tıklatılması/çalınması	...kullanarak tıklatıldı...	...dikkatle tıklatıldı...
Annesinin uzaklaşması	Ayaklarını sürüye sürüye	Şıydık şıydık ayak sesleriyle
Yüksek sesle bağırma	...pes perdeden...	...pes perdeden...
Sakinlik	İstifini bozmadan/serin kanlılıkla	Telaşsızca/ rahatsız edilmeden
Nefes alarak göğsünü şişirme sonucu bir işi yapabilme	...ciğerlerini biraz havayla şişirmek bunun için elvermiş,bir nefes alıp göğsünü şişirmesi buna yetmiş, ...
Metamorfoz sonucu oluşan uzuvlar	Devinip duran bacakçıklar	Kıpır kıpır incecik bacaklar
Bilinçli olma gereği	...her zamankinden çok aklının başında bulunacağı zamandı...	...ne olursa olsun bilincini kaybetmemek zorundaydı...

Tüm bu örnekler tüm erek metinlerde, çevirmenlerin, çevirilerini yaparken zihinsel süreçlerinde kendilerine özgü, farklı etkenleri olan karar verme mekanizmaları ile tercihler yaptıklarını göstermekte. ÖK1'in, daha öncede gözlemlendiği gibi, çevirisini yaptığı dönemlerin günlük dil kullanımını çeviri yapıtına yansıttığı görülmekte. Diğer

üç örnekten farklı olarak daha geleneksel sözcük ve deyimleri tercih eden ÖK1 aynı zamanda öznel kararlarla yeni sözcükler türetmektedir. Öznel kültürünün ve kişiliğinin oluştuğu dil/kültür ortamının zamanı içerisinde erek toplumun dil kullanımına ve yazınına hâkim olan dil anlayışını, çevirisinde okurların dikkatini çekecek şekilde gösteren 1926 doğumlu ÖK1'in bunu yapmasında ki en önemli unsur çevirinin gerçekleştiği zaman dilimi ve kültür/toplum ortamıdır.

İnceleme 1'nin başında örneklediğimiz “devcileyin” sözcüğü, tamamen ÖK1'in kendisine özgü bir tercihi ve türetimi olarak görünmektedir. Kullandığı ikilemeler, deyimler ve geleneksel sözcük ve sözcük grupları ÖK1'i çevirmen öznel kültür varsayımımıza uygun bir örnek yapmaktadır. ÖK1, Alman filoloji mezunu, öykü ve roman yazarı bir edebiyatçı olmasından ötürü hem kaynak dile hem de erek dile oldukça hâkim bir çevirmen olarak karşımızda. Ancak bu demek değildir ki, ÖK1 diğer ÖK'lerden daha iyi veya olumlu ya da Kafka'nın kaynak metnini başarılı çevirmiştir. Hayır. Bu çalışma, böyle bir amaç gütmemektedir. Kullandığı; “istifini bozmamak, ayaklarını sürümek, pes perdeden konuşmak, devinip durmak, iki ayağının bir pabuca girmesi, zangır-zangır” gibi deyim ve ikilemeler ÖK1'in sıkça tercih ettiği dil öğeleridir ve gözlemlere göre bu çevirmen öznel kültürüne ait bir tutum olduğu söylenebilir.

ÖK2 ve ÖK4'e göre kuşak olarak birbirilerine daha yakın olan ÖK1 ve ÖK3, bu çalışmada ele alınan kaynak metni 1980'li yıllarda yakın tarihlerde çevirmişlerdir. Her iki çevirmen de birer yazar ve edebiyatçı olmalarının yanında çevirilerinden dolayı önemli ödüller almışlardır. ÖK1 ile ÖK3 arasında dil kullanımı bakımından farklılıklar vardır. Kafka'nın “Die Verwandlung” yapıtını neredeyse aynı yıllarda çevirmiş iki çevirmen olarak, birbirlerinden farklı dil tercihleri yapmışlardır. İlk bakışta bu dil farklılıkları bu çalışmada ortaya konmaya çalışılan savların aleyhindeymiş gibi görünse de, durum aslında tam tersidir. Çeviri tarihleri birbirine yakın olan çevirilere rağmen, çevirmenler arasında bir kuşak yakınlığı olmasına rağmen öznel kültürlerinin oluştuğu kültür/toplumu farklılık göstermektedir. ÖK3, yazar, edebiyatçı ve çevirmen olmasının yanında, akademisyen ve köşe yazarıdır. Her zaman aralığında yıllardır sürekli ve güncel ortamlarda yazılarını okurlarına süreli yayımlarla da ulaştırıyor olması, akademisyen olarak farklı disiplinlerin terminolojilerini bilme ve kullanma ihtimali, bu

dil tercihlerinin farklılığını sağlamış olabilir. Öznel kültürünün bu etkenler doğrultusunda şekillendiği ve/veya şekillenmeye devam ettiği büyük olasılıktır.

Dikkat çekici bir nokta da ÖK2'nin ÖK1'in kimi dil tercihlerine olan benzerliği ve fiile göre pek de rast gelinmeyen ikilemeler kullanmasıdır. ÖK1'in "pes perdeden" tercihinin aynını çeviri yapıtının ilgili bölümünde kullanan ÖK2, ayak seslerine de; "şıpıdık şıpıdık" benzetmesini yapmıştır. "Pes perdeden" tercihi konusunda öznel bir karar verip vermediği, ÖK1'in çevirisinden etkilenip etkilenmediği belli olmayan çevirmenin, "şıpıdık şıpıdık" ikilemesiyle öznel bir tercih yaptığı ortadadır. Dolayısıyla ÖK2 ve ÖK4 için de aynı ifadeleri kullanmak mümkündür. Her biri sosyal birey olarak, sosyalin farklı diakültürlerine, gruplarına üye olarak roller üstlenen çevirmenler, kültür içerisinde oluşmuş kişilikleri aracılığıyla birçok değişkenin etkilediği öznel kültürleri aracılığıyla çevirilerini düşünsel ve fiziksel koşullarda gerçekleştirmişlerdir. Hangi nedenle olursa olsun, çevirmenlerin çeviri eylemleri sırasında yorumlarının, tercihlerinin, dil kullanımlarının farklılık göstermesi, her birinin öznel kültürlerinin birbirilerinden ayrı kendilerine has olmasından kaynaklıdır.

Burada tekrarlamak gerekir ki; bu çalışma bir eleştiri değildir. Amaç; her yazın çevirmeninin sosyal birey olarak, parakültür içerisinde çeşitli diakültürlerde roller üstlenerek kendine özgü bir idiokültüre yani öznel kültüre sahip olduğu varsayımını ortaya koymaktır. Bu çerçevede tüm ÖK'lerin çevirilerinin eleştirisi değildir bu çalışma. Bu bağlamda, çalışma boyunca çevirmen öznel kültürlerinin izi sürülmektedir.

Önemli görülmesi gereken husus, her çevirmenin öznel, başka kimseye benzemeyen çeviri sürecinde kullandıkları karar mekanizmasının ve tavırlar sisteminin olduğudur. Bu karar mekanizması ve tavırlar sistemi sosyal birey olan çevirmenin içerisinde yaşadığı dil-kültür ortamının, üyesi olduğu para- ve dia kültürler tarafından etkilenir ve şekillenir olduğudur. Çevirmenin doğuştan gelen özellikleri, sonradan hayat içerisinde edindikleri, yaşam boyu devinimini aralıksız devam ettiren zihinsel faaliyetleri aracılığıyla kazandığı yeni tecrübelerle sürekli sınırını genişlettiği bu karar mekanizmasının ve tavırlar sisteminin adı "çevirmen öznel kültürü"dür. Ve her sosyal bireyin, hayatla başa çıkmada kullandığı pratikler bütünü olan "habitus"u gibi, çeviri

süreci ve eyleminde çevirmenin karşılaştığı durumlarla başa çıkma mekanizması da bu özelliştir diye düşünüyoruz.

İnceleme 1'nin devamında her bir ÖK'ün EM'inden, öznel kültürün göstergesi olabilecek dilsel tercihler alıntılanacaktır. Bu gözlemler ÖK'lere göre her bir EM'den ayrı ayrı gözlemlenecek ve yorumlanacaktır. Gerek görüldüğünde çeviri yapıtların aynı bölümleri karşılaştırılarak gözlemlenecektir.

ÖK1, yapıtında erek dil ve kültürüne özgü, geleneksel olarak kullanılan tabir ve sözcükleri sıkça kullanmış gibidir.

Paragrafların birinde; “Firmada çalışanların hepsinin de hiç ayrıcasız kalpazan kişiler mi olması gerekiyordu?” (ÖK1: 12) tümcesinde “ayrıcasız” ve “kalpazan” sözcükleri erek dil okuruna sunulmuş. “Ayrı tutulmadan, istisnasız biçimde”⁷⁰ anlamına gelen “ayrıcasız” sözcüğü çevirinin yapıldığı ve ÖK1'in kişiliğinin ve öznel kültürünün oluştuğu yıllar dikkate alındığında anlam kazandığı görülebilir. Erek dilin günümüz kullanımında rast gelinmeyen “ayrıcasız” sözcüğü ÖK1'in öznel kültürünün bir göstergesidir. Aynı şekilde günümüzde yüksek oranda, sahte para basan kişiler için kullanılan “kalpazan”⁷¹ sözcüğü de çevirinin ve çevirmenin öznel kültürünün kültür içerisinde oluştuğu yıllardaki anlamıyla, hileci, yalancı anlamıyla kullanılmış olmalı.

ÖK1, çeviri yapıtında kendine özgü bir ifade biçimiyle karakterlerin koşma, yürüme gibi eylemlerini “seğirtmek” sözcüğüyle karşılamıştır. Sıçrayarak yakın mesafeler arasında koşmak⁷² anlamına gelen seğırtmek sözcüğünün kullanımı öznel bir tercih olarak görünmekte. EM1 boyunca aile üyelerinin her bir koşma ve yürüme hareketlerine karşılık nerdeyse tamamında bu sözcüğü kullanan ÖK1'in bu tercihinde öznel bir yorumlama ve karar verme aşaması geçirdiği ortadadır. Seğırtmek sözcüğünü aynı eylem için sıklıkla kullanan ÖK1'in dışında, benzer koşma eylemleri için diğer “öznel kültürler” ÖK2, ÖK3 ve ÖK4 tercihlerini genellikle “koşmak” fiilinden yana kullanmışlar. ÖK1 dışındaki ÖK'ler yapıtın karakterlerin o anki durumlarına göre tercihlerde bulunmuşlar.

⁷⁰ http://www.tdk.gov.tr/index.php?option=com_gts&arama=gts&guid=TDK.GTS.53d58651926720.76736568

⁷¹ http://www.tdk.gov.tr/index.php?option=com_gts&arama=gts&guid=TDK.GTS.53d5864bbe53f9.72726301

⁷² http://www.tdk.gov.tr/index.php?option=com_gts&arama=gts&guid=TDK.GTS.53d78e22564aa0.58153486

ÖK1'in farklı bir tercihte bulunduğu kısımlardan biri de yapıtta Gregor Samsa karakterinin, ev halkı ve müdürüyle iletişim kurmağa çalıştığı paragraftır. Samsa'nın müdürü, onun konuşması üzerine anlaşılabilir olduğu yönündeki ifadelerinden sonra kendileriyle dalga geçtiği şüphesine kapılmıştır. Buna karşılık, anne karakterinin, bu düşüncenin yanlışlığını belirttiği ve oğlunun hasta olma ihtimaline dikkat çekmek istediği bölümde ÖK2, ÖK3 ve ÖK4 "Tanrı aşkına" ve "Tanrı korusun" ifadelerini kullanmışlardır.

İfadeler şu şekildedir;

ÖK2:

" 'Bir kelime olsun anlayabildiniz mi? diye soruyordu Müdür Bey anne babasına. 'Umarım bizi aptal yerine koymuyordur?' 'Tanrı aşkına,' dedi annesi yüksek sesle; ağlamaya başlamıştı, 'belki ağır hastadır; biz ise ona eziyet edip duruyoruz. Grete, Grete!' diye bağırdı sonra. (ÖK2, 2005, 58)

ÖK3:

" 'Tek sözcük anladınız mı söylediklerinden? diye soruyordu Müdür Bey annesiyle babasına. 'Yoksa bizimle alay mı ediyor?' 'Tanrı aşkına,' diye bağırdı artık ağlamaya başlamış olan annesi, 'belki de ağır hasta ve biz burada durmuş ona acı çektirmekteyiz. Grete, Grete!' diye seslendi sonra.(ÖK3, 2013. 31)

ÖK4:

" 'Bir kelime olsun anlayabildiniz mi?' diye sordu temsilci Gregor'un anne babasına, 'bizimle alay etmiyor herhalde?' 'Tanrı korusun,' diye haykırdı annesi hıçkırıklar içinde 'belli ki çok ağır hasta ve biz burada ona işkence ediyoruz. Grete! Grete!' diye bağırdı." (ÖK4, 2013, 14)

Yukarıda verilen paragraflarda geçen aynı durum karşısında anne karakterinin tepkisi dilsel olarak birbirlerine benzer karşılıklar bulmuş görünmekte. ÖK4'ün tercihini farklı yapmasına rağmen, tanrı sözcüğünü kullanması diğer iki ÖK ile benzerlik göstermektedir.

Ancak ÖK4, “Tanrı korusun” ifadesiyle gerçekleştirdiği çeviri tercihini tamamen öznel bir yorum sonucu yapmıştır. Oysaki tercih ettiği ifade, anne karakterinin müdürün sanısına karşın olayı hem teskin etme çabası hem de abartılı yorumlandığını belirtme isteğine uygun gibi görünmemektedir. Çünkü “Tanrı korusun” ifadesinde teskin etme isteğinin aksine yaşanan bir paniğin, korkunun izleri vardır. “Tanrı aşkına” ifadesi karşı tarafın yanlış bir yargıda olduğunu belirtmek amaçlı, Gregor’un tarafında yer almağı göstermektedir. Ancak “Tanrı korusun” ifadesinde, müdür tarafından dile getirilen durumu kabulleniş, öyle olmaması için son çare olarak dinsel bir tepki, müdürden çekinme gibi aksi bir ruh halinin ifadesidir. ÖK4 bu ifadeyi tamamen öznel bir yorumla gerçekleştirmiş ve tercihini yapmış görünmektedir.

Burada söylemek istenen kesinlikle “doğru/yanlış”, “iyi/kötü”, “yeterli/yetersiz” veya “uygun/uygun değil” gibi bir yargıda olduğumuz değildir. Bu çalışmanın amacına uygun olarak çevirmenlerin öznel kültürleriyle verdikleri kararların ve bunların ipuçlarını çeviri metinlerde yakalama çabası içinde olunduğudur.

Aynı gözleme devam edildiğinde, yukarıda bahsedilen ÖK1’in çevirisinde tercih ettiği ifade ise;

“Anne ve babasına: ‘Bir tek kelime anladınız mı konuştuklarından?’ diye sordüğünü işitti Müdür Bey’in. ‘Bizi aptal yerine koymuyordur sanırım?’ ‘Daha neler!’ diye cevapladı annesi yüksek sesle, ağlamaya başlamıştı. ‘Belki de ağır hasta yatıyor, Gregor, bizde ona eziyet edip duruyoruz.’ Sonra: ‘Grete! Grete! diye seslendi annesi.” (ÖK1, 2002, 16)

ÖK1'in erek dil/kültürüne ait günlük konuşma diline hâkim ve yatkın olduğu çeviri eylemindeki tercihlerinden, kararlarından ve ifadelerinden anlaşılakta. Bu karar ve yorum aşaması kendisini diğer tüm çevirmenlerden ayıran öznel kültürünce yerine getirilen ÖK1, tıpkı tüm bireyler gibi öznel bir zihne, dolayısıyla alımlama, yorumlama ve karar verme mekanizmasına sahiptir. Çeviri eyleminin zamanı içerisinde değerlendirme sonucu, erek dil/kültürünün ÖK1 tarafından nasıl kullanıldığını fark etmemek mümkün değildir.

Yine çeviri metinler içerisinde aynı durumla ilgili ÖK1'in diğer ÖK'lere göre farklı bir çeviri gerçekleştirdiğini, farklı bir karar verdiğini gözlemlemekteyiz.

Gregor karakterinin, bir böceğe dönüşmesi sonucu işe gitmemesi üzerine patronunda uyanan şüpheli durumun anlatıldığı ve müdürün bu duruma verdiği tepkiyi ifade ettiği bölüm öznel kültür varsayımına yönelik iz sürme ve ipucu bulma çabalarına destek sağlayıcı niteliktedir. Gregor'un, çalıştığı şirketin tahvillerini tahsil etme yetkisini almasının ertesi günü işe haber vermeden gelmemesi, patronunda şüpheler uyandırmıştır. Patron, müdüre Gregor'un bu tahvilleri tahsil edip, paralarını aldığını ve işe bu nedenle gelmediğini kasteden bir konuşma yapması üzerine müdürün, Gregor'u koruyan bir tavır sergilediğini ifade ettiği tümceler için ÖK1'in çeviri tercihi şöyledir;

ÖK1 erek metinde;

“Ama ben Allah için böyle bir nedenin sözü edilemeyeceği konusunda nerdeyse şerefim üzerine temin ettim kendisini.” (ÖK1, 2002, 16)

Tercihin dikkat çeken kısmı “Allah için”. Tamamen erek dil/kültürüne ait yani ÖK1'in içerisinde yetiştiği, kişiliğinin şekillendiği bir kültüre ait geleneksel, gündelik, sokakta samimi bir şekilde kullanılan bir ifade.

Aynı bölümde ÖK2;

“... oysa ben bu açıklamanın yerinde bir açıklama olmayacağına dair, gerçekten de neredeyse şerefim üzerine yemin ettim” (ÖK2, 2005, 56)

ÖK3 ise;

“... ama ben böyle bir açıklama biçiminin doğru olamayacağı konusunda neredeyse şeref sözü verdim.” (ÖK3, 2013. s 29)

ÖK4 aynı duruma karşın aşağıdaki şekilde çevirisini gerçekleştirmiştir;

“... fakat ben böyle bir iddianın asla doğru olamayacağı konusunda neredeyse şerefim üzerine yemin ettim.” (ÖK4, 2013, 12)

Tüm çeviriler, kültürün genelinden veya gruplarından izler taşıyıcılar dahi, çevirmenlerinin öznel kültürleriyle verdikleri kararlara ve tercihlere göre gerçekleştirilmiştir denebilir. Dolayısıyla hepsi, çevirmen öznel kültürünün birer göstergesidir dense varsayımımıza göre yanlış olmayacaktır. Ancak, ÖK1’in çevirisi ve tercih ettiği ifade, öznellik bağlamında ve öznel kültürü çağrıştıran daha belirgin bir ifade olması nedeniyle diğerlerinden ayrıldığı vurgulanabilir. Dilin zamanı dikkate alındığında çevirinin gerçekleştiği zaman dilimi önemli bir etken olarak ÖK1’i, ait olduğu para ve diakültürlerin de etkisiyle, deyim kullanımını konusunda etkilemiş gibidir. Bu etkilenme de çevirmen olarak ÖK1’in çeviri eylemindeki kararlarına yansıyor gibi görünmektedir.

Çevirmenlerin içinde yetiştikleri, kişiliklerinin oluştuğu para ve dia dil/kültür ortamlarının zamansal özelliklerinin çeviriye, çevirmenin öznel kültürü aracılığıyla nasıl yansıdığına dair erek metinlerde birçok örneği gözlemleyebildiğimiz düşüncesiyle devam edelim. İnceleme 1’de ki erek metinlerde metnin ana karakteri Gregor Samsa’nın duvarda asılı bir fotoğrafının tasvir edildiği çeviri bölümler mevcut.

ÖK1 bu tasviri;

“ Tam karşı duvarda, Gregor’un askerlik döneminden kalma bir resim asılıydı ve resimde Gregor eli meçinde, tasa ve kaygılardan uzak gülümseyen, duruşu ve üniformasına karşı herkesi saygıya davet eden bir teğmen olarak görülüyordu.”(20)

ÖK2 ise;

“Tam karşıya denk gelen duvarda, Gregor’un eli kılıcında, kaygısızca gülümserken, duruşu ve üniformasıyla saygıya davet eden bir teğmen olarak görüldüğü bir askerlik fotoğrafı asılıydı.” (62)

EM3’te ise çeviri ÖK3 tarafından;

“Tam karşıdaki duvarda Gregor’un bir askerlik resmi asılıydı; resimde Gregor eli kılıcında, dudaklarında kaygısız bir gülümsemeyle, kendisine ve üniformasına saygı gösterilmesini bekleyen bir teğmendi.” şeklinde yapılmıştır. (34)

ÖK4, EM4’te aynı durumu;

“Kahvaltı masasının karşısındaki duvarda Gregor’un askerdeyken çektiği bir fotoğraf asılıydı, fotoğrafta teğmen üniforması içindeki Gregor elinde kılıcıyla duruşuna ve üniformasına saygı bekleyen biri gibi tasasızca gülümsüyordu.”(17) ifadesiyle aktarmıştır.

Bu çeviriler, çevirmenlerin kaynak metni, metnin kaynak kültürden getirdiği öğeleri öznel kültürleriyle alımlayıp, yorumlayarak karar verdikleri birer süreci kapsadığı söylenebilir. ÖK1'in kullandığı “eli meçinde” ifadesinde çevirmen öznel kültürünün izleri sürülebilir. Burada diğer ÖK'lerin ifadelerinden farklı olarak tercih edilen bir ifade var; “meç”.

Türk Dil Kurumu'nun Güncel Türkçe Sözlüğü'nde Meç; “Süğü gibi yalnız batırılarak yaralamaya yarayan, kısa, düz ve ensiz kılıç”⁷³ olarak açıklanmış bir askeri gereç. Bu sözcüğün kullanım veya tercih nedenini, çevirmenin, bir kültür içerisinde şekillenen kişiliği ve öznel yönlerinde aramak yerinde olacaktır.

ÖK1'in yaşı itibariyle kendi kültür/dil ortamında kullanılan dilin zamanı dikkate alınmalıdır. Askeri gereçler içerisinde ateşli silahların dışında özellikle tören kıyafetlerinde, rütbeli askerlerin kullandıkları kılıç benzeri silahlar o dönemden hatıra kalması için çektirilen fotoğraflarda sıkça görülebilmektedir.

Yine, ÖK1'in yetiştiği dönemde yaygın olan bu fotoğraflar hakkında bilgisi olduğu yüksek ihtimaldir. “Meç” sözcüğünü tercih etmesinin sebeplerinden biri bu olabilir. Bu bilgilerine, donanımına kendi algısını ve yorumunu da ekleyerek öznel kültürüyle karar veren çevirmen tercihini kılıç yerine dönemin dil kullanımına uygun olarak bu sözcüğünü seçmiştir.

ÖK1'in öznellik farkının izi aynı şekilde bir başka örnekte de sürülebilir. Erek metinlerde başka bir durum ve zaman aralığının yapıtın kahramanı Gregor iç sesiyle “en uygun” olduğuna dair bir ifadeyi ÖK2, ÖK3 ve ÖK4 “en uygun andır” veya “en uygun zaman” olarak ifade etmişlerdir. Oysa ÖK1 bu durumda çeviri kararını verirken tercihini erek dil/kültüre ait bir deyimden yana kullanmıştır; “biçilmiş kaftan”. Kullanılan dilin zamanı içerisinde değerlendirildiğinde öznel kültürün oluştuğu dil/kültür ortamında sıkça kullanılan bir deyim olarak göze çarpan “biçilmiş kaftan” çevirmen hakkında fikir verirken, öznel kültürün edebiyat çevirilerine nasıl yansıtacağı ve bu yansımanın ne şekilde tespit edilebileceği konusunda ipuçları vermektedir diye varsayıyoruz.

⁷³ http://www.tdk.gov.tr/index.php?option=com_gts&arama=gts&guid=TDK.GTS.54427a65855e96.30608283

ÖK'ler erek metnlerinin bir paragrafında bakmak eylemi ve bir binanın rengi hakkında farklı çeviriler yapmışlar.

ÖK1'in erek metnindeki paragraf şu şekildedir;

“Bu durumda, salona girmeye kalkmadı Gregor, kapı kanatlarından sımsıkı sürmelenmiş olanına içerden yaslandı; öyle ki ancak yarı vücudu görülebiliyor, bu vücut üzerinde seçilen yana eğik başıyla odadakilere çıldır çıldır bakıyordu. Bu arada ortalık iyiden iyiye aydınlanmış, yolun karşı yakasında uzayıp giden başı sonu bellisiz gri siyah binanın bir bölümü -bir hastaneydi burası -, cephe kısmını katı bir biçimde oyup geçen düzenli pencereleriyle açığa çıkmıştı.” (20)

ÖK2, EM2'de çevirisini şu ifadelerle yapmıştır.;

“Durum böyle olunca, Gregor salona girmedi; bedeninin yarısı ve yana eğik duran kafası görünecek şekilde, kapı kanatlarından sımsıkı sürgülenmiş olanına yaslanarak, içerdekileri gözlemeye başladı. Bu arada ortalık iyice aydınlanmıştı; yolun karşı yakasında uzanan, başı sonu belirsiz kül rengi binanın bir kısmı –bir hastaneydi bu- cepheyi keskin çizgilerle yaran düzenli pencereleriyle rahatlıkla seçilebilir hale gelmişti.”(61)

ÖK3'ün çeviri paragrafı ise aşağıdaki tümcelerden oluşmaktadır;

“Gregor odaya hiç girmeyerek kapının kapalı durak kanadına içerde yaslandı, böylece yalnız gövdesinin yarısı ve ötekilere bakmak için yana eğmiş olduğu kafası gözükmekteydi. Bu arada ortalık daha yeni aydınlanmıştı; caddenin öteki yanında bulunan, sonsuza doğru uzayıp gidiyormuş izlemine uyandıran kurşun rengi yapıdan –bu, bir hastaneydi- bir kesit, yapının yüzeyini sert bir biçimde kesen düzenli pencereleriyle açık seçik görünmekteydi;...”(34).

ÖK4 ise EM4'teki çevrisi;

“Gregor odaya girmeye çalışmadı, içerden sıkıca sürgülenmiş kanadın koluna dayandı, böylece sadece bedeninin yarısı ile içerdekilere bakmak için yana eğdiği başı görülüyordu. Bu arada ortalık iyice aydınlanmıştı; caddenin karşı tarafında sonsuza uzanan gri siyah binanın –bu bir hastaneydi- bir kesiti, cephesini sert çizgilerle kesen muntazam pencereleriyle net olarak görülüyordu;...” (17).

Gözlemlerde yer aldığı gibi, ÖK'ler bakmak eylemi için, gözlemek, bakmak fiillerini kullanmışlardır. Diğer üçünden farklı olan ise daha öznel bir kararla ÖK1'in bakmak fiilinin önüne “canlı, parlak” anlamı taşıyan bir ikileme getirmiş olmasıdır. “... çıldır çıldır bakıyordu.” Tercih ÖK1'in metine içerisinde duruma ve olayın kahramanına uygun, anlık bir davranışı belirtmek için kullanılmış. Gregor Samsa'nın böcek vücuduyla, kapının ardındaki odada bulunanları merakıyla ve arzuyla izlemek duygusu, ÖK1 tarafından alımlanırken, zihninde soyutlanırken ve en sonunda yorumlayarak karar mekanizması aracılığıyla çeviri metne aktarılırken, tamamen ÖK1'e has, öznel bir tavırla ve karar mekanizmasıyla ortaya bu kullanım çıkmıştır. Diğer ÖK'ler bakmak eylemine karşın, gözlemek fiilini kullanırken de, bakmak fiilini kullanırken de kendi öznel yargıları ve kararlarıyla bu sonuca varmışlardır.

Paragrafın diğer bir konusu ise bir binanın rengi üzerinedir. Kaynak metindeki tanımlamayı gözlemlememiş olsak dahi elimizde aynı kaynak metnin çevirilerinin olduğu dört farklı ÖK tarafından yazılmış EM'ler var. Bu metinler üzerinde yapılan gözlemlerde bu durumu her bir ÖK'ün farklı şekilde ifade ettiği görülür.

EM1'de bu ifade “...gri siyah”, EM2'de “...kül rengi...”, Em3'te; “...kurşun rengi...” ve EM4'te ise; “... gri siyah...” şeklinde yapılmıştır.

ÖK1 ve ÖK4 aynı ifadeyi tercih ederken, ÖK2 ve ÖK3 birbirlerinden farklı bir tanımlama kullanmışlardır. Kaynak metindeki ifadeye karşılık oluşan bu farklı çeviriler

yapılmıştır. Her bir çevirmen, kaynak metni alımlarken, farklı bir algı sürecine girer. Sonra kaynak metnin sözcüklerini, zihninde kaynak dil/kültür ortamının anlamlarından kurtarır en azından uzaklaştırır. Ve daha sonra bu zihinsel süreçte tamamen kendi öznelliğine bağlı bir şekilde erek dil/kültür ortamının ifadeleriyle anlamlandırır. Bu süreçte çevirmenin verdiği ve aldığı kararlar, yaptığı tercihler baştan ayağa o çevirmene ait, başkasında birebir aynı olamayacak, bulunamayacak bir karar mekanizması doğrultusunda erek metne uygulanır. Bu tüm bireylerde olduğu gibi çevirmende de bulunan öznel kültür tarafından gerçekleştirilir varsayımına inanıyoruz. Bireyi, birey yapan, farklı kılan işte bu özneliktir. Çünkü birey, yaşamı boyunca tüm gözlemlerini, zihnine girmiş olan ve hakkında düşündüğü her şeyi bilincinde tasarımlara çevirir kendince imgeler olarak kaydeder (Mansfield, 2006: 31)⁷⁴., Sosyal içerisinde her türlü eylemde bireyin diğer bireylerden farkını ortaya koyacak olan öznel kültürüdür. Aynı etkilere farklı tepkiler vermesi ise öznel kültürünün gelişim, değişim ve o an ki etkileşimine bağlıdır.

İnceleme 1’de erek metinlerde öznel kültürün etkili olduğu gözlemlere devam edilecek olursa, karşımıza çıkan birçok örnek bulabiliriz.

Bunlardan en belirginleri ve çevirmen adına öznel kültürün izlerini taşıması açısından en önemlilerinden olanlar ise ÖK1’in erek dil kullanımı içerisinde yeni sözcükler türetmesidir.

İnceleme 1’nin başında ÖK1’in metnin kahramanı Gregor Samsa’nın fiziksel olarak tanımlanması sırasında bir sözcük türettiğini belirtmiş ve üzerine gözlem yapmıştık. Ne idi bu sözcük? Devcileyin. Türk Dil Kurumu sözlüklerinde rast gelmediğimiz “devcileyin” sözcüğü, tamamen çevirmenin kendi dil ve kültür bilgisi, kişiliği, bilgi birikimi, algısı ve yorumuyla öznel olarak türettiği bir sözcüktü. Kendi kendine büyükçe, başka bir şey olmak ve koca bir şeye benzeme halini tanımlamak istediği için bu sözcüğü türetmişti ÖK1. Başkasının etkisi olmadan, kendi kendine, dev gibi olmak, deve dönüşmek anlamlarını verebilmek adına bu sözcüğü türeten çevirmen, bilindiği üzere erek metnine “Değişim” adını vermiş ve bu başkalaşma durumunu diğer

⁷⁴ Mansfield, N., Öznellik – Freud’dan Haraway’e kendilik kuramları, çev. Çetinkaya, H., Durmaz, R., ARA-lık Yayınları, 2006, İzmir

ÖK'lerden farklı isimleştirmişti. Böylelikle de öznel kültürünün izlerini ortaya koymuştu.

EM1'in ilerleyen bölümlerinde de sözcükler türetmeye devam etmiş olan ÖK1, tüm bu çeviri eylemlerinde verdiği kararları erek dil/kültüre ait unsurları dikkate alarak yaptığı gözlemlenmektedir. Alımlama ve yorumlama aşamalarında zihinsel öznel bir süreç sonrası ortaya daha önce kullanılmamış tamamen çevirmenin kendisinin türettiği sözcükler öznel kültür aracılığıyla çeviride ortaya konmuştur.

ÖK1, Gregor Samsa'nın kız kardeşinin bir durum karşısında aniden keman çalmayı bırakmasının ruhsal etkisinin bedensel yansımalarını tarif ettiği paragrafta şöyle der;

“Bu arada kızkardeşi, ansızın keman çalmasına ara vermenin kendisini içine sürüklediği yitikliği yenmiş, gevşecik sarkan ellerinde bir süre kemanla yayı tuttuktan ve hâlâ çalıyormuş gibi notalara baktıktan sonra birden kendini toparlamış, kemanı güçlkle soluyan ve hızlı hızlı çalışan ciğerlerle hâlâ sandalyesinde oturan annesinin kucağına bırakmış, babasının sıkıştırması karşısında bayların şimdi daha bir çabuk yaklaştıkları bitişik odaya seğirtmişti.” (60)

Tıpkı devcileyin gibi çevirmen tarafından türetilmiş bir sözcük; “gevşecik”. Gevşek olma ve gevşeklik oranını belirtmek için erek dile ait sözcüklerden, yeni bir kelime türeten ÖK1, bu türetmeyle öznel bir çeviri eylemi gerçekleştirmiştir. Kaynak metinde yer alan ifade ve anlam ilişkisinden yola çıkarak, kendi zihinsel işlemiyle yorumlama sonucu karar veren ÖK1, tamamen kendine özgü bir davranış sergileyerek çevirisini yapmıştır.

Öznel kültürün çeviriye yansımalarının izlerini takip ettiğimiz çalışmamızda ÖK1'in öznel olarak türettiği bir diğer sözcük de “kahvedenlik”tir. Kahvenin içine konduğu kap veya tası tanımlamak için türettiği bu sözcük, Türk Dil Kurumu sözlüklerinde yer almamaktadır. Ancak görülmektedir ki, erek dil/kültüre ait dil kullanımında yer alan başka sözcüklerden esinlenen ÖK1, tıpkı yağdanlık veya çaydanlık gibi sıvıların

içerisinde tutulduğu ve oradan başka metalara aktarım yapıldığı bir gereç için “kahvedenlik” sözcüğünü türetmiştir.

“Gregor’u daha iyi görmek ister gibi başını yana eğmişti; ama derken, buna karşıt bir davranışla geri geri seğırtmek gibi bir saçmalığa kalkıştı; arkasında kurulu kahvaltı masasının bulunduğunu unutmuştu; masanın yanına gelir gelmez, adeta dalgınlığından hemen üzerine oturuverdi; yanbaşımda devrilen kocaman kahvedenlikten kahvenin sel gibi aktığını farketmemişe benziyordu.” (23)

Öznel bir algılama ve yorumlama sonucu, sadece ÖK1’in kendisine has olarak ortaya çıkan bu sözcük, çevirmen öznel kültürünü edebiyat çevirilerinde kendini nasıl göstereceğine güçlü bir örnek olarak gözlemlenmiştir. ÖK3 ve ÖK4 bu durumu çevirilerine aktarırken “kahvelik” sözcüğünü kullanmışlardır. ÖK2 ise, ÖK1 ile neredeyse aynı sözcüğü, “kahvedanlık” (65) olarak kullanmıştır. Bu bir rastlantı mıdır yoksa benzer bir karar mıdır bilinmez ama bu sözcüğün esin kaynağının ÖK1’in tamamen öznel olarak türettiği “kahvedenlik” olduğu söylenebilir.

Bu çalışmada çevirmenler erek metinlerinde yer alan öznel kültürlerine dair ipuçları aracılığıyla irdelenirken çeviride esinlenme gibi konular üzerine bir gözlem yapılmadığından, bu konuya doğrudan değinilmeyecek ve değerlendirme yapılmayacaktır. ÖK2’nin EM2’de tercih ettiği ve kullandığı ifadeler, sözcükler ve çeviri tümceler üzerine, sadece çalışmamızın odak noktası olan öznel kültürün edebiyat çevirilerine yansması ile ilgili tespitler yapılmaya çalışılmıştır.

İnceleme 1’nin başlarında belirtildiği ve son iki örnekte de gözlemlenebildiği üzere ÖK1 birçok yerde “seğırtmek” sözcüğünü sıkça kullanmaktadır. Hatta neredeyse tüm “koşmak” ve “yürümek” eylemleri için erek metnin tümünde “seğırtmek” kelimesini kullanan ÖK1, Doğu Anadolu yöresinde doğup, büyüdüğü, kişiliğinin oluştuğu kültür ortamının dil kullanımındaki sözcükleri, deyimleri, tabirleri çevirisine öznel kültürü aracılığıyla yansıtmış olduğu söylenebilir.

Seğirtmek sözcüğünün yanı sıra EM1’de bir ifade dikkat çekicidir.

“Eh denesindi bakalım” (43)

Burada “denesindi” sözcüğü akıllara aynı coğrafyada doğup büyümüş olan şair Ahmed Arif’i getirmekte.

Şair, Otuzüç Kurşun isimli şiirinde şöyle seslenir;

“ ...

Çaresiz

Vurulacaktı,

Buyruk kesindi,

Gayri gözlerini sürüngenler,

Yüreğini leş kuşları yesindi...”⁷⁵

“Denesindi” ve “yesindi” sözcükleri, aynı şehirde doğmuş, büyümüş iki kişinin metinlerine aktardıkları sözcüklerdir. Her ne kadar kesin olarak bahsedilen coğrafyanın birer bireyi olarak bu sözcüğü kullanıyorlar diye ısrar edilemeyecek olsa da, bir başka şairi ve dil kullanımını da bu duruma dâhil edersek, en azından yöresel kültür ortamının yanı sıra dilin zamanından etkilendikleri doğum yılları ve yaşları bağlamında ortaya çıkacaktır. Diğer şair Edip Cansever, “Ey..!” adlı şiirinde;

“Sen usul, ben yavaş, kime yaraşır bu sessizlik

Kim biner bu gemiye insandan kıyıları yapılıırken

⁷⁵ Bkz. Arif, A., *Hasretinden Prangalar Eskittim*, Cem Yayınevi, 38. basım, 2006, s.103, İstanbul.

Yetmez mi dalgası vursundu azıcık gözlerimize

Gözlerin gözlerime, siz bak ey!”⁷⁶

“Vursundu” sözcüğü, aynı “denesindi” ve “yesindi” sözcüklerinin sahipleri gibi, 1920’li yılların ikinci yarısında doğmuş, büyümüş ve dil/kültür ortamında kişiliği ve öznel kültürü oluşmuş bir bireye ait. Geleceğe dair kestirilebilen, kabullenilen eylem ve durumlar için kullanıldığı anlaşılan bu üç sözcüğün yapım ekleri bize ÖK1’in en azından yettiği coğrafyanın kültür ve dil ortamının yanında dilin zamanından da özellikleri çevirisine aktardığını göstermektedir.

ÖK3 hakkında öncelikle söylenmesi gereken Alman diline ve edebiyatına eğitim hayatı aracılığıyla olan yakınlığıdır. Bir röportajda⁷⁷ entelektüel yapısıyla, çeviriyi iki ülkenin dili ve kültürünü düşünerek yaptığını ve çevirinin aynı zamanda kültürel bir diplomasi işlevini yerine getirdiğini belirtmiştir. Gözlemlenen EM3’te öznel kültürünün oluştuğu kültürün yanı sıra dilin zamanı içerisinde değerlendirme eylemiyle çevirisini gerçekleştirildiği yukarıda verilen örneklerde görülmektedir.

Yükseköğretim kurumlarında sanat tarihi üzerine dersler veren ve hukuk üzerine yükseköğrenim görmüş olan ÖK3, eğitim, aile ve çalışma ortamlarında kazanmış olduğu entelektüel kişiliği ve oluşmuş öznel kültürü aracılığıyla çeviri tercihlerini erek dilin sözcük haznesine ve dilbilgisine uygun sözcüklerden yana kullanmıştır. ÖK3’ün bu karar mekanizması öznel kültürü yönetiminde çalışan bir sistemdir.

ÖK4 de ÖK3 gibi akademik olarak kaynak metnin dizgesinin yer aldığı Alman Edebiyatını iyi bilen bir öznel kültüre sahiptir. Kaynak metni, kendi algılaması ve yorumlaması sonucu, çeviri eylemini kendi öznel tercihleri ve kararları ile gerçekleştirmiştir.

Yukarıda gözlem sonucu verilen çeviri tercihleri örneklerinde ÖK4’ün öznelliğinin izi sürülebilmektedir. Genellikle ÖK3’e benzer şekilde erek dil/kültürüne ait sözcük

⁷⁶ <http://siir.sitesi.web.tr/edip-cansever/ey-.html>

⁷⁷ (Doğan Hızlan- <http://www.hurriyet.com.tr/yazarlar/14949209.asp>)

hazinesine sadık kalmağı tercihe eden ÖK4, ÖK1 gibi öznel sözcükler türetmese de, kimi ifadelerinde öznel kültürünü ortaya koymuştur.

Bir başka çeviri yapıtının önsözünde dile getirdiği üzere, çevirilerindeki amacın okuru yazara götürmek olduğunu belirtmiş, kaynak metinlerdeki durumları kendince algılayıp, yorumladığını dile getirmiştir. Herkesçe kabul gördüğü gibi, ÖK4'e göre de her bir çeviri, yeniden algılama ve baştan yorumlamadır.

Bu konudaki önsözünden, çalışmamız bağlamında özneliği vurgulamak ve alımlama estetiği ile yorumlamanın edebiyat çevirmeninin olmazsa olmazı olduğunu göstermek adına alıntılama yapmakta yarar vardır.

ÖK4 “Çevirmenin Önsözü” başlığıyla kaleme aldığı kısımda şöyle demektedir;

“... Yıllar önce ‘Bir Kadının Yirmi Dört Saati’ ve ‘ Yürek Çöküntüsü’ adıyla çevrilen bu iki öyküyü farklı başlıklarla çevirmeyi tercih ettim. Çünkü her çeviri bir yorum ve yeni bir algılamadır. Özgün başlığı ‘Vierundzwanzig Stunden aus dem Leben einer Frau’ olan ilk öyküde, yukarıda da değindiğim gibi, bir kadının yaşamında çok önemli bir yere sahip bir gün, milyonda bir insanın yaşayabileceği, unutulmaz imkânsız bir yirmi dört saat anlatılmaktadır. Bu nedenle ‘Bir Kadının Yaşamından 24 Saat’ başlığını uygun gördüm. Özgün başlığı ‘Untergang eines Herzens’ olan diğer öyküde ise, Untergang sözcüğü çökmek, batmak, yok olmak anlamına gelmektedir. Öykünün içeriğine baktığımızda, yaşlı bir adamın yavaş yavaş ve isteyerek ölüme gittiğini görüyoruz. Bu nedenle ‘Bir Yüreğin Ölümü’ başlığını tercih ettim.

Çeviride uyguladığım yöntem gelince, okuru yazara götürmek, ne anlattığı kadar nasıl anlattığını da vurgulamak ve okurun eseri, yazarın özgün dilinde okuyormuş gibi zevk almasını sağlamak ve bunu yaparken de anlaşılır olmak.”⁷⁸

⁷⁸ Goethe J. W., Genç Werther’in Acıları, (çev. Gülperi Sert),Doğu Batı Yayıncılık, 2013,Ankara, s.10)

Böylelikle, edebiyat çevirmeninin çeviri eylemi sırasında öznel olarak nasıl alımlama yaptığını, kaynak metni yeniden bir yorumlamayla nasıl ele aldığını belirtmektedir. Çeviri tercihlerinin altında kaynak metni bir bütün olarak algıladığını, söz konusu durumdan öznel çıkarımlar yaptığını ve bu çıkarımlarının tercihlerini etkilediğini belirten ÖK4, edebiyat çevirisinde öznelliğe, alımlamaya ve yorumlamaya dikkat çekmiştir.

İnceleme 1 üzerine son olarak söylenmesi gereken, tüm ÖK'lerin çevirilerinde kendilerine has, öznel tercihlerin olduğudur. Kimi erek metinlerde, öznel kültürün sürülesi izleri kendi açıkça belli ederken kimilerinde bu belirginlik daha azdır. Bu durum bile bireyin yani çevirmenin öznel kültürüyle diğer tüm bireylerden, doğal olarak da tüm bireylerin birbirlerinden öznel olarak farklılığının göstergesidir.

5.1.3. İnceleme 2

Kaynak Yapıt: Die Leiden des jungen Werthers / Johann Wolfgang von Goethe

Tablo 3: İnceleme 2'de Yapıt ve Yazar Bilgileri

<u>İncelenen Yapıt</u>	<u>Çevirmen</u>	<u>Yapıtın Künyesi</u>
Genç Werther'in Acıları (EM1)	Mahmure Kahraman (ÖK1)	2013 6. Basım / Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları
Mahmure Kahraman , 1956 doğumlu olan çevirmen, Trabzon'daki lise eğitiminden sonra, iki yıl Almanya'nın Münih şehrinde Goethe Enstitüsüne devam etti. 1983 yılında Ankara Üniversitesi Dil-Tarih-Coğrafya Fakültesi Alman Dili ve Edebiyatı bölümünü bitirdi. Yüksek Lisans eğitimini 1986'da, doktora eğitimini de 1992'de tamamladı. Ege Üniversitesi'nde Almanca okutmanı olarak çalıştı. J.P. Eckermann, F. Nietzsche ve J.W. Goethe'den çeviriler yaptı.		
Genç Werther'in Acıları (EM2)	Nihat Ülner (ÖK2)	2010 10. Basım / Öteki Ajans
Nihat Ülner , Hacettepe Üniversitesinde 1987 yılında Alman Dili ve Edebiyatı bölümünü tamamlayarak Lisans, 1995 yılında Yüksek Lisans ve 1998 yılında doktora diploması almıştır. Aynı üniversitede akademisyendir.		

Tablo 3'ün devamı

Genç Werther'in Acıları (EM3)	Mustafa Canbek (ÖK3)	2013 / Bordo-Siyah
Çevirmen hakkında biyografik bilgi elde edilememiştir.		
Genç Werther'in Acıları (EM4)	Gülperi Sert (ÖK4)	Doğu Batı Yayınları / 2013
Gülperi Sert. Ankara Üniversitesi Dil-Tarih-Coğrafya Fakültesinde Alman Dili ve Edebiyatı bölümlerinde 1982 yılında Lisans, 1986 yılında Yüksek Lisansını tamamlamıştır. Ege Üniversitesinde 1991 yılında doktora diploması almağa hak kazanmıştır. 1998 yılından beri öğretim üyesidir.		

İnceleme 2 için ele alınan erek metinlerin kaynağı Alman Edebiyatçı Johann Wolfgang Goethe'nin "Die Leiden des jungen Werthers" isimli yapıtıdır. Bu gözlemede yer alacak olan tüm Öznel Kültürler tarafından aynı tercihle; "Genç Werther'in Acıları" ismiyle çevrilmiş olan dört farklı erek metinde öznel kültürlerin izleri gözlemlenmeye çalışılacaktır. Bu kısımda EM1'in⁷⁹ yazarı ÖK1⁸⁰, EM2'nin⁸¹ yazarı ÖK2⁸², EM3'ün⁸³ yazarı ÖK3⁸⁴ ve EM4'ün⁸⁵ yazarı da ÖK4⁸⁶ olarak anılacaktır. Erek metinlerden yapılacak alıntılarının gösterimi de, uygulanan yöntem gereği metin içerisinde (ÖKx:12) örneğindeki gibi gösterilecektir.

⁷⁹ Goethe, J.W., Genç Werther'in Acıları, (Çev: Mahmure Kahraman), Türkiye İş Bank. Kültür Yay., 2013, İstanbul

⁸⁰ Mahmure Kahraman. 1956 doğumlu olan çevirmen, Trabzon'daki lise eğitiminden sonra, iki yıl Almanya'nın Münih şehrinde Goethe Enstitüsüne devam etti. 1983 yılında Ankara Üniversitesi Dil-Tarih-Coğrafya Fakültesi Alman Dili ve Edebiyatı bölümünü bitirdi. Yüksek Lisans eğitimini 1986'da, doktora eğitimini de 1992'de tamamladı. Ege Üniversitesi'nde Almanca okutmanı olarak çalıştı. J.P. Eckermann, F. Nietzsche ve J.W. Goethe'den çeviriler yaptı.

⁸¹ Goethe, J.W., Genç Werther'in Acıları, (Çev: Nihat Ülner), Öteki Ajans Yayınevi, Ankara, 2010

⁸² Nihat Ülner. Hacettepe Üniversitesinde 1987 yılında Alman Dili ve Edebiyatı bölümünü tamamlayarak Lisans, 1995 yılında Yüksek Lisans ve 1998 yılında doktora diploması almıştır. Aynı üniversitede akademisyendir.

⁸³ Goethe, J.W., Genç Werther'in Acıları, (Çev: Mustafa Canbek), Bordo Siyah Yay., İstanbul, 2013

⁸⁴ Mustafa Canbek. 1975'te Ankara doğdu. İstanbul Üniversitesi Hasan Ali Yücel Eğitim Fakültesi Almanca Öğretmenliği bölümünden mezun oldu.

⁸⁵ Goethe, J.W., Genç Werther'in Acıları, (Çev: Gülperi Sert), Doğu Batı Yay., Ankara, 2013

⁸⁶ Gülperi Sert. (Bkz. İnceleme 1)

Kaynak metnin başında kitap ve Werther hakkında yazılmış kısa paragrafı ÖZnel Kültürlerden üçü erek metnlerinde aktarıken ÖK3, erek metninde bu paragrafı çevirmemiş ve dolayısıyla da aktarmamıştır. Bu ÖK3'ün kendi tercihi midir yoksa işverenin mi bilinmez ama çeviri eylemi için öznel bir karar gibi durmakta.

ÖK'lerin izini sürmeğe ve gözlemin devamı için ipucu toplamaya bu kısa paragraftaki verileri değerlendirerek başlayalım.

Bu kısa paragrafı ÖK1, EM1'de şöyle erek dile aktarmıştır;

“Zavallı Werther'in hikâyesi ile ilgili bulabildiğim her şeyi büyük bir titizlikle topladım ve burada size sunuyorum, bu nedenle bana müteşekkir kalacağınızı biliyorum. Onun ruhuna ve kişiliğine hayranlık ve sevgi duymaktan, yazgısına gözyaşı dökmekten kendinizi alamayacaksınız.

Ey güzel insan, sen de onun gibi bir tutkunun esiriysen, onun acıları sana avuntu olsun, eğer yazgından veya kendi hatandan dolayı bir arkadaş bulamıyorsan, bu küçük kitap dostun olsun.” (1).

ÖK2 ise, EM2'de söz konusu paragrafı çevirisinde şu şekilde ifade etmiştir.;

“Zavallı Werther'in öyküsü hakkında bulduklarımın tümünü elimden geldiği kadarıyla bir araya getirdim ve şimdi size sunuyorum. Bana müteşekkir olacağınızı biliyorum. Ruhuna ve kişiliğine hayranlık ve sevgi beslemekten, yazgısı karşısında gözyaşınızı dökmekten kendinizi alamayacaksınız.

Şu anda onunla aynı duyguları paylaşanlara gelince; onun çektiği acılar sizi teselli etsin ve alınyazınızdan ya da kendi kabahatinizden ötürü daha yakın başka bir arkadaş bulamıyorsanız, bu kitap size arkadaş olsun.” (7).

ÖK3'ün, kaynak metninde yer alan bu küçük paragrafı çevirmediğini, dolayısıyla EM3'te yer almadığını belirtmiştik.

ÖK4 çeviri yapıtı EM4’te aynı paragrafın çevirisini aşağıdaki ifadelerle yapmıştır.

“Zavallı Werther’in hikâyesi hakkında bulabildiğim her şeyi itinayla bir araya getirdim ve işte önünüze koyuyorum ve biliyorum bunun için bana teşekkür edeceksiniz.

Sizler onun yüreğine ve karakterine hayranlığımızı esirgemeyecek, yazgısı karşısında gözyaşlarınızı tutamayacaksınız.

Ve sen ey güzel gönül, onunla aynı tutkuları hisseden sen, teselli bul onun acılarında ve ister bahtsız olduğundan iter hatalı olduğundan kalmadıysa yanında hiç kimse, izin ver de dostun olsun bu kitapçık.” (21).

ÖK3’ün dışındaki üç çevirmenin, çevirilerini inceleyecek olursak kendi çeviri tercihleri ve öznel kültürleri hakkında fikir yürütebilir miyiz ona bakmak gerekir. Her ÖK kendi dil tercihlerini çevirilerine yansıtmıştır. Biri hikâye sözcüğünü kullanırken, diğeri öyküyü tercih etmiştir. Yine biri, “hata” sözcüğüne karşın, “kabahat” sözcüğünü kullanmıştır. Bu tip farklı dil tercihleri olması gayet doğaldır. Bu kadar kısa bir paragraf ve kısıtlı duygu ifadeleri içerisinde öznel kültüre kesin bir ispat getirme çabası değil amacımız. Yukarıda da belirtildiği üzere bu bölüm içerisinde izini süreceğimiz farklı çevirmen öznel kültürlerine dair ipuçları elde etmek.

Bu doğrultuda şu söylenmelidir ki her üç ÖK de birbirlerine yakın metinler vermişlerdir. Dikkat çeken nokta ÖK4’ün kimi duygu ifadelerinde daha farklı deyim ve sözcükler kullandığıdır. Paragrafın okuyucuya seslendiği hitap tümcelerinde, ÖK1’in “Ey güzel insan” diye hitap ettiği veya ÖK2’nin “ Şu anda onunla aynı duyguları paylaşanlara gelince” diyerek genelleştirdiği okuyucuya, ÖK4, metnin dram ve trajedi bağlamında okuyucuya hitabını “Ve sen ey güzel gönül” ifadesiyle vererek, erek okuru Werther’in duygularına daha yakınlaştırmış ve erek dil/kültüre ait bir kültürel/dilsel kullanımı tercih etmiştir. Çevirmen burada erek dil/kültür ortamına ve ilgili edebiyat dizgesinde sıkça kullanılan ve de özel bir yeri olan “gönül” sözcüğünü kullanmıştır. Buradaki “gönül” sözcüğü soyut bir anlamdan çok “insan”, “kişi”, “âşık” anlamında

somut bir varlığı temsil etmektedir. Ancak bu somut varlığı ifade için kullanılmış olan “gönül” sözcüğü, Yazar-Karakter-Okur üçgenini birbirine yakınlaştırmakta ve işlemi hem somut hem de soyut boyutta gerçekleştirilmektedir. Aşk acısıyla olsun, başka dünyevi ve ilahi acılarla olsun, çekilen ıstırapı, sıkıntıyı yaşayan varlığı betimlemek için erek dizgede sıkça kullanılan “gönül” sözcüğünü tercih etmek, bizce ÖK4’ün hem erek kültür içerisinde şekillenmiş kişiliğinin, hem de erek edebiyat dizgesindeki bilgisinin izlerini taşımaktadır. Bu kültürel uyarlamayı, çeviri eyleminde karmaşık bir sistem içerisinde, bilişsel bir süreç sonunda tamamen kendi öznel kültürüyle yapan ÖK4, çevirisine yansıtılabileceği öznelliğinin ipuçlarını vermektedir diye düşünüyoruz.

Erek metinlerin “Birinci Kitap” başlıklı kısmının başlangıcında 4 Mayıs 1771 tarihine ait paragrafta genç bir bayan hakkında bir bölüm yer alır. Bu genç bayanın çekiciliği ve cazibesi hakkında ÖK’ler EM’lerinde öznel ifadeler kullanmışlardır.

EM1’de, genç bayanın çekiciliği ve eğlendirici yanları hakkında ÖK1 şöyle demektedir;

“Zavallı Leonore! Ancak ben masumdum. Kız kardeşinin geçit vermez cazibesi beni hoş bir şekilde oyalarken, o zavallı yürekte oluşan sevgi için bir şey yapabilir miydim?” (3).

ÖK2, kendi erek metninde;

“ Zavallı Leonore! Ama yine de suçsuzdum. Kızkardeşinin şımarıkça çekiciliği benim için hoş bir eğlence anlamına gelirken, onun zavallı yüreğine bir tutkunun yerleşmesi benim suçum değildi herhalde.” (7).

EM3’de ise;

“Zavallı Leonore! Ama ben masumdum. Kız kardeşinin çekici cilveleri bana hoş bir gönül eğlencesi sağlarken, zavallı yüreğin içinde bir tutkunun oluşması karşısında elimden ne gelebilirdi ki?” (17).

Son olarak ÖK4'ün genç bayanın çekiciliği ile ilgili EM4'te şu ifadelere yer vermiştir;

“Zavallı Leonore! Ve ben gerçekten suçsuzdum. Kız kardeşinin sürekli ilgisi bana hoş anlar yaşatırken zavallı kalbinde bir tutkunun yeşermesini engelleyebilir miydim?” (21).

Genç bir bayanın çekiciliği, belki de cazibesi ve çekici olan tavırları, halleri üzerine bir erkeğin içsel düşüncelerinin çevirileri olan yukarıda verilen metinlerde dikkat çeken birkaç nokta var. Bunlardan ilki ÖK1'in kullanmış olduğu; “Kız kardeşinin geçit vermez cazibesi” ifadesi. Edebi metinlerde söz sanatlarına sıkça rastlanması doğaldır. Edebiyat çevirilerinde de haliyle karşımıza çıkmaktadır bu söz sanatları. Burada ÖK1 tarafından kullanılmış olan “geçit vermez” ifadesiyle “cazibe” kelimesinin birbiriyle ne kadar bağdaştığı veya uyumlu olduğu tartışılabilir.

ÖK1, genç bayanın cazibesinin kuvvetine, derecesine dikkat çekmek istemiştir. Ancak öznel olarak tercih ettiği bu ifade ile hiç kuşkusuz “karşı konulamaz bir cazibe” anlamını vermek isteyen ÖK1'in bu tercihinin yanı sıra aynı tanımlama için ÖK2; “şımarıkça çekiciliği” kullanırken ÖK3; “çekici cilveleri” ifadesini kullanmıştır. ÖK4 ise genç bir bayanın cazibesi veya çekiciliği hakkında bu iki sözcükten herhangi birini tercih etmemiş, “Kız kardeşinin sürekli ilgisi” şeklinde bir çeviri yapmıştır.

Bu noktada dikkat çekmek istediğimiz nokta, ÖK1 ve ÖK4'ün kadın çevirmenler olmalarıdır. Her ikisi de daha öznel ifadelerle çevirilerini gerçekleştirmişlerdir. Ayrıca ikisi de Alman edebiyatıyla akademik olarak ilgili ve bağlantılı uzman kişilerdir. Peki, bu öznel yanları çevirilerine yansımış mıdır? Önce ÖK1'in ifadesine dönecek olursak “geçit vermez cazibesi” ifadesinde çevirmen tarafından olayın kahramanı genç bayanın cazibesinin güçlendirilmesi yönünde bir çaba görülebilir. Bu tercih çevirmenin kadın olmasından kaynaklı kadını erkek karşısında güçlü kılma, üstünlük sağlama olarak algılanabilir mi? Bu mümkündür.

ÖK4'ün ifadesinde ise genç bayanın çekiciliğinin basitleştirilme ve doğallaştırılma çabası mevcuttur. Söz konusu olay kahramanı genç bayanın cazibesini, bir erkeğe karşı

“sürekli ilgi” olarak nitelendirilmesi, kadını cinsel obje olmaktan uzak tutma çabası olamaz mı? “İlgi” sözcüğü ile kaynak metinden algıladığı ifadeyi öznel olarak yorumlayıp çevirisini yapan ÖK4, kadının duygularının dışılığının önüne geçmesini amaçlamış olabilir. Hatta bunu tam anlamıyla bilinçli şekilde değil de düşüncelerini, tavırlarını ve kararını etkileyen öznel kültürünün dışsal etkenlerinin dışında belki de hemcins olarak yapmış olabilir.

Her iki çevirmenin de ister istemez, içsel olarak kadını yüceltme, güçlendirme, koruma duygularıyla karar verdikleri düşüncesindeyiz.

ÖK2 ve ÖK3 birer erkek çevirmendir. Erek metinlerde genç bir bayanın hal ve tavırlarının, göz alıcı olmasının kısacası cazibesinin veya çekiciliğinin bir erkek tarafından içsel olarak ifade edildiği bu paragrafta bu iki öznel kültür, kadın çevirmenler olan ÖK1 ve ÖK4’e göre farklı çeviriler gerçekleştirmişlerdir. Yukarıda da alıntılandığı gibi ÖK2 genç bayanın bu tavırlarını bir erkeğin iç sesiyle “şımarıkça çekiciliği” olarak dile getirirken, ÖK3 bu tavırları daha bir erkek gözüyle bakarak dişil bir yafta yapıştirarak “çekici cilveleri” ifadesini tercih etmiştir.

ÖK2 belki de bu öznel yorumunu dile getirirken metinde erkeğin iç sesinde masum olduğu düşüncesini vurgulamak, genç bayanın olgunluğa erişememiş ve engellenemez bir tavır içerisinde olduğunu belirtmek istemiş olabilir. Sadece kendine özgü alımlama aşamasıyla kaynak metne yaklaşmış olan ÖK2, yorumladığı tümceleri kendince anlamlandırarak erek dilde ; “ Zavallı Leonore! Ama yine de suçsuzdum. Kızkardeşinin şımarıkça çekiciliği benim için hoş bir eğlence anlamına gelirken, onun zavallı yüreğine bir tutkunun yerleşmesi benim suçum değildi herhalde.” tümceleriyle çevirmiştir. Burada ÖK2, “şımarık” sözcüğünü kullanırken, bu genç bayanın yaşının küçüklüğüne dikkat çekmek amacıyla, bu karşılıksız sevgide erkeğin masumiyetini ortaya koymaya çalışmış olabilir. Tabii bunlar, şu an yapıldığı gibi salt yorumlama veya daha doğru bir ifadeyle açıklama getirme çabası içerisinde gerçekleşmemiştir.

Aynı özneliği, hatta daha farklısını ÖK3’ün çevirisinde görmek de mümkündür. EM3; “Zavallı Leonore! Ama ben masumdum. Kız kardeşinin çekici cilveleri bana hoş bir gönül eğlencesi sağlarken, zavallı yüreğin içinde bir tutkunun oluşması karşısında

elimden ne gelebilirdi ki?” tümceleriyile çevirisini yapmıştır. ÖK3, genç bayanın çekiciliğine, daha kadınsı hatta baştan çıkarıcı bir sözcük eklemiştir; “cilve”.

Kaynak metin yazarının, bir erkeğin duygularıyla aktardığı bu durumu, ÖK3 de cazibeli genç bir bayanın bir erkeğin gözünden nasıl algılanabileceğine dair ipuçları verecek şekilde öznel bir ifade etmiş gibi görünmektedir.

Dikkat edilecek olursa kadın çevirmenler olan ÖK1 ve ÖK4 ile erkek çevirmenler olan ÖK2 ve ÖK3’ün çevirileri, kadın-erkek ekseninde yer alan metinde farklılık göstermiştir. Her bireyin kişiliği, farklı kültür ortamlarında oluştuğundan dilsel olarak da farklılık gösterir. Bu farklı kültür ortamlarının önemli ölçütlerinden biri de herkesin malumu cinsiyettir. Bir kıraathane kültürünü erkeklerle aynı mahallede, semtte büyümüş bir kadının bilmesi ne kadar olasıdır. Bayan olmasından ötürü, sosyalleşeceği dia kültürler mutlaka erkeklerinkinden farklılık arz edecektir. Aynı şekilde erkeğin içerisinde olacağı dia kültürler de kadınınkinden bir noktada farklılık gösterecektir. Bir bayan kuaföründe veya güzellik salonunda neler yaşandığına birebir şahitlik etmesi ne kadar olasıdır?

Tüm bu sınır çizen belirleyici görünür-görünmez kurallar, bireyin öznel kültürünün oluşumunda etkilidir. Bu dış bir etkilemedir. Aynı şekilde iç etken olarak tanımlanabilecek durumlar da vardır. Bu doğuştan getirdiğimiz ve ikizleri bile davranış ve düşünce olarak farklı kılabilen tamamen öznel yanlarımızdır. Bizi, biz yapan, özel ve herkesten farklı kılan özneliktir. Parmak izi gibi, DNA gibi. İşte bu özneliğin, yapılan her işte, gerçekleştirilen her eylemde olduğu gibi, edebiyat çevirilerinde de kendini erkek metinlerde gösterdiğini varsayıyoruz. Tıpkı bu gözlemimizde gerçekleştiği üzere erkek ve kadın çevirmenlerin belirli konularda nasıl farklılık gösterdiğinin farkına varılabileceği gibi.

İnsanoğlunun, yaşadığı günün değerini bilmesi gerekirken eskiden yaşadığı sıkıntılara melankolik şekilde takılı kalmasına bir eleştiri getiren paragrafı ÖK’ler farklı şekilde erkek metinlerine aktarmışlar.

Söz konusu metin ÖK1’in çevirisinde;

“Acının insanlarla paylaşıldığı takdirde azalacağı konusunda kuşkusuz haklısın, değerli dostum, keşke insanlar – niçin böyle olduklarının anacak Tanrı bilir!- geçip giden şimdiki yaşamak yerine, geçmişte kalan bir sıkıntının hatıralarını anımsamak için hayal gücünü bu kadar zorlamasalar.”
(ÖK1: 4)

ÖK2'nin erek metninde ilgili paragrafı;

“Kuşkusuz haklısın arkadaşım; eğer insanlar –niçin böyle yaratılmış olduklarını Tanrı bilir- imgelemleriyle geçmişteki kederin anılarını çağrıştırmak uğruna bu denli çaba gösterecekleri yerde, kayıtsız bir şimdi'ye katlansalardı çektikleri acı daha az olurdu.”(ÖK2: 8)

EM3'te;

“Kuşkusuz haklısın can dostum; insanlar –niçin böyle yaratılmış olduklarını artık Tanrı bilir- önemsiz, kayıtsız kalınabilecek bir şimdikiye katlanmak yerine, hayal gücünün olanca gücüyle, geçmiş kötü anılarını geri çağırılmaya uğraşmasalardı, insanlar arasında acılar da daha az olurdu.”(ÖK3: 17).

Bu paragrafı son olarak ÖK4'ün çeviriyle EM4'ten alıntılalım;

“Kuşkusuz sen haklısın dostum, eğer insanlar –niye böyle yaratıldıklarını Tanrı bilir- geçmişte yaşanan kötü şeyleri anımsamak için hayal güçlerini zorlamak yerine içinde yaşadıkları anı olduğu gibi kabul etseler, acıları daha azalardı.” (ÖK4: 23)

Bu çevirilerin genel çerçevede birbirlerine yakın tümceler tarafından oluşturulduğu görülmektedir. Gözlemlenmesi gereken nokta, insanların eskileri hatıralarında yaşatmaları hususundaki tümcede çevirmenlerce tercih edilen sözcük ve sözcük grupları ile günü yaşamaları gerekliliğini ifade eden sözcüklerdir. Çünkü kimi, ÖK farklı bir tercih yaparken, kimisi de kendi erek metninde açıkça gözlemlenebilen şekilde dili sadeleştirmeye, anlaşılır kılmaya gayret göstermektedir. Bu tavır farkında olmadan gerçekleştiriliyor olabilir. Çevirmen her zaman farkında olarak eylemini yapmayabilir. Kimi zaman çevirmen kendini gizlemek isteyebilir. Bu gibi durumlarda kaynak veya erek kültürün –ki genellikle erek kültür- dilsel kullanımında olan ve genele yayılmışlarını bilinçli-bilinçsiz kullanabilir. Bu özellik de çevirmen öznel kültürünün içerisinde vardır çünkü onu oluşturmuş, şekillendirmiş ve sürekli etkileyen, değiştiren, geliştiren de etrafını plasenta gibi sarmış olan kültürdür.

Şimdi kastedilen noktaları ele alalım. Erek metinlerde insanların melankolik şekilde eski anılarını canlı tutma girişimlerini ÖK2 dışındaki çevirmenler “hayal gücü” ifadesiyle karşılarken ÖK2 farklı bir sözcük tercih etmiş. Çevirmen EM2’de yukarıda da belirtildiği gibi eski günlerin sıkıntılarını zihinlerinde canlı tutma gayretini “imgeleleriyle çağrıştırmak” olarak çevirmiştir. ÖK2, çevirmen öznel kültürü odaklı gözlemlendiğinde, bu ifade tercihinin nedeni daha bir gerekçelendirilebilir. Çünkü ÖK2, edebiyat ve edebiyat kuramlarıyla hem eğitim hem de akademik olarak ilişkili bir çevirmendir. İmgelem sözcüğünü, 18. yüzyılda yazılmış bir metinde bahsedilen, geçmişe özlem duyarak bugünün kıymetini kaçırmaları gibi insanlığın geneline yayılmış sıradan bir davranışın çevirisinde bu denli bir entelektüel tabir kullanmak, ÖK2’nin öznel kültürüyle ilgili önemli bir veri olarak görülmelidir. Paragrafta, mektup formundaki metinde bir arkadaşına sıradan insanların geçmişleriyle ilgili hatıralarını sürekli anmalarını anlatan bir ifade dizisinin gündelik dil dışında bir karşılıkla çevrilmesi söz konusu. Temelde psikolojiye ait olan ancak edebiyat kuramları ve metotlarında da kullanılan bir sözcüğü tercih etmek ancak bu alanların en az birinde eğitim görmüş ve yeterli bilgiye sahip olmak gerekliliğidir. Dolayısıyla ÖK2’nin entelektüel yapısının da içerisinde olduğu öznel kültürü, EM2’deki çeviri tercihlerinde kendini göstermektedir.

Aynı paragraf içerisinde diğer bir tespit de, insanların içinde buldukları günün, yaşadıkları anın kastedildiği tümcelerdir. ÖK’lerin üçü yaşanan anı veya bugünü “şimdi” sözcüğüyle karşılamışlardır. Kaynak metne bağlı kalma anlayışı gibi görünen bu tercih, anlayış veya amacı ne olursa olsun çevirmenlerin kararı sonucu alınmıştır.

Yaşanılan gün veya içerisinde bulunulan anı ÖK4 yukarıda bahsettiğimiz tercihlerin dışında çevirisini; “... geçmişte yaşanan kötü şeyleri anımsamak için hayal güçlerini zorlamak yerine içinde yaşadıkları anı olduğu gibi kabul etseler, acıları daha azalardı.” şeklinde yapmıştır. Daha önceki gözlemlerde de belirtildiği gibi ÖK4 dili yalın şekilde çevirisine yansıtılmıştır. Anlamı doğrudan erek dilin sade bir kullanımıyla vermeyi uygun görmüştür.

Erek metinlerde aynı kısmın devamında ilk kez karşılaştığı teyzesini tarif eden yazar, onun özelliklerini belirtirken, çevirmenler erek metinlerinde aşığıdaki şekillerde bu özellikleri aktarmışlar.

ÖK1:

“İyi yürekli, cesur ve tez canlı bir kadın” (4).

ÖK2:

“Teyzem hareketli, tezcanlı ve iyi yürekli bir insan” (8).

ÖK3:

“Canlı, neşeli, enerjik, zorlu, çok açık yürekli biri” (18).

ÖK4:

“ Teyzem zeki, güçlü ve çok iyi kalpli bir insan” (23).

Çevirilerden anlaşılacağı üzere söz konusu teyze tiplemesi iyi, hareketli, canlı, güçlü bir insandır. Her bir çevirmen bu özelliklerini erek metinlerinde haliyle belirtmişlerdir. Kısa

bir tümce olmasına rağmen her bireyin öznel algılama ve yorumlama özelliğinden dolayı birbirinden farklı tercihlerle çeviriler gerçekleşmiştir.

Bu çalışmanın amacı doğrultusunda gözlemlenmesi gereken ÖK3'ün çeviri tümcesidir. Diğer çevirmenlerin tez canlı, hareketli ve iyi kalpli olarak çevirdikleri tümcelere karşın ÖK3, tiptemenin özelliklerine neşeli, enerjik ve açık yürekli olma hallerini eklemiştir. Çeviride özellikle de edebiyat çevirilerinde bu tür eklemeler zaman zaman karşılaşılan durumlardır. Metnin anlamını erek okurun kültürüne, anlayışına, duygu dünyasına yaklaştırma amaçlı yapılabilen bu tür çeviri eylemleri çevirmenin öznel alımlama ve yorumlamasının yanı sıra amacı veya üstlendiği görevlere göre farklılık arz eder.

Teyze karakterinin tarifinde “iyi kalpli, iyi yürekli” insan tanımı ÖK3'ün erek metninde “açık yürekli” olarak yapılmış. Açık yürekli olmak, iyi kalpli, iyi yürekli olmakla aynı anlamda kullanılan bir tanım değil. Çevirmenin böyle bir tercihte bulunmasını doğru veya yanlış diye değerlendirmek bu çalışmanın amaçlarından olmadığından, bu kararın ÖK3'ün öznel bir çeviri tercihi olduğunu söylemek yeterli olacaktır. Ancak daha önce yapılan tespitlerden de yola çıkarak, ÖK3'ün çevirilerinde erek dil kullanımı bağlamında anlaşılır olma bakımından diğer ÖK'lere göre farklılık gözlemlenmektedir.

Çeviri edebi metinlerin devamında, roman karakteri kendi ağzından içerisinde bulunduğu ortamın ve yalnız başına olmanın kendisine çok iyi geldiğini belirtir. ÖK'ler bu durumu yani iyi gelen unsuru “ilaç” anlamında bazı sözcüklerle, çeviri tercihleriyle yapmışlar.

ÖK1 çeviri metninde bu durumu şöyle ifade eder;

“Bunun dışında kendimi burada çok iyi hissediyorum. Yalnızlık bu cennet yörede kalbim için harikulade bir merhem oldu, gençlik demek olan bu mevsim, çoğunlukla ürperti içindeki yüreğimi tüm zenginliğiyle ısıtıyor. Her ağaç, her çalılık çiçeklerden bir demet sanki, güzel kokular deryasında oradan oraya süzülebilme ve bütün yiyecekleri içlerinde bulabilmek için insanın mayıs böceği olması gerekiyor.”(ÖK1: 4)

ÖK1, iyi hissetmeye yarayan unsurları harika bir merhem olarak tanımlamıştır. Erek dil/kültüründe bir yaraya, derde, sıkıntıya çare ve ilaç anlamında eskiden beri kullanılan “merhem” sözcüğü ÖK1’in önceki kısımlarda bilgi birikimi, kişiliği ve öznel kültürüyle ilgili değerlendirmesini güçlendirir bir veridir. ÖK1, yaş itibarıyla de erek kültürün dil kullanımında geleneksel olarak yer alan bir kullanımı haliyle iyi bilmektedir.

Aynı şekilde ÖK4 de içerisinde bulunan ortamın ve tek başına kalarak bir nevi başını dinlendirmenin veya dinlenmenin faydalarını “ilaç” tabiriyle karşılamıştır. Daha önce de İnceleme 1’de ve önceki tespitlerde belirtildiği gibi bu çeviri eylemi ÖK4’ün çeviri karakterine oldukça uygundur. Hatta öznel kültürünün parmak izi gibidir. Dili anlaşılır kılmak, bir akademisyen ve edebiyat alanında uzman olmanın getirdiği birikim ve sorumlulukla erek okurun kaynak metin yazarını kolayca anlamasını sağlamak ÖK4’ün çevirisine yansıttığını düşündüğümüz çevirmen öznel kültürünün temeli gibi görüldüğünü söyleyebiliriz. Tıpkı EM4’ün önsözünde kendisinin de belirttiği gibi anlaşılır olmak ve kültürel aktarımı sağlamak ÖK4’ün çeviri anlayışının özü olarak karşımıza çıkmaktadır.

“Beni sorarsan, ben kendimi burada çok iyi hissediyorum, bu cennet gibi yerde yalnızlık yüreğime eşi bulunmaz bir ilaç gibi geldi ve gençliğin bu mevsimi, sıklıkla ürperen yüreğimi olanca gücüyle ısıtıyor. Her ağaç her çalılık adeta bir çiçek demeti, öyle ki insanın bu hoş kokular içinde yüzebilmek ve ihtiyaç duyduğu tüm besinleri alabilmek için mayıs böceği olası geliyor” (ÖK4:24).

Çeviri paragrafta da görüldüğü gibi ÖK4 çevirisinde anlaşılır olmayı, erek okuru göz önünde bulundurarak kültürel anlamın aktarımını yapmayı ve erek dilin öğelerini kullanırken dilin zamanına dikkat etmeye özen göstermektedir. Bu da çevirmenin öznel kültürünün, çeviri edebiyat metinlerinde karşımıza çıkan önemli ipuçlarıdır.

ÖK2 ise çevirisinde bu durumu ÖK1 ve ÖK4’ünküne benzer şekilde merhem, ilaç kavramlarına yakın bir tümceyle aktarmıştır.

EM2’de verilen çeviri paragraf;

“Bu arada belirtmeliyim ki burada kendimi oldukça iyi hissediyorum. Yalnızlık, cenneti andıran bu çevrede benim kolayca ürperen yüreğim için tatlı bir deva ve gençlik mevsimi onu bütün bereketiyle ısıdırıyor. Her ağaç ve her fundalık birer çiçek demeti adeta; insan bu misk kokulu denizde yüzüp bütün besinini ondan sağlayabilmek için bir mayısböceğine dönüşmek istiyor” (ÖK2:8)

ÖK2 edebiyatla olan eğitimsel ve akademik bağını burada bir kez daha göstermektedir. Şöyle ki; “tatlı bir deva” ve “gençlik mevsimi” tabirlerinin yanı sıra, diğer çevirmenlerce tercih edilen “çalılık” sözcüğü yerine daha bir canlı algı oluşturan “fundalık” ve de güzel koku yerine daha eski ve kültürel altyapısı olan “misk” sözcüklerini çevirisinde kullanmayı uygun bulmuştur. Bu ÖK2’nin entelektüel özelliğinin çevirisine nasıl yansıdığına göstergesi olarak görülebilir.

ÖK3, daha önceki çevirilerinde öznel kararlarıyla serbest çeviri anlayışı ile yaptığı çeviri eylemlerinin aksine metinde bahsedilen yerel bir ağacın reçinesinden yapılan malzeme için kaynak kültürde kullanılan bir sözcüğü tercih etmiştir. Balsam.

“Ayrıca burada gayet iyiyim. Yalnızlık bu cennet gibi köşede yüreğime enfes bir balsam gibi geliyor ve gençliğim bu mevsimi, sıkça ürperen yüreğime olanca zenginliğiyle ısıtıyor. Her ağaç, her çalılık çiçeklerden bir demet; enfes kokuların denizinde salınıp dolaşmak ve bütün besinini burada bulabilmek için insanın mayısböceği olası geliyor” (ÖK3: 18).

ÖK3’ün bu kullanımı çevirmenin öznel kültürüyle kimi zaman erek kimi zaman da kaynak kültüre ait dilsel kullanımları tercih edebileceği yönünde daha önceki bölümlerde dile getirdiğimiz özelliğinin göstergesi olarak kabul edilebilir. Daha önce genellikle erek dilin anlam olarak karşıladığı sözcük ve sözcük gruplarını kullanmayı

tercih eden ÖK3'ün çevirmen öznel kültürüyle bu defa kaynak kültür ve metne göre bir tercih yaptığı söylenebilir.

ÖK3'ün çevirmen öznel kültürü ile ilgili tespitlerin yapılmasının zor olduğunu varsayım olarak kabul edilmesi gerektiğinin bir kanıtı da EM3'ün bir sonraki paragrafında bir parkın ve bahçenin banisi olan Kont üzerine yaptığı çeviri tercihidir. Ölmüş olan birinden bahsederken kullanılan ama bu kullanımın genellikle eski olarak kabul göreceği bu tercih, müteveffa sözcüğüdür. Türk Dil Kurumu sözlüklerinde ölmüş kimse ve Müslüman olmayan ölmüş kimseler için saygı içerisinde anarken kullanılan müteveffa sözcüğü, ÖK3 tarafından tercih edilmiştir.

Diğer üç çevirmen; “ölmüş”, “hayatta olmayan” sözcük ve tümceleriyle Kont M.'nin durumunu ortaya koyarken, ÖK3'ün “... müteveffa Kont M. ...” ifadesiyle çevirisini yapmasının nedenlerini iyi okumak gerekir. Bu gereklilik ÖK3'ün çevirmen öznel kültürünün tespitiyle ve çevirisine yansımalarıyla ilgili bu çalışma için önemlidir.

Şimdi bu noktada ÖK3 öznel şekildeki tercihinin yaparken, metnin bu kısmında mektubu yazan karakterin ölmüş kanta karşı saygısını ortaya koyabilmek için mi bu sözcüğü tercih etmiştir yoksa erek dilden ötürü Müslüman olan erek okur kitlesine Kontun gayrimüslim oluşunu metin içerisinde verebilmek için mi? Her iki düşünce de yoruma açıktır. Çünkü metinde mektubu yazan bir gayrimüslim olduğundan aynı kültürden bir Kont'a ne kadar saygı duyarsa duysun bu anlamda bir hitapla seslenmeyecektir. Acaba çevirmen, erek okurun böyle bir beklentisinin olup olmadığı düşüncesiyle mi böyle bir karar vermiştir? ÖK3'ün erek kültürün eski dil kullanımında yaygın olan sözcükleri tercih ettiğini söylemek de zor. Çünkü daha önceki bölümlerde çevirilerinde enerjik, balsam gibi eski dil kullanımına hatta erekten çok kaynak dil/kültüre ait sözcükleri tercih ettiği gözlemlenmişti. Burada çevirmen öznel kültürünün, çevirmene göre nasıl değişken olabileceği meselesinin ortada olduğu söylenirse, yanlış sayılmayacaktır. Birkaç tümce sonra bahsi geçen “bu muazzam park ve bahçelerin” bahçivani için, “uzman” sözcüğünü sıfat olarak kullanan ÖK3, çevirmen öznel kültürü hakkında önemli ipuçlarını verdiği düşünülebilir.

Önce tüm paragrafı hem “müteveffa” hem de “uzman” sıfatlarını görmek ve metin içerisinde değerlendirebilmek için alıntılalım.

“Bu, müteveffa Kont M.’nin aklına, olabilecek en çeşitli güzelliklerle birbirini kesen ve en sevimli düzlükleri oluşturan tepelerden birine bir park-bahçe yaptırmayı getirmiş. Sade bir bahçe bu ve daha girişte, insan, planını (bu işin bilimini yapmış) uzman bir park-bahçe düzenleyicisinin değil de kendi(varlığının) tadını çıkarmak isteyen duyarlı bir yüreğin çizdiğini hissediyor...” (ÖK3: 18).

Bahçıvan, erek dil/kültüründe uzmandan çok usta olarak nitelendirilebilir. Uzman sözcüğü bu meslek grubu gibi zanaatkâr meslekler için erek dilde pek de kullanılmayan bir sözcüktür. Erek kültüre ait genel dil kullanımında el maharetiyle yapılan ve işi yapanın geçimini sağladığı zanaat meslekleri için her zaman “usta” sözcüğü hem isim hem de sıfat olarak kullanılmıştır. Hatta bu sözcük erek kültürde geleneksel olarak lakap olarak da kullanılmaktadır. “Bu muslukçu çok ustaymış.”, “Bizim bir marangozumuz vardı, üzerine usta yoktu. O kadar iyiydi.” veya “Mehmet Usta, işinde bir numaradır.” gibi gerek sıfat gerekse isim olarak kullanıldığı herkesin malumunca. Uzman sözcüğü ise daha yeni ve modern zamanlara ait teknik bir tabir gibi çalınıyor kulağa. Yeni yüzyılda, yukarıda bahsedilen zanaat işlerinin dışındaki modern meslekler için biçilmiş kaftan olabilir ama insanoğlunun en eski mesleklerinden biri olan bahçıvanlık için uygun değil gibi. Tabii ki ÖK3’ün amacı burada, “olmayan”⁸⁷ bahçıvanın işindeki bilgisi, becerisi ve deneyimini ortaya koymak gibi görünmektedir. Ancak bunun için erek dil/kültüründe gelenekselleşmiş tabirlerden tercih edebileceği halde kararını bu yönde kullanmamış görünmemektedir.

Aynı şekilde ÖK4’ün erek metninde bahçıvan için “profesyonel” tabirini kullanmış. Aynı yorumları bu tercih için de söylemek mümkündür. Gerçi profesyonel sözcüğünün özünden anlam olarak yaptığı iş karşılığında para kazanıyor olmak var. Ama geleneksel olarak söz konusu meslekler için yerleşmiş bir dilsel kullanım olan “usta” veya “işinin ehli” sözcüklerine karşılık gelir mi orası sorgulanabilir durumdadır.

EM4’te bahçıvan için olan paragrafı şöyle aktarmıştır ÖK4;

⁸⁷ Erek metinlerde bahçeyi düzenleyen bir bahçıvan olmadığı, aksine birinin burayı gönlünce düzenlediğinin anlaşıldığı anlatılmak istenmektedir. (Y.N)

“Bahçe sade bir bahçe ve daha girişte buranın profesyonel bir bahçıvanın elinden çıkmadığını, aksine keyfini çıkarmak isteyen duyarlı biri tarafından planlandığını hissediyorsunuz.”(ÖK4:24)

Madem çeviri, özellikle de edebiyat çevirisi bir kültürel aktarımdır öyleyse eylemi amacı doğrultusunda gerçekleştirmek gerekmez miydi? Belki cevap; -Evet, belki de; - Hayır. Ama ne olursa olsun, bu çalışmanın çevirinin kültür aktarımı ile ilgili olan bölümünde de dile getirildiği gibi, aktarılan kültür kimin kültürü sorgusu yeniden gündeme gelmektedir. Bu gözlemdeki gibi bir durum, çeviride aktarılan kültürün kaynak kültüre mi, erek kültüre mi yoksa çevirmen kültürüne mi ait olduğunu gösterir? Her hâlükârda, defalarca yinelendiği gibi, erek veya kaynak kültürel öğelerin aktarılması olsun, mutlak surette çevirmen öznel kültürünün, benzetme yapılırsa bireyin süzgecinden, eleğinden geçmekte olduğu karşı tarafa ÇÖK’e maruz kalma sonucu geçeceği bilinmelidir. En azından kararı veren, tercihi yapan bireyin yani çevirmenin kendisidir. Bu durumda bile çevirmen öznel kültürünün devrede olduğu varsayılmalıdır. Çünkü sosyal birey o an sosyal rollerinden birini oynamaktadır; çevirmenlik. Önceleri de Çevirmen Öznel Kültürünün İşlevi bölümünde açıklandığı gibi, sosyal roller kültür içinde, toplum içinde bireyin, yaşamda üstlendiği görevlerdir ve birey bu rolünü geçici olarak değil, kurumsallaşmış alışkanlıklarla, ilgili grubun kültürüne barındığı an oynamaya başlar. Davranışları diğer rollerinde sergilediklerinden farklı olur. Sosyalin genelinin bireyden beklentisi de bunu gerektirir bireyin sosyal rol görevi de.

Bu nokta tezimizde ortaya koyulan varsayımlar bakımından büyük önem arz etmektedir. Çeviri ve Sosyo/kültür alanlarından sentezlenerek bir bileşke mahiyetinde ortaya koyulmaya çalışılan “çevirmen öznel kültürü” varsayımı bu gibi gözlemlerle tespit ve takdir edilmeye çalışılmaktadır.

Gözlemlenmelerde ortaya çıkan bir diğer husus da, edebiyat çevirilerinde çevirmenlerinin kararlarının, yorumlarının ve dil tercihlerinin birbirlerinden en azından bir noktada farklı olduğu gerçeğidir. Bunun nedeni de her bireyin farklı ve dolayısıyla öznel oluşudur. İdiokültür kavramına öznel kültür dememizin nedeni de budur. Daha öncede ilgili bölümlerde bu düşünceler dile getirilmiş ve ortaya konmuştu.

İnceleme 2'ye devam edecek olursak erek metinlerde “10 Mayıs” başlığıyla yer alan kısımda yeni gözlemler bulunmakta. Kaynak metin yazarının içerisinde bulunduğu güzel doğayı tasvir etmesi ve doğadaki canlılığa, çeşitliliğe hayranlık içerisindeyken yaratıcı güce, Allah'a ithaf ettiği duygularını dile getirdiği paragraf incelendiğinde ÖK'lerin izleri tespit edilebilmektedir.

İlk olarak ÖK1'in çevirisinde söz konusu doğaya hayranlık duyma ve yaratıcı güce olan övgü şu şekilde yer almıştır;

“Şu sıralar resim yapmam mümkün değil, bir çizgi bile çizemiyorum, oysa ben hiç şu andakinden daha büyük bir ressam olmadım. Etrafımdaki güzel vadi sis içindeyken, gökyüzündeki güneş benim ormanımın geçit vermez karanlığına vururken, yalnızca bir kaç ışık ormanın içindeki mabede girerken, ben gürültüyle akan derenin kıyısındaki yüksek çayırların arasında uzanmışım, toprağa yakın bir noktada bin bir çeşit minik yeşillik dikkatimi çekiyor; bitkilerin sapları arasında küçük canlılar dünyasının vızıltısını, minik kurtların ve sineklerin çeşitli ve kavranamaz biçimlerini yüreğimin hemen yakınında hissederken, bizi kendi suretine göre yaratan Her Şeye Kadir Olan'ın varlığını, sonsuz haz içinde süzülürken bizi koruyan ve aydınlatan Sevgisi Herkese Yeten'in esintisini duyumsuyorum dostum!” (ÖK1:5).

ÖK1'in çevirisinde dikkat çeken husus yüce yaratıcının isimlendirilmesi için kullandığı tamlamalarda tüm sözcüklerin büyük harfle başlamasıdır. “Her Şeye Kadir Olan” ve “Sevgisi Herkese Yeten” tamlamalarında görüldüğü gibi tüm sözcükler büyük harfle başlamıştır. Ayrıca, ÖK1'in içerisinde yetiştiği kültürün -ki bu parakültür ve diakültürler olarak düşünülmelidir, din anlayışında yaratıcıya olan hürmet gereği O'nun ismi her zaman büyük yazılır. Tüm sıfatları erek kültüründe yaşayan bireylerin, grupların büyük bir yüzdesi için çok önemli ve kutsaldır. O nedenle en büyük hürmet, özgü hep O'nadır.

Bu iki tamlama ile de yaratıcı güç olan Allah kastedildiğinden çevirmen belirli normlarla yoğrulmuş, bireysel olarak doğuştan getirdiği ve erek kültür içinde şekillenmiş öznel kültürü ile bu hürmeti, biat duygusunu, sevgisini, korkusunu çevirisine yansıtmıştır. “Her Şeye Kadir Olan” hitabıyla her şeye gücü yeten bir yaratıcıyı belirtirken ÖK1, ait olduğu kültürün din anlayışındaki *Kadir* sözcüğünü kullanması kültürel bir izdir.

Kadir olmak; her şeye gücü yeten demektir. Mutlak gücün sahibi demektir. Bu nedenledir ki; ÖK1 çevirmen olarak birey kültüründe yaratıcıyı içsel olarak nasıl düşünüyor, hissediyorsa tanımlarken de aynı sıfatı seçmiştir. Diğer isimlendirme tamlaması olan “Sevgisi Herkese Yeten” tümcesi de aynı şekilde çevirmenin içerisinde yetiştiği, kişiliğinin şekillenip tüm özellikleriyle birleşerek ortaya çıkardığı öznel kültürü doğrultusunda verilmiş karar olarak görülmelidir. İlgili paragrafta, yazarın bahsettiği doğanın ve yaratılmışların o hayret verici dünyasının uyandırdığı, yaratıcının dünyadaki her şeyi güzel ve işlevsel yaratma gücü olan Rahman sıfatının karşılığıdır. Yarattığı her şeye sevgisini veren ona bir sistem içinde yaşama olanağı sunan Allah’ın bu özelliği ÖK1’in üye olduğu gerek genel gerekse grup kültürlerindeki din düşüncesinde hatta terminolojisinde rahman adıyla bilinmektedir. “Sevgisi Herkese Yeten”, yaratılmış ne kadar canlı, cansız varlık varsa onları sevgisiyle kuşatmak ve beslemek kendisine ağır gelmeyen anlamında olan rahman sıfatına karşın çevirmen öznel kültürü tarafından tercih edilmiştir. Büyük ihtimalle ÖK1’in din anlayışı bu doğrultudadır ve yetiştiği aile, aile büyükleri ve sosyal ortamlarda hep bu düsturla büyümüş ve gelişmiş olma ihtimali yüksektir. Tabii ki bu bir varsayım, bu denli bir grup kültürünün içinde büyümediği olasılığı da var ama en azından şurası daha bir kesinlik ifade eder, parakültür bağlamında bu şartlar içerisinde yetişmiştir. Öznel kültürünün diğer bütün özellikler gibi bir parçası olan “inanç” noktasının kendisini bu şekilde çeviri eyleminde kültürel olarak gösterdiğine inanıyoruz.

Aynı düşünceler ÖK4’ün çevirisi içinde söylenmelidir. Kendisi kaynak metinde hayret verici güzellikteki doğanın yazar tarafından özgün olarak algılanıp yorumlanmasını ve de tüm bu güzelliklerin sahibine olan hayranlığı erek metnine şu şekilde aktarmıştır;

“Şimdi resim yapmam imkânsız, tek bir çizgi bile çizemem, fakat şu anki kadar büyük bir ressam olmadım hiç. Etrafımdaki vadide buhar yükseldiğinde, dışarıda tepedeki güneş, ormanımın girilemez karanlıklarında dinlendiğinde ve sadece birkaç ışını içindeki kentsel mabede girebildiğinde, ben aşağıdaki derenin yüksek çimlerinin içine uzanıp da toprağa yakından baktığımda, binlerce çeşit ot bana tuhaf geldiğinde; otların içindeki küçük dünyanın kaynaşmasını, sayısız kurtçuğun kavranamaz cisimlerini, küçük sinekleri yüreğimin yakınında hissettiğimde, bizi kendi suretine göre yaratan Her Şeye Muktedir Olan’ın varlığını, bizi sonsuz büyük hazzın içinde adeta yüzdürerek taşıyan ve esirgeyen O Herkesi Seven’in soluğunu hissediyorum, sevgili dostum!”(ÖK4: 25)

Görüldüğü üzere ÖK1’in çevirisinde olduğu gibi yaratıcı güce olan hitapta kullanılan tüm sözcüklerin baş harfleri büyük yazılmıştır. Yukarıda belirtilmiş olan gerekçe ve dayanaklar, yorumlar EM4’te ki paragrafın çevirisi ve çevirmenin öznel kültürü içinde aynen kabul görmelidir. Erek kültürün belli grupları içinde doğmuş, büyümüş, yetişmiş ve gelişmiş bir birey olan ÖK4, parakültüre ait dolayısıyla diakültürleri de etkileyen inanç anlayışından etkilenecek birçok unsurun bileşkesi olan öznel kültürüne, her birey gibi sosyal gruplarca kuşatılmış yaşamı boyunca edindikleriyle sahip olmuştur.

ÖK1 gibi, aynı şekilde yaratıcının her şeyi yapmaya gücünün yettiği anlamındaki ifadeyi sıradan bir dil kullanımıyla aktarmakla yetinmemiş, her sözcüğü büyük harfle başlatmış ve muktedir sözcüğünü kullanmıştır. Tıpkı “Kadir” sözcüğü gibi gücü yeten anlamında olan muktedir sözcüğünün yanı sıra erek kültür sosyal yapısına ait inanç terminolojisinde Allah’ı bir ifade biçimi olan büyük harfle “O” seslenişini de çevirisine yansıtmıştır. İnanç, hürmet, övgü, korku ve biat adına her duyguyu içinde barındıran bu kullanımlar çevirmenin öznel kültürü çerçevesinde almış olduğu bilişsel ve dilsel kararlardır.

Diğer iki erek metne dönecek olursak, aynı şekilde kaynak metinden algılananların erek dilde yeniden inşasıyla birlikte her iki ÖK de yukarıda erek kültüre ait inanç anlayışıyla bağdaşık tümceler ve çeviri tercihleriyle erek metinlerini oluşturmuşlar. Ancak yukarıda ÖK1 ve ÖK4 için getirilen yorumlar ve tespitler aynı oranda değil EM2 ve EM3’te.

Bunun çeşitli nedenleri olabilir ama her bir sonuç gelip sonunda çevirmen öznel kültürlerine dayanacaktır.

EM2'deki paragrafta şöyle denmektedir;

“Resim yapmak benim için olanaksız şu sıralarda, tek bir çizgi bile çizemem, ama hiçbir zaman şu anda olduğumdan daha büyük bir ressam da olamamıştım. Sevgili ovamdan buğular yükseldiğinde yüksekteki güneş, ormanın geçit vermez karanlığının yüzeyine vurduğunda ve ancak tek tek ışınlar bu tapınağın içine gizlice ulaşabildiğinde, ben de derenin aşağıya döküldüğü yerde, yüksek otların arasına uzanmış olarak binlerce bitki türünü şaşkınlıkla izleyip otların arasındaki küçük dünyanın kaynaşmasına, küçücük kurtların ve böceklerin sayısız ve anlaşılmaz biçimlerine yürekten yaklaştığımda ve bizi suretine göre yaratmış olan sınırsız kudretin varlığını –bizi sonsuz bir sevinç içinde yüzercesine taşıyan ve koruyan sınırsız sevginin esenliğini duyumsadığımda; sonra da arkadaşım, alacakaranlığın gözlerime çökmesiyle, gökyüzü ve beni çevreleyen dünya bir sevgilinin görüntüsü gibi ruhuma çöktüğünde – işte o zaman, çoğu kez bir özlem duyuyorum ...” (ÖK2: 9-10).

ÖK2 çevirisinde, ÖK1 ve ÖK4'e nazaran yaratıcı güce doğrudan atfetmek yerine sanki doğanın kendisine, işleyişine yönelik dil kurgusu sergilemiş gibidir. Ök1 ve Ök4 ile aynı erek kültür/dil ortamında yaşamış ve yaşayan birey olarak çevirmen, öznel kültürü doğrultusunda böyle bir çeviri yapmayı uygun görmüştür. Paragrafta, “Sevgili ovamdan buğular yükseldiğinde yüksekteki güneş, ormanın geçit vermez karanlığının yüzeyine vurduğunda ve ancak tek tek ışınlar bu tapınağın içine gizlice ulaşabildiğinde...” tümcelerinde vadi üzerinde buğu olduğu dile getirilmektedir. Buğu, katı bir madde üzerinde hava şartlarından dolayı biriken su buharıyla oluşmuş bir katman olarak anlaşılabilir bir kelime değil midir? Peki, ovanın üzerinden nasıl oluyor da buğu yükseliyor?

Hiç kuşkusuz bu öznel bir algılama biçimidir. Yalnız mantıken ovalarda, vadiler de sis, pus (hafif sisli hava) olur. Dil kullanımı olarak da genel kanı budur. ÖK2 burada buğu kelimesini seçmiştir. Ama buğu ve yükselmek sözcükleri mantık çerçevesinde birbirlerine uygun değildir. Buğu oluşur. Çünkü su buharıyla birleştiğinden havadan daha ağır bir bileşimdir ve havada yükselemez.

Bu durum çevirmenin öznel olarak alımlaması ve yorumlamasıyla ilgilidir ve şunu göstermektedir ki, edebi çeviri yapıtlarında aktarılan kültür öğeleri çoğunlukla çevirmenin öznel kültürü süzgecinden geçtiği için şekil ve mahiyet değiştirir. O nedenle aktarılan çevirmenin kültürüdür denebilir her ne kadar kaynak veya erek kültür öğelerinden oluşuyor veya türetiliyor olsalar da.

ÖK3, erek metninde ilgili paragraf şöyledir;

“(İstesem de şu sıralarda) resim yapamıyorum; tek bir çizgi çekemiyorum; oysa hiçbir zaman bu anlarda olduğum kadar, büyük bir ressam olmamıştım. Etrafımdaki sevgili ovadan puslar, buğular yükseldiğinde ve tepedeki güneş ormanımın (ışık geçirmez) karanlığının yüzeyinde dinlenir ve sadece tek tük ışın, gizlice o kutsal bölgeye sızarken ve ben, dökülen derenin yanbaşımda, uzun otların içine uzanmış, toprağa daha yakın yerlerde binlerce çeşit minik ot merakımı çektiğinde ve sapların arasındaki küçük dünyanın kaynaşmasını, kurtçukların, solucanların, böceklerin o sayısız (nedeni) açıklanamaz biçimlerini yüreğimin yakınlarında hissettiğimde (onlara yüreğimle dokunurken) ve bizleri kendi görüntüsünün suretine göre yaratmış olan mutlak kudretin (görünürleşmiş) mevcudiyetini, bizi sonsuz haz ve sevinç içinde uçarcasına taşıyan ve koruyan, o herkesi ve her şeyi sevenin esintilerini hissettiğimde; dostum!” (ÖK3:19).

EM2’dekine benzer bir dil kullanımı gibi görünse de, ÖK3 burada erek kültürün inanç anlayışına kültürüne –ki önceki bölümlerde ayrıntılarıyla, kastedilen açıklanmıştı- daha yakın ifadeleri çevirisinde kullanmıştır. Şöyle ki; “ ...bizleri kendi görüntüsünün suretine göre yaratmış olan mutlak kudretin (görünürleşmiş) mevcudiyetini, bizi sonsuz

haz ve sevinç içinde uçarcasına taşıyan ve koruyan, o herkesi ve her şeyi sevenin esintilerini hissettiğimde...” tümcelerinde yaratıcı bir güce işaret edilmekte ve doğanın kendi işlevinin dışında onu idare eden bir güce atıf yapılmaktadır. Mutlak kudretin mevcudiyeti ve o herkesi, her şeyi seven olarak işaret edilen, yaratıcının kendisidir. ÖK3 de ÖK1 ve ÖK4 gibi erek kültürün inanç düşüncesine göre şekillenmiş öznel kültürüyle bu ifadeleri kullanmış görünmektedir.

Ayrıca ÖK2 için “buğu” ile ilgili kısımda söylenenler, “Etrafımdaki sevgili ovoidan puslar, buğular yükseldiğinde...” şeklinde çevirisini yapan ÖK3 için de kısmen geçerlidir. “Pus” sözcüğünün kullanılmış olması EM3’ü ÖK2’nin metninden tek farkla ayırır. Pus sözcüğü, sisin hafif olarak havada bulunmasıdır. Ovalardan, vadilerden yükselebilir.

İnceleme 2’ün bu kısmı için söylenebilecek son olarak şunlardır. Bireyin öznel kültürü, yaşadığı para- ve diakültürlerden her konuda etkilendiği gibi doğal olarak inanç unsurlarından, normlarından da etkilenmektedir. Günlük yaşantıda sosyal içinde, kimi zaman bireysel kimi zaman sosyal ilişki ve işlemlerde nasıl ki bu inanç unsurları kararları, tercihleri, düşünceleri ve davranışları etkiliyorsa, aynı şekilde çeviride de çevirmenin çeviri eylemini, sürecini ve sonucunu etkileyebilen unsurlardır. Bu herkesçe kabul edilecek bir durumdur. Bu etkilenim sonucu ortaya çıkan erek metinlerde bu tür etkilerin izleri sürülebilir. Bunlar kimi erek metinde çevirmene, dizgeye, kaynak metne, amaca, işverene, okura vb. unsurlara bağlı olarak değişkenlik gösterecektir.

Erek metinlerin “12 Mayıs” başlıklı kısmında, etraftan etkilenmesinin içsel mi yoksa kendi duyuları dışında bir güçten mi oluştuğunun sorgusunu yapan yazarın ifadeleri çevirmenler tarafından farklı erek dil tercihleriyle aktarılmışlar.

Çevirmenlerin kişiliklerine, inançlarına, ifade biçimlerine, içerisinde yetiştikleri diakültürlerin inançlarına ve din anlayışlarına bağlı olarak değişkenlik gösterdiğine inandığımız bu çeviri tercihlerini aşağıda gözlemleyip, yorumlayalım.

Öznel Kültür1, kaynak metinden algıladıklarını, kendi zihninde soyutladıktan sonra erek metinde yeniden erek dilin şu tümceleriyle çevirisine aktarmıştır;

“Görünmeyen cinler mi bu yörede dolaşıyor, yoksa etrafımdaki her şeyi böyle bir cennete dönüştüren kalbimdeki sıcak ve göksel bir hayal mi, bilmiyorum.” (ÖK1: 5).

Görüldüğü gibi, metinde yazarın etrafındaki her şeyin kendisine güzel görünmesinin nedenini doğüstü varlıklara veya insanüstü bir güçte aramasını ÖK1, erek dil/kültürün genelleşmiş kullanımlarında görülen bir ifadeyle yapmıyor. Mutlaka, “göksel bir hayal” tümcesindeki “göksel” sözcüğü insanüstü, kutsal, büyük bir üst güce ait, tanrısal olduğu düşüncesiyle kullanılmıştır ancak erek kültürün parakültür yapısında böyle bir ifade amacıyla pek de kullanılmayan bir dil tercihi olduğu herkesçe kabul edilir. Yukarıda diğer bir gözlemlerde ÖK1’in inanç anlayışının öznel kültürüne dolayısıyla da çevirisine nasıl yansıdığı hakkında yorum getirilmişti. Bu nedenle gözlemin bu tespitinde ÖK1’in kaynak metne ve kaynak kültürün dil kullanımını dikkate aldığı söylenebilir. Bunu belirtmek gerekir ki, bu tespit üzerinde durulan inançtan çok dil tercihidir. Çevirmenin öznel kültürünün izi bu bağlamda gözlem içinde sürülebilir.

Diğer bir çevirmen ÖK2 de çeviri metninde ÖK1 ile neredeyse aynı tercihi yapıyor.

“Acaba aldatıcı cinler buralarda kol mu geziyor, yoksa yüreğimdeki sıcak, göksel hayal gücü mü çevremdeki her şeyi benim için cennete çeviriyor?”(ÖK2: 10)

ÖK1’de daha önceden erek kültürün inanç terminolojisi ile ilgili yapılan özelemlerin, bu gözlemlerde de beklentiyi o yöne çekmiş olması olanaklıdır. Erek metinde ifade edilen duruma karşın kullanılan “göksel hayal gücü” tümcesi belki de bu nedenle ÖK1’in öznel kültürünün izlerini taşıma konusunda soru işaretlerini beraberinde getirmişti? Ancak ÖK2’nin entelektüel tavır içerisindeki dil kullanımlarına ve tercihlerine daha önce dikkat çekilmişti çalışmamızda. Bu çeviri tercihi ÖK2’nin daha önce gözlemlenen dil tercihlerine dolayısıyla da öznel kültürüne uygun bir görünüm arz etmekte. Önceki gözlemler dikkate alındığında ÖK2’nin erek kültürün geleneksel ve tarihsel olarak

günlük dilde kullandığı dini terminolojiyi çevirilerinde sözcük seçimi bağlamında tercih etmediği kanaatindeyiz.

EM3'te yer alan paragrafta ÖK3, İnceleme 2 boyunca tespit edip yorumladığımız öznel kültürüne uygun bir çeviri yapmış gibi görünmektedir. Çünkü ÖK3, sözcük seçimlerinde metnin yansıttığı dönem ve kullanılan dilin gelenekselliğine karşın, çevirisinde kimi zaman erek dilin eski, geleneksel hatta gündelik dilde kullanılmayan sözcükleri tercih ederken aynı tümcede veya paragrafta daha yeni, kullanıldığı dizge bakımından metinle bütünleşmeyen erek dile başka dillerden geçmiş sözcükleri tercih eden bir anlayış sergilemektedir.

“Aldatıcı ruhlar, cinler bu bölgede kol mu geziyor ya da çevremdeki her şeyi benim için böylesine cennete benzeten yüreğimdeki şu sıcak, Tanrısal fantezi mi bilemiyorum.” (ÖK3: 20)

Ölmüş biri için “müteveffa” sözcüğünü tercih ettiği çevrisinin aynı paragrafı içerisinde usta veya işinin ehli bahçıvanı “uzman” diye niteleyen ÖK3'ün, “Tanrısal fantezi” ifadesini kullanmış olması gözlemlediğimiz çeviren öznel kültürü bakımından şaşırtıcı olmamıştır. Bir yandan yazarın kendisine etrafından bu denli hoşlanma özelliğini tanrısal bir güç tarafından bahşedildiği ifadesine uygun olarak seçtiği “tanrısal” sözcüğü diğer yanda belki hayal belki de hayal gücü yerine tercih edilmiş “fantezi” sözcüğü. Hangi açıdan ele alınırsa alınsın öznel bir tercih ve ÖK3'ün çeviri anlayışını belirleyen çevirmen öznel kültürünün izlerini taşımakta. Hem gelenekselleşmiş, dini terminolojiye uygun bir sözcük kullanırken, öte yandan metnin yazıldığı ve yansıttığı dönem bağlamında dilin zamanı içerisinde değerlendirildiğinde dini terminolojide pek de kullanılmayan bir sözcük; fantezi.

Burada fantezi ile hayal gücü veya hayal sözcüklerinin erek kültürün dili içinde kullanım ve anlam yükleme farkını da ortaya koymak gerekir. Erek dil kullanımında hayal veya hayal gücü naif, çocuksu, ulaşılabilme ihtimali yüksek, olanaklı gibi alt anlamlar düşünülerek kullanılırken içinde umut, istek ve motive edici unsurları

barındırır. Fantezi sözcüğü ise sınırı olmayan hayal, gerçeğin dışında bir bağlamda kullanılan bir sözcüktür.

EM3'ün ilk paragraflarında ÖK3, “hayal gücü” sözcük grubunu aynı anlamda kullanmıştı. Aynı zamanda aynı tümce içerisinde “tanrı” sözcüğü de geçmekteydi. Hatırlayalım; “Kuşkusuz haklısın can dostum; insanlar –niçin böyle yaratılmış olduklarını artık Tanrı bilir- önemsiz, kayıtsız kalınabilecek bir şimdije katlanmak yerine, hayal gücünün olanca gücüyle, geçmiş kötü anılarını geri çağırmaya uğraşmasalardı, insanlar arasında acılar da daha az olurdu.”(ÖK3: 17), ifadesinde hem tanrı hem de hayal gücü sözcüklerini yukarıdaki anlama yakın şekilde kullanırken, son paragrafta hayal gücü yerine fantezi sözcüğünü seçmiş olması çevirmenin öznel kültürüne uygun görünmektedir.

Gerçi burada ÖK3, tanrısal yani yaratıcı bir üst güç tarafından, sonsuz bir güç tarafından böyle bir hayal edebilme imkânı here yeri güzel görme imkânı tanındı anlamını vermedi mi amaçladı o bilinemez ama çevirmenin öznel kültürüne uygun bir tercih olmuş gibi görünmektedir. Her iki sözcüğü de bir arada kullanması kendisinin öznel kültürünün işareti olması bakımından önemlidir. Nasıl ki, *müteveffa*, *uzman*, *balsam*, *enerjik* sözcüklerini bir paragrafta kullanarak bize öznel kültürünün sözcük seçimi anlamında ipuçlarını verdiyse, “Tanrısal fantezi” sözcük grubunun da bu çevirmen öznel kültürünün tercihleri bağlamında yanıltıcı olmadığını söylemek gerekir.

Çevirmen öznel kültürü açısından değerlendirildiğinde yanıltıcı olmayan bir diğer gözlem de ÖK4'ün çeviri metninde bu kısım ile ilgili kendini göstermiştir.

EM4'ün daha önce erek kültür ve dil ortamına ait dini terminolojide kullanılan sözcük, terim ve sözcük gruplarına anlam ve kullanım bakımından hâkim olduğu veya çevirilerinde yer verdiği gözlemler sonucu belirtilmişti. Aynı şekilde, bu paragrafta da öznel kültürünün izlerini taşıyan ifadeler ile çevirisini gerçekleştiren ÖK4 “ilahi hayal” ifadesini tercih etmiştir.

“Acaba yanıltıcı ruhlar mı bu çevrede uçuşuyor yoksa yüreğimdeki sıcak, ilahi hayal mi, etrafımdaki her şeyi cennete çeviren, bilmiyorum” (ÖK4: 25).

Erek kültürdeki inanışa göre, insanüstü hisler, kabiliyetler, güzellikler, sıkıntılar, güzellikler, kötülükler, zorluklar kolaylıklar hep yaratıcıdan gelir. Bir biat kültürü hâkimdir ve ne gelirse güzellik veya çirkinlik adına hep ilahi bir olaydır bu. Yazar da doğada, etrafında ne görürse onun güzelliğinden etkileniyor ve bu güzel, etkileyici dünyanın algılanmasını güzel kılan yaratıcı mı sorgusu içerisinde. Bu güzellikleri kendi içerisinde kurgulamakta mıdır? Öyleyse bunu ancak yaratıcı bahsetmiş olabilir çünkü her şey olağanüstü güzeldir. Böcekler bile.

İşte bu bağlamda erek kültür ve okur odaklı çevirisini gerçekleştiren ÖK4, kültür aktarımını kendi öznel kültürüyle gerçekleştirmiştir. İlahi sözcüğünü hayal sözcüğü ile birlikte kullanması, metnin anlamına olduğu kadar erek kültür/dil ortamına da uygun görünmektedir. ÖK4, yukarı bölümlerde daha önce gözlemlenen “Her Şeye Muktedir Olan” ve “O Herkesi Seven” kullanımlarıyla erek kültüre ait dinsel terminoloji bilgisini ortaya koymuştu. Kadir olma ve rahman sıfatları doğrultusunda tercih edildikleri düşünülen bu iki tanımlama tümcesine benzer bir şekilde diğer ÖK’lerden farklı olarak çevirisini gerçekleştirmiştir.

Edebiyat, her sanat dalı gibi sanatçısının, yazarının, oluşturanının kendine özel duygu ve düşünceleriyle, yetenekleriyle, anlayışıyla, bilgisi ve birikimiyle, hayata bakış açısıyla, amacıyla bireysel bir sanat alanı. Edebiyatın bireyselliğiyle ilgili olarak Turgay Kurultay (1955-) *Interkulturelle Begegnungen: Festschrift für Şara Sayın* isimli derleme yapıttaki “Literarische Übersetzung zwischen Pflicht und Welterfahrung – Die Situation und der Hintergrund der türkischen Literatur in deutscher Übersetzung” başlıklı yazısında, kaynak yazarların “sınırları aşan” kimliklerinin olmasına rağmen, çevirilerde her zaman ulusal kimlikleriyle algılandıklarını ve anıldıklarını belirtirken, yabancı bir dile çevrilen yapıtlarda ulusal kültürel öğelerin sınırlayıcı algısına dikkat çeker ve edebiyatın bireyselliğiyle öne çıkan bir algılama alanı olduğunu belirtir (235-252). Bu noktadan hareketle, nasıl ki edebiyat gerek kaynak yazarının bireysel duygu düşünceleriyle var olmuş gerekse okurunun bireysel algılamasıyla yeniden inşa edilen bir alan ise, edebiyat çevirilerinin de bir okur ve yazar olan çevirmenin bireysel algılaması ile yeniden yazılan bir dizge olduğu varsayılabilir.

Çalışmamızın amacına yönelik yapılan gözlemlerde ortaya çıkan da bu bireysel algılama ve onun sonucu öznel bir yorumlama ile gerçekleştirilmiş çeviri eylemlerinin her birinin bir öznel kültür aracılığıyla ortaya çıktığı varsayımdır. Aktarılan kültürün büyük bir kısmının çevirmenin öznel kültürü olduğu veya en azından çevirmenin bu mekanizmasıyla şekil, anlam, içerik de değiştirmiş (çevirmen tarafından değiştirilmiş) erek/kaynak kültür öğeleri olabileceği, yapılan gözlemlerde kendini göstermektedir. Çünkü edebiyat yapıtları nasıl ki, yazarı tarafından öznel olarak algılanan dış dünya ile yazarın kendi iç dünyasının sentezi ve etkileşimi sonucu ortaya çıkmış öznel bir ifadeler bütünü ise çeviri yapıtlarda aynı şekilde öznel olarak algılanmış ve yeniden yorumlanmış yapıtlardır.

Gözlemlere devam edildiğinde erek metinlerin “17 Mayıs” başlıklı kısımlarının son paragrafında ÖK3 ve ÖK2’nin çevirmenlik öznel kültürlerinin iyi birer ipucuna rastlamak mümkündür. Yazarın, rast geldiği birtakım insanlar hakkında olumsuz düşüncelerini konu alan ve mektubunun arkadaşına iyi geleceğini belirttiği bölümün çevirilerinde;

ÖK1:

“Bunun dışında karşıma birkaç sevimsiz tip çıktı, tahammül edilir gibi değillerdi, en katlanılamaz olan da sözde dostluk gösterileriydi.

Hoşça kal! He şeyden söz ettiğim için mektubumu beğeneceksin”(9).

ÖK2:

“Ayrıca bana her yönden sevimsiz gelen birtakım çarpık insan örnekleriyle de karşılaştım, en dayanamadığım şey de onların bana gösterdikleri sözde dostluk.

“Hoşça kal! Bu tam sana göre bir mektup oldu, bütünüyle tarihsel bir mektup örneği çünkü” (13-14).

ÖK3:

“Bunun ötesinde her şeyleriyle katlanılamaz birkaç deforme olmuş insan numunesi de çıktı yoluma; en katlanılamaz olan da, dostluk gösterileri.

Hoşça kal! Bu mektup sana iyi gelecek; tamamıyla tarihsel bir mektup bu” (25).

ÖK4:

“Bunun dışında tahammül edilemez birkaç garip insanla daha tanıştım, en katlanılamaz olan da bana karşı gösterdikleri dostluklarıydı.

Hoşça kal! Bu mektup yetecektir sana, çok şeyden bahsettim” (29).

ÖK1 ve ÖK4 erek metinlerinde, yazarın karşısına çıkan kişiler hakkındaki hoşnutsuz ifadelerini; “sevimsiz tipler” ve “tahammül edilemez insanlar” olarak çevirmişler. Oysa ÖK2 ve ÖK3’ün bu yargıyla ilgili kullandıkları sözcükler daha sert ifadeler. ÖK1 ve ÖK4’ün kadın çevirmenler olduklarını, her ikisinin de akademisyen olarak çalıştıklarını hatırlatmak gerekir. ÖK4, EM4’ün önsözünde çeviri anlayışını ve izlediği yöntemi anlatırken anlamı vermeğe ve anlaşılır olmağa çalıştığını, bunu yaparken de kimi zaman kaynak metne sadık kaldığını ama kimi zaman da serbest çeviri yaptığını belirtmiş ve çevirinin bir anlama ve yorumlama becerisi olduğunu belirtmişti. Bu minvalde erek metnin okur tarafından anlaşılabilmesi amacı güttüğünün altını çizmiştir. Sade anlaşılır bir dil kullandığı, sözcükleri ve ifadeleri ona göre seçtiği ve bunun kendisinin çevirmen öznel kültürünün en önemli ipucu olduğu yukarıda yapılan diğer gözlemlerde görülmüştü.

Son tümcede mektupla ilgili olan çevirisindeki anlaşılabilirlik, ÖK2 ve ÖK3’te okurun sorgulayarak yaklaşması gereken birer ifade olarak görüldüğü söylenebilir. ÖK4,

çevirmen öznel kültürünü oluşturan anlaşılır kılma, anlamı verebilmek için serbest çevirme gibi kendisinin dile getirdiği anlayışıyla çevirisini yapmış görünmektedir.

Aynı şekilde ÖK1’de son tümcede oldukça anlaşılır bir tümce kullanarak çevirisini gerçekleştirmiştir. Yazarın karşısına çıkan insanlar hakkındaki ifadelerini de oldukça yalın ve şiddeti indirgenmiş sözcüklerle, örneğin “sevimsiz tipler” gibi, çeviren ÖK1, tümcenin genelinde hoşnutsuzluk duygusunu oldukça iyi atarmış ama bunu yaparken erek okur tarafından kolaylıkla anlaşılır olamaya gayret göstermiş gibi bir izlenim bırakmaktadır. Her iki çevirmenin kadın olması bu anlaşılır ve şiddeti indirgenmiş ifadelerde etkili olma ihtimali az değildir. Daha önceki çeviri tercihleri de bu yönde olan iki çevirmen ÖK1 ve ÖK4.

Diğer iki çevirmen, daha önce izleri sürülen ve gözlemlenen kendi öznel kültürlerinin ipuçlarını veren çevirilerini erek metinlerine aktarmışlar. ÖK2, çevirisinde yazarın bahsettiği hoşlanmadığı insanları “çarpık insan örnekleri” olarak ifade ederken, mektubu arkadaşına tavsiye ederken onu tarihsel bir mektup olarak tanımlamıştır. Bu, ÖK2’nin daha önceki gözlemlerde ortaya konmuş öznel kültürüne ve dil kullanımına iyi birer örnek oluşturduğu kanaatindeyiz. Çünkü ÖK2 daha önceki çeviri paragraflarında da kendine özgü farklı sözcükler ve sözcük grupları kullanmıştı. Bunu akademik ve entelektüel yapısına bağlamanın yanı sıra çevirmen öznel kültürüyle de ilişkilendirmeğe çalışılmıştı.

Son tümcesinde mektup için “tarihsel mektup” ifadesini kullanması erek okurun kafasında çok da anlaşılır bir anlam oluşturmayacak gibi. Tıpkı ÖK3’ün tümcesi gibi. Ancak şu var ki ÖK3, önceki tespitlerde de farklı veya dilin zamanına, metnin dil kullanım bütünlüğüyle aynı çizgide birçok sözcük ve gruplarını kullanmıştı. Burada da, yazarın hoşlanmadığı kişiler için; “deforme olmuş insan numunesi” ifadesini tercih etmiş. Anlam bütünlüğü olarak “deforme olma-numune-insan” sözcükleri ÖK3’ün gözlemlerinde tespit edilenler nedeniyle pek de şaşırtıcı görünmemektedir. ÖK3, erek kültüre ait gelenekselleşmiş dil kullanımlarıyla çelişen ya da ondan farklı olan tercihleri önceki paragraflarda da göstermişti. Bunlar önceki gözlemlerde tespit edilmiş ve yorumlanmıştı.

Yazarın mektubu arkadaşına tavsiye etmesi ve övmesi aşamaları için gerçekleştirdiği çeviri de ÖK2'nin çevirisi gibi erek okurun anlamasını kolaylaştırıcı bir tavırla çevrilmemiş gibidir. Hatırlamak gerekirse, ÖK3 buna benzer birçok kullanımda bulunmuştu. Tanrısal fantezi, yükselen buğular, uzman bahçıvan gibi metnin yazıldığı zamanın ve erek dilin gelenekselleşmiş kullanımına ve erek okurun kolay anlamasına pek de uygun sayılamayacak tercihleri vardı.

Gözlemin bu bölümünde ÖK4'ün kendisinin dile getirdiği gibi, yeri geldiğinde serbest çeviri ile anlamı verdiğinin göstergeleri gözlemlenmeye çalışılmıştır. Diğer üç çevirmen de erek dil ve kültür odaklı bir yaklaşım sergilerken, EM4'ün önsözünde dile getirdiği gibi ÖK4, anlamı vermek, yazarı ve kaynak kültürü erek okura yaklaştırmak amaçlı çevirmiş hatta bunu dipnotla belirtmiştir.

ÖK4:

“Çocukların bir şeyi niçin istediklerini bilmedikleri konusunda, yüksek bilgili tüm okul öğretmenleri ve eğitmenler hemfikirdir; fakat yetişkinlerin de yeryüzünde oradan oraya sürüklendiklerini ve tıpkı çocuklar gibi nereden gelip nereye gittiklerini bilmediklerini ve yine tıpkı çocuklar gibi gerçek amaçlarla hareket etmedikleri ve tıpkı onlar gibi bisküvi, kek ve kırbaçla yönetildikleri konusunda hemfikirler: buna kimse inanmak istemiyor, fakat bence bu elle tutulacak kadar somut bir gerçek” (30).

Yetişkinlerin yönetilme şeklinin dile getirildiği paragrafta, ÖK4 “kırbaç” sözcüğünü tercih etmiştir. Diğer çevirmenler ise erek kültürün deyimlerine daha yakın olan “sopa” veya “kızılık sopası” tanımlarını çevirilerinde kullanmışlardır. Çevirmen öznel kültürü adına önemli olan nokta ÖK4'ün çeviri anlayışıyla bağdaşan, anlamı vermek ve erek okuru kaynak kültüre ve yazara götürmek amacının ortada olmasıdır.

ÖK1, ÖK2 ve ÖK3'ün kullandıkları sopa ve kızılık sopası sözcükleri erek kültürde hem yönetilme hem de eğitilme konularında, cezalandırma yöntemi olarak algılanan dil öğeleridir. ÖK2, aşağıda verilecek olan çeviri tümcesinde akademik bir dilden örnekler

vermeğe devam ettiğini düşündüğümüz çevirmen, öznel kültürüne ilişkin ipuçlarını sergilemeye devam ediyor gibidir.

ÖK1;

“... ve onlar gibi bisküvi, pasta, yerine göre şeker, yerine göre sopayla yönetiliyorlar...” (10).

ÖK2;

“...onlar gibi gerçek ereklere yönelik hareket etmediklerine ve kurabiye, çörek ve kızılık sopasıyla güdüldüklerine kimse inanmak istemese de bu benim için ortada olan bir gerçek...” (14).

Görüldüğü gibi ÖK2, bu çevirisinde de akademik bir dil kullanımından örnekler verdiği söylenebilir. “Erek” sözcüğünün tercihi önceki bölümlerde ÖK3 ile ilgili olarak yapılmış çevirmen öznel kültürü bağlamındaki tespitlerimize uyumlu bir sonuç ortaya çıkardığı varsayılabilir. Hedef, amaç gibi erek kültürün dil kullanımında yaygın olan sözcükler yerine “erek” sözcüğünün seçilmesi tamamen ÖK2’nin akademisyen ve alan bilgisiyle yoğunlaşmış çevirmen öznel kültürüyle ilgili görünmektedir.

“26 Mayıs” başlıklı kısımlarda sosyal için farklı tanımlamalar getirilmiş. Sanat kuralları ve sosyal topluluk üzerine söylenmiş sözlerden oluşan paragraf, çevirilerde yer almıştır.

EM1’de yer alan;

“Sanat kurallarının yararları üzerine çok şey söylenebilir, insan topluluklarını övmek için söylenebilecek şeyler gibi” (11).

Tümcesi, ÖK1'in çeviri anlayışına uygun olarak erek okurun anlamasını kolaylaştıran, erek dilde genel dil kullanımında tercih edilen sözcükler mevcuttur. Bu çevirmenin öznel kültürüne göre şekillenmiş bir çeviri tümcesidir. Diğer ÖK'lerin çeviri tercihleriyle karşılaştırıldığında, erek okurun anlamasını kolaylaştırdığını belirtilmesinin nedeni daha iyi anlaşılabilir.

ÖK2:

“Sanat kurallarının lehinde birçok şey söylenebilir, hemen hemen kentsoylu toplum lehinde söylenebilecek şeyler kadar” (16).

Burada da çevirme toplumun bir zümresini nitelendirirken kullandığı sözcük dikkat çekmektedir; “kentsoylu”. ÖK2, kaynak metindeki anlamı vermek için bundan önce de gözlemlendiği gibi, bilimsel bir terminolojiden, sosyolojiden bir sözcük kullandığı görülebilir. Kentli, kentin kültürel olanaklarından yararlanmış, kent kültüründen gelen, eğitim almış anlamını vermek için kullanılmış olabileceği yüksek olan “kentsoylu” sözcüğü, ÖK2'nin öznelliğini gayet açık şekilde ortaya koyduğu inancındayız. Çevirmenin akademik alt yapısıyla doğrudan ilintili olduğunu düşündüren nokta bu sözcüğün bilim alanı terminolojisine ait olmasıdır.

En dikkat çekici çeviri ise ÖK3'ün çevirisidir. Çünkü aynı ÖK2'nin ifadeleri ile yapmıştır çevirisini. Ayrıca kentsoylu gibi özgün bir tercihi EM2'den üç yıl sonra yapılan çevirisinde aynı şekliyle kullanmıştır.

ÖK3:

“(Sanat) kurallarının lehine çok şey söylenebilir; hemen hemen kentsoylu (burjuva) toplumu övmek için söylenebilecek şeyler kadar (çok)” (28).

ÖK2 ile aynı sözcükleri hatta neredeyse aynı tümceyi kullanan ÖK3, gözlemlerin çeşitli yerlerinde dile getirildiği şekilde, ele alınacaktır. EM3'ün önsözünde editör, kaynak

metnin önceden yapılmış çevirilerini değerlendirdiklerini, başarılı ön çevirilerinin bulunmasının kendileri için bir şans olduğunu, bu çevirinin onları göz önünde bulundurarak yapılacağını belirtmiştir. Çevirmenin de bu şekilde önceki çevirilerden esinlenebileceği, bu açıklama düşünüldüğünde, olanaklıdır. Editör ayrıca kaynak metin içerisinde bahsi geçen tarihsel, felsefi vb. konularda bilgisi olmasının çevirmen aracılığıyla doğrudan veya dolaylı olarak çeviriye yansıtacağını belirtmiştir.

ÖK4 ise çevirisini şu şekilde yapmıştır;

“Kuralların yararları hakkında çok şey söylenebilir, tıpkı burjuva toplumunu övücü sözlerin söylenebileceği gibi” (31).

ÖK4’ün çevirisinde yine, erek okura anlamın verilmesi ve kaynak yazardan çok uzaklaşmama gibi bir amaçla mı çeviri yapılmıştır, bilinmez ama süreklilik arz eden bu çeviri anlayışı, çevirmenin öznel kararlarıyla oluştuğu varsayıldığında çevirmenin öznel kültürüne işaret ediyor gibi durmaktadır.

Erek metinlerin devamında yer alan “30 Mayıs” başlıklı bölümde yazarın bir kadının hayalini gözlerinin önüne getirmesi ile ilgili paragraflarda, bu hayal hakkında ÖK’ler tarafından çeşitli çeviriler yapılmıştır.

ÖK1, çevirisinde ilgili paragrafı şu ifadelerle aktarmış;

“Bu masumiyeti ve gerçeği anımsayınca, ruhumun derinliklerinin kor alevi gibi yandığını, bu sadakat ve şefkat imgesinin nerede olursam olayım peşimden geldiğini, yanıp tutuşan benmişim gibi özlem ve hasret içinde olduğumu sana söylersem bana kızma.

O kadını en kısa zamanda görmenin bir yolunu bulmalıyım ya da iyice düşünürsem bundan kaçınmam en iyisi olur. Onu sevgilisinin gözleriyle görmem daha doğru; belki kendi gözlerimle ona bakınca, bana hiç de şimdiki gibi gelmeyecek, o güzel imgeyi neden mahvedeyim” (15).

EM2’de ise bu paragraf ÖK2 tarafından aşağıdaki şekilde çevrilmiştir;

“Bu içtenliği ve gerçekliği anımsarken, ruhumun taa iliklerine dek kor ateşlerin yandığı, bu bağlılık ve incelik imgesinin beni her yerde izlediğini ve sanki tutkun olan benmişim gibi susayıp özlem duyduğumu söyleyince bana kızma.

Şimdi kadını da en yakın zamanda görmeyi tasarlıyorum, daha doğrusu, bir daha düşününce, onu görmeye çalışacağım. Onun yalnızca sevdalısının gözleriyle görmek daha iyi olacak; belki onu kendi gözlerimle, şimdi önümde belirdiği biçimiyle göremem, bu güzel imgeyi niçin bozayım?” (20).

Çeviri eyleminde farklı sözcükleri tercih etmesiyle bu inceleme bölümü boyunca dikkat çektiğimiz ÖK3 çevirisini şu şekilde yapmıştır;

“Bu masumiyeti ve hakikati hatırlarken ruhumun en derinlerde yanıp tutuştuğu ve bu sadakatin ve duyarlılığın görüntüsünün beni her gittiğim yerde izlediğini ve (bu ateş beni de) sarmış gibi, bitip tükendiğimi söylersem beni azarlama.

Kadını da en yakın zamanda görmeye çalışacağım, ya da aslında, şöyle bir düşününce, bundan kaçınmak istiyorum. Onu aşğının gözleriyle görmek daha iyi; ola ki benim gözlerimle, şu anda karşımda durduğu haliyle görünmez; o güzel görüntüyü niçin mahvedeyim ki?” (33).

İnceleme 1 ve İnceleme 2’te ki çevirilerinde anlamın aktarılması çabasıyla erek okurun anlamasını kolaylaştırma anlayışıyla eylemini gerçekleştirdiğini gözlemlediğimiz ÖK4,

bu çevirisinde de öznel kültürünün izlerini sürmemizi sağlayacak bir çeviri sunmuş görünmektedir.

“Bu masumiyeti ve gerçekliği her hatırladığımda ruhumun derinlerini kor gibi yaktığını ve böylesi bir sadakatin ve inceliğin hayalinin hiçbir yerde peşimi bırakmadığını ve adeta kendim bu ateşte yanmış gibi özlem duyduğumu söylersem, bana kızma.

Onu en yakın zamansa görmeye çalışacağım ya da doğru düşünmem gerekirse bundan kaçınmalıyım iyisi mi, onu sevdiğinin gözleriyle göreyim, belki de o zaman şimdi hayalimde olduğundan çok farklı görünecek; öyleyse ben hayalimdeki resmi niçin bozayım ki?” (35).

Çeviri paragraflara genel olarak bakıldığında her bir çevirmenin, İnceleme 2 boyunca tespit edilmeye ve açıklanmaya çalışılan, öznel kültürlerine göre çeviriler gerçekleştirdikleri gözlemlenmektedir. ÖK1 ve ÖK2 akademik kimliklerine, daha önceki gözlemlerde tespit edilen dil tercihlerine uygun olarak erek metinlerinde çevirilerini yapmış görünmektedirler.

Gerek ÖK1 gerekse ÖK2, yazarın mektubunda bahsettiği kadını, yazarın zihninde yer ettiği görüntüsü yani hayali için “imge” sözcüğünü tercih etmişlerdir. Her iki çevirmen de akademik kimliklerine, alan olarak edebiyatla ilişkili olan mesleklerine ve dolayısıyla kişiliklerine göre şekillenmiş olan öznel kültürlerinin edebiyat çevirilerine nasıl etki edeceğini gösterircesine çevirilerini gerçekleştirmişlerdir. Hatta “imge” sözcüğünden önce kullandıkları sıfatlar dahi öznel kültürlerinin belirteçlerini ortaya koyar. Şöyle ki; ÖK1, erek kültürün diline ait eskiden beri kullanılagelen sözcüklerin kullanımına, tercihinine bu çevirisinde de devam ederek, “sadakat ve şefkat imgesi” tümcesini kurmuşken, ÖK2 de yine öznel kültürünün daha önce de kendini göstermiş olan özelliklerine uygun şekilde sözcük seçimleriyle çevirisini yapmıştır. ÖK2, çevirisinde ÖK1’in sadakat ve şefkat sözcükleri gibi, erek dile ait eski sözcükler yerine daha yeni sözcükleri kullanma alışkanlığını sürdürmüş ve “bağlılık ve incelik imgesi” şeklinde çevirisini erek metnine aktarmıştır.

Yazarın zihninde tasarladığı kadının görüntüsünü yani hayalini uzmanlık terminolojisine yakınlıkları nedeniyle “imge” olarak aktarmış olan her iki çevirmen de, bu kararlarını kişiliklerinin olduğu para- ve diakültürlerin bireyde meydana getirdikleri karar ve tavır mekanizmasının çeviriye yansıyan çevirmen öznel kültürleriyle aldıkları varsayılabilir.

Çevirmen öznel kültürüne ait gözlemlerden biri de aynı paragraf için ÖK3’ün yaptığı çeviridir. Daha önce de belirtildiği gibi çevirilerinde tercih ettiği sözcük ve sözcük grupları ile kendi çevirmen öznel kültürünün bu gözlemlerde belirginleştiğini düşündüğümüz ÖK3, yazarın zihninde tasarladığı hayal için “görüntü” sözcüğünü kullanmıştır. Oysa yazar, kadını zihninde tasarlamış, hayal etmiş ve onun bozulmaması için gerçeğiyle karşılaşmak istememektedir. Var olan bir görüntüden çok hayali bir tasarımdır bu resim. ÖK3, çevirisinde bu anlam aktarımını, yazarı okura daha yakınlaştırmak adımı atabilmiş midir yoksa atamamış mıdır tartışmaya açıktır. Bu bir eleştiri değil, çevirmenin niteliklerinin kültür aktarımı için yeterli olup olmayacağı yönünde pozitif bir sorgu olarak görülmelidir.

Ayrıca ilk paragrafın son tümcesinde kullandığı “beni azarlama” ifadesi yukarıda anlamda tam olarak erek okura verme veya kaynak okurun, kaynak metinde hissettiklerini, erek metni okurken hissetme imkânına engel olmuş gibi durmaktadır. Çünkü kızmak ve azarlamak kavramları farklı olarak icra edilen davranışlardır. Kıзма eylemi bizzat, fiziksel yakınlıkla olabileceği gibi, uzaktan başka araç, gereçlerle de yerine getirilebilir. Buna mektupla yani yazıyla, herhangi bir ses, görüntü olmadan kullanılan aracı unsurlar da dâhil. Ancak azarlamak eylemi veya davranışı bu uzaklık ve fiziksel olarak yoklukta pek mümkün gibi görünmemek de hatta mantığa da uygun düşmemektedir. O nedenle azarlamak sözcüğü, ÖK3’ün daha önce de bu gözlem sırasında kendini belli ettiği şekilde çevirmen öznel kültürünün bir yansıması olarak erek metne aktarılmış gibi durmaktadır.

Kendisinin de belirttiği üzere yazarın söylemini aktarmaya çalışan, metnin anlaşılır olması için çaba gösteren ve kültürel aktarıma özen gösteren bir çevirmen öznel kültürüne sahip olan ÖK4, yazarın zihninde tasarladığı kadının bu bilişsel “sadakatin ve inceliğin hayali” olarak nitelemiştir. Ayrıca yazarın zihinsel tasarısını aktardığı son

tümcede erek okurun rahatlıkla anlayacağı şekilde öznel kültürünün iyi bir göstergesi olarak; “Onu en yakın zamanda görmeye çalışacağım ya da doğru düşünmem gerekirse bundan kaçınmalıyım. İyisi mi, onu sevdiğinin gözleriyle göreyim, belki de o zaman şimdi hayalimde olduğundan çok farklı görünecek; öyleyse ben hayalimdeki resmi niçin bozayım ki?” şeklinde çevirmiştir.

Görüldüğü gibi, zihinsel olarak tasarlanan görüntüyü, ulaşılmak istenen bir hayal olarak resmedilen bu görüntüyü hayali bir resim olarak EM4’e aktarması, çevirmen olarak yazarın söylediklerini aktarma ve erek okurun metni anlamasına gösterdiği özenin bir delilidir. Bu kişisel çevirmen özelliği de, onun çevirmen öznel kültürüdür diye düşünülebilir.

Bu kısımda her bir çevirmenin öznel kültürünün doğal olarak nasıl farklı ve kendisine özgü olduğu gösterilmeğe çalışılacaktır. Ayrıca, edebiyat metinlerinde aktarılan kültürel öğelerin çevirmenin öznel kültür süzgecinden geçerken nasıl değişebileceği ve aktarılan kültürün kaynak veya erek kültür öğelerinin aktarımında dahi çevirmenin kültürünün etkili olduğu varsayımımıza örnek kabul edilebilecek gözlemlerde bulunulacaktır.

“16 Haziran” başlıklı bölümde mektubun yazarı, arkadaşına tanıştığı birinden bahseder. Bu kısa tümceyi burada gözlemlemeye değer kılan, çevirmenlerin her birinin çok farklı şekillerde çevirmeleridir. Kaynak metnin bu çalışmada kullanılmadığını, tamamen erek metinler ve onların yazarları olan çevirmenler üzerinden bu çalışmanın yapıldığını hatırlatmakta yarar var. Tanışılan birinin kısa bir tümceyle ve yargıyla mektupta anlatılması ile ilgili bir kaynak metnin çevirisinin yapılması sürecinde dahi gerçekleştirilen çeviri eylemlerinin, çevirmenden çevirmene nasıl farklılık arz edebileceğini ve bu farklılığın erek metinlere nasıl yansıtılacağını görmek bağlamında aşağıdaki çeviri tümcelerini gözlemleyelim;

ÖK1:

“Geçenlerde sana yargıç ile nasıl tanıştığımı, ziyaretine gideyim diye beni inzivaya çekildiği evine, daha doğrusu küçük krallığına ısrarla davet ettiğini anlatmıştım” (16).

ÖK2:

“Geçenlerde sana S... adındaki mültezimle tanıştığımı ve beni inzivasına, daha doğrusu küçük krallığına davet ettiğini yazmıştım ” (21).

ÖK3:

“Geçenlerde sana maliye görevlisi S... ile nasıl tanıştığımı ve kendisini inziva yerinde, daha doğrusu kendi küçük krallığında ziyaret etmemi nasıl rica ettiğini anlatmıştım” (34).

ÖK4:

“Sana geçenlerde memur S.’yle tanıştığımı, onu en yakın zamanda mütevazı ikametgâhında, daha doğrusu küçük sarayında ziyaret etmemi rica ettiğini yazmıştım” (36).

Alıntılarda dikkat çeken nokta, her çevirmenin, bahsedilen kişiyi birbirinden çok farklı mesleklerle tanımlamış olmaları. Peki hangisi?

Bu çalışmanın amacı göz önüne alındığında hangisinin kaynak metnin anlamına en yakın veya doğru olduğundan ziyade, önemli olan, çevirmen öznel kültürlerinin bir çeviri eylemini nasıl öznelştirdikleridir.

Çeviriyle bilimsel veya uygulamalı olarak ilgili olan herkesin bildiği gibi, çeviri bir algılama ve yorumlama alanıdır. Özellikle edebiyat çevirisi, bir yandan edebiyatın özellikleri diğer yandan da çevirinin doğası gereği tamamen öznel bir algılama ve yorumlama eylemidir.

Kurultay'a göre edebiyat çevirisi, çeviri etkinliği ve çeviri kuramı bağlamında en çok zorluğun çıktığı alandır (bkz. 1992, s.28). Tüm çeviri süreci boyunca çevirmen, kaynak metinde yazarın aktarmak istediği tüm unsurları en baştan kendince öznel olarak algılar. Ardından, bu alımlama sürecinde tüm verilere anlamlar yükler, sonra kaynak dil ve kültürle olan bağlarından soyutlar, bilişsel bir süreçte tüm bilgisi, deneyimi, inançları, anlayışı, ahlakı, sorumlulukları, amacı gibi çok parametrelili bir iç sistemle yorumlar ve somut şekilde kararlar vererek erek dile aktarır. Bu aktarım sırasında sadece kendisine ait yargı/değer/anlam gibi unsurları değil, aynı zamanda erek hatta kimi zaman kaynak kültürün para- veya diakültürel öğelerini doğrudan, değiştirmeden aktarabilir. Bunu bir iç sistemle istemli/istemli yapıyor olabilir. Ama her ne şekilde, hangi işleviyle yaparsa yapsın, bu iç sistem, yani değerlendirme ve karar verme sistemi; Çevirmen Öznel Kültürü'dür. Bu iki tür aktarım da çevirmen öznel kültürünün işlevleridir.

Yukarıdaki paragraflarda görüldüğü üzere çevirmen öznel kültürü, kısa bir tanım içeren kaynak metin verisini dahi birbirinden farklı yorumlamalarla erek metne aktartabilir. Çünkü her birey farklıdır, öznedir. Tıpkı sosyal birey olan çevirmen gibi. Çevirmen de diğer tüm çevirmenlerden farklı olarak, kendine özgü şekilde, kimseye benzemeyecek şekilde algılar, yorumlar ve aktarır. Bu aktarım sırasında kaynak kültürden algıladıklarını öznel kültürü ile tamamen kendine özgü şekilde erek kültüre aktarır. Öznel bir mekanizma içerisinde soyutlanıp tekrar somuta aktarılanlar da doğal olarak aktarıcısının öznelliğinin izlerini taşıyacaktır, öznel olacaktır. O nedenle edebiyat çevirilerinde aktarılan kültürel öğelerin tamamı olmasa da çoğunluğu çevirmenin kendi kültürüdür denebilir. Çevirmenin kültürü dememizdeki kasıt, yukarıda da açıkladığımız gibi para- ve diakültürel öğeleri içerebilir, içerecektir de. Zaten çevirmenin kendi kültürü bu para- ve diakültürler içerisinde oluşmuş ve onlar tarafından şekillenmiştir. Çevirmenin birey olarak, hayatı, kültürü, dili alımlaması ve sonrasında yorumlaması bunu öznel kılar. Kaynak veya erek para- ya da diakültürel öğeler olsa bile aktarılanın şeklinin, zamanının, anlam kullanımının nasıl olacağını çevirmenin öznelliği belirlediğinden, erek metne yansıyanlar da öznel karar ve tercihler olacaktır. Bunlar da çevirmen öznel kültürünün ipuçlarıdır.

Çevirilerin değerlendirmesi yapıldığında, mektupta bahsedilen kişiye ÖK1'in "yargıç" dediği görülür. Kaynak metinde nedir? Hangi amaçla böyle aktarılmıştır? Bu soruların

cevabından çok, önemli olan bu kararın çevirmen öznel kararıyla bilişsel bir süreç sonucu tamamen öznel olarak kararlaştırılmış olmasıdır. İlginç olan bu sözcüğün diğer çevirmenlerin hiç biriyle benzerlik göstermemesidir.

ÖK2 çevirisinde bu varlıklı kişi için, kendi öznel kültürü için önceden dile getirilen sıra dışı, entelektüel sözcükler seçtiğine dair değerlendirmeye ve tespitlere destek verecek bir sözcük seçmiş ve “mültezim” olarak tanımlamıştır. ÖK2, gözlemin önceki kısımlarında tercih ettiği erek kültüre ait eski sözcükleri kullanmam anlayışına aykırı gibi görünen ama sıra dışı sözcük seçimi yapma geleneğini sürdüren bir yaklaşım sergilemiştir. Erek kültürde, dilin zamanı içerisinde pek kullanılmayan hatta tanımladığı meslek grubunun artık olmadığı söylenebilecek bir sözcüktür “mültezim”. Erek kültürün eski yönetim biçimi olan padişahlık sisteminde vergi toplama yetkisiyle donanmış kişi anlamına gelen mültezim sözcüğünü kullanmak tamamen, çevirmen öznel kültürünün bir göstergesidir. Akademik kimliği ve bu kimliğinin etkisi ile kullandığı entelektüel alan bilgisi gerektiren sözcük seçimlerinden birine daha imza atmıştır, ÖK2. Kaynak metinde verilmiş olan sözcüğün Osmanlıda ki *iltizam* sistemiyle benzerlik gösterdiğinden midir bilinmez ama öznel bir çevirmen kararı sonucu bu çevirinin yapıldığı söylenebilir.

EM3’te ki çevirisinde aynı kişi için “maliye görevlisi” tanımlamasını çevirisine aktaran ÖK3, “mültezim” kelimesiyle parayla ve vergi toplama işiyle ilgili olmasından ötürü benzer bir tercihte bulunmuştur. Erek Dil/Kültürünün daha yeni sayılabilecek güncel bir sözcüğünü tercih eden ÖK3, “maliye görevlisi” olarak yaptığı çevirisini erek metnine aktarmıştır.

Öncelikle ÖK2 olmak üzere belki de ÖK3 de, mültezim ve maliye görevlisi gibi tercihleri, mektupta bahsedilen kişinin zenginlik göstergesi olan “krallığı var” algısından dolayı yapmış olabilirler. Eğer neden bu ise bile çevirinin nasıl öznel bir algılama ve yorumlama süreci olduğu ortaya bir kez daha çıkmaktadır. Özellikle de edebiyat çevirisinin. Edebiyat, Kurultay’ın dediği gibi bireysel bir uygulama alanı olduğundan edebiyat çevirisinin de aynı temel dizgeye dayanması, yeniden yorumlama ile yazılan bir edebi metin olması nedeniyle bireysel, öznel bir alan olduğu varsayılabilir.

Alınan tüm kararlar, yapılan tüm çeviri eylemleri, süreç, dış etkenler ne olursa olsun, ister işveren, ister manevi ve maddi etkenler, insan merkezli bir eylem olarak çeviri bireysel yani öznel bir eylemdir. Dolayısıyla ortaya bu eylem sonucu çıkan erek metinler yani çeviriler öznel yapıtlardır ve yazarları onları erek dile aktaran çevirmenleridir. Kaynak yapıtın, yabancı dilde bir kopyası olmaktan çok, erek dilde var edilmiş özgün yapıtlar olarak görülmelidirler.

ÖK4'ün çevirisi incelenecek olursa, “memur” karşılığı verdiği görülür mektupta bahsedilen varlıklı kişi için. O da tüm ÖK'ler gibi farklı bir sözcük tercih etmiş. Ancak ÖK4'ün çevirisinde bir ironi vardır. Bu kadar zenginliğe rağmen onu memur olarak tanımlamasının yanında, “mütevazı bir ikametgâh” ve “saray” tanımlamalarını aynı cümlede bir arada kullanır. Kaynak metin yazarının söylediklerini okura aktarmaya çalıştığını bunu yaparken de anlam aktarmasına dikkat ettiğini kendi dile getiren ÖK4, bu ironiyi bu nedenle yapmış olabilir. Eğer öyleyse, bu çeviri anlayışına ve öznel kültürüne tamamen uyan bir çeviri tercihi gibi görünmekte.

“Sana geçenlerde memur S.'yle tanıştığımı, onu en yakın zamanda mütevazı ikametgâhında, daha doğrusu küçük sarayında ziyaret etmemi rica ettiğini yazmıştım.”

Çevirmen, memur-mütevazı ikametgâh- küçük saray gibi kullanımlarla, paragraf içerisinde haksız bir gelir kaynağına, ironi yaparak dikkat çekmiştir. Bunu KM'de yer alan ifadelerin anlamını erek okurda uyandırmak için yapmış olduğu düşünülmelidir. Sonuçta öznel kültürünün daha önce gösterdiği şekilde, anlamı aktarmaya azami gayret göstermiş ve yazarın söylediklerini erek okura hissettirmek istediği görülebilir.

Bu kısımdaki gözlemler değerlendirildiğinde çalışmanın ilgili bölümlerinde de belirtildiği gibi, her sosyal bireyin farklılığı, toplum içerisindeki tüm grup kültürlerinde kendini gösteriyorsa, insanlar parmak izi gibi nasıl farklıysa, çevirmenler de birbirinden öyle farklıdırlar. Her birinin yaptığı işte, yani çeviri eyleminde, tüm süreç boyunca kullandığı öznel kültürüyle farklılık gösterdiği açıktır. Bu öznel farklılığın izlerinin çeviri içerisinde gerçekleşen dilsel ve aktarım tercihlerinde gözlemlenebilir olduğunu varsayıyoruz.

Çevirmen Öznele Kültürüne varsayımımızla ilgili bir diğere inceleme yapılacak paragraf “12 Ağustos” başlıklı bölümde yer almaktadır. Yazarın, mektubun sahibinin ağzından, topluma seslenişinin ve eleştirisinin yer aldığı bir paragraf mevcut. Haliyle bu paragrafı da farklı çevirilerle erek metinlerine aktaran çevirmenlerden kimisi öznele kültürünün özellikleri doğrultusunda dil tercihlerinde bulunurken, kimisi çeviri anlayışına, üslubuna uygun bir aktarımı seçmiş görünmektedir. Kurultay’ın bildirdiğine göre, edebiyat çevirisindeki ana amaç, söylemi taşıyan çatının, önemli noktaların yeniden kurulup inşa edilebilmesidir ve bu ancak; sözcük seçimi, anlama uygun anlatım biçimlerinin kurulmasını destekleyen dil kullanımları ve metnin söylemine destek sağlayacak üslubunun erek metinde yeniden kurulmasıyla olur (bkz. 1992: s.28-29)

Yazar, toplumdaki kimi kişilerin (-ki burada toplumun kendisine seslenmektedir) kendi bireylerine karşı acımasızca bir yargı içerisinde oldukları ve kimseyi anlamaya çalışmadıkları için toplumsal bir eleştiri getirmektedir. Bu yargının ve eleştirinin olduğu paragrafların buldukları EM’leri inceleyince aşağıdaki çevirilerle karşılaşmaktayız;

ÖK1:

“ ‘Ah siz akıllı insanlar!’ dedim gülümseyerek. ‘Tutku! Sarhoşluk! Delilik! Empati kurmadan, orada öyle rahat rahat oturun, alkoliği eleştirin, aklınızı kaçırmıştan nefret edin, bir rahip gibi yanından geçip gidin ve sizi onlardan biri yapmadığı için Ferisi gibi Tanrı’ya şükredin ” (44).

ÖK2:

“ ‘Ah sizi akıl sahibi insanlar!’ diye gülümseyerek bağırdım: ‘Tutu! Sarhoşluk! Delilik! Siz ahlak sahibi insanlar öylesine kayıtsız, öylesine kayıtsız görünüyorsunuz ki! Sarhoştan yakınıp akılsızı aşağılıyorsunuz; bir rahip gibi yanlarından geçiyor ve bir sofı nasıl tanrıya şükrederse sizi de onlar gibi yaratmadığı için Tanrı’ya şükrederesiniz’ ” (50).

ÖK3:

“Gülümseyerek yüksek sesle, ‘Ah siz mantıklı insanlar’ dedi; ‘Tutku! Esriklik! Delilik! Siz ahlak sahibi insanlar öylesine ilgisizi, öylesine kayıtsız görünüyorsunuz ki! Ayyaştan yakınıp akli başında olmayı aşağılıyorsunuz; bir rahip gibi yanlarından geçiyor ve nasıl Tanrı’ya şükrediyorsa sizi de onlar gibi yaratmadığı için Tanrı’ya öyle şükrediyorsunuz” (64).

ÖK4:

“ Ah, siz akıllı insanlar! Tutku! Sarhoşluk! Delilik! Siz ahlaklı insanlar öyle rahat, öyle kayıtsızsınız ki, sarhoşu azarlarsınız, aklını kaybetmişten nefret eder, bir rahip gibi yanlarından geçip gidersiniz ve sizi onlardan biri gibi yapmadığı için Ferisi gibi Tanrı’ya dua edersiniz” (65).

Çevirmen Öznel Kültürünün izleri ve etkileri bağlamında bakıldığında, erek metinlerde birkaç nokta dikkat çekmektedir. Öncelikle ÖK3, yine kendisine uygun olarak bir kelime seçmiştir. Her çevirmenin kaynak metindeki veriyi “sarhoşluk” olarak aktardığı durum için, ÖK3 çok öznel, dilin zamanı düşünüldüğünde artık neredeyse hiç kullanılmayan ve bilinmeyen bir sözcük, bir sıfat tercih etmiştir; “Esriklik”.

“Esriklik”, kelime anlamıyla sarhoş olma durumu olarak açıklanırken ve Türk Dil Kurumu Güncel Türkçe Sözlüğünde “eskimiş sıfat” notu düşülmüştür.⁸⁸

ÖK’lerin “sarhoşluk” olarak aktardıkları durumu, erek kültür dilinin eski bir sözcüğü olan “esriklik” günümüz dil kullanımında, TDK sözlüğünde belirtildiği gibi kullanılmayan bir deyimdir. Oysaki aynı paragraf içinde durumu tanımlamak için

⁸⁸ (bkz. <http://www.tdk.gov.tr> – Kasım 2014)

“ayyaşlık” sözcüğünü de kullanan ÖK3, dilin zamanı içerisinde kullanımı daha yaygın bir sözcük de seçmiş bulunmasına rağmen, aynı durumu bir önceki tümcede “esriklik” ile aktarmış olması ilginçtir. Bu çeviriyi yapan ÖK3, önceleri defalarca gözlemlendiği gibi bu tip farklı sözcük tercihlerini yapagelmektedir. Neden böyle eski bir sözcüğü kullandığı sorgusu yerine, bu tip tercihleri ile çeviri anlayışını ortaya koyan ÖK3’ün çevirmen öznel kültürünün, İnceleme 2 ilerledikçe nasıl belirginleştiği tespit edilmelidir. Bu tip dilsel tercihler bu çevirmenin, öznel kültürünün en önemli ipuçları ve göstergeleri olduğu düşüncesindeyiz.

Diğer bir dikkat çeken nokta da, toplumsal eleştiri sırasında, din adamlarından veya dindar yani sofu olarak adlandırılan kişilerden bahsedilmektedir. Toplumun aykırı bireyelerine, kendilerini onların yerine koymadan, onları anlamadan, ilgilenmeden belki de vicdanlı bir şekilde onlara yaklaşmadan, bu herkes gibi olmayan kişileri peşinen yargılayan ve görmezden gelen bu dindar kişileri ironiyle karışık bir eleştiri yapılmaktadır.

Bu paragraflarda, söz konusu dindar kişiler, belki de kaynak metne bağlı olarak iki çevirmen tarafından “Ferisi” olarak adlandırılmaktadır. Kaynak metne bağlılık olarak görülsün veya görülsün her iki çevirmenin bu tercihleri öznel kültürleriyle alakalıdır. Şöyle ki; Ferisi sözcüğü, Almancada kullanılan aslıyla “Pharisäer”, İncil’de yer alan ve dogmalar inanmış Yahudileri temsil eden bir tanımın yanında “riyakâr” sözcüğüne de eşittir. Avrupa edebiyatıyla, kültürüyle, diliyle uzmanlık gerektirecek şekilde bağlı gerektiren bu alt yapı ÖK1 ve ÖK4’te, ilgili alanlarda akademisyen olmaları nedeniyle mümkün görünmektedir. Onun dışında, entelektüel bilgi birikimleriyle “Ferisi” sözcüğünü kullanmaya, metnin konusu bağlamında karar verdikleri olasıdır.

Bu sözcüğün yani “Ferisi”nin burada kullanılmasının amacı sadece kaynak metne ve yazara bağlılık değil, kaynak metindeki anlamı vermektir. Ferisi, yukarıda belirtildiği gibi dogmalar yani katı dini kurallara bağlı Yahudi inancını benimsemiş kimselerdir. Katı bir din anlayışı ve Hristiyanlık öğretisinde zaten Hz. İsa’ya karşı gelmeleri ve kötülük etmeleri bağlamında, kötülüğü ve bağnazlığı sembolize eder, “Pharisäer” yani “Ferisi” sözcüğü.

Bu dogmatik din anlayışını, alman edebiyatı alanında akademisyen kimliğiyle, önceki gözlemlerle öznel kültürü hakkında yorumlar yapılmış olan ÖK2 de erek metninde dile getirmiştir. Katı kurallara bağlı ve yanılığın içerisinde olan bir dindar sembolü olarak çevirisinde “sofu” sözcüğünü kullanmıştır. Bu sözcük “Ferisi” gibi dogmatik inanışla etrafını algılayan dindar kimseleri ve karakterlerini temsil eden bir sözcüktür. Dindar bir kimse, yardıma muhtaç olan veya toplumun genelinden farklı olan birine sırtını dönmez, onu eleştirmez aksine ona yardımcı olur ki, inandığı gücün rahmetine, sevgisine nail olsun.

Ancak erek metinlerde de görüldüğü gibi, hem tanrının bu öğretilerini ve isteklerini yerine getirmeyip, bu tip faklı ve muhtaçlara yardım eli uzatmayıp onları hakir görmenin yanı sıra yaratıcı güçten merhamet dileyip, ona şükreden kişilerin bencil, çıkarıcı ve ikiyüzlü olduklarını vurgulamak adına gerek “Ferisi” gerekse “sofu” sözcükleri çevirmenler tarafından tercih edilmişlerdir.

Yukarıda gerekçelendirildiği şekilde de bu tercihlerini yaparken, bu kararlarını verirken kendi öznel kültürlerinden yararlanmışlardır. Her üç çevirmenin öznel kültürlerinin oluşumunda eğitim hayatları ve sürdürdükleri akademik kültür çevresi son derece etkilidir. Parakültür içerisinde en uzun süreyle maruz kaldıkları kültür etkileri, akademisyenlik grup kültürüne yani akademik dia kültürüne aittir. Kişilik ve kültür ilişkisi adlı bölümde bahsedilen kişiliğin kültür içerisinde şekillendiğine dair bilgileri hatırladığımızda, bu söylenenler daha kolay kavranacaktır.

İnceleme 2’te son olarak EM’lerde irdelenecek olan “16 Haziran 1772” başlıklı bölümde çok kısa bir tümcedir. Sonuçları aynı yukarıdaki gibi değerlendirmek gerekir. Çevirmenlerin, geniş ve dar kültür çevrelerince oluşturulmuş daha doğrusu bu çevrelerde ister istemez oluşmuş fakat kişinin doğuştan getirdiği tüm özelliklerine de bağlı olan, yetileri, inanç ve anlayışlarıyla yoğrulmuş ve kendine has olma özelliğini barındıran öznel kültürlerine ve edebiyat çevirisine etkisini bir kez daha gözlemlemek gerek.

Söz konusu tümcede, mektubu yazanın ağzından yazar çevirmenlerin EM’leri aracılığıyla şöyle der;

ÖK1:

“Evet, yalnızca bir gezgin, yeryüzünde bir yolcuyum ben! Ya sizler daha önemli şeylerle mi meşgulsünüz?” (75).

ÖK2:

“Evet, yeryüzünde bir gezginim yalnızca, bir yolcu! Sizler bunun ötesinde misiniz?” (81).

ÖK3:

“Evet, bir gezginim yalnızca, yeryüzünde bir hacı! Sizler bundan daha fazla bir şey misiniz?” (98).

ÖK4:

“Evet, ben sadece bir gezginim, yeryüzünde bir yolcu! Sizler bundan daha mı fazlasınız?” (96).

Çeviri tümcelerinin geneline bakıldığında, yazarın anlatmak istediği husus aşağı yukarı açığa çıkmaktadır. Kısa ifadelerle dile getirmek gerekirse; insan dünyada fani bir varlıktır, dünya geçici bir mekândır. İnsanlar kendinizi kandırmayın, sizler de buradan gelip geçen bir yolcudan başka bir şey değilsiniz, demek istemektedir.

Bu anlamları tüm çevirmenler algılamaları sonucu çıkarmış ve küçük farklılıklarla erek dilde çevirilerine aktarmışlardır. Çevirmenlerden üçü, bu bağlamda çevirilerinde

“gezgin-yolcu” sözcüklerini kullanırken, içlerinden sadece biri; “gezgin-hacı” sözcüklerini tercih etmiştir.

Metnin geneline bakıldığında ortaya çıkan; insanoğlunun bu dünyada kalıcı olmadığı, bir nevi yolcu olduğu anlamı bağlamında ÖK1, ÖK2 ve ÖK4’ün “gezgin-yolcu” kavramlarının ilişkisi daha net anlaşılacaktır. Defalarca belirtildiği şekilde bu üç çevirmenin uzmanlık alanı ve eğitim anlamında kültürel ve bilgi birikimleri, erek kültürün edebiyatındaki yolcu-hancı ilişkisi ve kullanımı bakımından gezgin ve yolcu sözcükleriyle bu yorumu getirmiş olmaları muhtemeldir.

ÖK3’ün ise, farklı bir yorumlama ile “gezgin-hacı” sözcüklerini kullandığı görülüyor. Birçok çeviribilimcinin dile getirdiği, her çevirmenin metni farklı algılayacağı ve yorumlayacağı düşüncesi burada kendini bir kez daha göstermekte. Kaynak metnin verilerinin alımlama sürecinde ÖK3 tarafından algılanma aşaması ile diğer üç çevirmence algılanması arasında fark var mıdır bilinmez ama geçirilen bilişsel süreçlerin ve yorumlama aşamalarının, öznel kültürlerde farklı gerçekleştiği ortada. Şu da var ki, ÖK3, “Evet, bir gezginim yalnızca, yeryüzünde bir hacı!” ifadesini kullanırken sadece KM2’de ki ilgili sözcükten etkilenmemiş olabilir. Öyle ki, bu sözcüğü yani “hacı”yı, “ziyaret eden, gezgin olmasından ötürü, yeryüzünde derviş gibi sevdiğini arayan ve en sevgiliye ulaşmaya çalışan insanoğlu” olarak anlamlandırmış olamaz mı? Elbette tüm bu soruların cevabı yalnızca ÖK3’ün zihninde.

“Yolcu” tercihini yapan üç çevirmen ile çevirisinde “hacı” sözcüğünü kullanan ÖK3’ün arasında, metnin bu bölümünde de ortaya çıkan erek dilin kullanım farkı, özünde kişisel çeviri anlayışı ve kaynak metni algılama ve yorumlama aşamasındaki farktır. Gözlemlerin tümünde ÖK’lerin çevirileri olan EM’ler arasında tespit edilip irdelenmeye çalışılan çeviri metin bölümlerinde ele alınan sözcük, sözcük grupları ve paragrafların anlam ve aktarım farklılıkları, çevirmenlerin kaynak metni algılama, bilişsel süreçte anlamlandırma ve yorumlayarak karar verme süreçlerinin birbirinden farklı olmasından kaynaklandığı herkesin malumudur. Hatırlanacağı gibi, sosyal birey olan çevirmen, bir para kültür içerisinde (bazen bu para kültür, çocukluk veya gençlik evresinde yer değiştirme, ülke ve kültürel ortam değiştirme gibi nedenlerle, birden fazla olabiliyor) belirli gruplara dâhil olarak etkileşim sonucu kültürel olarak gelişmeye, değişmeye

başlar. Bu etkileşim, ailede başlayıp, okul, oyun ortamı, arkadaş çevresi gibi diakültürlerle yani grup kültürleriyle devam eder. Belli bir süreç sonunda, içinde yaşadığı grup ve genel kültür ortamından etkilenmekle kalmaz, onları etkilemeye başlar birey. Dolayısıyla çevirmen de bu etkileşime girer.

Tüm bu karşılıklı etkileşim sürecinde, çevirmenin doğuştan getirdiği, genetik özellikleriyle, sonradan geliştirdiği tüm özellikler kültüre maruz kalma sonucu düşünceleri, inançları, hayat görüşü, davranışları gibi çok etkenli bir şekilde kişiliğini şekillendirir. Bu şekillenme sonucu, gelişmeye ve değişime açık olan öznel kültürü oluşur. Yukarıda erek metinlerde gözlemlenerek tespit edilen, tüm bu farklılıkların, birbirine benzemeyen aşamaların, kararların ve dilsel tercihlerin temelindeki yegâne etkenin “Çevirmen Öznel Kültürü” olduğu düşüncesindeyiz.

İnceleme olarak tüm gözlemler aynı anlayışla gerçekleştirilmiştir. Erek metinlerde Çevirmenleri öznel kararları, sözcük ve tümce tercihleri irdelenmiş, alımlama ve yorumlama odaklı bir anlayışla öznel olarak gerçekleştiği ve bunun çevirmen öznel kültürünün eseri olduğu dayanaklandırılmaya çalışılmıştır.

Çalışmanın İnceleme 3 bölümü de aynı inceleme anlayışıyla devam edecektir. Ancak, aynı kaynak metnin farklı çevirmenler tarafından çevrilmesi sonucu ortaya koyulan farklı erek metinler üzerinde bir inceleme ve gözleme yerine, bu defa tek bir çevirmenin farklı çeviri metinleri üzerinde gözlem yapılması amaçlanmıştır. Böylelikle, peşinde olunan ve bu çalışmanın temelini oluşturan “Çevirmen Öznel Kültürü”ne dair daha somut göstergeler elde edilmesi düşünülmektedir.

Tek bir çevirmenin, farklı edebiyat yapıtları çevirileri olan erek metinler çalışmada daha önce de uygulanan gözleme anlayışıyla, çevirmen öznel kültürünü ortaya koymak odaklı incelenmeye çalışılacaktır.

Bu bağlamda “çevirmen öznel kültürü”nün erek metinlerde izlerinin gözlemlenip gözlemlenemeyeceği veya bu mümkünse nasıl gözlemlenebileceğine dair, İnceleme 1 ve 2’deki görgül veriye yaklaşımın dışında başka bir yaklaşımın ortaya koyulması amaçlanmaktadır.

5.1.4. İnceleme 3

Kaynak Yapıtlar: Traumnovelle / Arthur Schnitzler

Der Sommer des Jahrhunderts / Florian Illies

Frühe Erzählungen 1893-1912 / Thomas Mann

Tablo 4: İnceleme 3'te Yapıt ve Yazar Bilgileri

<u>İncelenen Yapıt</u>	<u>Cevirmen</u>	<u>Yapıtın Künyesi</u>
Rüya (EM1)	M. Sami Türk (ÖK)	Alakarga Yayıncılık / 2012
Zor Saat (EM2)	M. Sami Türk (ÖK)	Can Sanat Yayınları / 2011
1913 Fırtınadan Önce (EM2)	M. Sami Türk (ÖK)	Can Sanat Yayınları / 2014
<p>Sami Türk. 2008 yılında Marmara Üniversitesi Alman Dili ve Edebiyatı bölümünden lisans, 2012 yılında İstanbul Üniversitesi batı Dilleri ve Edebiyatları Anabilim Dalından Yüksek Lisans diploması sahibidir. S. Fischer Vakfı tarafından, Tarabya Çeviri Ödülleri kapsamında 2014 yılında burs kazanmıştır. Çeşitli yazarlardan Türkçeye çevirileri vardır. Sakarya Üniversitesi Alman Dili ve Edebiyatı bölümünde Okutman olarak görev yapmaktadır.</p>		

Çalışmanın İnceleme 3 bölümünde yukarıda bahsedilen yöntem değişikliğiyle, Öznel Kültür'ün (bundan böyle ÖK⁸⁹ olarak anılacaktır) incelenecek ilk yapıtı Rüya⁹⁰ isimli erek metnidir. Bu erek metin bundan böyle İnceleme 3 boyunca EM1 olarak anılacaktır. EM1 içerisinde ÖK'ün belirlenecek dil kullanım tercihleri, kendisinin alımlama ve yorumlama aşamaları sonucu öznel kültürüyle verdiği çeviri kararları dikkate alınarak gözlemlenecek ve yorumlanacaktır. Burada amaçlanan ÖK'ün, EM1 üzerinden Çevirmen Öznel Kültürünün ipuçlarını yakalayıp, çıkarımlarda bulunabilmek ve çalışmanın en büyük amacı olan öznel kültürün varlığı ve edebiyat çevirisine etkilerini bilimsel zeminde dayanaklandırabilmektir.

Bu anlayışla, ÖK'ün diğer erek metinleri de İnceleme 3'ün içerisinde aynı inceleme yöntemiyle gözlemlenecektir. Bu yöntem doğrultusunda erek metinlerden alıntılanacak paragraflar, Gözlem içerisinde EM1, EM2 ve EM3'ün sırayla incelenecek olmasından ötürü, ilgili gözlem aşamasında sadece sayfa numarası belirtilerek gösterilecektir.

Çeviri dilsel bir eylemdir. İçerisinde süreç olarak her ne kadar zihinsel, soyut, somut, amaca bağlı, dış ve iç etkenlerle dolu birçok etken söz konusu ise de, sonuçta dilin kullanıldığı, başlangıcında olsun sonunda olsun dilsel olarak var edilen veya gerçekleştirilen bir eylemdir çeviri. Çevirmenin çeviri anlayışının izleri de şüphesiz erek metinlerde dilsel olarak takip edilebilir. Çevirmenin çeviri anlayışına, üslubuna, kişiliğine ve dolayısıyla öznel kültürüne dair bilgilere ulaşılmasına ve anlaşılmasına olanak verecek olan yegâne yöntem, dilsel verileri yani erek metinlerde yer alan sözcük ve sözcük gruplarını incelemektir. Bu verileri, metnin genel bağlamı ve anlamı içerisinde ele almak, belirlenen inceleme yöntemleri ve ilgili disiplinlerin kuramsal normları aracılığıyla gözlemek yoluyla gerçekleştirilebilir ancak.

Bu bağlamda İnceleme 3 bölümündeki incelemeye, çevirmenin öznel kültürünün izlerini sürebilmek adına EM1'in başlangıcındaki paragrafların gözlemlenmesiyle başlanmaktadır.

⁸⁹ Sami Türk. 2008 yılında Marmara Üniversitesi Alman Dili ve Edebiyatı bölümünden lisans, 2012 yılında İstanbul Üniversitesi Batı Dilleri ve Edebiyatları Anabilim Dalından Yüksek Lisans diploması sahibidir. S. Fischer Vakfı tarafından, Tarabya Çeviri Ödülleri kapsamında 2014 yılında burs kazanmıştır. Çeşitli yazarlardan Türkçeye çevirileri vardır. Sakarya Üniversitesi Alman Dili ve Edebiyatı bölümünde Okutman olarak görev yapmaktadır.

⁹⁰ Schnitzler, Arthur. Rüya, Çev. Sami Türk, İstanbul: Alakarga Yayıncılık, 2012

İlk paragrafta, romanın kahramanının bir maskeli baloya iştiraki ve balodakiler tarafından karşılanması anlatılmakta. ÖK ile ilgili ilk izlenimler burada kullandığı erek kültüre ait eski sözcüklerle örülmüş ifadelerle kendini göstermektedir.

“Karnaval bitmeden hemen önce katılmaya karar verdikleri şenlik bu yılki ilk baloları olmuştu. Fridolin’e gelince o, salona girer girmez, sabırsızlıkla beklenen bir arkadaş gibi öğrencilik ve hastanedeki meslek hayatı hakkında dikkat çekecek kadar net bilgiye sahip olmalarına rağmen kim olduklarını tam çıkaramadığı iki kırmızı domino tarafından karşılanmıştı. Onu cazibedar bir nezaketle davet ettikleri locadan, çok yakında, maskesiz olarak geri dönecekleri vaadiyle ayrılmışlar, fakat Fridolin’in sabırsızlanıp o iki şüpheliye tekrar rastlamayı umduğu zemin kata inmeye karar verecek kadar gelmemişlerdi ” (6).

İlk alıntıda üzerinde durulması gereken ifade; “Onu cazibedar bir nezaketle davet ettikleri locadan...” tümcesidir. Burada erek kültür kullanımında pek de rast gelinmeyen eski bir sözcük vardır; cazibedar. Tek sözcüğün dışında tümcenin genel anlamına bakıldığında, “Cazibedar bir nezaketle davet etmek” ifadesi çevirmenin dil kullanım anlayışıyla ilgili ipuçları vermektedir. İlgi çekici bir incelikle bir yere davet edilmek durumunu bu sözcüklerle ifade etmek, ÖK’ün, erek dili -ki kendisinin ana dilidir- eski sözcük ve deyimlerle kullandığı yönünde bir fikir oluşturmaktadır. Öyle olup olmadığı gözlemin devamında yapılacak tespitler sonucu ortaya koyulabilir.

O halde paragrafın devamında öznel kültürün dil kullanımıyla ilgili fikir verebilecek bölümleri alıntılanmak, erek metnin genel anlamı içerisinde çıkarım yapmak için uygun görünmektedir.

“Böylece karı koca, hayal kırıcı bir maskeli balodan kaçmış olmaktan mutlu halde, çok geçmeden iki sevgili gibi, diğer âşık çiftlerin arasında, midye ve şampanya eşliğinde büfede, sanki daha az önce birbirleriyle tanışmışlarcasına, zarafet, direnç, baştan çıkarma ve bahşetme komedisinin içinde, keyifle gevezeliğe başladılar; beyaz kış gecesindeki süratli araba

yolculuğundan sonra evde, nice zamandır böylesi şevkle yaşamadıkları bir aşk saadetiyle, birbirlerinin kollarına atıldılar. Çok geçmeden gri bir sabah uyandırdı onları. Mesleği, kocasını erken saatte hastaların yatağına çağırıyordu; evhanımlığı ve annelik vazifeleri de Albertine'nin daha fazla yatmasına izin vermiyordu. Böylece saatleri kuru kuruya ve önceden belirlenmiş halde günlük telaşe ve iş içinde geçmişti, önceki gecenin başı da sonu gibi solup gitmişti; ancak şimdi, ikisinin de günlük meşgalesi bittiğinde, çocukları yatmaya gidip hiçbir yerden bir rahatsızlık beklentisi olmayınca balonun karanlık suretleri, melankolik yabancı ile kırmızı dominolar yeniden gerçekliğe kavuştu; yaşadıkları kayda değmez şeyler bir anda, kaçırılmış fırsatların aldatici ışığıyla büyü ve ıstıraplı bir hale büründü. Zararsız ama pusuda bekleyen sorular, hınzırca, müphem sorular dolaşıyordu etrafta; ikisinin de gözünden, yekdiğerinin tam olarak samimi olmadığı kaçmıyor, böylece ikisi de kendini hafif bir intikama meyilli hissediyordu. Meçhul balo kavyelerinin üzerlerinde bıraktığı cazibe ölçüsünü abartıyor, yekdiğerinin sergilediği kıskanç hareketlerle kendi kıskançlıklarını alay ve inkâr ediyorlardı. Fakat sonra, geçen gecenin sudan maceraları hakkındaki hafif gevezelikten sonra, en duru ruha bile bulanık ve tehlikeli girdaplar sokabilecek o gizli, hemen hemen hiç sezilmeyen arzulara daldılar ve hemen hiç özlem duymadıkları ve kaderin anlaşılmaz rüzgârının kendilerini, rüyada da olsa, bir defalığına savurabileceği gizli bölgelerden bahsettiler. Zira duygularında ve hislerinde tamamen birbirlerine ait olsalar da biliyorlardı ki dün kendilerine macera, özgürlük ve tehlike nefhası ilk defa temas etmemiştii; ürkek, kendilerine acı verircesine, saf olmayan bir merakla biri öbüründen itiraf koparmaya kaygıyla yaklaşarak, ne kadar önemsiz de olsa bir gerçeği, ne kadar sudan da olsa, söylenemeyene ifade sağlayacak ve samimice itirafı kendisini gerginlikten ve gittikçe dayanılmaz olmaya başlayan bir itimatsızlıktan kurtarabilecek bir tecrübeyi araştırıyordu” (6-7).

Görüldüğü gibi ilk alıntı sonrası yapılan değerlendirmede belirtilen ÖK'ün erek dilin kelime haznesinden, eskiden daha sık kullanılan sözcükleri seçtiğidir. Çeviri paragrafta hemen göze batan; saadet, vazife, telaşe, meşgale, müphem, yekdiğeri, nefha gibi sözcükler, bu gözlemi haklı çıkarmaktadır. Ayrıca deyim kullanımı ve uzun çeviri tümceleri oluşturmak da ÖK'ün bir başka öznel özelliği olarak şu an kadar olan gözlem sonucunda dikkat çekmekte. Cazibedar gibi; yekdiğeri, müphem, nefha sözcükleri de, dilin zamanı dikkate alındığında erek kültüre ait, güncel olarak sık kullanılmayan sözcüklerdir. Çekici, diğeri, gizli, esinti gibi daha güncel sözcüklerin hiçbirini tercih etmeyen ÖK, belki de bu eski kullanımları, spesifik olarak kaynak metnin yazılma tarihini göz önüne alarak, metnin anlamını vermek, yazarı erek okura götürebilmek adına bu çeviri tercihlerini yapmış ve ilgili sözcükleri seçmiştir. Bu konuda gerçeği çevirmenin kendisi bilmektedir mutlaka ama EM1 ve ÖK'e ait diğer erek metinler üzerinde devam edecek olan gözlemler bu konuda bir değerlendirme yapılabilmesine olanak sağlayacaktır.

Çeviri paragraf içerisinde deyim kullanımında da dikkat çekecek kadar öznel tercihler söz konusu. Değerli zamanın boşa harcanması durumu karşısında, başka durumlar için zarf olarak kullanılan bir deyime başvuruyor ÖK;

“Böylece saatleri kuru kuruya ve önceden belirlenmiş halde günlük telaşe ve iş içinde geçmişti, önceki gecenin başı da sonu gibi solup gitmişti; ...” (6).

Zaman kavramı ile ilgili yukarıdaki yargıyı bildirmek için, sıkça kullanıldıklarından; boşa harcamak veya boşu boşuna deyimleri ilk akla gelebilecekken (-ki bu da öznel olarak aklımıza gelendir. Öznel kültüre bir örnek de budur-) genellikle zarf olarak daha somut kavramların yanında kullanılan bir deyim seçiyor ÖK. Bu tercih de kendisinin “Çevirmen Öznel Kültürü”nün bir göstergesi olabilir mi? Bu sorunun cevabı da ilerleyen gözlemlerle yanıtını bulacaktır.

Erek dilin eski kullanımlarına tüm EM1'de sıkça rastlanmakta. Çevirmenin, gerek kişiliği gerekse içerisinde yetiştiği kültür ortamında, hatta üyesi olduğu dia kültürlerde bu tip bir dil kullanımının yaygınlığı olasıdır. ÖK'ün bir akademisyen, edebiyatla en

azından çevirmen olarak sıkı mesai harcayan biri olduğu muhakkak. Ayrıca yaptığı çevirilerin özel ve başarılı görülmesi resmi makamlardan aldığı ödüllerden de anlaşılabilmekte. Gözlemlerimizdeki değerlendirmelerin haklılığı veya yanılığı payı, EM1'in içerisinde gözlemlenecek bölümlerde gizlenmiş olarak bulunmaktadır.

Yukarıdaki gözlemlerde yer verilen erek dilin eski dil kullanımına ait sözcükler ve kullanımlar devam edegelmekte. Örneğin; gayriihtiyari ve meyil sözcükleri metin içerisinde sıklıkla kullanılmakta.

“Gayriihtiyari kollarımı ona açtım, bakışında meyil ve neşe vardı” (10).

“Fridolin gayriihtiyari elini kızın saçına koyup alınını sıvazladı” (19).

“Gayriihtiyari arkasını döndü. ‘Beni nereden tanıyorsun?’ diye sordu. ‘Sizi tanımıyorum’, dedi kız, “ama bu semtte herkes doktor.’ ” (27).

“Fridolin onun elini tutup gayriihtiyari öptü. Kız hayretle, hatta korkuyla baktı ona, sonra mahcup ve mutlu güldü.” (29).

“Parmaklarını hâlâ ellerinde tuttuğunu ve bu kadından nefret etmeye ne kadar istekliyse de, bu ince, soğuk, o kadar aşına olduğu parmaklara değişmemiş, yalnızca acılı bir hal almış bir şefkat duyduğunu fark etti ve gayriihtiyari, hatta iradesine karşı, bu aşına eli bırakmadan önce ona dudaklarıyla yumuşakça dokundu” (71).

“Böylece yürümeye devam eder ve gayriihtiyari evinin yolunu tutarken yirmi dört saat kadar önce, kayıp bir varlığın sefil ve acınası meskenine gittiği karanlık, adı çıkmış sokağın yakınlarına düştü yolu” (86).

“Fridolin’e baca temizleyicilerinin de bazen kendilerini öldürmeleri bir şekilde garip gelmişti, gayriihtiyari kendine, adam önceden iyice yıkandı mı yoksa kapkara haliyle mi boşluğa atladı diye sordu” (88-89).

“Fridolin gayriihtiyari, kadının başını doğrultmak için elini uzattı, fakat doktor olarak kendisine yabancı bir çekingenlikle tereddüt etti” (95).

“Fridolin sanki delici bakışı bu donuk hatlardan bir cevap koparabilirmiş gibi gayriihtiyari daha da eğildi” (95).

“Gayriihtiyari, adeta görünmez bir kuvvetin zorlamasıyla, Fridolin iki eliyle ölü kadının alınına, yanaklarına, omuzlarına ve kollarına dokundu; sonra sanki cilveleşiyormuş gibi parmaklarını ölünün parmaklarına doladı, ne kadar kaskatı da olsalar, ona, sanki kıpırdamaya, kendi parmaklarını kavramaya çalışıyorlarmış gibi geldi; hatta sanki yarı kapalı gözkapaklarının altından uzak, fersiz bir bakış kendi gözlerine ulaşmaya çalışıyordu; sonra bir sihre kapılmış gibi eğildi” (96).

ÖK, “gayriihtiyari” sözcüğünü EM1 içerisinde tam on yerde kullanmıştır. Çevirisinde “istemedi, elinde olmayarak” gibi yargıların olduğu her bir durumu ifade edecek paragraf ve tümcelerde istisnasız bu sözcüğü tercih etmiştir. Bu da göstermektedir ki çevirmenin kendi dil kullanımında söz konusu istemeyerek, elinde olmadan,

kendiliğinden gelişen durumları ifade etmek için büyük olasılıkla “gayriihtiyari” sözcüğünü tercih ettiği söylenebilir. Sosyal içerisinde birey olarak yıllar süresince belirli dia kültürlerden etkilenecek şekilde şekillenen öznel kültürünün izlerini taşıyan bu dil tercihlerinin çalışmamızın dayanaklarını güçlendirdiğini söylemek sanırız yanlış olmaz. Aynı şekilde “meyil” sözcüğü de EM1’de defalarca kullanılmıştır.

“Zararsız ama pusuda bekleyen sorular, hınzırca, müphem sorular dolaşıyordu etrafta; ikisinin de gözünden, yekdiğerinin tam olarak samimi olmadığı kaçmıyor, böylece ikisi de kendini hafif bir intikama meyilli hissediyordu” (7).

“Gayriihtiyari kollarımı ona açtım, bakışında meyil ve neşe vardı” (10).

“Fakat karısının bunu ona gösterme şekli, koyu renk maskeyi sanki kocasının, artık kendisinin çözemediği çehresi demeye getirir gibi yanındaki yastığa koyma fikri, aynı zamanda yumuşak bir ikazı ve affetmeye hazır olduğunu ifade eder görünen bu şakacı, neredeyse haşarı tarzı Fridolin’e, muhtemelen kendi rüyasını da hatırd tutarak karısının ne olursa olsun, bunu çok ciddiye almamaya meyilli olacağına dair kesin bir ümit verdi” (99-100).

Bir düşünceye, duruma, davranışa, duyguya, belirli alanlara, iş sahasına yatkın veya ilgili, gönül vermiş anlamlarını barındıran durumlar için kullanılan “meyilli” sözcüğü EM1 içerisinde ÖK tarafından üç yerde kullanılmış. Yukarıda verilen çeviri paragraflarda görüldüğü gibi birbirinden farklı durumlarda bir şeylere yatkın olma hali vardır. ÖK, tüm bu durumları “meyilli” sözcüğüyle karşılamıştır. İnceleme 3 boyunca gözlemlendiği gibi çevirmen yine erek dilin gelenekselleşmiş eski sözcüklerinden birini tercih etmiş. Çevirmenin öznel kültürünün bir parçası olarak görülebilecek bu dil tercihi kimseyi şaşırtmayacaktır.

Çevirmen öznel kültürünün etkisiyle çevirisinde, alternatifi olmasına rağmen belirli sözcükleri her defasında tercih etmektedir. Bu tercihini kendisine yaptırtan, zihinsel süreçte çeviri eylemi boyunca tüm kararlarını etkileyen çevirmen öznel kültürüdür. Bir nevi çevirmenin parmak izi olan bu mekanizma, erek metinlerde kendini bu tip dilsel kullanımlarla göstermektedir. Kimi çevirmen öznel kültürü doğrultusunda çevirisine bu izi, sözcük türeterek dahi bırakmaktadır. Çalışmanın başında İnceleme 1’de bu örneği ÖK1 için defalarca gözlemlemiştik. İster sözcük türeterek isterse sözcük tercih ederek kaynak kültürden erek kültüre aktarım yapsınlar, her edebiyat çevirisi eyleminde çevirmenlere bu aktarımı yaptırtanın “Öznel Kültür”leri olduğu inancındayız. Aktarılan kaynak veya erek kültürel öğeler de bu öznel kültür prizmasından süzülen ışık dalgaları gibi kimi yerde kırılarak incelecek veya kalınlaşacak, kimi yerde renk tonu azalacak ya da artacaktır. Ama sonuçta karşıya aktarılanların, çevirmenin kültürü (ile yoğrulmuş veriler) olma ihtimali diğer tüm ihtimallerden yüksek olacaktır.

Bu doğrultuda gözlemlere devam edildiğinde, bir zarfın farklı durumları anlatan paragrafların çevirilerinde ÖK tarafından çokça kullanıldığı gözlemlenmektedir. Çevirmen tarafından sıkça tercih edilen zarf, “zira”dır.

“Zira duygularında ve hislerinde tamamen birbirlerine ait olsalar da biliyorlardı ki dün kendilerine macera, özgürlük ve tehlike nefhası ilk defa temas etmemişti;...” (6-7).

“Gülümsemiyordu, evet, hatta diyebilirim ki çehresi kararmıştı, ben de benzer durumdaydım, zira hiç olmadığı kadar heyecanlanmışım” (8).

“Kızı bir daha görmeyeceğim muhtemelen, zira artık bu evde yapacağım bir şey kalmadı” (17).

“Fridolin hayretten çok teessüre kapılmıştı; zira kızın kendisine âşık olduğunu veya âşık olduğunu sandığını düşünmüştü hep” (19).

“Fridolin buna üzölmüş gibiydi, zira kızın sarılışında avutucu bir şefkat vardı” (28-29).

“... Fridolin bunu başına geçirdi; fakat tüm bunları sanki zorla yapıyordu, zira burada kalıp içinde bulunduğu tehlikede Pihero’ya yardım etme yükümlölüğünü daha da güçlü hissediyordu” (43).

“Birden kadınlardan biri Fridolin’in yanına gelip fısıldadı, zira kimse, sanki sesleri de sır olarak kalmalıymış gibi, sesli konuşmuyordu: ‘Neden böyle yalnızsın? Neden kendini danstan dışlıyorsun?’ ” (49).

“Sarılı adam, ‘Talihsizlik’, dedi, ‘zira parolayı unutmanızla onu bilmemeniz burada aynı kıymettedir.’ ” (53).

“Ben şaşırılmamıştım, zira bu tamamen normaldi ve bana her türlü tehlikeye karşı ve ebediyen sadık kalacağından başka anlama gelemezdi” (70).

“Zira neresinden bakarsanız bakın: bu gece karısı onun çarmıha gerilmesine müsaade etmişti” (88).

“Fridolin bir an tereddüt etti, sonra bir şey demeden başını salladı, bu evet cevabının gerçeğe uymayabileceğinin farkında değil sayılırdı. Zira şu an morgda yatan kadın, yirmi dört saat önce Nachtigall’in şiddetli piyano

tınları eşliğinde çıplak halde kollarında tuttuğu kadınla aynı mıydı yoksa bu ölü bambaşka bir kimse, ...” (98).

ÖK, “zira” sözcüğüne karşılık “çünkü” sözcüğünün sıkça kullanılabileceği çeşitli durumlardan bahseden paragraflarda ısrarla bu sözcüğü çevirinde kullanmış. Tam 11 paragraf veya tümcede geçen “zira” bağlacının tıpkı “gayriihtiyari” üzerine yapılan değerlendirmelerde ortaya koyulan gerekçeler ve dayanaklarla ele alınması gerekir. EM1’de buna benzer gözlemler daha da fazla yapılabilir. Metin içerisinde bu şekilde çevirmen tarafından sürekli kullanılan erek kültürün geleneksel sayılacak eski dil kullanımına ait sözcükler yoğun olarak var. Çevirmenin, bu anlayışının daimi olup olmadığına dair kanaati çevirisiyle oluşturduğu başka erek metinlerde gözlemler yaparak değerlendirmek en doğrusu olacaktır.

Erek metnin devamında, daha önceki gözlemlerde de rastladığımız bir sözcük ÖK tarafından çevirisinde kullanılmış. Ölmüş kişi anlamındaki “müteveffa” sözcüğü EM1’in iki yerinde ÖK tarafından çeviride tercih edilmiş.

“Kafasından bu düşünceler geçerken Marianne müteveffadan bahsetmeye başladı; belli bir dokunaklılıkla konuşuyordu, sanki ölümünün basit gerçeğiyle, birden daha dikkate değer biri olmuştu” (17).

“Araba durdu. Fridolin, hiç inmesem de hemen geri dönsem nasıl olur, diye düşündü. Ama nereye? Küçük Piyero’nun yanına mı? Yoksa Buchfeld Sokağı’ndaki fahişeye mi? Yahut müteveffanın kızı Marianne’ye mi? Veya eve mi?” (46).

Önceki gözlemlerde de dikkat çeken bu sözcük, erek kültürde eskiden daha sık olmak kaydıyla genellikle Müslüman olmayan kişilerin ölmüş olanlarına hitaben söylenen bir sözcük olarak bilinmekte. Hukuk dilinde ölmüş kişiler için genel olarak kullanılabilen

“müteveffa”, Hristiyan kaynak kültürün ürünü olan roman karakterlerinden biri için kullanılmış olması tartışmaya açık. Çünkü bu karakter her ne kadar İslam dini etkisindeki erek kültür okuruna anlatılıyor, yani İslam kültürünün içindeki okura göre gayrimüslim bir karakter olsa da, metin olarak Hristiyan kaynak kültürün içinde var olan bir karakterdir.

Metnin tümü gerek bağlam gerekse temsil ettikleriyle zaten Müslüman olmayan bir ortamı anlatmaktadır. Bu nedenle İslam kültürü içinde bulunup gayrimüslim olan ölmüş kişiler için kullanılan “müteveffa” sözcüğü, erek metin içerisinde kullanıldığında tam işlevini yerine getiremiyor gibi durmakta. Ancak çevirmenin öznel kültürünün çeviriye şu ana kadar yansımaya uygun bir tercih olarak görülebilir. Hem erek dilin eski bir kullanımı hem de kaynak metnin yazıldığı dönemin havasını yansıtması bakımından bu düşünceyi destekler nitelikte. Erek dilin Arapça, Farsça gibi tarihsel süreçte alışverişte bulunduğu ve kültürel olarak etkilendiği dönemlerden beridir kullanılan ancak modern zamanlarda pek de tercih edilmeyen bu sözcükler, ÖK’ün lügatinde oldukça fazla sayıda işlevsel şekilde kullanılmış. Bu, ÖK’ün içinde büyüdüğü, geliştiği ve kişiliğinin oluştuğu kültürel grupların para kültürüyle ilgili bilgi de vermektedir. En azından şu söylenebilir; ÖK erek dilin bu yanının bilinip kullanıldığı diakültürlerden etkilenmiştir.

Bu değerlendirmeyi destekleyecek birçok çeviri tercihi EM1’de kendini göstermektedir. Bunlardan biri, iyiyim anlamına gelen bir sözcüktür. Ancak ÖK, erek kültürün inanç terminolojisinde var olan bir sözcükle bunu karşılamıştır. Yukarıda belirtildiği şekilde ÖK’ün erek kültür inancının terminolojisine hâkim olacak kadar parakültürün ilgili diakültürlerinde bu bilgisini geliştirecek kadar yer aldığı çıkarımı yapılabilir. Erek metin içerisinde iki yerde “Hamdolsun” sözcüğü ÖK tarafından tercih edilmiştir.

“ ‘Hamdolsun’, diye cevap verdi Nachtigall. Elini Fridolin’in koluna koyarak: ‘E, anlat bakalım, gecenin bir yarısı neden buraya geldin?’ ” (35).

“Hamdolsun” diyen Nachtigall, erek kültürün yani erek kültürün inanç sisteminin dışında bir karakterdir. Tıpkı “müteveffa” tanımlaması gibi, “hamdolsun” da erek kültürün inanç dünyasına, kültürüne ait terminoloji kaynaklıdır.

“ ‘Beyefendi zaten biliyormuş. Ama biz sağlıklıyız, hamdolsun’, diye neşeyle bağırdı ve dudakları yarı açık, dolgun vücudunu bornozu açılacak şekilde arsızca arkaya doğru eğerek Fridolin’e yanaştı” (87).

Bu paragrafta konuşturulan karakter de doğal olarak kaynak kültür inancında olan kaynak metin yazarının zihnindeki bir imge. Erek kültüre ait inanç terminolojisindeki sözcüğün kaynak kültürün bir simgesi olan karakterlere ne denli uyup uymadığı konusundaki değerlendirme, çevirinin doğruluğu veya yanlışlığı şeklinde bir yargı olarak algılanmamalıdır. Çalışmanın amaçları arasında olmadığı gibi, çeviri üzerine incelemelerde böyle bir yağıya varmak da ne teorik ne de uygulama alanına göre uygundur. Çünkü her çeviri bir yeniden algılama ve yorumlama sürecidir. Bireyseldir, öznelidir. Bu nedenle doğru veya yanlış değerlendirmesi göreceli kalmaya mahkûmdur. Yüz yıllardır olduğu gibi bugün dahi devam eden “Sanat kimin içindir?” tartışması gibi sonucunun olmayacağı, ucu açık bir sorgu haline gelir.

Aslında burada ifade edilenler tek bir şeyin ispatıdır. Edebiyat çevirisinin, tıpkı edebiyatın kendisi gibi bireysel bir algılama olduğu ve öznel olarak yorumlandığı gerçeğinin. Üstelik yukarıdaki değerlendirmeler bir kez daha bu gözlemde göstermektedir ki, EM1 çevirmeninin öznel kültüründe erek dilin eski sözcükleri derin yer etmiştir ve bu izler eski kullanımın bu sözcükler üzerinden sürülebilmektedir.

ÖK hakkındaki tüm bu değerlendirmelere katkı sağlayacak gözlemlere devam edildiğinde, aynı minvalde sözcüklerin tercih edildiği görülmekte.

“Ölü babasına göz ucuyla baktı. Her şeyi duyuyor mu acaba, diye düşündü. Belki de zahiri ölümdür? Belki de her insan öldükten sonraki bu ilk saatlerde sadece zahiren ölüdür ?” (20).

Kişinin sevdiği birinin ölümü üzerine, ölümü sevdiğine yakıştıramaması üzerine kurulu bu metin bölümünde, bu yakıştıramama duygusunun ortaya koyduğu ifadeye karşılık yine erek dil terminolojisinden eski bir kullanım olan “zahir/i” sözcüğü tercih edilmiş ÖK tarafından. ÖK’ün çeviri anlayışının en önemli göstergesi olan erek dilin eski sözcüklerini kullanma, EM1 boyunca kendini göstermektedir. Bu gözlemlere EM1’in ilerleyen bölümlerinde devam edildiğinde bunun örnekleri artmaktadır. Uzunca bir paragrafta, hem bu sözcüklerden hem de erek kültürün deyim kullanımları gözlemlenebilmekte ve bu tercihlerin çevirmenin yukarıda da sürekli dile getirilmiş olan öznel kültürüne uygun olduğu kanaatimizce söylenebilir.

“Birkaçı aynı anda, “Maskeyi indir!” diye bağırıyorlar. Fridolin kendini korumak ister gibi kollarını öne uzatmıştı. Bütün bu maskelilerin arasında maskesiz kalmak ona elbiseli insanlar arasında aniden çıplak kalmaktan bin defa daha fena geliyordu. Kesin bir sesle dedi ki: “İçinizden biri burada olmamdan ötürü şerefimin zedelendiğini düşünüyorsa, bunu mutad şekilde telafiye hazırım. Fakat maskemi ancak, hepiniz çıkarırsanız, çıkarırım, beyler.”

Şimdiye kadar hiç konuşmamış olan kırmızı elbiseli kavalie, “Burada söz konusu, telafi değil”, dedi, “kefarettir.”

Diğer bir tanesi, Fridolin’e bir subayın emir tonunu hatırlatan yüksek ve küstah bir sesle, “Maskeyi indir!” diye emretti. “Sizi bekleyen şeyin ne olduğunu yüzünüze söyleyeceğiz, maskenize değil.”

Fridolin daha da kesin bir tonla, “Maskeyi çıkarmayacağım”, dedi, “bana dokunmaya cüret edenin vay haline!”

Kapılardan biri aniden açılıp bir kadın – Fridolin bunun hangisi olduğu hakkında şüphe duymuyordu – ilk gördüğü haliyle rahibe kıyafetiyle içeri girdiğinde birinin kolu, maskeyi çıkarmak üzere birden suratına uzanmıştı. Kadının arkasında ise, apaydınlık odada, çıplak, suratları örtülü, itiş kakış

halde, sessiz, ürkütülmüş bir sürü gibi diğer kadınlar görülüyordu. Fakat kapı hemen kapandı.

“Onu bırakın”, dedi rahibe, “Onun yerini almaya hazırım.”

Sanki dehşet verici bir şey olmuş gibi kısa, derin bir suskunluk; sonra Fridolin’e parolayı ilk soran siyah kavalye, rahibeye dönüp şunları söyledi: “Başına ne geleceğini biliyorsun.”

“Biliyorum.”

Bu, odada sanki derin bir rahatlama sağladı.

Kavalye Fridolin’e, “Serbestsiniz”, dedi, “bu binayı derhal terk edin ve kıyısına yanaştığınız sırların arkasını araştırmaktan sakının. Herhangi bir kimseyi peşimize düşürecek olursanız, başarılı olsun olmasın – haliniz haraptır” (54-55).

Paragrafta, EM1 çevirmeninin, çeviri anlayışını, üslubunu, kendi öznelliğini, dil birikimini ve kullanımını gösteren o kadar çok gösterge var ki! Her biri çevirmenin öznel kültürünün ipuçları olarak gördüğümüz, batmayan cisimler gibi su yüzüne çıkıyorlar. Örneğin; “mutat” sözcüğü. Arapçadan erek dile girmiş olan sözcük, *alışlagelmiş*, *alışılan* anlamında çok eskiden kullanılan bir sözcüktür erek kültürde. Günümüzde pek rast gelinmeyen sözcük, ÖK tarafından çevirisinde tercih edilmiş. Yine aynı şekilde kullanılan bir diğer sözcük de “kefare”. İşlenmiş bir günahın Tanrı tarafından bağışlanması için ödenen bedel anlamındaki “kefare” sözcüğünü, ÖK, kaynak metnin genel anlamını erek okura aktarabilmek için öznel bir kararla çevirisinde tercih etmiş gibi görünüyor.

Bireyin dil dünyası, ne ile uğraşılıyor ve nelerin içerisinde ise, ona göre oluşur ve gelişir. Üstelik ilgili disiplinlerdeki uzmanların da dile getirdikleri şekilde, insanın düşünce dünyası, zihinsel potansiyeli ve sınırı, sahip olduğu dil yani sözcüklerce çizilmektedir. Öğrenilmiş her bir sözcük ilk anlam, yan anlam, alt anlam gibi kavramlar ile zihnin

gelişmesini sağlar. Bu anlamda mutata, kefarete ve daha aşağıda verilecek olan sözcük ve deyimler gibi dilsel unsurların, içinde yaşadığı zaman dilimi ve kültürü düşünüldüğünde, erek metinde kullanılıyor olması çevirmenin öznel kültürünün oluşum etkenleri ve içinde yetiştiği diakültürler hakkında önemli ipuçları vermektedir.

Aynı anlamda dile getirilmesi gereken diğer bir çeviri tercihi de deyimler ve erek dile ait çeşitli dilsel kullanımlar olarak dikkat çekmektedir. EM1'in bu paragrafında çevirmen tarafından çeviri eyleminde tercih edilmiş "...cüret edenin vay haline." ve "... haliniz haraptır." dilsel kullanımları da ÖK'ün öznelliğinin birer parçası olarak yorumlanabilir.

Bu noktada, gözlemlerimiz ve yorumlarımız üzerinde yanılığa düşülmemesi gereken, bu sözcük ve deyimlerin sadece bu çevirmen tarafından kullanılıyor gibi bir iddianın ortaya atıldığı düşüncesidir. Böyle bir iddia kesinlikle yoktur, olamaz. Burada açıklanmak istenen bu tip sözcük veya deyimler gibi dilsel tercihlerin, sıklıkla hatta erek metni sararcasına kullanılmasının, çevirmenin öznel kültürü hakkında önemli veriler olduğu varsayımından başka bir şey değildir. Bu veriler ışığında, bir edebiyat çevirisi metni üzerinde yukarıda dile getirilmiş olana yöntemle yapılacak bir gözlemlemenin, çevirmenin öznel kültürü hakkında bilgi vereceği ve bunun tespit edilebileceği yönünde bir varsayımımızın olduğunu belirtmek yerinde olacaktır.

İnceleme 3'de çevirmen hakkında dile getirilen öznelğin göstergeleri olarak daha birçok sözcük EM1'de kullanılmaya devam edilmektedir. Bazı yerlerinde erek dil/kültürden deyimler ve dil öğeleri barındıran ve *tasavvur*, *teşrih*, *kisve*, *pejmurde*, *vecd* gibi sözcüklerin çeviri diliyle aktarıldığı paragraflar EM1'de şu şekilde ifade edilmişlerdir;

"Birden mavi şapkalı öğrenciler de hatırasında tekinsiz bir hale büründüler, Marianne, nişanlısı, amcasıyla yengesi, hepsinin yaşlı müşavirin ölüm döşeği etrafında el ele tutuştuğunu tasavvur ediyordu; zihninde kollarını ensesinde kavuşturmuş, derin uykusunda hayal ettiği Albertine de ..." (26-27).

“Şu an villada olabilecek şeyleri tasavvur etmek, içini gazap, çaresizlik, utanç ve korkuyla dolduruyordu” (60).

“Ama o önceki dehşet ve utanç hissinin, uyanırken tasavvur edebileceğim her şeyin ötesinde olması gibi, şuurumuz yerindeyken bu rüyada hissettiğim kurtuluşluk, özgürlük ve mutluluğa denk gelecek hiç bir şey yoktur kesin” (68-69).

“Fridolin duygusuzca, sabırsızlıkla bakıyordu; belki de bir an sonra tekrar ayaklarına kapanacağı, dünkü itirafını yineleyeceği tasavvuru içini korkuyla dolduruyordu” (84).

ÖK’ün, her çeviri metin bölümünün genel anlamına göre erek dilde var olan başka sözcükleri kullanabilme olanağına rağmen çevirisinde dört yerde tasavvuru tercih etmiş. Paragrafların anlamına göre, tahmin etmek, düşünmek, hayal etmek gibi tercih edilebilecek ifadeler varken, çevirmen kendi dil kültürünün etkisi ile tüm bu anlamları tek bir sözcük ile karşılamayı yeğlemiştir. Çevirmenin öznel kültürü doğrultusunda yaptığı bu çeviri tercihi, şu ana kadar yapılmış gözlemlerde tespit edilen özelliklerine uygun bir karar olarak görünmekte. Daha önce de bu çalışmada belirtildiği üzere ÖK, kaynak metnin yazıldığı zamanın atmosferini yansıtmak istemesi, yazarın anlatısının anlamını, amacını erek okura taşımak istemesi olasıdır.

ÖK’ün öznel kültürü doğrultusunda çevirisinde erek kültür/dil ortamından seçtiği belli özelliklerde ki sözcük tercihlerinde bir diğer gözlem de “kisve” sözcüğü üzerine yapılabilir. Çevirmenin, bu sözcüğü çevirisinde kullanmasının nedenleri birçok bakımdan irdelenebilir. Öznel kültürü doğrultusunda kullandığı özelliklerde sözcüklerden olmasının yanı sıra, kaynak ve erek kültürlerin inanç sembollerini yansıtmak amacını da taşıyor olabilir.

“Koyu renk papaz kisvesine ve siyah bir maskeye ihtiyacım var, o kadar” (41).

“Gibiser ciddiyle Fridolin’e dönüp sordu: “Kisve, başlık ve maske mi istemiştiniz, efendim?” (42).

“ ‘Yanımdan ayrılmayacaksın’, diyen Gibiser bir ücretli askerle Venedik senatörü arasında asılı duran koyu renk bir kisveye işaret etti. “Bu, bedeninize göre, buna uygun şapka da burada, alın, çabuk” (42).

“Bu arada Fridolin kisveyi giymişti, aşağı sarkan beyaz ipin uçlarını bağladı, Gibiser ona, dar bir merdivenin üstünden siyah, geniş kenarlı şapkayı uzattı, Fridolin bunu başına geçirdi fakat bunları sanki zorla yapıyordu...” (42-43).

“Fridolin merdivenlerden inerken şapkayı, kisveyi ve maskeyi çıkarttı, hepsini kolunun altına aldı, kapıcı kapıyı açtı, karşıda hareketsiz oturan şoförüyle cenaze arabası bekliyordu” (44).

“Kürkünü çıkarttı, her sabah hastanede keten önlüğünü giyerken ki gibi kisveyi giydi; rahatlatıcı bir şeymiş gibi, her şey yolunda giderse, birkaç saat içinde, her sabahki gibi hastaların yatakları arasında dolacağını düşündü, yardıma hazır bir hekim olarak.” (45-46).

“İlk vecd halindeki soluklar kulağa derin bir of gibi gelen iç geçirmelere dönüyordu; bir yerden bir çılgılık geldi; – aniden, arkalarından koşturuyormuş gibi hepsi, keşiş kisveleriyle değil, şatafatlı beyaz, sarı, mavi, kırmızı süvari kıyafetleriyle loş salondan kadınlara doğru hücum ettiler, onları orada çılgınca, adeta kötücül bir kahkaha karşıladı ” (49).

“Fridolin rengarenk kavalyelerin ortasında keşiş kisvesiyle kalakalmıştı” (54).

“Sonra gayet tekinsiz görüldüğü aklına geldi, kafasındaki başlığı çıkarttı, altındaki keşiş kisvesinin bileklerine kadar sarktığı mantosunu ilikledi” (59).

“Siyah doktor çantasında, iyice saklanmış halde, keşiş kisvesiyle başlığı taşıyordu” (73).

“Fridolin gitmeye hazırlandı, Gibiser nezaketle kapıyı açtı ve sabit bir tavırla dedi ki: ‘Doktor beyin yine bir şeye ihtiyaçları olursa... Hani keşiş kisvesi olması lazım değil’ ” (76).

Kisve, Arapçadan erek dile geçmiş ve tarihsel süreçte kullanılarak bugüne kadar erek kültür içerisinde yer bulmuş bir sözcük olarak herkesçe bilinmekte. Çevirmenin bu özelliklerdeki sözcüklere olan eğilimi bu tercihinde de kendini göstermiştir. Kılık, kıyafet anlamını karşılayan kisve sözcüğünü kullanmasında başka bir ayrıntı olma ihtimali daha vardır. Kisve, erek kültürün inancına göre hacıların kutsal saydıkları topraklarda giydikleri kıyafettir. Papaz da, kaynak kültürün inancında bir din adamıdır ve kıyafeti dini özellik taşıyan bir semboldür.

ÖK'ün çevirmen öznel kültürü ve tecrübesi hem bu çalışmada gözlemlenen yanlarıyla hem de kariyerinde çevirdiği yapıtlar ve aldığı takdir ödülüyle herkes için açıktır. Bu bağlamda papaz ve kisve sözcükleri arasındaki ortak noktayı “dini motif” olarak görmüş olma ihtimali yüksek. Bu bağlantıyı kurması birçok örnekte gözlemlenen öznel kültürü doğrultusunda hiç de zor görünmemektedir.

Metin içerisinde papazın kıyafeti ile ilgili olan anlamı erek okura aktarma, kaynak kültür okurunda uyanan o dini duyguyu erek okurda da uyandırma adına böyle bir tercih yapmış gibidir. Erek kültürde din adamlarının giydiği kıyafete verilen “cübbe” sözcüğünü tercih etmeyişinin de nedeni, cübbenin erek kültürü inancını çağrıştırıyor olmasından kaynaklı olabilir. Hangi nedenle olsa da, vermiş olduğu bu kararı çevirmen öznel kültürü ile aldığı söylenebilir.

ÖK, çevirilerinde tercih ettiği özelliklerde olan sözcüklerden birini daha kullanıyor; “pejmürde”. Hem giysilerin eskiliğini, hırpalanmışlığını hem de kişilerin dağınık ve perişanlıklarını tanımlamada kullanılan “pejmürde” sözcüğü, erek dile Farsçadan geçmiş ancak günümüzde pek de kullanılmayan sözcüktür.

“Bankların birinde boylu boyuna uzanmış, şapkasını alnına çekmiş, pejmürde biri yatıyordu. Şunu uyandırsam da, diye düşündü Fridolin, bu gece kalacak yer için para versem?” (23).

Erek kültürün eski edebiyat eserlerinde rast gelinen bu sözcüğün ÖK tarafından kullanılmış olması, kendisinin öznel kültürü hakkında ipucu mudur? Gerek çevirmenliği, gerekse akademik kariyeri ile edebiyata yakınlığı biyografik bilgilerinden anlaşılabilir olan çevirmenin, tercih ettiği Arapça, Farsça gibi kökeni erek dilin eskiden beri etkileşimde olduğu kültürlerin nüfuz ettiği dia kültürlerin içinde yetiştiği konusunda bilgi niteliği de taşıyor olabilir.

Aynı şekilde aşağıdaki alıntıda yer alan “teşrih” sözcüğü de ÖK'ün öznel kültürünün oluştuğu dia kültür/dil ortamları hakkında bir ipucu sayılabilir. Hatırlanmalıdır ki bu

değerlendirme tek bir sözcük üzerine değil İnceleme 3 süresince ele alınmış tüm veriler ışığında yapılabilir.

Görüleceği üzere ÖK çeviri yapıtında kendi çeviri anlayışı ve tercihlerine uyumlu görünen bir karar daha vererek, ayrıntılı inceleme anlamında “teşrih” sözcüğünü kullanmıştır.

“Fakat birkaç zaman hastane, teşrih odası, laboratuvarlar ve amfilerde takılmış, buralarda sarışın sanatkâr kafası, her zaman kırışik olan yakası, uçuşan, vaktiyle beyaz renkte olan kravatıyla göze çarpan, iyi anlamda popüler olan ve sadece arkadaşları değil bazı profesörler tarafından da adeta sevilen bir figür olmuştur ” (33).

Tıbbi olarak bugünkü patoloji laboratuvarı gibi işleve sahip bir mekânı anlatmak için ÖK tarafından çevirisinde tercih edilen teşrih sözcüğü, çevirmenin erek dilin eski sözcüklerine olan düşkünlüğünü, en azından EM1 dikkate alındığında, pekiştirmektedir. Paragrafın çevirisinde, çevirmen öznel kültürü bağlamında dikkat çeken diğer nokta; bu denli eski sözcük kullanan ÖK nasıl oldu da aynı paragrafta hem “teşrih” gibi çok eski hem de “popüler” gibi zamane sözcüğünü kullanmıştır? Gözlemlenen öznel kültürüne ve çeviri anlayışındaki tercihlere biraz zıt gibi görünen bu durumda başka bir sözcük tercih edebilir miydi? Belki. Paragrafın o tümcesinin anlamını vermek için; “...iyi anlamda popüler olan...” yerine belki de; “...iyi anlamda gözde olan...” şeklinde olabilirdi. Ancak çevirmenin tümcenin anlamını verebilmek için belki de ince eleyip sıkı dokuduğu bir tercihtir “popüler”. Şöyle ki; “gözde olmak” gibi bir ifade zaten iyi olmayı, sevilmeyi gerektirir, oysa popüler olmak hem olumlu hem de olumsuz anlamda mümkündür. Belki de bu ikilemli durumdan birini belirtmek ve bu duruma dikkat çekmek için böyle bir tercihte bulunmuş olabilir çevirmen. Belki “tanınırdı” veya “ünlüydü”, “meşhurdu” gibi sözcükler de bu ikilemli durumu verebilirdi ancak çevirmen, öznel kültürüyle bu yönde bir çeviri tercihi yapmış gibi görünmekte.

Sonuçta çevirmen öznel kültürü ilgili bölümlerde de belirtildiği gibi zihinsel gerçekleşen ve tamamen öznel olan, süreci tam olarak asla bilinemeyecek bir karar mekanizması olarak görülmeli diye düşünüyoruz. Baştan sona öznel bir şekilde işleyen

bu mekanizmaya uygun öznel iki çeviri örneği, tercihi daha yerini almış görünüyor EM1’de. İlki “coşkunluk” anlamında kullanılmış olan *vecd* sözcüğü ve sonrasında öznel bir tamlama;

“İlk *vecd* halindeki soluklar kulağa derin bir of gibi gelen iç geçirmelere dönüyordu;...” (49).

ÖK’ün sıkça kullandığı ve erek dile Arapçadan geçme sözcüklerle ortak özellikte, erek dilin eski zamanlı sözcüklerinden biri. Coşkunluk durumunu anlatan tümcede ÖK’ün çeviri anlayışı doğrultusunda bir çeviri tercihi yine. Öznel olarak çevirisinde yer verdiği diğer çeviri tercihinin yer aldığı paragraf ise aşağıdaki gibi ifade edilmiş.;

“Böylece ikisi de biraz uyuklayarak ve birbirlerine rüya görmeyecek kadar yakın, konuşmadan yatmaya devam etti; ta ki her sabahki gibi saat yedide odanın kapısı çalınıp sokaktan gelen alışıldık gürültüler, perde aralığından gelen muzaffer ışık huzmesi ve yan odadan gelen tiz çocuk gülüşüyle yeni gün başlayana kadar” (101).

“Muzaffer ışık huzmesi!”, ışığın bir cisimden veya yerden geçişini, bir ihtimal kaynak metnin ve yazarının da etkisiyle, ışığa yönelik zafer kazanmış olarak tanımlamanın öznel olduğu herkesçe kabul edilebilecek bir durumdur.

Hatırlanacağı gibi kimi çevirmen öznel kültürünün izlerini, çevirmen tarafından türetilmiş sözcüklerden dolayı keşfetmenin olanaklı olduğuna dair bir varsayımımız vardı. Bu gibi durumları bu çalışmada gözlemlemiştik. Tıpkı, “devcileyin” ve “kahvedanlık” sözcüklerinde olduğu gibi. Buna benzer bir türetmeye gözlemler içerisinde tamlamalar olarak da rast gelinmişti.

Bir de çevirmenin, alışıla gelmiş daha doğrusu öznel kültürünün baskın yönüne yani eski dil kullanımına ait sözcüklerin dışında tercih ettiği sözcükler var. İnceleme 3 içerisinde değinilen “popüler” sözcüğü gibi.

Kullanımın nedenleri irdelendikçe bu tip çeviri tercihleri hakkında değerlendirmeler yapıldı. Bu bağlamda iki gözlem daha ele alınarak, çevirmenin öznel kültürü üzerine yorum getirilmeden önce iki alıntıyı da aşağıda göstermek gerekirse;

“Ateşi mi var? Olabilir. Son zamanlar daha da zayıfladı. Muhtemelen apekstir” (18).

Bir hastalık durumu için tıbbi terminolojiye ait bir tercih. Diğer alıntıda ise kürkü nedeniyle değerli kabul edilen bir hayvan türü belirtilmiş.

“Piyero ışıldayan gözlerle, “Hayır” dedi, “beyefendiye kakım kürkü ve kırmızı ipekten ceket vermen lazım” (42).

Apeks, erek metinden anlaşıldığı kadarıyla bir hastalıktır. Kaynak metin ele alınmadığından ÖK’ün çeviri yapıtı doğrultusunda yorum getirilecek olursa, kişinin kilo kaybetmesine, belki de beslenmesini etkileyerek rahatsızlanmasına ve de ateşinin çıkmasına neden olabilecek bir hastalıktır. Spesifik bir durumdur. Bu gibi özel durumlar yani başka alanların uzmanlık gerektiren metin içi durumlarda çevirmen, metnin erek okur için anlaşılması veya zihninde tanımlaması zor olan bir ifadeyi açık ve anlaşılır hale getirmektense yine anlamanın erek okurca zor olabileceği bir çeviri tercihiyle, kendince üstesinden gelmeyi tercih ediyor gibi görünmekte.

Aynı şekilde; “Piyero ışıldayan gözlerle, “Hayır” dedi, “beyefendiye kakım kürkü ve kırmızı ipekten ceket vermen lazım.” ifadesinde kürkü için telaffuz edilen hayvanın sansargiller familyasından bir tür olduğu erek okur için anlaması kolay mıdır? Sorgulanır. Bu da zoolojiyle alakalı terminoloji bilgisi gerektirebilir. Profesyonel çevirmen olarak ÖK, bu gibi spesifik noktalarda kaynak metin yazarını erek okura anlam olarak götürmesi gerekmez miydi? Mutlaka okur olmak, hele ki çeviri yapıtı okuru olmak, dünya edebiyatı okuru olmak özel bir çaba gerektirmekte. Her dünya edebiyatı okuru çeviri yapıtlar, yabancı kültürel unsurlar, çalışmamızda dikkat çekilen öznel kültürel unsurlarla, okuma süreçlerinde karşılaşmaktadır. Erek okurun kendi

çabası ile anlama sürecinin yanında asıl görev çevirmene düşmektedir. ÖK, EM1 boyunca bu işlevi, erek kültürün tüm dil olanaklarını kullanarak yaptığı halde bu gibi birkaç durumda, özellikle de spesifik anlam taşıyan yerlerde, oldukça öznel tercihler yaparak çevirilerini gerçekleştirmiştir. Bu da kendi öznel kültürü ile alınmış bir karar bütünü ve yapılmış çevirilerdir. Bu noktada dahi çevirmenin öznel kültürü ile ilgili bilgiler sezilebilir. Beklentinin erek okurun daha kolay anlamasına yönelik bir çeviri olmasının nedeni ÖK'ün çevirisin büyük bölümündeki çeviri anlayışı ve kararlarıyla bunu yerine getirmiş gözükmektedir. Ancak unutulmamalıdır ki, çeviri bireysel bir algılama ve yorumlama eylemidir ve ÖK de bunu yapmıştır, ne fazla ne eksik. EM1'in burasında gerçekleştiği çeviri, öznel kültürünün izlerini taşıdığını belirttiğimiz diğer çevirileri tercihlerinden farklı değildir. Kaynak metin verilerini öncelikle uzman bir okur olarak kaynak kültür ve dil bilgisi kapasitesince algılamış, zihinsel bir süreç boyunca öznel kültürünün tüm bileşenleri ile soyutlamış, belki de kaynak kültür/dil bağlarının hepsini koparmış, özneliğiyle yorumlamış ve yine karar mekanizmasıyla erek dile aktarmıştır. Öznel kültürünün bileşenlerinden kast edilenin; bilgi birikimi, yetisi, işverene ve erek okura karşı sorumlulukları, iş ahlakı, alan ve dizge bilgisi, alışkanlıkları, kaynak metin yazarına aşinalığı, doğuştan getirdiği özellikleri, içinde yetiştiği kültürel unsurların şekillendirdiği kişiliği, eğitimi, inançları gibi çok sayıda parametreden oluşan ve bir sentez sonucu oluşan bir dizi unsur olduğu hatırlanmalıdır.

Tüm bunların ışığında söylenebilir ki; uzman bir çevirmen olarak ÖK, tıpkı diğer tüm gözlemlerde ele alınan erek metin yazarları yani çevirmenler gibi, okur olarak kaynak metinle ilk temasını bireysel bir algılama ile yapmıştır. Sosyal bireylerin parmak izleri gibi asla ve asla tıpatıp aynı olamayacak “Çevirmen Öznel Kültürü” ile çeviri eylemindeki sürecini başlatmıştır. Yine aynı mekanizma ile de çevirisini tamamlamıştır.

Yukarıda belirtilen iç ve dış etkenler çevirinin gidişatını, durumunu etkilese de sonuçta erek metne aktarılan kültürel unsurlar ve kararlar çevirmenin kendi öznel düşünce ve tutumunun izlerini taşımaktadır. Bu izler de, çevirmenin kişiliğinin oluştuğu para- ve dia kültürlerin yani içinde yetiştiği, yaşadığı büyüdüğü genel ve grup kültürlerinin izlerini doğal olarak taşıyacak demektir.

Bu bakımdan son olarak EM1'in yazarı olan ÖK için verilecek örnek, yapılacak gözlem oldukça önemlidir. Yapıtın kahramanı Fridolin'in bir kadına karşı uyanmış olan hislerinin geçtiği bir durumun ve sonrasında aynı minvalde bir iç seslenme ile ilgili çeviri paragraflarda çevirmenin, öznel kültürünün ipuçlarının görülme olasılığının yüksek olduğu düşüncesindeyiz.

“Fridolin sarhoş gibiydi, sadece bu kadından, onun hoş kokulu bedeninden, alev alev dudaklarından değil, sadece bu mekânın atmosferinden, burayı çevreleyen şehvani sırlardan da değil; o bu gecenin hiçbiri son bulmamış maceralarıyla sarhoş olmuştu; kendinden, cesaretinden, içinde hissettiği dönüşümden sarhoş olmuştu. Sanki çıkarmak niyetindeymiş gibi elleriyle, kadının suratını kaplayan maskeyi tuttu” (51-52).

“Bu gece, şayet hiç biri sonuna kadar yaşanmamış kasvetli, hüznü, tuhaf ve şehvani maceralardan oluşan karanlık ve vahşi bir dizgeden daha fazlasını ifade etmeliyse ancak bu şekilde, asil bir akorla, bitebilirdi. Biraz nefes alarak kendini hazırladı” (53).

Hemen dikkat çekeceği üzere, irdelenmesi gereken sözcük “şehvani”. Anlaşılacağı gibi, şehvetle ilgili olan sözcük, Türk Dil Kurumu'nun web sayfasındaki Güncel Türkçe Sözlükte karşılığı olmayan bir sözcüktür.⁹¹ Aynı sözlükte, Şehvani⁹² olarak verilen sözcüğün Arapça kökenli olduğu ve anlamının, sıfat olarak erotik ve şehvetli olduğu belirtilmektedir.

Erek kültür içerisinde dini terminoloji içerisinde yer alan sözcük, kimi dini yapıtlarda geçmektedir. Bu eserlerde cinsel tutku temelli bir kavram⁹³ olarak lanse edilen sözcük EM1'de de cinsel tutku temelli durumların anlatıldığı paragraflarda ÖK tarafından

⁹¹İlgili araştırma 30.11.2014 tarihinde http://www.tdk.gov.tr/index.php?option=com_gts&arama=gts&guid=TDK.GTS.547a893c0de5e2.38760851 internet adresinden yapılmıştır.

⁹²http://www.tdk.gov.tr/index.php?option=com_gts&arama=gts&guid=TDK.GTS.547a89423ec145.74436294

⁹³ <http://www.risaleonline.com/soru-cevap/gercek-ask-ve-sehvani-sevmekler>

kullanılmıştır. Bu sözcüğün kullanımı ÖK'ün hem dil kullanımı hakkında hem de kendi meşguliyetlerinin olduğu gerek mesleki gerekse sosyal grup ve kültür topluluklarında söz konusu din terminolojisinin aktif olduğu izlenimini güçlendirmektedir. Dil, bir “maruz kalma” durumudur. Bir dile, dilin ortamına, o dilin kültürüne veya bir kültürün diline ne kadar maruz kalırsanız, diliniz o yönde ve o denli gelişir, aktif olur. Aynı zamanda o dilin tüm unsurlarını maruz kalma oranına paralel bir şekilde öğrenir ve kullanırsınız. Kelime haznesinden, cümle yapısına, kurallarından argo kullanımına kadar bu böyledir. Bu herkesin malumu olan bir gerçektir.

Yukarıda belirtilenler dışında, önceki örneklemelede ÖK tarafından defalarca gösterilen bir özelliği bu son gözlemde de ortaya çıkmaktadır. Büyük oranda eski sözcük kullanımı ve tercihi olan çevirmenin orta-doğu kültüründen özellikle de Arapçadan erek kültüre geçmiş sözcükleri tercih ettiği malumken, çevirmen yine aynı paragrafta bu mantığa veya alışkanlığa aykırı sözcükleri de aktarmıştır. Akor, dizge, atmosfer sözcükler, çevirmen hakkında geliştirilen bu teoreme karşı bir durum gibi görünmektedir. Ancak bu tezat görünen tercih durumu, daha önce de bu çalışmada gözlemlerle irdelenmiş ve çevirmenin öznel kültürünün bir parçası olarak yorumlanmıştı.

İnceleme 3'de gözlemlenmesi hedeflenen diğer erek metin (bundan böyle EM2⁹⁴ olarak anılacaktır) içinde ilk gözlem “Düşkünlük” adlı bölümden bir paragrafta yer alan sözcük ve deyimler üzerine yapılacaktır.

“Gerçi, şairin de yerinde ifadesiyle serde gençlik varken her kadın güzel görünür; fakat bu kız gerçekten hoştu. Çocuksu, narin bir yüz, donuk sarı saçlar, uysal, neşeli gri mavi gözler, hokka gibi bir burun, masumane tatlı bir ağız ve yumuşak, yuvarlak bir çene.

Önce yüzüne, sonra ellerine, sonra da ara sıra antik bir role soyunduğunu gördüğü kollarına âşık oldu; bir gün geldi, onu her şeyiyle sevdi. Henüz hiç tanımadığı ruhunu bile.

⁹⁴ Mann, Thomas., Zor Saat-Toplu Öyküler 1, Çev. Sami Türk, İstanbul, Can Yayınları, 2011

Sevdası ona yığınla paraya mal oluyordu. En azından iki gecede bir Goethe Tiyatrosu'nda ön sıralardan bir yer ayırtıyordu. Uydurduğu uçuk kaçık bahanelerle her dakika annesine para için mektup yazıyordu. Onun için yalan söylüyordu ya, bu her şeyi affettirirdi” (19).

İnceleme 3'ün ilk örneğinde ÖK'ün sıkça erek dilde kullanılan deyimleri tercih ettiği belirtilmişti. Varsayımımıza dair izler bu paragrafta da görülebilir. Serdeki gençlik, hokka gibi burun, yığınla paraya mal olmak, uçuk kaçık gibi dilsel tercihler daha önce de gözlemlenmiş ipuçlarıdır. ÖK'ün erek dilin eski sözcüklerine olan ilgisi çalışmada örneklerle belirtilmişti. Aşağıda yer alan paragraflarda da benzer örnekler bulunmakta.

“Fakat sonra elinde ve dudaklarında yeniden onun sıcaklığını hissetti, sonra bunun sahiden de gerçek olduğunu ve ‘cüretkâr’, mutlu rüyalarının gerçekleştiğini fark etti. Sarhoş gibi merdivenden aşağı yalpalayarak indi, yan taraftan kızın defalarca temas etmiş olduğu tırabzana dayanarak, onu mutlu öpücüklerle baştan başa öperek” (28).

ÖK, ‘cüretkâr’, ‘tırabzan’, ‘yalpalamak’ gibi sözcüklerle bu çeviri tercihlerini yinelemekte. EM2’de neredeyse her paragrafta, kendi öznelliğini gözler önüne serdiği söylenebilir.

“Bir keresinde Rölling, ‘Dün akşam sizi gördüm!’ dedi. ‘Ufaklık, hürmetlerimi kabul et. Kimse işi bu raddeye getiremezdi. Delikanlı adammışsın. Ama biraz budalasın da. Sana daha fazla cilve yapamaz ya. Seni fazilet timsali adam, seni! Sana sırlısklam âşık olmalı! İşe koyulmuyorsun ya, hayret!’” (29-30).

Hürmet, radde, fazilet, timsal, sırlısklam... Erek dil kullanımında olan sözcükler, herkesçe kullanılabilirler ama bizce hepsi birer öznel kültür izi bu bölüm adına. ÖK erek metnini kendi öznelliğiyle işlemeye devam ediyor;

“Sonra o yüksek insiyakı

Bilmem, nasıl kapatmalı...” (30).

İşte, gözlem bölümünün ilk örneğinde olduğu gibi, pejmürde, teşrih sözcüklerine benzeyen çok öznel bir tercih. Çevirmenin EM1’de defalarca gösterdiği çeviri anlayışı ve sözcük seçim alışkanlığına sıkı bir örnek daha; “insiyak”. İçgüdü anlamında, Arapça kökenli, felsefe terminolojisi içinde yer alan erek dile ait çok eski bir sözcük. Neden insiyak? Cevabı çevirmenin öznel kültüründe ve oluşumunun etkenleri olan diakültürlerde yatıyor olabilir.

Bu tür kullanımlarına EM1’de olduğu gibi EM2’de de devam ediyor çevirmen. Hem erek dilin eski sözcüklerini hem de deyimleri kullanıyor. Kendi öznel kültürünü, erek metninde adeta işliyor;

“O an yarım yamalak ve belli belirsiz bir kararla ayağa kalktı ve gittikçe hızlanarak şehre giden yolda ilerledi.

Bulanık bir zihinle hedefe vardığını sanıp durduğunda, içinde aniden büyük bir korku peydahlandı.

İyiden iyiye akşam olmuştu. Etrafındaki her şey sessiz ve karanlıktı. Bu vakitlerde, varoşları andıran bu muhitte sadece ara sıra birileri görünürdü. Hafifçe örtülü bir sürü yıldız arasında ay, dolunay olmak üzereydi.

Uzaklarda bir gazlı sokak lambasının uyuşuk ışığı yanıyordu” (31).

“İrma ona bakmadı, hizmetçi kızın geldiği zannından olacak, yanağını kanepenin sırtına yaslamış haldeki yorgun vaziyetini korudu” (33).

Roman karakterinin ortamdaki ötürü korkması gibi bir durumu birçok şekilde ifade etme olanağına rağmen, kendine has sözcüklerle ifade ediyor. Korku, roman karakterine peydahlanıyor. Birden ortaya çıkan, meydana gelen korkuyu, kendi öznel seçimiyle erek okura anlatıyor çevirmen.

Okur olmanın belli bir çaba gerektirdiği herkesçe kabul edilen bir görüştür. Okur, ilgi duyduğu alanlarla, konularla ilgili bilgi ve terminolojiyi bilmelidir ve de ilgisi devam ettiği sürece bu yönleri gelişir. Bunun yanında kaynak metin okuru olmanın dışında çeviri yapıt okuru olmak daha da sorumluluk ve bilinç, bilgi ister. Yabancı kültür bilgisi, o dizgeye ait birikim zorunlu olmasa da, okurun yararına olan bir durumdur. Ancak bu aşamada kültür aktarıcıları ve iletişim sorumluları olan çevirmenlerin de erek okurun anlama ve anlamlandırma sürecinde görevleri vardır. Bu bağlamda aşağıda yer alan iki gözlem dikkate değerdir.

“Muntazam bir reverans yaptı ve aşağıda araba çağırmaya uğraşan yaşlı adamı kendi haline terk etti” (43).

Muntazam bir reverans. Biri, doğu kültürüne ait bir sözcükken, diğeri batı kültürüne ait. İkisi bir araya gelmez diye bir durum tabii ki söz konusu değil, hele ÖK’ün ilgili gözlemlerde ortaya çıkmış olan çevirmen öznel kültürü bakımından gözlemlendiğinde bu tercih hiç de şaşırıcı görünmemekte. Kaynak kültüre ait bir durumu erek okurun zihninde canlandırmak için farklı bir sözcükle de bu ifadeyi kurma olanağına sahip olan ÖK, tercihini “muntazam”dan yana kullanmıştır. Kaynak metni genel anlamı bağlamında algılayıp, bireysel olarak yorumladığını düşündüğümüz ÖK, çeviri anlayışına, tercihlerine uygun bir sözcüğü yine seçmiş görünmektedir.

Bu tümce de ise, edebiyat çevirmenlerinin önemli özelliklerinden, hatta belki de sorumluluklarından biri olan; kaynak yazarın söylediklerini erek okura götürmenin yanı sıra erek okurun anlamasını sağlamak üzerine bir gözlem yapılmalıdır.

“Kız nedametsiz bir tavırla kanepenin köşesine iyice yerleşti” (44).

Tümceden, roman karakterinin uygunsuz bir davranışla oturduğu ve bu tavrını devam ettirdiği anlaşılmakta. Bu tavır ile ilgili olarak çevirmen “nedametsiz” sözcüğünü çevirisinde tercih etmiştir. ÖK’ün, EM1’de tespit edildiği üzere erek dilin yabancı dil kökenli ve eski sözcüklerini kullanma sıklığı EM2’de de devam etmekte. Nedamet sözcüğünün çevirmen tarafından kullanımı, çalışmamızda öznel kültür üzerine dile getirilen varsayım adına önemli gibi. Ancak önceki gözlemlerde de belirtildiği üzere edebiyat çevirmenin görevlerinden biri de hiç kuşkusuz erek okurun metni anlamasını sağlamak. Bu, çevirmenin, özellikle de içinde öznel duygu ve düşüncenin olduğu, özellikli bilgilerin yer aldığı metinlerin çevirilerinde güdülmeye gereken önemli bir amaçtır. Bu amaç, kimi çevirmenlerin kendilerinin de dile getirdiği şekilde kimi zaman serbest çeviri kimi zaman da yazarı erek okura götürerek yani kaynak yazarın söylediklerini erek kültür/dil ortamında baştan uyarlamakla gerçekleştirilebilmektedir. ÖK’ün bu tümcede tercih ettiği sözcük olan “nedamet”; Arapça kökenlidir ve erek dilde “pişmanlık” anlamına gelmektedir. Ancak sözcüğün kullanımı güncel midir? Erek okur için bilindik, kolaylıkla anlaşılabilir bir sözcük müdür, orası tartışmaya açıktır. Bu noktada okur olmanın belli bir çaba gerektirdiğine olan düşüncüyü hatırlatmakta yarar vardır. Bu çalışmanın amacının çevirilere eleştirel bir bakış olmadığı göz önüne alındığında bu tartışmaya girmenin de anlamı yoktur. Sonuçta çevirmenin gerçekleştirdiği bu çeviri, kendi karar mekanizmasıyla alınmış öznel bir tercihtir.

Gözlemler sonucu değerlendirilen çevirmen, tespit edilmeye ve dayanaklandırılmaya çalışılanın da “çevirmen öznel kültürü” olduğu unutulmadan, EM2’de gözlemlere “Mutluluk Arzusu” adlı bölümde yapılan çeviri tercihleri üzerinde devam edildiğinde paragrafta yine birçok örnek görülmekte.

“Aklını başından alan, sarışın, şen şakrak bir varlık olan o küçük kızıma, bana bazen çok endişe verici gelen, yaşına göre pek alışıldık olmayan karasevdayla karşılık vermişti” (50).

“Din dersindeydik, hoca aniden çılgın bir bakışla Paolo’ya doğru yürüyüp önündeki eski Ahit’in altından, sol ayağına kadar tamamlanmış bir kadın suretinin edepsizce arzı endam ettiği bir kâğıt çekti” (51).

“Yanımda dikilirken, gözkapaklarındaki asabi bir seğirmeye kadar her yeri tamamen sakindi; şiddetle, gergin bir sükûnetteydi” (53).

Bu üç paragrafta da öznel tercihler yapmış olan çevirmenin, çeviri alışkanlıklarının ve öznel kültürünün, geceleyin deniz fenerinin parıldayan hareketli ışıldağı gibi dikkat çekmekte olduğu düşüncesindeyiz. Deyimler, erek dilin eski sözcükleri ve bunlarla oluşturulmuş ÖK’ün özgün ifadeleri. Ardı ardına gelen deyimler; “Aklını başından alan, şen şakrak bir varlık” gibi, “edepsizce arzı endam eden” ifadeler “asabi bir seğırtme ve gergin bir sükûnetle” son bulmakta. Baştan sona ÖK’ün kendine has seçimleriyle, vermiş olduğu kararlarla bezenmiş birer çevirmen öznel kültürü örnekleri olarak karşımızda durduğu görülebilir.

“Kartlarımızı içeri götüren hizmetkâr döndüğünde Barones’in hemen geleceğini söyleyerek bizi biraz oturmaya davet edip koyu mobilyalı, büyükçe bir odanın kapısını açtı.

Girdiğimizde, açık renk bahar tuvaletiyle genç bir hanım caddeye bakan cumbadan kalkıp bir an araştıran bir ifadeyle olduğu yerde kaldı. On dokuz yaşındaki kız, diye düşünüp arkadaşısıyla gayriihtiyari bir bakış attım; ‘Baron’un kızı ada!’ diye fısıldadı.

Zarif bir endamı ama yaşına göre olgun hatları vardı, çok yumuşak, adeta uyuşuk hareketleriyle pek de o yaşta bir kız havası bırakmıyordu. Şakaklarının üstünden iki lüle halinde alınına doğru şekillendirilmiş saçı kuzguni siyahtı ve teninin donuk beyazlığıyla etkili bir zıtlık oluşturuyordu. Gerçi dolgun ve nemli dudakları, etli burnu ve üzerlerinde koyu ve yumuşak kaşların hilallendiği siyah, badem gözleriyle yüzü, en

azından kısmen Yahudi kökenli olduğu hakkında en ufak bir şüphe bırakmıyordu, ama alışılmadık bir güzelliğe sahipti” (54).

Bu gözlemede dikkatimizi çeken ilk sözcük “hizmetkâr”. Normal bir seçim gibi durmakta ise de çevirmenin kendine has özelliğini yansıtmakta. Şöyle ki, hizmetçi değil, hizmetkâr. Neden hizmetkâr? Çünkü çevirmen eski dil unsurlarının yoğun şekilde kullanıldığı dil/kültür ortamlarında, gruplarında şekillenen veya kendi seçimleriyle yöneldiği çalışma ve sosyal alanlarının kültür gruplarında gelişen dil olgusuyla zihinsel olarak farkında olsun olmasın tercihlerini bu tür sözcük ve sözcük gruplarından yana kullanmakta. Bu, çevirmen öznel kültürünün bir gereğidir. Kendiliğinden gerçekleşen bir refleks gibi, rakibinin hareket etmesini, vurmasını beklemeyen ama sürekli gardını alan, hareket eden ve sağ sola eğilen boksörün bunu zihinsel olarak adeta otomatik olarak yerine getirmesi gibi bir durumdur bu çevirmen öznel kültürünün çevirideki işlevleri bağlamında. Çeviri sürecinin ilk anından son aşamasına kadar, başka hangi etkenler olursa olsun, çevirmenin kaynak metni ilk algılamasından son karar verme aşamasına kadar, dil öğeleri ve anlamlarla karşı karşıya kaldığında kendiliğinden devreye giren bir sistem olarak algılanmalıdır.

Çevirmen erek kültüre ait köklü ve eski sözcükleri ifadeleri kullanmaya devam etmekte. Kaynak metinde algıladığı bir mimari unsurla ilgili ifadeye karşın, erek kültürün mimari terminolojisinde yer alan bir sözcükle çevirisini gerçekleştirmiş. Cumba; erek kültürün mimarisinde en önemli unsurlardan biri ve erek okur da dâhil olmak üzere erek toplum tarafından tarihi bir unsur olarak görülmekte ve bilinmektedir. Kaynak metnin ilgili bölümünün çevirmende uyandırdığı ilk algıda yani refleks aşamasında, kaynak ifadeyi, sözcüğü büyük bir ihtimalle zihinsel olarak yöneldiği cumba gibi bir yapı ile bütünleştirmekte. ÖK, erek okura bu anlamı aktarabilmek ve kültürel olarak kaynak metin yazarı tarafından kaynak okura verilmeye çalışılan anlamı erek okurda uyandırmak adına böyle bir karar verdiği düşüncesindeyiz.

Ve sonrasında EM1’de çok sıkça gözlemlenen “gayriihtiyari” sözcüğünü EM2’de de kullanan ÖK, “Zarif bir endam” ifadesinin ardından, erek kültürün edebiyat dizgesinde

kaşların şekli için sıkça kullanılan şiirsel bir tabir seçiyor; hilallenmek. Hilal şekline gelmek, hilali andırmak. Tüm bunlar uzman bir çevirmen olan ÖK'ün aynı zamanda gerek çeviri uğraşı gerekse mesleki donanımını gösterdiği gibi aynı zamanda öznel dil tercihlerinin ipuçları olarak karşımıza çıkıyor.

“ ‘Gerçekten fevkalade bir çalışma!’ dedi Baron. ‘Geçenlerde yarım saat boyunca önünde dikildim. Kırmızı halı üzerine ten rengi çok etkileyici olmuş. Öyle öyle, Herr Hoffmann!’ Bunu söylerken lütufkârca Paolo'nun omzuna vurdu. ‘Ama çok çalışmayın, genç dostum! Tanrı aşkına! Kendinizi korumaya çok ihtiyacınız var. Sağlığınız nasıl bakalım?’ ” (55).

EM'lerinde bir ayrıntı daha var ÖK'ün. Gerçi bu ayrıntı Alman Edebiyatına ve de Diline yakınlığı sadece çevirmenlikle olmayan mesleki, sosyal yaşantı gibi unsurlarla da Alman kültürüne ve ilgili dizgeye yakınlığı olan çevirmenlerde de gözlemlenebilir. O da şu; Alman kültüründe kişilere hitap ifadelerinde sözlü ve yazılı kullanılan Herr, Frau, Fräulein gibi sözcükleri ÖK, istisnasız çevirilerinde tercih ediyor. Hatta bu bir tercih gibi değil de Alman kültürünü erek okura aktarmak için zorunlulukmuş gibi izlenim uyandırıyor. Bu da kaynak dil/kültürüne, edebiyatına, sosyal yaşantısına aşına olan öznel kültürünü gösteren önemli bir unsur olarak değerlendirilebilir. Bunların yanında yine alışılan sözcük seçimlerini yapmış görünen ÖK, fevkalade, lütufkârca sözcüklerini tercih etmiş.

“Sarımtarak ince yüzündeki koyu renk gözleri öyle marazi parıldıyordu ki, Baron'un sorusuna en emin sesiyle şu cevabı verdiğinde neredeyse endişelenmişim: ‘Ah, mükemmel! Çok teşekkür ederim! Sağlığım çok iyi.’ ” (56).

Bu çeviri paragrafta iki nokta var değerlendirilmesi gereken. Birincisi, “marazi parıldıyordu ki”, ikincisi “Sağlığım çok iyi” ifadeleri. Marazi, hastalıklı anlamında kullanılmış bir sözcük. Tümencenin anlamı olarak bakıldığında marazi yani hastalıklı ile

parlayan, parlak sözcükleri anlamları ve çağrıştırdıkları dikkate alındığında uyumlu değil gibi. Kaynak metindeki ifadeyi verme çabası da olabilir bu çeviri kararı ancak daha fazla dikkat çekenin, aynı paragrafta, hem hastalıklı anlamındaki marazi hem de sağlık sözcüğünün kullanılması. Ardışık ve anlam olarak birbirlerini tamamlayan iki tümcede bu ikisini kullanmak, çevirmenin yani öznel kültürünün erek metinlerde sergilediği sözcük tercihindeki tavrı doğrultusunda alışıldık değildir. Onun çeviri anlayışı ve bu aşamaya kadar ipuçlarını değerlendirdiğimiz öznel kültürünü düşündüğümüzde marazi sözcüğünün olduğu yerde sağlık yerine sıhhat sözcüğünün olması daha bir olası idi. Gözlemleyen bizleri, bu ikilemi düşünceye sürükleyen çeviri anlayışı doğrultusunda bir çeviri örneği de aşağıdaki paragrafta sunuyor ÖK. Ancak bu kez bu aynı paragraf içinde değil önceki bölümden bir hatırlatma yapılarak gözlem gerçekleşecek.

“Bu ümitsiz hastanın o genç kızı sessiz, hiddetli, erken dönem gençliğinin buna benzer ilk heyecanlarına tekabül eden alev alev şehvetli tutkusuyla sevdiği belli değil miydi? Hastanın bencil içgüdü, sağlığının daha iyi olmasıyla, içindeki birleşme arzusunu körüklemişti; bu şiddetli arzu, tatmin edilmediği için, son yaşama gücünü de hemencecik tüketmez miydi?” (59).

Daha önce dile getirilen gözlemlere göre; tekabül, alev alev, şehvetli gibi sözcük ve ikilemeler burada ele alınacak gibi görünse de, asıl gözlemlenmesi ve yorumlanması gereken başka bir dilsel veridir.

“Sonra o yüksek insiyakı...”(30) ifadesi daha önce ele alınmış ve değerlendirilmişti. İçgüdü anlamındaki erek dilin eski sözcüklerinden olan “insiyak”ı, çevirmenin öznel kültürüyle yaptığı ve gözlemlenmiş olan çeviri anlayışına ve tercihlerine uygun olduğu kararına varılmıştı. Şimdi ise içgüdü gibi erek dil ve kültüründe insiyak sözcüğüne göre daha yakın zamanlarda kullanılmaya başlanmış bir sözcüğü seçmiştir. Marazi ve sağlık sözcüklerinin aynı paragrafta kullanılmasına benzeyen ama aynı anlamda iki sözcük olması nedeniyle farklı değerlendirilmesi gereken iki farklı bölümde geçen, insiyak ve içgüdü sözcüklerini çevirmen neden kullanmıştır da birinde karar

kılmamıştır. Bu değerlendirmenin yapılmasının önemli nedenlerinden biri, çevirmenin EM2’de “insiyak” sözcüğünü bir yerde kullanırken, “içgüdü” sözcüğünü sekiz ayrı paragrafta kullanmış olmasıdır. Peki, neden bir kere de olsa insiyak sözcüğünü tercih etmiştir? Önce şu analizi yapmak gerekir; insiyak, içgüdü yerine kullanılmış gibi görünse de, metnin genelinde anlam olarak, ihtirası çağrıştırmak amacıyla tercih edilmiş olabilir. İşte o sekiz içgüdü kullanımından iki tanesi de aynı anlamda ÖK tarafından çeviri metninde kullanılmıştır. Yukarıdaki kullanımı dışında “ihtiras”ı vurgulamak amaçlı tümce aşağıdaki gibi erek metinde yer almaktadır.

“Günahkâr içgüdülerim galeyana gelmişti. Kendimi bu kadınla edepsiz ve şeytanca bir taşkınlığa teslim etmekte bulunabilecek inceliğin hayali, kalbimi dayanılmaz şekilde çarptırıyordu.” (191).

Çevirmenin, aynı anlamı hatta mecazi şekilde kendince metnin bütününe nüfuz ettirdiği öznel amacı vermek için neden iki farklı kelimeyi aynı amaçla kullanmıştır? Bu sorunun cevabı da birçok gözlemlerde olduğu gibi çevirmenin zihninde ulaşılmaz ve kilidi sadece kendisinde olan tılsımlı kutuda saklıdır.

ÖK’ün İnceleme 3 içinde ilk gözlemlenen çeviri yapıtı EM1’de gözlemlenen bazı sözcüklerin ne denli sık kullanılmış olduğu ve bunların çevirmenin öznel kültürünün işaretleri olarak görülmesi gerektiği varsayımlarla belirtilmişti. Yapılan değerlendirmelerde bu sözcük ve dilsel verilerin, çevirmen öznel kültürünün izlerinin sürülmesinde olduğu kadar bir edebi çeviri yapıtta öznel kültürü ve dolayısıyla çevirmeni bu bağlamda nasıl değerlendirilebileceğimize dair öneriler sunulmuştu.

ÖK’ün çeviri anlayışının, tercihlerinin ve dolayısıyla çevirmen öznel kültürünün diğer çeviri yapıtlarına da nasıl yansıdığını, bu izlerin o erek metinlerde de sudaki hava kabarcığı gibi nasıl yüzeye çıkıp yeriyle ilgili bilgi verebileceğini gözlemlemek adına bu dilsel izleri EM2 ve EM3⁹⁵’de tespit etmenin gerekliliğine inanıyoruz.

⁹⁵ Illies, Florian, 1913: Fırtınadan Önce, Çev. Sami Türk, Can Yayınları, İstanbul, 2014

Öncelikle EM1’de sıklıkla kullanılmış ve ÖK’ün öznel kültürünü yansıttığını, gözlemleyerek tespit ettiğimiz sözcükleri hatırlamak gerekir. Bu sözcükler genellikle erek dile Arapça veya Farsçadan geçmiş, eski dil ortamından kullanılagelmiş sözcüklerdi.

Zira, Yekdiğeri, Cazibe, Meçhul, Saadet, Müsaade, Vazife, Meyil, Teşrih, Kisve, Vecd gibi sözcüklerin yanı sıra günümüzde kullanımına neredeyse rast gelinmeyen çevirmenin öznel seçimleriyle erek metinlerde yer alan; *Pejmurde, Kefaret, İnsiyak* gibi sözcükler de EM1 içerisinde kullanılmıştı hatta kimileri sıkça tercih edilmişti.

Şimdi bu sözcüklerin ÖK’e ait çeviri yapıtların her üçünde de kaçar kez kullanıldığına dair gözlemleri bir tablo halinde gösterelim;

Tablo 5: İnceleme 3 - ÖK’ün sık kullandığı sözcükler

Sözcükler	EM1	EM2	EM3
Zira	11	46	19
Yekdiğeri	3	1	1
Cazibe -dar	6	16	9
Meçhul	4	3	9
Saadet	2	8	4
Müsaade	5	20	3
Vazife	2	3	6

Tablo 5'in devamı

Meyil	3	7	1
Teşrih	1	---	3
Kisve	11	---	4
Vecd	1	3	4

Bir canlının geçtiği, yürüdüğü, bulunduğu, elinin değdiği her yere, her şeye bıraktığı izler vardır. Yukarıda ki sözcüklere benzer özellikli sözcükler de, çevirmenin, algısıyla, zihniyle, bilgisiyle, diliyle, yorumuyla kısacası öznel kültürüyle erek metne bıraktığı izlerdir. Ancak, canlı bir varlığın izlerini, kokusunu nasıl ki herkes her an göremiyor, sezemiyor ve duyamıyorsa, çevirmenin bu izleri de, her zaman, herkes tarafından fark edilemez, zihinsel bir sistem içerisinde, öznel bir kültür aracılığıyla kullanılmış, dilsel işaretlerdir.

Çevirmen Öznel Kültür'üne dair çıkarımlar yapmamıza olanak sağlayan bu sözcükleri, yani işaretleri, göstergeleri EM2 ve EM3 çeviri metinlerinde gözlemleyelim. Zira sözcüğü EM1'de 11 kez kullanılmıştı. EM2'de ise bu tercih etme sayısı 46'ya çıkmakta. Bu kullanımların hepsinin ele alınması, yorumlama aşaması göz önüne alınırsa, çalışma içerisinde tekrara gireceğinden, birkaçını ele almak doğru olacaktır.

“Tabii durum o an kötüleşiyor, zira bu fikir hayal gücümü olabildiğince serbest bırakıyor” (11).

“Bir de, artık onunla daha sık görüşüyor ve sohbet ediyordu. Zira kız her seferinde yeniden gelmesine izin veriyordu” (29).

“ ‘İhtiyacınız olan,’ deyip yarım bir tavuk yedi, ‘hareket etmeniz, Kontum, temiz havada bolca hareket etmeniz. Okumak yok! Düşünmek yok! Dalıp gitmek yok! Zira filozof gibi görüyorum sizi, he, he!’ ” (72).

“Komşuma sırtımı dönmüş, gazetemi okuyordum; tam onu yalnız bırakacaktım ki, biraz ona doğru dönmek gereği duydum; zira şimdiye kadar hareket ettiğine dair bile en küçük bir ses işitmemişken, birden konuşmaya başlamıştı” (78).

“Doğrusu hayat benim için yüce kelimelerden ibaretti, zira bunlar adına tek bildiğim, bu kelimelerin içimde meydana getirdiği korkunç ve hayali sezgilerden başka bir şey değildi” (79).

“ Ablaları partilere de giderlerdi, zira Friedemann ailesi şehrin sosyetesine mensuptu; fakat ablaları maalesef henüz evlenmemişlerdi, çünkü pek büyük bir servetleri yoktu ve oldukça da çirkindiler” (87).

“Halen evlenmemişlerdi maalesef; ama zaten artık insanın kenara çekildiği bir yaşa gelmişlerdi, zira en yaşlıları Friederike, Herr Friedemann’dan on yedi yaş büyüktü” (90-91).

“Görev takası fena olmuşa benzemiyordu, zira evli ama çocuksuz olan yeni yarbay şehrin güney banliyösünde çok genişçe bir villa kiralamıştı; bundan buraya yerleşmeye niyetlendiği anlaşılıyordu” (92).

“ ‘Hanımefendi,’ diye söze başlayan Herr Friedemann ona bakmak için başını kaldırdı, zira boyu ancak göğsüne kadar geliyordu, ‘bizzat ziyaretinize gelmek istedim. Ablalarıma şeref verdiğinizde maalesef yoktum ve... buna cidden çok üzüldüm ...’ ” (102).

“Bu adamın hayatımda gördüğüm en eşsiz gömlek japosuna sahip olduğunu itiraf etmeye hazırım. Bu jabo tamamen açıkta duruyordu, zira yeleği dar, siyah bir şeritten fazla bir şey değildi, midesinin çok aşağı kısımlarında tek düğmeyle iliklenmiş frakı da omuzlardan itibaren fevkalade geniş bir yay şeklinde biçilmişti” (140).

“Ama gitmese de olurdu, zira orada tozluklu beyefendi oturuyordu ve beyefendi, köpeğinin görülmesini istememesinden veya çoktan yatmış olmasından olsun, kısacası onu rahatsız etmeye teşebbüs edilmesine korkunç öfkelenmişti, hatta trenin gürültüsüne rağmen ince duvardan hiddetinin doğrudan ve şiddetle boşalmasını işitmiştim” (366).

ÖK’ün diğer çeviri metni olan EM3’te 19 yerde kullandığı “zira” sözcüğünün bulunduğu tüm paragraflar aşağıda verilmemektedir. Bunun nedeni yukarıda belirtilenle aynıdır;

“Stalin’di bu. Semaverden bir fincan çay alarak geldiği gibi sessizce çıkıp gitmişti. Troçki’yi tanımamıştı – iyi ki de tanımamıştı, zira makalelerinde Troçki’ye çoktan “sahte adaleli pazar çığırkanı atlet” demişti” (73).

“Kaç zaman sonra nihayet bir suluboya sattı mı 2 veya 3 marklık gelirini simitle sucuğa çevirir, zira çoğu zaman bir gün boyu bir şey yemediği vakidir” (141).

“Oysa modernizm hayranları ucuz koltuklarından alkış tutmakta, müzik aynı hiddetle sürüp gitmekte, dansçılar da birbirine girmektedir, zira gürültü patırtıdan artık müziği duyamaz olmuşlardır, bir yerlerden Maurice Reval durmadan “dâhiyane” diye bağırılmaktadır salona” (153).

İnceleme 3’ün bu bölümünde gözlemlenen hususlar EM1’de yapılan değerlendirmeleri doğru çıkarır durumdadır. Önceki değerlendirmede, “zira” bağlacının ve Tablo 2’de yer alan diğer sözcüklerin erek dilin eski ve köklü kullanımları olduğu ve çevirmenin bu tip sözcükleri sıklıkla tercih ettiği, bunun da çevirmenin öznel kültürünün izleri olabileceği belirtilmişti. Bu varsayımın sağlanması için ÖK’ün diğer çeviri metinleri olan EM2 ve EM3’te de gözlemlerin yapılması lazım geldiği ve de tip sözcüklerin kullanılıp kullanılmadığının tespit edilmesi gerekliliği vurgulanmıştı. Görülüyor ki, çevirmenin öznel kültürü ile bu gözlemlerde dile getirilenler, elde edilen veriler ışığında, büyük ölçüde geçerlidir. Şöyle ki; “zira” örneğini göz önüne alırsak, ÖK, erek kültür ve dilinin bu tip sözcüklerini, kendi dil eylemlerinde sıkça kullanmaktadır. Bunun göstergesi de dilsel bir eylem olan çeviri eyleminde, ÖK’ün bu çeviri tercihlerinin sıkça ve istikrarla görülmesidir. Aynı yöntem üzerinde durarak gözleme devam edildiğinde yukarıdaki tabloda verilmiş olan sözcüklerden “vecd” kökünden türemiş sözcüklerin yer aldığı her iki erek metnin kısımları şu şekilde ifadelerden oluşur;

“Sonra leylak hafif, şefkatli müjdelerle kendisini bekleyen güzelliklerden bahsediyor, o da leylağı insanın büyük bir mutluluğu veya acıyı herhangi bir kimseye haber verirken ümitsizliğe düşüp duygularının taşkınlığıyla, bazen gerçekten de bir şey anlıyormuş gibi görünen büyük, sakin tabiata yönelmesi gibi seyrediyordu; onu çoktandır durumuna ait, hissiyatını paylaşan, aşına bir şeymiş gibi seyrediyor, sonsuz şairane vecdi sayesinde onda, romanına koyduğu salt bir sahne ilavesinden çok daha fazlasını görüyordu.” (EM2: 40).

“Sonra, kuruntular solup vecde gelmiş bakışlarım kırılınca: gündüzün yalanının beni dışarıda bıraktığı, dinmez bir azapla aldatarak hasretimin karşısına çıkardığı şey, o zaman bile, ey gerçekleşmenin mucizesi! O zaman bile dünya benim” (EM2:253).

“Ey metafizik idrakin kromatik tırmanan vecdi! Bu hazzı, ışığın ayırıcı azabından uzakta nasıl tutuyor, nasıl bırakıyorlar? (EM2:254).

“Daha kilise kulesinin önündeki ilk çizimlerinden sonra karısı Julia’ya yazar: Son günler dışarda çalıştığımda cidden vecde kapılıyordum” (EM3:120)

Paragrafların her birinin anlamı farklı olsa da, çevirmen bu sözcüğü genellikle coşkun bir duyguyu ifade etmek için kullanmış gibi görünmektedir. ÖK’ün bu çevirileri gözlemlendiğinde, her bir tercih paragrafa ayrı bir anlam katmış ya da farklı anlamları tamamlamıştır. Kimisinde şevke gelmek, heves gibi anlamlara gelirken, kimisinde bir deyişimi tamamlamış kimisinde de tutkunun yerini almıştır.

Burada önemle değerlendirilmesi gereken, çevirmenin bu sözcüğe, zihninde yüklediği anlamlar ve duygularının ifadesinde nasıl yer verdiğiidir. Vecd sözcüğünü bu kadar çeşitli anlamda kullanarak, farklı genel anlamdaki paragrafların içerisine yerleştiren çevirmenin öznel kültürü hakkında gözlemlendiği üzere söylenebilecek şeylerden en önemlisi, kendi dil/kültür ortamında bu tip sözcükleri gerek zihin dünyasında gerekse günlük hayattaki iletişimde büyük bir ihtimalle sıklıkla kullanıyor olmasıdır. Bu bir olasılık gibi görünse de, “zikir” ile “fikir” arasında ki geleneksel mantık görmezden gelinebilir mi?

Çalışmanın amacına uygun olarak, EM1’de ÖK tarafından tercih edilmiş “kisve” ve “teşhir” sözcüklerinin EM3’te kullanıldığı paragrafları gözlemlemek yerinde olacaktır.

“Hepsi de yalnızca, nevrasteni kisvesine bürünmüş bedbinliklerinin anlaşılmasını isterler, o kadar” (EM3:137-138).

“Akşamları Stefan George büyük kitabı *Der Stern des Bundes* üzerinde çalışmaya devam eder, etrafında alevlerin titreştiği bir sır kisvesindeki, efsanelerle dolu, uyurgezer havasındaki mısralarla efsunlanan oğlancılık üzerinde” (EM3:143-144).

“Ama bu arada artık çoktan kaşarlanmış olmasına rağmen herhalde Felice bile Kafka’nın, evlenme teklifi kisvesine sokarak kendine yönelttiği yıkıcı ithamları aşabileceğini hesaba katmamıştır” (EM3:167).

“Onun nezdinde bu, Freud’un iptidai güruhundan, kültürel snopluk kisvesi altındakinden farklı olarak eşsiz bir baba katliydı” (EM3:259).

Dört alıntı paragrafta yer alan “kisve” sözcükleri, EM1’de papaz kıyafetleri ve kılığı için kullanılmış olan “kisve” sözcüğünden anlam olarak daha farklıdır. Birinci alıntıda yer alan bu sözcük, içsel yani ruhani bir rahatsızlığın dışarı vurumuna dair yazarın dile getirdiği bir imgeyi tanımlamaktadır. Soyut bir durumun yani bahsi geçen zümrenin karamsarlıklarını, kötümserliklerini bir hastalığın insanoğlunda meydana getirdiği fiziksel görüntüye benzetmedir. Algı sonucu soyut olan bir durumun somutlaştırılmasıdır. Burada ÖK’ün öznelliğinin bir göstergesi daha ortaya çıkmaktadır. Çevirmen öznel kültürü doğrultusunda ÖK, karamsarlık, kötümserlik anlamı taşıyan “bedbinlik” sözcüğünü tercih etmiştir. Bu tercih, çevirmenin sürekli izlerinin ortaya çıktığı öznel kültürünün bir sonucundan başka bir şey değildir.

Diğer üç alıntıda da yine soyut bir durumun anlatımında “kisve” sözcükleri tercih edilmiştir. Her biri paragraf içerisinde ya soyut düşünsel bir durumu veya bir kişinin tavrının büründüğü durumu ifade etmek için kullanılmışlardır. EM1’de olduğu gibi kılık-kıyafet için tercih edilmemişlerdir.

Ancak son alıntı olan; “Onun nezdinde bu, Freud’un iptidai güruhundan, kültürel snopluk kisvesi altındakinden farklı olarak eşsiz bir baba katliydı.” tümcesinin ayrıca gözlemlenmesi gerekir. Çünkü çevirmen burada da kendi dilsel seçimlerine uygun bir şekilde iki sözcük kullanmayı tercih etmiştir. Bunlar; “iptidai” ve “güruh” sözcükleridir. Ereğ dilin eski sözcüklerine olan düşkünlüğü ve kullanım sıklığı bu çalışmada sık sık dile getirilen ve gözlemlerle örneğlenen ÖK, “...iptidai güruhundan...” ifadesiyle bunu bir kez daha ortaya koymaktadır.

Bu alıntıyı gözlemlememizin diğere nedeni ise aynı çeviri tümcede kullandığı; “snopluk” sözcüğüdür. Ereğ dilin eski kullanımına ait olup olmadığı tartışmalı olan bu sözcük, en azından ÖK’ün çokça tercih ettiğı doğu kültürüne ait bir sözcük değildir. Oysa görüldüğü üzere ÖK genellikle doğu dil/kültür ortamından ereğ dile geçmiş olan sözcükleri çevirilerinde kullanmaktadır. Bu gibi gözlemlere ÖK’ün çevirilerinde daha önce de rastlanıldı ve çoğunlukla bu kullanımların nedenleri üzerinde yorumlar ve değerlendirmeler yapıldı. Bu gözlemlerde de kullanılan “snop” sözcüğü ile tümcenin bütünü anlamı arasında bir bağlantı kurulabilir.

Tümcede bahsedilen “kültürel snopluk kisvesi” yani *kültürel züppelik görüntüsü / görünümü* yargısının entelektüel olduğu kadar aynı zamanda batılı bir kavram olduğunu ereğ okurda çağrıştırmak için de, snop sözcüğü tercih edilmiş olabilir. Çevirmen bu bağlantıyı kurmuş mudur yoksa kurmamış mıdır bilinmez ama çeviri eyleminde öznel kararlar vermiş ve tercihler yapmıştır.

Teşrih sözcüğü ile ilgili ve gözlem kısmının son alıntıları olan tümcelerde ise ortak bir nokta vardır. Teşrih sözcüğünün geçtiğı tüm ifadeler tıbbi anlam taşımaktadırlar.

“Günlük istihkakı bir cesettir. Tıp doktoru Gottfried Benn’in 25 Ekim 1912 ile 9 Kasım 1913 arasında teşrih ettiğı vücut sayısı toplamda tam 297 olur, bira nakliyecileri, fahişeler, suda boğulmuş isimsiz cesetler” (EM3:62).

“Daha teşrih odasından henüz çıkmıştır ki, “Rönne” figürüyle ıstırabını ruhundan tırmalayarak çıkarmaya çalışırken Benn, “Gözkapaklarından ince ince bakardı”, diye yazar” (EM3:63).

“Çok geçmeden Erdmann duygu dolu olduğunu düşündüğü bir aşk mektubu yazdığında, mektubu onun elinden alarak, teşrih bıçağıyla ayırıyormuşçasına bahçedeki kameriyeyi de ikiye ayırır, sonra da buna, “kitsch” der” (EM3: 282-283).

Her üç paragrafta da “teşrih” sözcüğü tıbbi anlam taşıyan ifadeler içinde kullanılmıştır. Kimi tıbbi bir aleti, kimi tıbbi mekânı ifade ederken kimi de tıp alanındaki bir uygulamayı kasteder. EM1’de olduğu gibi çevirmen, teşrih sözcüğünü tıbbi terminolojideki anlamıyla EM3’te kullanmıştır.

ÖK4’ün bu kendine özgü dil kullanımları ve tercihlerinin özel nedenleri olabilir. Belki kaynak metnin yazıldığı zaman ve kültür ortamını aktarmak belki de yazarı hakkında olan kanaatince, onu erek okura en iyi şekilde tanıtmak istediğindedir. Edebiyat çevirmeninin bu yaratıcı yönünün ve arzusunun, sözcük, sözdizimi, düzenlamayan anlam kullanımlarıyla yansıtma isteği, kaynak metin yazarının yaptığına yakın hamlelerle ancak gerçekleşebilmektedir (krş. Göktürk, 2000: 39).

Çalışmanın gözlemlerle desteklendiği kısmın tamamında çevirmen öznel kültürünün edebiyat çevirilerini nasıl ve ne denli etkilediğini ortaya koymaya çalışılırken aynı zamanda öznel kültürün erek metinlerde nasıl ortaya çıkarılabileceğini, izlerinin nasıl takip edilebileceğine dair gözlemler yapılarak yöntem geliştirilmeye çalışılmıştır..

Unutulmamalıdır ki, bu çalışma çeviribilim, kültürbilim ve sosyoloji alanlarında herkesçe kabul görmüş kuram, metot ve kavramlara dayandırılma çabası içinde olunarak yapılmış olsa da tamamen öznel olarak algılananlar ve yorumlananların yine öznel şekilde varsayımlarla ortaya konulmaya çalışıldığı bir tez çalışmasıdır.

5.1.5. İnceleme Bölümlerinin Değerlendirilmesi

Çeviri yapıtlar üzerinde çevirmen öznel kültürünün gözlem ve inceleme yoluyla değerlendirildiği çalışmamızın bu bölümünde uygulanmaya çalışılan inceleme anlayışının tezdeki varsayımlar doğrultusunda gerçekleştirilmeye çalışıldığının hatırlanması, katkı sağlayacak olan eleştirilere ön bilgi sunabilir.

Çevirmenin, öznel kültürü ile kaynak yazarı erek okura, kaynak kültürü erek kültüre ne denli yaklaştırdığı veya yabancılaştırdığı yorumunun yanı sıra bu inceleme anlayışıyla asıl amaçlanan erek metne aktarılan kültürel öğelerin, çevirmen öznel kültürünün izlerini taşıyıp taşımadığını veya ne denli taşıdığını gözlemleyebilmek.

İnceleme 1’de kaynak metnin çoklu erek metin karşılıkları incelenmiştir. Dört farklı çeviri yapıtta, tezimizin genel amacı olan çevirmen öznel kültürüne dair varsayımın doğrulanması ve de ispatının yapılabilmesi amaçlanmıştır. Bu doğrultuda dört çevirmenin, erek metinlerinde kullandıkları ve tercih ettikleri erek dile ait dil öğeleri (ayrıntıları yukarıda açıklanmıştı) gözlem yoluyla tespit edilmeye çalışılmış, ayrıca karşılaştırmalı bir anlayışla erek metin çevirmenleri arasında öznel kültürlerinin gözlemlenmesi ve yorumlanması odaklı bir analiz gerçekleştirilmek için uğraş verilmiştir. Genel amaca yönelik olarak çevirmen öznel kültürlerinin erek metinlerde izleri olduğu varsayımıyla dilsel tespitler yapılmaya çalışılmış ve bu dilsel verilerin hem terminolojik hem de çevirmenin bireysel tercihi bağlamında değerlendirmelerde bulunulmuştur. Böylelikle çeviri eyleminde, edebiyat çevirileri örneğinde, aktarılan kültürel öğelerin çevirmen öznel kültürü doğrultusunda nasıl bir süreç geçirerek erek metinlere aktarıldığını ve erek okura ulaştırıldığı açıklanmaya çalışılmıştır.

Karşılaştırma yönteminin de göz önüne alınarak gözlem yapılan İnceleme 1 bölümünde erek veya kaynak kültürün öğelerinin de aktarımının söz konusu olduğu çevirmen öznel kültürüyle verilmiş istemli-istemli kararlar dair olduğunu düşündüğümüz izlerin takibi yapılmış ve tespit edilmeye çalışılmıştır. Öyle ki, erek dilin sözcük dizgesinde kullanılan dilsel öğelerin (sözcükler) dışında, kimi çevirmenlerin kendi sözcüklerini türettiği görülmüştür. Devcileyin, gevşecik gibi. Zihinsel bir süreç sonunda öznel bir kararla yapılabilecek böyle bir eylemin erek

metinler üzerinde tespit edilmiş olması, tezimizin birincil amacı olan çevirmen özne kültürü varsayımına iyi bir örnek teşkil ettiği düşüncesindeyiz.

Çeviri metinleri yazdıkları zaman aralıkları, edebi dönemler ve çevirmenlerinin yaşadıkları dönemler, dilin zamanı içerisinde değerlendirilerek, erek metne çevirmen özne kültürleri bağlamında yansımaları irdelenmeye çalışılmıştır. Bu bölümde uygulanmaya çalışılan analiz anlayışının özellikleri olarak bunlar sayılabilecekken, İnceleme 2 bölümünde yer alan erek metinler ve çevirmenleri de aynı malzeme derleme anlayışıyla incelenmiştir.

Ortaya koyulmaya varsayımımız doğrultusunda gözlemlerimiz ve yorumlarımız dışında ayrıca söylemek gerekirse, çeviri intihalleri üzerine çalışmalar yapılmasını bu alan çalışanlarına salık vermek isteriz. Büyük emekler gerektiren, hem öncesi hem sonrası, zor bir macera olan ve durağanlığı kaldırmayan çevirmenlik mesleğine ve emeğin karşılığı olan erek metinlere saygı bağlamında bu tür çalışmaların ivedilikle yapılması çeviribilim ve çeviri dünyası açısından, sancılı olacağı kadar, yararlı da olacağı kanısındayız. Şunu da belirtmek gerekir ki, bu konuda yayınevlerine de sorumluluk düşmektedir.

İnceleme 3 bölümünde ise, tek bir çevirmen ve çoklu çeviri yapıt anlayışıyla malzeme derlemesinde farklı bir analiz uygulanmaya çalışılmıştır. Bir erek metinde tespit edilen çevirmene has, kullanılan dilsel öğelerin diğer çeviri yapıtlarda da kullanılıp kullanılmadığının gözlemlenebilecek olması yöntem ve varsayımımız açısından yararlı olduğu inancındayız. İnceleme 1 ve İnceleme 2 bölümlerindeki yaklaşımımızdan farkı, çok erek metin üzerinden olmasına karşın, tek bir çevirmenin ele alınıyor olmasıdır.

Bu tür bir malzeme derlemesiyle yapılacak inceleme, çevirmen özne kültürünün varsayımımız doğrultusunda en uygun şekilde gözlemlenebileceği, değerlendirebileceği yöntem olarak dikkat çekmiştir bize göre. Çünkü her bilimsel deneyde olduğu gibi, sonuçlar bağlamında ne kadar çok aynı sonuç elde edilirse, istatistiki bilgi ne denli tutarlı olursa, gözlem de o denli başarılı olur düşüncesindeyiz. İnceleme 3 için şunu da söylemek gerekir ki; ÖK'ün çevirdiği üç kaynak metnin yazdıkları ve yazarlarının yaşadıkları dönemler ve coğrafyanın aşağı yukarı aynı olması, kendisinin dil tercihlerine etki etmiş olabilir. Çünkü uzman bir çevirmen olarak

ÖK'ün, okuyucu kitlesine kaynak kültürün o dönemlerini yansıtmak adına bunu yapmış olma ihtimali de vardır. Tıpkı kaynak okurun hissettiği gibi.

Tek bir çevirmenin farklı farklı çeviri yapıtlarında gözlemlenerek incelenecek olan öznel kültür izleri, İnceleme 3'de olduğu gibi istatistiki veriler ortaya çıkaracaktır. Çevirmenin, sıklıkla ve ısrarla kullandığı dilsel öğeler, yaptığı dil tercihleri, sözcüklere yüklediği anlamlar veya anlamların karşılığı olarak zihnindeki imgelerin erek metne yansımaları, onun çevirmen öznel kültürü hakkında daha çok ipucu vereceği gibi, edebiyat çevirilerinde aktarılan kültürel öğelerin, tezimizde söylenenler doğrultusunda çevirmen öznel kültürüne ait olma veya onun aracılığıyla aktarıldığı olasılığını destekler nitelikte olacaktır.

Erek metinlerde çevirmenin izleri olarak tanımlamaya çalıştığımız ve Betül Parlak'ın da altını çizdiğini ortaya koyduğumuz metinlerdeki örtük ya da açık dilsel ipuçları aslında çevirmenlerin, çeviri metinlerdeki sesi olarak görülmelidir. Her çeviri okurunun fark etmeyeceği belki de fark etmediği bu ses belki de çevirmenin kendisi tarafından kimi zaman kısık tonda, gizlenerek erek metnin oluşumunda dil aracılığıyla işleniyor.

Alev Bulut'un çevirisiyle, "Çeviri Anlatıda Çevirmenin Sesi"⁹⁶ başlıklı makalesinde Theo Hermans, yazılı çeviri okurunun okuduğu metnin çeviri olduğunu unutmasının beklendiğini ve bunun bir çelişki olduğunu belirtir. Hermans'a göre çevirmen, çevirisinde kendisini, aktarıcının sesinin arkasına gizler. Çeviri anlatının metinde birden fazla ses anlamına gelir. Birçok anlatıda başka olan bu "ses" kendini gizler, ama kimliğini açıkça gösterdiği, görünür durumda olduğu anlar olduğu için varlığının kabul edilmelidir. (bkz. Parlak, 2009).

Bu tezde iki şekilde de Hermans'ın savıyla ilişkili çalışma olduğu söylenebilir. Birincisi çevirmen öznel kültürünün izleri olarak tanımladığımız, çevirmenin öznel kültürüne ait dilsel veriler -ki bunlar "çevirmenin sesi"dir, Parlak'a göre Hermans, çeviride çevirmenin açık ya da örtük olarak var olan söylemsel varlığına "Çevirmenin Sesi" der (Parlak, 2009). İkincisi ise bu dilsel verilerin ipuçlarının gizliliği ve ortaya

⁹⁶ Hermans, T. (1997) "Çeviri Anlatıda Çevirmenin Sesi", Çeviren: Alev Bulut, Kuram, No:15, İstanbul: Kur Yayınları, İstanbul, ss.63-68

çıkarılmasının zorluğudur. Bu zorluk, Hermans'ın belirttiği çevirmenin kendisini anlatıcı sesin arkasında gizli tutma çabasından ileri geliyor olabilir. Büyük ihtimalle öyledir de. Çünkü Hermans, çevirmenin sesinin açıkça kendini gösterdiği alan olarak dipnot veya sonnotları gösterir (Parlak, 2009).

Çalışmamızda dipnot veya sonnotlara değinmedik. Ancak çalışmamıza malzeme olarak aldığımız çeviri yapıtların çevirmenlerinin yani ÖK'lerin kimisinin yapıtlarının önsözlerindeki açıklamalarından yararlandık. Parlak, önsözlerin de, çevirmenlerin metinlerinde seslerinin duyulduğu, kendilerinin öznelliklerini açık ettikleri yer olarak önsözü işaret ediyormuşçasına, “Yazınsal Çeviride Kaynak Metnin Okuru/Erek Metnin Yazarı Olarak Çevirmen Kimliğinin Çeviri Kararlarına Etkisi” başlıklı yazısında bulunan “Çevirmen Kimliğinin Çeviri Kararlarına Etkisi” başlıklı bölümünde görgül veri olarak kullanacağı yapıtı, çevirmenin önsözü açısından inceleme konusu yaptığını vurgular ve önsözden alıntı yapar (2009).

Kaldı ki çalışmamızda kimi çevirmenlerimizin (İnceleme 2-ÖK4, Gülperi Sert), hatta editörlerimizin (İnceleme 1 ve 2, Veysel Atayman / Bordo Siyah Yayınları) önsözlerinden yararlandık. Çeviri yöntemleri, amaçları gibi konularda fikirlerini çalışmamızda kullandık. Bu bağlamda da Hermans'ın dile getirdiği “Çevirmenin Sesi” savına uygun bir çalışma içerisinde olduk diyebiliriz.

İnceleme 2'de ÖK4'ün önsözünü hatırlamak gerekirse;

“... Yıllar önce ‘Bir Kadının Yirmi Dört Saati’ ve ‘Yürek Çöküntüsü’ adıyla çevrilen bu iki öyküyü farklı başlıklarla çevirmeyi tercih ettim. Çünkü her çeviri bir yorum ve yeni bir algılamadır. Özgün başlığı ‘Vierundzwanzig Stunden aus dem Leben einer Frau’ olan ilk öyküde, yukarıda da değindiğim gibi, bir kadının yaşamında çok önemli bir yere sahip bir gün, milyonda bir insanın yaşayabileceği, unutulmaz imkânsız bir yirmi dört saat anlatılmaktadır. Bu nedenle ‘Bir Kadının Yaşamından 24 Saat’ başlığını uygun gördüm. Özgün başlığı ‘Untergang eines Herzens’ olan diğer öyküde ise, Untergang sözcüğü çökmek, batmak, yok olmak anlamına gelmektedir. Öykünün içeriğine baktığımızda, yaşlı bir adamın

yavaş yavaş ve isteyerek ölüme gittiğini görüyoruz. Bu nedenle ‘Bir Yüreğin Ölümü’ başlığını tercih ettim.

Çeviride uyguladığım yönetime gelince, okuru yazara götürmek, ne anlattığı kadar nasıl anlattığını da vurgulamak ve okurun eseri, yazarın özgün dilinde okuyormuş gibi zevk almasını sağlamak ve bunu yaparken de anlaşılır olmak.”⁹⁷

Görüldüğü gibi çevirmen, Hermans’ın belirttiği gibi kaynak metne ve çevirisine yaklaşımını, tercihlerinin nedenlerini, yöntemini belirterek, çeviri anlatıda çevirmenin sesinin çalışmamız aracılığıyla anlaşılmasına zemin hazırlamıştır.

Parlak’ın yazısının sonuç bölümünde, gözlemlediği çevirmen hakkında biyografik verilerinden yararlanarak yaptığı yorumlar ve saptamaların benzerleri bu çalışma içerisindeki inceleme bölümlerinde, ÖK’lerin biyografik (mesleki, tarihsel vb.) bilgileri üzerinden yapılmıştır.

Yöntem olarak benzese de, çalışmamızın farkı, önsöz, dipnot veya sonnot gibi çevirmenin kendi duygu, düşünce, amaç ve yöntemini açık olarak dile getirdiği metin bölümlerinden değil de, çeviri metnin içinde ve iki farklı alandan bir bileşke olarak varsaydığımız “Çevirmen Öznel Kültürü” kavramını çevirmenin –öznel- sesi olarak aramasıdır Tezimiz, bu çerçevede belki bir ilk olarak görülebilir.

Tüm bunların değerlendirilmesi yapılacak olursa, çalışmamızın uygulama bölümlerinde uygulamaya ve geliştirmeye çalıştığımız incelemenin, edebiyat çevirisinde, çevirmen öznel kültürünün izlerinin tespit edilmesi, aktarılan kültürel unsurların özelliklerinin gözlemlenmesi ve kültürel aktarım yaklaşımına katkı sağlaması için geliştirildiği anlaşılacaktır.

Çeviribilim alanında, çevirinin kültür aktarımı olduğu yaklaşımına, edebiyat çevirileri bağlamında eğilmek amaçlı başlayan bu çalışmanın, çevirmen öznel kültürünü kavram olarak alana kazandırma isteği önemlidir.

⁹⁷ Goethe J. W., Genç Werther’in Acıları, (çev. Gülperi Sert),Doğu Batı Yayıncılık, 2013,Ankara, s.10)

Bu istek belki de, çeviribilim alanında bu yönde yapılacak çalışmalara bir katkı ve farklı bir bakış açısı sağlayabilir umudunu taşıyoruz.

SONUÇ

Bu tez, çeviribilimde bahsi geçen kültür kavramına bugüne dek gösterilmiş olan yaklaşımların ve tanımlamaların dışında bir anlayışla yaklaşarak, çeviribilim ve kültürel kuramların benzerlikleri ortaya koymak, çeviri eyleminde aktarılan bir unsur olarak görülen kültürün iddia edilen bu özelliğinin irdelenmesini ve bu aktarım eylemini gerçekleştirecek olan çevirmenin bu eylemi nasıl gerçekleştirebileceği veya gerçekleştirebildiğini sorgulamak ve varsayımlarda bulunmak üzere yapılmıştır.

Çevirinin bir kültür aktarımı olduğu yaklaşımı bağlamında, öncelikle çeviride kültür tanımları belirli kuramlar bazında yeniden gözden geçirilmiş, kültür tanımlı modeller açıklanmaya çalışılmış ve çeviribilim ile kültür kuramlarının tanım ve model bağlamında benzerlikleri, hatta özdeşlikleri ortaya konmaya çalışılmıştır.

Kültür kavramı, çeviride aktarılan bir unsur olarak görülmesi nedeniyle aktarılabilirliği bağlamında sorgulanmıştır. Aktarılan kültürün kimin veya hangi kültür olduğu, kaynak ve erek kültür ile çevirmen bağlamında yorumlanarak varsayımlarda bulunulmuştur. Çeviride kültür aktarımını yapan öge olarak gösterilen çevirmenin kültür aktarımcısı olarak sorgulanması bağlamında niteliklerinin bu kültürel aktarım için yeterli olup olmadığı gözlemlenmiştir. Çevirmenin bu kültür aktarımına nasıl soyunduğu ve birey olarak kültür ile olan bağı, kültür içerisindeki yeri ve sosyal rolü bakımından irdelenmiş ve varsayımlar ileri sürülmüştür.

Kültürün, etki alanına göre üç ayrı şekilde yapılan sınıflandırması dikkate alınarak para-, dia- ve idiokültür kavramları gözden geçirilmiş ve sosyal birey olan çevirmenin idiokültürünün irdelenmesi kararlaştırılmıştır. Sosyal ve kültürel bireyin kültür içindeki tanımı olan idiokültürün, sosyal birey olan çevirmeni de kültürel olarak tanımladığına kanaat getirilmiştir. Bu bağlamda çevirmenin kişiliğinin oluşum aşamasını açıklayabilmek ve çalışmanın devamını sağlamak için, kişilik ve kültür ilişkisi irdelenmiştir. Kişiliğin kültür tarafından oluşturulduğu savı doğrultusunda, kişiliğin kültürel bir olgu olduğu varsayımına ulaşılmıştır.

Bu aşamada öncelikle idiokültür kavramının, Türkçe terminolojide, kişiliğin insan olgusu olamsından ötürü ve insanın öznelliğinden dolayı farklı bir tanımlanmasının

olması gerektiğini savunan varsayım ortaya atılmıştır. İdiokültür, innsanın öznelliğinin başı çektiği birçok nedenden ötürü özneel kültür olarak adlandırılmalı görüşü savunulmuştur.

Özneel kültür kavramının sosyal yaşam içerisindeki bireyi tanımlayan bir kavram olduğu düşüncesinden hareketle, çevirmen için sadece çeviri eyleminde kullandığını varsaydığımız çevirmen özneel kültürü kavramı varsayım olarak ortaya koyulmuştur.

Çevirmen özneel kültürünün oluşum aşamaları irdelenmiş ve bu bağlamda sosyolojik kavram olan habitus kavramıyla olan benzerlikleri varsayımımıza göre irdelenmiştir.

Çevirmen özneel kültürünün, habitus ve idiokültür kavramlarından işlev bağlamında farklı olduğuna dair varsayım, sosyolojinin sosyal roller alanıyla gerekçelendirilerek ileri sürülmüştür.

Bu tezde ortaya atılan çevirmen özneel kültürü varsayımının edebiyat çevirilerinde gözlemlenebileceğine dair inancımız gereği, Alman edebiyatı yapıtlarının çevirileri üzerinde gözlem ve inceleme yapılması uygun bulunmuştur. Üç ayrı bölümde iki çeşit malzeme derlemesi yöntemiyle, beş kaynak metnin sekiz çevirmen tarafından yapılmış on bir çevirisi incelenerek, çalışmada ortaya koyduğumuz varsayımlar doğrultusunda alımlama ve yorumlama yöntemiyle veriler elde edilmiştir. Bu varsayımsal veriler, hem tezimiz içerisindeki kendi çıkarım ve savlarımızla hem de çeviribilim alanından başka akademik çalışmaların saptamalarıyla değerlendirilmiştir.

Yukarıda bahsedilen tüm veriler ışığında elde edilen sonuçların değerlendirilmesi yapılacak olursa öncelikle şunu belirtmek yerinde olur; çeviribilim içerisinde ele alınan kültür kavramı, çevirinin bilimselleşme ve ayrı bir disiplin olma sürecinin yanı sıra çeviri tarihi boyunca, çevirinin içerisinde yer almış, çeviriyi, çevirmeni ve çeviriyle ilgili tüm unsurları etkilemiştir. Bu etki çeviri ile ilgilenenlerin dikkatini çekmiş, çeviri tarihi boyunca, çevirinin bilimsel olarak ilerlemesine katkı verecek şekilde birçok bilim adamınca ele alınmış ve incelenmiştir. Kültürün çeviri için ne kadar önemli olduğu, çevir eyleminin çok önemli parçası olarak kabul edilmesi gerektiği defalarca alanın kuramcıları da dâhil olmak üzere belirtilmiştir. Bu çalışmaların da ötesinde

çeviri ile kültürü disiplinler olarak bağlantılı olduğu savıyla ele alan bilim adamları olmuştur.

Bu bağlamda bu çalışmada kültür kuramlarını oluşturan tanımlı modeller ile Çeviribilim kuramları karşılaştırılmış ve gözlemlenmişlerdir. Görülmüştür ki; Kültürel kuram ve modellerde ele alınan unsurlar, çeviribilim kuramlarıyla benzerlikler hatta özdeşlikler göstermektedir. Bu nedenle kültür ile çevirinin, disiplinler olarak bağıntılı olduğu kuvvetle ihtimaldir. Kültür tanım modellerinde yer alan; amaç, aktör, şartlar, normlar gibi unsurlar, çeviribilim kuramlarında ifade edilen model ve tanımlardaki unsurlar ile birebir hem kuramsal hem de uygulama olarak benzerlikler hatta koşutluklar göstermektedir.

Vermeer başta olmak üzere birçok çeviribilim alanındaki bilim adamı, çevirinin bir kültür aktarımı olduğu yönünde görüş bildirmişlerdir. Holz-Mänttari, çevirinin merkezine insanı oturttuğuna göre bu kültür aktarımı onun aracılığıyla, onun özellikleri doğrultusunda gerçekleşmektedir. Çeviri eylemini gerçekleştiren bir insandır. Yani bireydir. Her sosyal birey gibi çevirmen de diğer tüm bireylerden farklı ve kendine özgü yanları olan biridir. Çevirmen, sosyal birey olarak bir genel kültür içerisine doğar. Doğumundan itibaren, o genel kültürün içinde bulunan grup kültürlerinden etkilenir. İlk olarak ailede başlayan bu etkilenme zamanla çevresel olarak büyür. Bu sırada birey olarak çevirmenin kişiliği oluşur. Bu oluşumda, birey olarak çevirmenin üyesi olduğu tüm grup kültürlerinin etkisi vardır.

Çevirmenin doğuştan getirdiği özellikleriyle sonradan toplum içerisinde kültürün tüm katmanlarından ve unsurlarından etkilenerek oluşan bu kişiliğe; idiokültür denir. Terminolojik olarak İdio-kültür kavramına Türkçe bir karşılık bulma çabası, idiokültürün “bireysel” kültür olarak karşılık bulmasının yetersiz kalacağı düşüncemizden kaynaklanmaktadır.

Sosyal bireyin, yaşamla mücadelesi ve şartlara uyumunda kullandığı idiokültürü, başka hiçbir bireyin idiokültürüne benzemez. Her bireyin idiokültürü, parmak izi gibi kendine özgüdür. Çünkü içinde öznel duygu ve düşünce ile karar ve tavır mekanizması vardır. Nasıl ki aynı ailede doğmuş, büyümüş, aynı şartlarda yaşamış, eğitim almış, gelişmiş ve yetişmiş ikizler dahi, verdikleri kararlar ve gösterdikleri tutumlar farklı ise, işte her

bireyin idiokültürü bu derece birbirinden farklıdır. Bireyin kendisine özgüdür. İnsan, öznel bir yapıda yaratılmıştır. Bu nedenle idiokültür, hem zihinsel hem de davranış örüntüleri dikkate alındığında, **öznel kültür** olarak tanımlanmalıdır. Türkçe terminolojide de bu şekilde yer bulması gerekmektedir diye düşünüyoruz.

Öznel kültür bireysel olarak kullanılan bir karar mekanizmasını tanımlarken, Habitus kavramına benzer. Ancak ikisi aynı değildir. Habitus, toplumsal olarak bireyin alışkanlıklarıdır ve farklı da olsa bütünü bozmamaktadır. Öznel kültür ise bireyin toplumsal alışkanlıklarından etkilenmiş olmasına rağmen, kısmen dışında, bireyin başka hiçbir bir bireye benzemeyen öznelliğini işaret etmektedir.

Çevirmenin çeviri sürecinde geçirdiği bilişsel süreçte karşılaştığı kaynak metnin tüm dilsel uyaranlarına karşı yaşadığı birçok içsel ve bilişsel yargıyı, kendine özgü bir şekilde, kişiliğinin öznel yanı ile tanımlamasından ötürü ve sadece çeviri eyleminde kullandığını varsaydığımızdan dolayı **çevirmen öznel kültürü** kavramı uygun görülmüştür. Çevirmen, çeviri eyleminde yaşadığı bilişsel süreç boyunca Hönlğ'in bahsettiği *refleks- refleksiyon* süreçleri sonucu *kendine özgü* değerler ve normlar çerçevesinde *öznel* bir yargıya vararak çevirisini gerçekleştirmektedir. Her insanın yaşamını sürdürürken, her durum ve şartla başa çıkabilmesini sağlayan "habitus"u iken, kültürel bir eylem gerçekleştiren çevirmen de, çeviri eylemi sürecinde karşılaştığı sorunların çözümü için alımlama, yorumlama, karar verme ve somutlama süreçlerini yerine getirirken kendisinin *öznel kültürünü* kullanır. Çevirmen Öznel Kültürünü.

Çevirmen Öznel Kültürü, çevirmenin eylemi süresince çevirisini etkileyen karar ve tavır sistemidir. Gerek ilk algılamada gerekse sonraki yorumlama ve karar verme sürecinde çevirmenin tercihleri bu öznel kültür tarafından yönlendirilmektedir. Dolayısıyla bu öznel kültür çeviriye yansımaktadır. Özellikle de içinde birey öznelliği olan edebiyat metinlerinin çevirilerinde, çevirmenin bu öznelliği daha belirgin olarak erek metinde kendini göstermektedir.

Çeviri bir kültür aktarımı ise sorulması gereken "aktarılan"ın kimin ve hangi kültür olduğudur. Çevirmen, kaynak genel/grup kültürden aldığı kültür öğelerini, kendisinin

ait olduğu erek genel/grup kùltürüne aktarır. Kendi *öznel kùltüründen* geçirerek yaptığı bu aktarım sonucunda, erek metinde ortaya çıkan kùltürel öğeler kime veya neye aittir? Kaynak kùltüre mi? Erek kùltüre mi? Yoksa her bir kùltürel veriyi kendi *öznel kùltürünü* kullanarak aktaran çevirmenin kendisine mi?

Kaynak metindeki kùltürel öğeler, tıpkı güneş ışığının prizmadan geçerken uğradığı farklılaşmaya benzer bir değişime uğrar. Kimi veriler incilir, kimisi kalınlaşır. Renk değiştiren ışık doğruları olduğu gibi farklılaşacak olan dilsel veriler de olur. İşte tüm bu değişimleri, incelmeleri, kalınlaşmaları kısacası farklılaşmayı veya aynı ya da benzer kalmayı yerine getiren “Çevirmen Öznel Kùltürü”dür.

Çevirmenin, özellikle edebiyat çevirilerinde kaynak metin yazarının öznel duygu ve düşünceleri doğrultusunda dile, dolayısıyla yazıya aktardığı öznel ifadeleri yine kendi öznel duygu ve düşünceleri ekseninde algıladığını, yorumladığını ve *Öznel Kùltürü* doğrultusunda dile aktardığını, çalışmada irdelenmiş olan çeviribilim yaklaşımlarından yaptığımız çıkarımlar doğrultusunda, saptadık. Öznel olarak gerçekleşen bilişsel süreçte çevirmenin duygu, düşünce, değer yargıları, bireyselliği, amacı, etik anlayışı, dünya görüşü, inançları, korkuları, beğenileri, bakış açısı, ideolojisi, görev anlayışı, sosyalliği, bilgisi, toplum bilgisi (kaynak ve erek kùltür toplumu), dil ve kùltür bilgisi/yetisi gibi birçok etken çeviri sürecine dâhil olmaktadır. Bu etkenlerin hepsi çevirmene özel ve de *öznel*dir.

Çevirmen kaynak metin ile ilk karşılaşmasında eylemine bir okur olarak başlar. Sonra ki aşamada yorumlayıcı bir eylem süreci gerçekleşir. Bu süreç “hermeneutik” bir yaklaşımla gerçekleşen yoruma dayalı bir eylemdir. Çevirmen bir okur olarak, öznel bir algılama ve yorumlama ile kaynak metni değerlendirdiği herkesin malumudur. Çevirmenin geçirdiği bu süreç sonunda meydan getirdiği erek metin üzerinde, çevirmene yönelik, “Alımlama Estetiği” ve “Hermeneutik”i de kullanarak bir irdeleme ve değerlendirme yapılmıştır.

Çeviri, bir yorumlama biçimidir. Çünkü yorumcu olarak çevirmen, metnin yalnızca bir dilden diğerine aktarıldığı basit bir iş yapmaz. Çevirmek, öncelikle dilsel bir faaliyettir. Diğer taraftan, çevirideki dilsellik, çevrilen metnin dünyasına tanıdık olmayı gerektiren yorumsamacı bir süreçtir.

Çeviri edebiyat yapıtlarında çevirmenin izini sürmek sübjektif bir eylem olarak kabul edilmelidir. Yukarıda çevirmenin özelliklerinin hepsine bir çeviri yapıtta ulaşılmasının her zaman mümkün olamayacağı gibi birçoğu hakkında değerlendirmeler yapmak da olanaklıdır. O nedenle tavsiye edilen bu tip bir gözlem yapılacak ve çevirmen öznel kültürü üzerinde çalışılacaksa, bu o çevirmenin birçok çevirisi üzerinde ya da tek bir kaynak metnin birden çok çevirmen tarafından yapılan çeşitli çevirileri ele alınarak yapılmasıdır.

Sonuç olarak ortaya koyulan, gözlem ve yöntemlerle yürütülmüş bu tez çalışmasının başında sorunsallaştırılan çevirideki kültür kavramıyla ilgili söylenmesi gereken bazı hususlar ortaya çıkmıştır. Öncelikle çeviribilimde sürekli bahsi geçen kültür kavramı dolayısıyla, çeviri ve kültür kuramları arasında bir bağlantı olup olmadığı irdelenmiş ve gerek metotlarda gerekse modellerde kuramsal olarak benzeşlikler hatta özdeşlikler tespit edilmiştir. Bu nedenle kuramsal bağlamda her iki disiplin birbirleriyle bağlantılı olduğuna dair güçlü veriler ortaya konmuştur. Çeviribilim ve Kültür Bilim disiplinler olarak, kuramsal bağlamda birbirleriyle ilişkilidir.

Öznel kültür, çevirmenin çeviri eylemi sürecinde kullandığı karar mekanizması ve tavırlar sistemi olarak görülmelidir. Çünkü çevirmen, kaynak metni algılama sürecinden başlayarak, zihinsel süreçler içerisinde kaynak dil verilerini soyutlama aşamasını da, sonra tekrar erek metne erek dil öğeleriyle dönüştürürken somutlaştırma aşamasında da verdiği kararları ve dilsel tercihlerini hep bu “çevirmen öznel kültür”ü ile gerçekleştirdiği inancındayız. Bu aşamada ister kaynak kültür isterse erek kültür öğeleri aktarılıyor olsun, her bir veri çevirmenin öznel prizmasından süzülen ışınlar gibi değişikliğe uğrayıp, az veya çok farklı bir forma, mahiyete bürünerek erek metne aktarılmış olacaklardır.

Reiss ve Vermeer de, çeviri metne son şeklinin çevirmen tarafından verildiğini ve bu kararın tamamen çevirmene ait olduğunu bildirirler. Ayrıca onlara göre, çevirmenin karar verme performansı kaynak ve erek dil/kültür bilgisine ve birikimine bağlıdır (Ersoy, 2012:116).

Bu nedenle, nasıl ki sosyal birey olarak her insan, toplum içerisinde kendinde istemli-istemli oluşmuş alışkanlıklarıyla yani Bourdie'nun ifadesiyle "habitus"uyla, kendine özgü kararlar veriyor ve davranıyorsa, işte çevirmen de, çeviri eylemi ve süreci boyunca geçirdiği tüm alımlama, yorumlama, karar verme ve tavır sergileme yani dilsel tercihlerde bulunma aşamalarında "çevirmen öznel kültür"ünü kullanarak düşünür ve tavır sergiler.

Çevirmenin birey olarak kaynak verilerle kurduğu ilişkiden ortaya çıkan sonuçlar yani erek metinler, kaynak veriye değil bireyin kendisine yani çevirmene bağlı olan, onun etkisiyle ortaya çıkmış, erek kültürde işlevsel olacak sonuçlardır. Burada çevirmene bağlı olmaktan kastımız, birey olarak sahip olduğu tüm ilke, inanç, fikir, yetenek gibi unsurların toplamı olan öznel kültürünün ürünüdür.

"Veride ilişkiler kuruyoruz, bütünler oluşturuyoruz; bunlar veriye değil, bizim bildiğimiz ilkelere bağlılar, tepeden tırnağa işlevseller" (Deleuze, 2008: 140) .⁹⁸

Şunu belirtmek gerekir ki, birey sosyal içerisinde zamanla nasıl gelişiyor, değişiyor ve farklılaşıyorsa, çevirmenle birlikte sürekli gelişen ve değişen öznel kültür de, zaman içerisinde farklılaşabilir. Herkesin bildiği gibi, insan değişip geliştikçe, fikirleri dolayısıyla da davranışları eskiye göre farklılık gösterir.

Çevirmen öznel kültürü üzerine dile getirilen tüm bu düşünceler, erek metinler üzerinde yapılacak gözlemlerle tespit edilebilir. Yalnız öncelikle şu dikkate alınmalıdır ki, edebiyat bireysel bir algılama ve yorumlama süreci olduğundan öznel dir. Doğal olarak edebiyat çevirileri yani edebi erek metinler de öznel unsurlar taşımaktadırlar. Her ikisi de öznel kişilikler tarafından meydana getirilmiş yapıtlardır. Bu nedenle çevirmen öznel kültürü ancak ve ancak edebiyat çevirileri üzerinde gözlemlenebilir. Bu tez çalışması sırasında yapılan bu tür gözlemlerde, çevirmenlerin öznel kültürlerine dair izler ve işaretlerin, çevirmenin erek dil ve kültüründen, kendi öznel kültürleriyle seçtikleri, üzerinde karar kıldıkları ve çevirilerinde tercih ettikleri erek dile ait veriler üzerinde sürülebileceği ve görülebileceği yönündedir.

⁹⁸ Deleuze, G., (2000) *Ampirizm ve Öznellik*, çev. Erbay, E., Norgunk Yayıncılık, İstanbul.

Geliştirilen yöntemlerle elde edilen veriler ışığında sonuç olarak şu söylenebilir; edebiyat çevirileri göz önüne alındığında, çeviri bir kültür aktarımıdır. Edebiyat çevirilerinde aktarılan kültür, ne kaynak kültüre ne de tamamen erek kültüre aittir. Aktarılan kültürel öğeler, çevirmenin öznel kültürü süzgecinden geçen maddeler gibi süzülerek, ayrıştırılarak, bazen şekilleri değişerek çevirmene göre forma almakta ve erek dil aracılığıyla erek okura ulaşmaktadır. Bu nedenle edebiyat çevirilerinde erek kültüre aktarılmış kültürel veriler, oranlandığında en çok da çevirmenin kendisine, yani öznel kültürüne aittir. Bu gibi tespitler, çalışma içerisinde sunulan yöntemlerle, çevirmenlerin bir alışkanlık haline geliştirmiş gibi ısrarla kullandıkları, tercih ettikleri erek dile ve kültüre ait dilsel öğeler gözlemlenerek yapılabilir.

Unutulmamalıdır ki; bu tez bir çeviri irdelemesi değil, çevirmen öznel kültürünün erek metinler üzerinde gözlemlenmesi odaklı bir çalışmadır.

Çeviribilim alanında, kültür kavramı üzerine mutlak surette daha betimleyici ve açıklayıcı çalışmalar yapılmalıdır. Çeviribilim alanında kültür üzerine gerçekleştirilmiş çalışmalar genellikle, alanla ilgili olanların özellikle de Çeviribilim ve Mütercim-Tercümanlık bölümleri öğrencilerinin kafalarındaki soruları gidermekte yetersiz gibi görünmektedir. Çeviribilim kuramlarında dile getirilen kültür kavramı üzerinde, kültür bilimiyle karşılaştırmalı bir yöntemle araştırmalar yapılması gerekliliği kendini açıkça göstermektedir.

Bu tez çalışması, elde edilenlerin başta Çeviribilim olmak üzere Sosyoloji ve Kültür Bilimle ilgili olarak ortaya koyulmaya çalışılan gözlemleri ve değerlendirmeleriyle bir son değil, çizilen çerçevede bir başlangıç olarak kabul edilmelidir. Çevirmenin merkezinde bulunduğu bir eylem olan çevirinin, bir de bu noktadan yani çevirmen öznel kültürü bağlamından ele alınması, çeviride sürekli dile getirilen ancak tam olarak açıklığa kavuşturulamamış olan kültür aktarımı yaklaşımına da yeni bir bakış açısı getirebilir düşüncesindeyiz.

Edebiyat çevirileri ve çevirmenlerinin, çeviribilim bağlamında değerlendirilmelerinde, bu tezde ifade edilen çevirmen öznel kültür varsayımı doğrultusunda ele alınması, hem Çeviribilim alanına hem de ilgili disiplinlere yeni bir araştırma alanı yaratabilir düşüncesi ve umudu, bu çalışmanın en güçlü şevk verici unsuru olmuştur.

Son olarak söylenmesi gereken, her kitabın tek bir yazarının olamayacağıdır (krş. Kıran (Eziler), A.,-Kıran, Z., 2011: 375). Bu nedenle hiçbir metin, bir yazarı bir de çevirmeni tarafından yeniden inşa edilmez. Her bir okuru tarafından baştan yazılacaktır. Çünkü her okur, birey olarak o kitabı, o metni baştan ayağa tamamen kendince algılayacak, zihninde inşa edecek, öznel olarak yorumlayacak ve gerek iç dünyasına mürekkep olmaksızın, gerekse yazar olup, araştırmacı olup, ilim tahsil eden öğrenci olup en baştan, öznel kültür kalemiyle yeniden yazacaktır. Tıpkı bu metni, yazarı dışında okuyan sizler gibi.

KAYNAKÇA

- Akbulut, A. N., (2004) *Söylenceden Gerçekliğe*, Multilingual, İstanbul.
- Aksoy, N. B., (2002) *Geçmişten Günümüze Edebiyat Çevirisi*, İmge Kitabevi, Ankara.
- Amman, M., (1990) *Grundlagen der Modernen Transationstheorie - Ein Leitfaden für Studierende*, Heidelberg Uni., Heidelberg.
- Amman, M., (2008) *Akademik Çeviri Eğitime Giriş*, çev: Ekeman, E.D., Multilingual Yayınları, İstanbul.
- Arslan, A., (2009) *Felsefeye Giriş*, Adres Yayınları, Ankara.
- Alver, K. / Necmettin, D., (2011) *Kültür Sosyolojisi*, Hece Yayınları, Ankara.
- Başaran, F., (1974) *Psiko-Sosyal Gelişim. 7-11 Yaş Çocukları Üzerinde Yapılan Bir Araştırma*, Kalite Matbaası, Ankara Üniversitesi Yayınevi, Ankara.
- Baytekin, B., (2006) *Kuramsal ve Uygulamalı Karşılaştırmalı Edebiyat Bilim*, Sakarya Yay., Sakarya.
- Berk, Ö., (2005) *Kuramlar Işığında Açıklamalı Çeviribilim Terimcesi*, Multilingual Yayınevi, İstanbul.
- Bollnow O. F. (1995) İfade ve Anlama, içinde: *Hermeneutik Üzerine Yazılar*, çev. ve derl. Doğan Özlem, Ark Yayınevi, Ankara.
- Bourdieu, P., (1993) *Kültürel Üretim Alanı, Sanat ve Edebiyat Üzerine Makaleler*, Johnson, R. Cambridge, s. 29-70.
- Bourdieu, P., (2006) *Karşı Ateşler*, Cogito - YKY Yayınları, İstanbul.
- Bourdieu, P., (2006) *Pratik Nedenler-Eylem Kuramı Üzerine*, Hil Yayınları, İstanbul.
- Bourdieu, P., (2006) *Düşünümsel Bir Antropoloji İçin Cevaplar*, İletişim Yayınları, Wacquant, L.J.D, İstanbul.
- Buhr, M. / Kossing, A., (2008) *Sosyoloji*, Kırmızı Yayınları, İstanbul.
- Burçoğlu, N.K., (2010) *Çeviriye Bilimsel Yaklaşımlar*, Multilingual, İstanbul.

- Colliander, P. / Greiner, N., (2004) *Grundlagen der Übersetzungsforschung-
Übersetzung und Literaturwissenschaft*, Günter Narr Verlag, Tübingen.
- Çeğin, G. / Göker, E. / Arlı, A. / Tatlıcan, Ü., (2010) *Ocak ve Zanaat- Pierre Bordieu
Derlemesi*, 2. Baskı, İletişim Yayınları, İstanbul.
- Deleuze, G., (2000) *Kant Üzerine Dört Ders – Felsefe Dersleri 2*, çev. Baker, U.,
Öteki Ajans, Ankara.
- Deleuze, G., (2000) *Ampirizm ve Öznellik*, çev. Erbay, E., Norgunk Yayıncılık,
İstanbul.
- Ece, A., (2010) *Edebiyat Çevirisinin ve Çevirmenin İzinde*, Sel Yayıncılık,
İstanbul.
- Erkurt, G.Ş., (2004) “*Und sagte kein einziges Wort*” Adlı Yapıtının Çeviribilimsel
İncelemesi, Sakarya Üniversitesi-Sosyal Bilimler Enstitüsü- Alman
Dili Ve Edebiyatı ABD- Yüksek Lisans Tezi, 2014, Sakarya.
- Ersoy, H., (2012) *Kavram, Kuram ve Süreç Açısından Tercüme Etkinliği*,
Araştırma Yayınları, Ankara.
- Fichter, J., (2009) *Sosyoloji Nedir?* (çeviren: Çelebi, N.), Anı Yayıncılık, Ankara,.
- Fuat, M., (2000) *Kültür Alışverişi*, Adam Yayınları, İstanbul.
- Gadamer, H.G.,(1988) *Hermeneutiks as a Theoretical and Praktical Task*,“Reason in
the Age of Science” The MIT Presss, Cambridge, London.
- Gisèle Sapiro, / Fayard, Louis Pinto / Patrick Champagne / Marie-Christine Rivière
(2004) *Pierre Bourdieu, bir sosyolog*, Paris.
- Goethe v.J.W.,(2013) *Genç Werther’in Acıları*, çev: Canbek, M., BS Yayınları,
İstanbul.
- Goethe v. J.W., (2013) *Genç Werther’in Acıları*, 6. Basım, çev: Kahraman, M.,
Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul.
- Goethe v. J.W., (2013) *Genç Werther’in Acıları*, çev: Sert, G., Doğu Batı Yayınları,
Ankara.
- Goethe v.J.W., (2000) *Genç Werther’in Acıları*, 10. Basım, çev: Ülner, N., Öteki
Ajans, Ankara.
- Göhring, H., / Kelletat, A. F. / Siever, H., (Yay.Haz.), (2008) *Interkulturelle
Kommunikation*, von Stauffenburg Verlag, Tübingen.

- Göktürk, A., (2000) *Çeviri: Dillerin Dili*, 3. Baskı, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul
- Göpferich, S., (2008) *Translations-Prozessforschung (Stand-Methoden-Perspektiven)*, Günter Narr Verlag, Tübingen.
- Gürçağlar, T. Ş., (2011) *Çevirinin ABC'si*, Say Yay., İstanbul.
- Güvenç, B., (1974) *İnsan ve Kültür*, Remzi Kitabevi, İstanbul.
- Hansen, D., (Yay.Haz.), (2006) *Übersetzer und Übersetzungskulturen*, Martin Meidenbauer Verlag, München.
- Holz-Mänttari, J., (1984) *Translatorisches Handeln-Theorie und Methode*, Helsinki.
- Hofmann, M., (2006) *Interkulturelle Literaturwissenschaft*, Wilhelm Fink Verlag, Paderborn.
- Hönig, H. G., (1997) *Konstruktives Übersetzen*, Stauffenburg Verlag, Tübingen.
- Illies, F., (2014) 1913 Fırtınadan Önce, çev. Türk, S., Can Sanat Yayınları, İstanbul.
- Journet, N., (2009) *Evrenselden Özele Kültür*, Çev. Yümni Sezen, İz Yayıncılık, İstanbul.
- Kafka, F., (2013) *Dönüşüm*, çev: Sert, G., Türkiye İş Bankası Yayınları, İstanbul.
- Kafka, F., (2002) *Dönüşüm*, 6. Basım, çev: Şipal, K., Cem Yayınevi, İstanbul.
- Kafka, F., (2005) *Dönüşüm*, çev: Güney, E. T., Bordo Siyah Klasik Yayınları, İstanbul.
- Kafka, F., (2013) *Dönüşüm*, 40. Basım, çev: Cemal, A., Can Sanat Yayınları, İstanbul.
- Kaindl, K., (2009) *Toplumsal Bir Olgu Olarak Çeviri: Çeviribilimde Sosyolojik Yaklaşımlar - Übersetzung als gesellschaftliches Phänomen: Soziologische Ansätze in der Übersetzungswissenschaft*, (çev. Filiz Şan), Kalverkämpfer, hartwig, Schippel, Larissa (ed), Translation zwischen Text und Welt – Translation als historische Disziplin

zwischen Moderne und Zukunft. [=TRANSÜD. Arbeiten zur und
Praxis des Übersetzens und Dolmetschens], Frank&Timme, Berlin.
s.155-167

Kaiser-Cooke, M., (2007) *Wissenschaft, Translation, Kommunikation*, Facultas
Verlag, Wien.

Kıran (Eziler), A./Kıran, Z., (2011)*Yazınsal Okuma Süreçleri*, 4. Baskı, Seçkin
Yayıncılık, Ankara.

Konar, A. H, (çev.) (2008) *Çeviride Skopos Kuramı*, Hans J. Vermeer, Türkiye İş
Bankası Yayınları, İstanbul.

Kosing, A., (1999) *Bilimsel Felsefe Sözlüğü*, çev. Bildik, V., Toplumsal Dönüşüm
Yayınları, İstanbul.

Kuçuradi, İ., (1988) *Uludağ Konuşmaları*, TFK Yayınları, Ankara.

Kuhn, I., (1995) *Antoine Berman's "produktive" Übersetzungskritik*, Günter Narr
Verlag, Tübingen.

Kurultay, T., (1995) *Çevirmen Çevireceği Metni Nasıl Okursa Okumuş Olur,*
Çeviribilim 1. Bursa: TÖMER.

Kurultay, T., (1992) *Yazın Çevirisinde Yitim, Varlık, 1018: 28-29, Varlık Yayınları,*
İstanbul.

Kurultay T., (2004) *Interkulturelle Begegnungen: Festschrift für Şara Sayın*, (Hg.
Durzak, M., Kuruyazıcı, N., Verlag Königshausen & Neumann Gmb,
Würzburg.

Kußmaul, P., (2007) *Verstehen und Übersetzen*, Günter Narr Verlag, Tübingen.

Lektorsky, V.,(1988) *Özne, Nesne, Biliş*, çev. Alpagut, Ş., Toplumsal Değişim
Yayınları, İstanbul.

- Luhman, N / Ong, W., / Williams R3., / Althusser L., / Gerbner G., (2006) *Kadife Karanlık 2 - 21.Yüzyıl İletişim Çağını Aydınlatan Kuramcılar Ayna Şövalyeleri*, Su Yayınevi, İstanbul.
- Mann, T., (2011) *Zor Saat – Toplu Öyküler 1*, çev. Türk, M. S., Can Sanat Yayınları, İstanbul.
- Mansfield, N., (2006) *Öznellik – Freud’dan Haraway’e kendilik kuramları*, çev. Çetinkaya - H., Durmaz, R., ARA-lık Yayınları, İzmir
- Nida, E.A, / Taber, C.R., (1968) *Theorie und Praxis Des Übersetzens*, New York.
- Özdamar, E.S., (2008) *Hayat Bir Kervansaray*, çev. A. Sabuncuoğlu, Turkuvaz Kitap, İstanbul.
- Özkul, O., (2008) *Kültür ve Küreselleşme - Kültür Sosyolojisine Giriş*, Açılım Kitap, İstanbul.
- Parlak, B., (2009) *Yazınsal Çeviride Kaynak Metnin Okuru/Erek Metnin Yazarı Olarak Çevirmen Kimliğinin Çeviri Kararlarına Etkisi*, Çeviribilim, Dilbilim ve Dil Eğitimi Araştırmaları, VIII. Uluslararası Dil, Yazın, Değişibilim Sempozyumu Bildiri Kitabı, İzmir Ekonomi Üniversitesi Yayınları.
- Parekh,B., (2002) *Çokkültürlülüğü Yeniden Düşünmek*, Phoenix Yayınevi, Ankara.
- Reiss, K., (2000) *Grundfragen der Übersetzungswissenschaft*, Universität Verlag, Wien.
- Rifat, M., (2008) *Çeviri Seçkisi I – Çeviriyi Düşünenler*, Sel Yayıncılık, İstanbul.
- Rifat, M., (2008) *Çeviri Seçkisi II - Çeviri(bilim) Nedir?*, Sel Yayıncılık, İstanbul.
- Sayın, Ş., (1999) *Metinlerle Söyleşi*, Multilingual Yayıncılık, İstanbul.
- Schnitzler, A., (2012) *Rüya*, çev. Türk, M.S., Alakarga Yayıncılık, İstanbul.

- Schutz, A., (1973) *Collected Papers*, The Hague: Martinus Nijhoff, Netherlands.
- Schwingel, M., (2003) *Pierre Bourdieu zur Einführung*, Junius Verlag, Hamburg.
- Simmel, G., (2009) *Bireysellik ve Kültür*, çev. Birkan, T., Metis Yayınları, İstanbul.
- Smith, P., (2007) *Kültürel Kuram*, Babil Yayınları, İstanbul.
- Stolze, R., (2009) *Fachübersetzen - Ein Lehrbuch für Theorie und Praxis*, Frank&Time Verlag, Berlin.
- Stolze, R., (2009) *Çeviri Kuramları-Giriş*, 6. Baskıdan çev: Durukan, E., Değişim Yayınları, İstanbul.
- Snell-Hornby, M., (2008) *Translationswissenschaft in Wendezeiten*, (Yay. Haz. Kadric, M.-Schopp, J., Stauffenburg Verlag, Tübingen.
- Schippel L., (Yay. Haz.), (2008) *Translationskultur- ein innovatives und produktives Konzept*, Frank&Time Verlag, Berlin.
- Sontag, S., (1998) *Çevrilmek*, Kitaplık, Yapı Kredi Yayınları, Yaz -Sayı 33.
- Swartz, D., (2011) *Kültür ve İktidar - Pierre Bourdieu'nün Sosyolojisi*, çev. Elçin Gen, İletişim Yayınları, İstanbul.
- Timuçin, A., (2002) *İnsancıl Dergisi*, İstanbul, Nisan.
- Touraine, A., (2008) *Başka Türü Düşünmek*, çev. Morali, M., Kırmızı Yayınları, İstanbul.
- Tosun, M., (2007) *Çeviri Eleştirisi Kuramının Temelleri*, Sakarya Kitapevi.
- Tosun, M., (2002) *Dil Edincini Aşan Bir Edim Olarak Çeviri Eylemi - Çeviri Kuramlarının Gelişiminde Paradigma Değişimi*, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, İstanbul.
- Türkdoğan, O., (2009) *Bilimsel Araştırma Metodolojisi*, Timaş Yayıncılık, İstanbul.
- Uygur, N., (1992) *İçeride Dışıyla Batının Kültür Dünyası*, Ara Yayıncılık, İstanbul.

- Uygur, N., (2003) *Kültür Kuramı*, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul.
- Vermeer, H.J., (1990) *Kulturspezifisch des translatorischen Handels*, Univeritätsdruckerei Heidelberg.
- Vermeer, H. J., (2006) *Versuch einer Intertheorie der Translation*, Frank & Time Verlag, Berlin.
- Vermeer, H.J., (1990) *Skopos und Translationsauftrag-Aufsätze*, Univeritätsdruckerei Heidelberg.
- Vermeer, H.J., / Reiss, K., (1984) *Grundlegung einer allgemeinen Translationstheorie*, Max Niemeyer Verlag Tübingen.
- Vermeer, H.J., (2008) *Çeviride Skopos Kuramı*, (çev.: Konar, A. H.), Türkiye İş Bankası Yayınları, İstanbul.
- Witte, H., (2007) *Die Kulturkompetenz des Translators, Begriffliche Grundlegung und Didaktisierung*, 2. Auflage, Stauffenburg Verlag, Tübingen.
- Yazıcı, M., (2004) *Çeviri Etkinliği-Disiplinler Arasından Çeviriye Bakış*, Multilingual Yayınevi, İstanbul.
- Yazıcı, M., (2010) *Çeviribilimin Temel Kavramları ve Kuramları*, Multilingual Yayınevi, İstanbul.
- Yücel, F., (2007) *Tarihsel ve Kuramsal Açıdan Çeviri Edimi*, Dost Kitabevi, Ankara.
- Yücel, F., (Yay. Haz), (2013) *Çeviribilimin Paradigmaları - Çeviri Seçkisi*, Çanakkale Kitaplığı Akademi, 2013, İstanbul.

İNTERNET KAYNAKLAR

http://www.tdk.gov.tr/index.php?option=com_gts&arama=gts&guid=TDK.GTS.54ca4986e801f9.17722323 (07.12.2013)

http://www.tdk.gov.tr/index.php?option=com_gts&kelime=%C3%96ZNEL (16.11.2014)

http://www.tdk.gov.tr/index.php?option=com_gts&arama=gts&guid=TDK.GTS.54ca40b9ecbca0.03764189 (16.11.2014)

http://www.sertacogut.com/blog/wp-content/uploads/2009/03/sertac_ogut_-_donusum_kavrami_iletisim_ve-ortamin_donusumu.pdf (21.08.2014)

http://www.tdk.gov.tr/index.php?option=com_gts&arama=gts&guid=TDK.GTS.53d58651926720.76736568 (18.11.2014)

http://www.tdk.gov.tr/index.php?option=com_gts&arama=gts&guid=TDK.GTS.53d5864bbe53f9.72726301 (16.11.2014)

http://www.tdk.gov.tr/index.php?option=com_gts&arama=gts&guid=TDK.GTS.53d78e22564aa0.58153486 (16.11.2014)

http://www.tdk.gov.tr/index.php?option=com_gts&arama=gts&guid=TDK.GTS.54427a65855e96.30608283 (17.11.2014)

<http://siir.sitesi.web.tr/edip-cansever/ey-.html> (20.11.2014)

<http://www.hurriyet.com.tr/yazarlar/14949209.asp> (21.11.2014)

http://www.tdk.gov.tr/index.php?option=com_gts&arama=gts&guid=TDK.GTS.54ca4975d046d3.86365323 (25.11.2014)

http://www.tdk.gov.tr/index.php?option=com_gts&arama=gts&guid=TDK.GTS.547a893c0de5e2.38760851 (30.11.2014)

http://www.tdk.gov.tr/index.php?option=com_gts&arama=gts&guid=TDK.GTS.547a89423ec145.74436294 (30.11.2014)

<http://www.risaleonline.com/soru-cevap/gercek-ask-ve-sehvani-sevmekler> (03.12.2014)

ÖZGEÇMİŞ

1973 yılında İstanbul'da doğdu. 1973-1984 yılları arasında Almanya'nın Stuttgart şehrinde yaşadı. 1984 yılında Almanya'da İlkokulu bitirdi. İstanbul Şehremini Lisesi'nden mezun olduktan sonra, 1998-2001 yılları arasında Sakarya Üniversitesi Alman Dili ve Edebiyatı Bölümünde lisans eğitimi gördü ve mezun oldu. 2001 yılında aynı üniversitede Alman Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalında yüksek lisans eğitimine başladı. 2002 yılında Sakarya Üniversitesi Alman Dili ve Edebiyatı Bölümünde Araştırma Görevlisi olarak göreve başladı. 2004 yılında Yüksek Lisans eğitimini tamamladı. 2009 yılında Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Çeviribilim Anabilim Dalında Doktora eğitime başladı. Dünya Edebiyatları, Çeviribilim, Kültür Bilim ve Doğa Bilimlerine ilgi duymakta, şiir, deneme ve kısa hikâye çalışmaları yapmaktadır. Evli ve bir çocuk babasıdır.